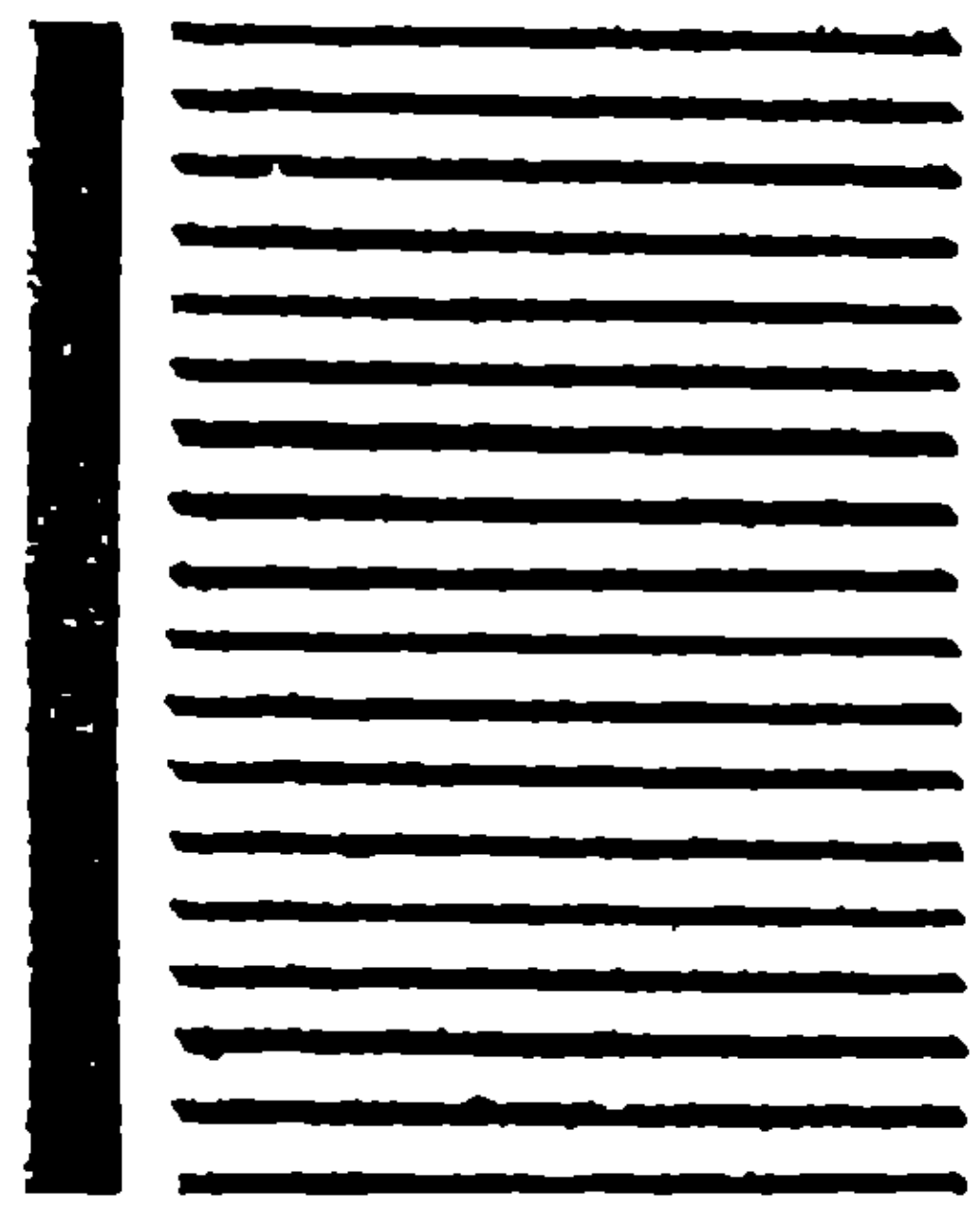

МИКОЛА
БАЖАН

2

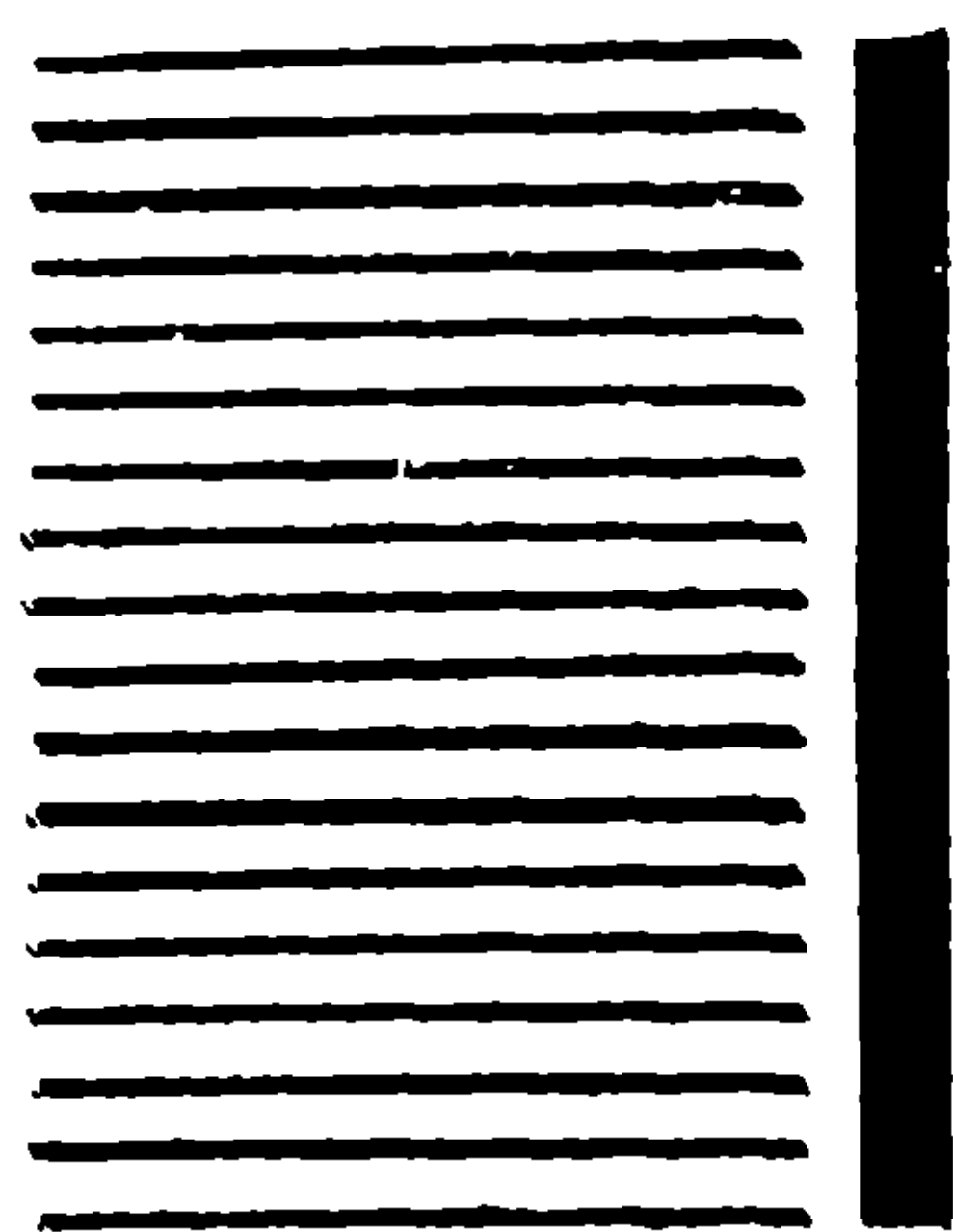
МИКОЛА
БАЖАН

МИКОЛА БАЖАН

ТВОРИ В ЧОТИРЬОХ ТОМАХ

*КИЇВ * 1985*

МИКОЛА БАЖАН

ТОМ ДРУГИЙ

Переклади

ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»

У2+С61
Б16

Во второй том вошли переводы с литератур народов СССР, а также произведений зарубежных поэтов.

Высокий художественный уровень переводов М. Бажана, их соответствие содержанию и форме оригинала свидетельствуют о блестящем переводческом мастерстве выдающегося украинского поэта.

Б 4702590200—192 передплатне
М205(04)—85

© Склад, художнє оформлення.
Видавництво «Дніпро», 1985 р.

䷋ ПЕРЕКЛАДИ

З літератур народів СРСР

З російських поетів

Олександр Пушкін
(1799—1837)

ЛІЦІНІЄВІ

Ліцінію, дивись: учвал на колісниці,
Укритий лаврами, в блискучій багряниці,
Бундючно сидячи, Ветулій молодий
До юрб міських летить по вулиці гучній.
Дивись, як перед ним всі спину смирно клонять;
Дивись, як ліктори народ нещасний гонять!
Сенаторів, красунь, підлесників рої
На нього погляди спрямовують свої
І ловлять посмішку, його повік тремтіння,
Немов проречисте богів благословіння;
І сивочолий дід, і діточки малі,—
Всі перед ідолом припали до землі:
Для них і слід коліс, в багні на бруку видний,
Є пам'ятник святий, пошани й честі гідний.

Народе Ромула¹, скажи, давно ти впав?
Хто уярмив тебе і владою скував?

¹ Р о м у л — за легендою, був засновником Риму.
(Тут і далі примітки перекладача).

Схилились під ярмом прославлені квірити¹.
Кому ж, о небеса, доводиться служити?
Невже Ветулію? Ганьба землі моїй,—
Сидить між мудреців цей юний блудодій,
Коханець деспота сенатом кволим править,
На Рим надів ярмо, вітчизну всю неславить,
Ветулій — римлян цар!.. О сором, о часи!
Чи відданий на скін ти, всесвіте, еси?
Та хто під портиком, своє чоло схиливши,
Закутавшись плащем і патерицю звівши,
Повз тлум людей спішить похмуро перейти?
«Дамете, друже наш, куди прямуєш ти?» —
«Мовчу я і дивлюсь, не знаю — де ітиму;
Я — рабства ворог злий, іду навіки з Риму».

Ліцінію, стривай! Хіба не краще й нам,
Вклонившись лагідно фортуні й давнім снам,
Старого циніка собі за приклад взяти?
З розпусним містом цим простившись, утікати?
Тут продається все: закони, честь, права,
І консул, і трибун, і красота жива.
Нехай Гліцерія, струнка красуня наша,
Що спільна є для всіх, мов для кружляння чаша,
Для інших неуків свої тенета в'є!
Не личить слабкість нам, коли вже й зморшки є;
Бундючній юності облишмо гри веселі:
Хай безсоромний Кліт², слуга вельмож Корнелій³
Гендлюють підлістю й з нахабством гультяїв
Повзуть од панських брам до брам багатіїв!

=====

¹ К в і р и т и — так називали римських громадян, не воїнів.

² К л і т — один з полководців А. Македонського, був забитий Македонським під час бенкету.

³ К о р н е л і й Н е р о н — стародавній римський історик.

Я серцем римлянин; несу в душі свободу;
В мені не гине дух великого народу;
Ліцінію, ходім якдалі від турбот,
Безумних мудреців, оманливих красот
І, долі заздрої зневаживши удари,
В село перенесім батьків священні лари!¹
Там в холодку дібров, на березі морським,
Знайти неважко нам тихенький, світлий дім
Де, більш не боячись народного свавілля,
Під старість в самоті зазнаємо дозвілля,
І там, замешкавши в спокійному кутку,
При дубі, що горить в огненнім коминку,
Згадавши давнину за предківським фіалом,
Свій дух я розпалю жорстоким Ювеналом²,
В сатирі праведній змалюю кривду й лжу,
Звичаї цих віків нащадкам покажу.

О Риме, краю зла, розпусти, лиха й чвари!
Прийде жахливий день, день помсти і покари.
Я бачу величі суворої кінцець:
Паде, паде у прах твій світовий вінець.
Народи молоді, сини боїв звитяжних,
На тебе піднесуть мечі в руках одважних,
І перейдуть моря, здолають пасма гір,
На тебе зринувши, мов закипілий вир.
Загине Рим,— і тьма на нього тяжко ляже,
І мандрівник смутний задумливо прокаже,
Похмуро дивлячись на камені руїн:
«В свободі Рим зростав, а в рабстві згинув він».

¹ Л а р и — в Стародавньому Римі родинні святині.

² Ю в е н а л — латинський поет-сатирик I—II віку н. е

ЧААДАЄВУ

В краю, де я позбувсь тривог минулих літ,
Де я Овідія¹ самотній бачу слід,
Де слави прагнення мене вже не турбує,
Душі моїй смутній лише тебе бракує.
Я, ворог світських пут і життьових тенет,
Без труднощів забув про той гучний бенкет,
Де грає марний ум, але душа дрімає
І правду запальну пристойність загашає.
Покинувши гурток шаленців молодих,
В вигнанні дальньому не потребую їх;
Та й інших помилок, зітхнувши, я позбувся,
З прокльоном забуття до ворогів звернувся
І, пута скинувши, в яких я знемагав,
Нової тишини всім серцем тут зазнав.
Один, на самоті мій норавливий геній
Пізнав і тихий труд, і роздуми натхненні,
Владую днем своїм; панує в мислях лад,
Навчаюсь пильнувать думок поважних ряд,
Шукаю, щоб знайти тепер, в обіймах волі,
Літа, розгублені у молодій сваволі,
І з віком нарівні в освіченості стать:
Богині-музи знов прийшли мене втішати
І незалежному дозвіллю посміхнулись.
Сопілки давньої уста мої торкнулись,
Забутий звук мене порадував,— і знов
Оспівую чуття, природу і любов,
І дружбу звірену, і милі серцю речі,
Що їх я полюбив у роки молодечі,
У дні, коли не встиг ще визнання сягти,

¹ О в і д і й — латинський поет I віку, був засланий римським імператором з Риму на Чорноморське узбережжя, де й помер.

Не знавши ні систем, ні болів, ні мети,
І співом сповнював притулок ліні й втіхи
І царськосільський дім — юнацтва захист тихий.
Та дружби тут нема! Тому мене смутить
Південний край оцей, чужих небес блакить;
Ні музи, ні труди, ні радості хвилини
За друга милого не можуть дати заміни.
Ти був цілителем душевних сил моїх;
Тобі, о друже мій, я присвятити зміг
І свій короткий вік, знайомий вже з журбою,
І почуття, либонь, врятовані тобою!
Ти серця знав мого цвітіння весняне
І згодом бачив ти, як змучили мене
Бентежні прагнення і пристрасті жагучі,
І в мить загибелі, над стромовинням кручі,
Рукою чуйною мене підтримав ти
І другу допоміг надію знов найти;
Вдивлявся в глиб душі ти поглядом суворим,
Втішав порадою чи оживляв докором;
Твій запал надихав до кращого любов;
З'являлася в мені терплячість мужня знов,
Мене вже не могли образити, наклеп звівши;
Умів я зневажати, ненавидіти вмівши.
Потреби не було мені в бучних судах
Холопа знатного, невігласа в чинах
Або філософа, що хіть несамовиту
В минулі дні являв усім частинам світу,
Та, по науці, зняв ганьби тяжкий ярем,
Покинув пити і став картіжним махлярем.
Оратор Лужников, незнаний і нездарний,
Мені не докучав, здійнявши гавкіт марний.
Чи надавати ваги порожнім балачкам
Зоїлів, лобурів та белькотливих дам,
Чи варт цікавитись наклепників брехнею,
Коли гордитись міг я дружбою твоєю?

Я, дякувать богам, похмуру путь минув;
Заранні боleshчі в душі своїй одчув,
Та звик до боleshчів,
оддав належне долі,—
І стоїком пройду по життєвій юдолі.

Одне бажання є: зі мною ти лишись!
Лиш цим благанням я томив небесну вись.
Чи скоро, друже мій, кінчиться час розлуки?
Коли з'єднаємо слова любові й руки?
Коли мені навстріч ти кинешся вперед?..
Як обійму тебе! Побачу кабінет,
Де ти сидиш, мудрець,
а то й бесідник мрійний,
Бездумної юрби спостерігач спокійний;
До тебе я прийду, мій домосиде, знов
Згадать минулі дні, час вдумливих розмов,
Юнацькі вечори, пророчих мислів помах
І вислови живі із уст мерців знайомих:
Читати, лаяти, гадати почнемо
І волелюбних мрій огонь оживимо,—
Щасливий буду я, та тільки, ради бога,
Жени ти Шепінга від нашого порога.

✱ ✱ ✱

Була пора: наш празник молодий
Сіяв, шумів, трояндами квітчався,
І дзенькіт чаш у звук пісень вплітався,
І здружено сидів наш гурт тісний.
Тоді, в душі невігласи недбайні,
Жили простіш і легше ми усі,
Пили за наші сподівання сяйні,
За молодість в її ясній красі.

Тепер не те: гульливий празник наш
За роки ці, як ми, відбіснувався,
Він споважнів, ущухнув, загадався,
Став тихший брязк його бенкетних чаш.
В нас бесіда не так грайливо ллється,
Смутніше ми і ширше сидимо,
Рідкіше сміх поміж пісень несесться,
Частіше ми, зітхнувши, мовчимо.

На все пора: вже двадцять п'ятий раз
Святкуєм день ліцею заповітний.
Минає час, невпинний, непомітний,—
Як він змінив усіх присутніх нас!
Ні, не дарма вже чверть століття лине!
Не ремствуйте: скоритись долі слід.
Чи може змін не звідати людина,
Коли навкруг змінюється весь світ?

Згадаємо ж, о друзі,— від пори,
Коли усіх нас долі поєднали,
Скількох подій ми свідками бували!
Мов іграшки затаєної гри,
Металися збентежені народи,
І зводились, і падали царі,
І кров людей то слави, то свободи,
То гордості вкривала вівтарі.

Згадайте ви: коли створивсь ліцей,
Як цар для нас відкрив чертог царицин,
І ми прийшли. І нас зустрів Куницин,
Вітаючи між царственних гостей.
Ще спав борвій дванадцятого року.
Наполеон тоді ще не спізнав
Великого народу міць глибоку,—
Він ще вагавсь, погрожував і кляв.

Згадайте ви: текла за раттю рать,
І ми братів найстарших проводжали
І в дім наук з досадою вертали,
Бо заздрили тим людям, що вмирать
Ішли повз нас... Звелась народна сила,
Затисла Русь бундючних ворогів,
І заграва московська освітила
Сніги, вготовані для їх полків.

Згадайте ви, як наш Агамемнон¹,
Узявши в бран Париж, до нас примчався.
Як радо він людьми тоді вславлявся!
В якій красі ступив тоді на трон
Народів друг, захисник їх свободи!
Згадайте ви, як оживились знов
Оці сади, оці живлющі води,
Де славний свій спочинок він знайшов.

Нема його,— і Русь він залишив,
Піднесену над всесвітом здумілим.
На скелі десь вигнанцем помарнілим
Наполеон своє життя кінчив.
І цар новий, суворий і хоробрий,
На рубежі Європи владно став,
І хмари знов позастеляли обрій.
І ураган їх...

¹ А г а м е м н о н — старогрецький цар —
воєначальник. Тут його ім'ям поет називає царя
Олександра І.

МОЦАРТ І САЛЬЄРІ

СЦЕНА І

Кімната.

С а л ь є р і

Всі кажуть: правди на землі нема,
Та правди й вище теж нема. Мені
Це ясно так, немов звичайна гама.
Родився я з любов'ю до мистецтва;
Іще дитям, коли із високості
Звучав орган у давній церкві нашій,
Я слухав пильно — і солодкі сльози
Несамохіть з очей моїх текли.
Пусті забави рано я покинув;
Не зв'язані з музикою науки
Мені обридли; вперто і гордливо
Я зрікся їх, музиці я одній
Віддався весь. Важкий лиш перший крок,
Нудна лиш перша путь. Я подолав
Усі знегоди ранні. Ремесло
Поставив я підніжжям для мистецтва;
Ремісником зробився: набули
Покірливу, суху рухливість пальці,
А вухо — певність. Звуки я вмертвив,
Неначе труп, розтяв музику. Звірив
Гармонію на алгебрі. Тоді
Насмілився, досвідчений в науці,
Віддатися розкошам творчих мрій.
Я став творить; але таємно й нишком,
Не сміючи ще марити про славу.
Бувало так, що, в келії німотній
Сидівши кілька день без сну та їжі,
Зазнавши захвату і сліз натхнення,

Свій труд палив і холодно дививсь,
Як мисль моя і звуки, що родив їх,
Палаючи, з легким димком зникали.
Що я кажу? Коли великий Глюк
Відкрив для нас незнані таємниці
(Привабливі, глибокі таємниці),
Чи я не кинув те, що знав колись,
Що так любив, у що так палко вірив,
Чи вслід за ним бадьоро не пішов,
Покірливий, мов мандрівник, якого
На путь правдиву спрямував зустрічний?
Напруженим, усталеним зусиллям
Я врешті у безмежному мистецтві
Досяг високих ступенів. І слава
Мені всміхнулась; я в серцях людей
До власних творів виявив співзвучність.
Я був щасливий: я втішався мирно
З труда свого, із успіху та слави,
Також з трудів і успіху моїх
Товаришів у чарівнім мистецтві.
Ні! я ніколи заздрості не знав,
Ніколи! — ні тоді, коли Пуччіні
Вмів полонить слух диких парижан,
Ані тоді, як вперше я почув
До «Іфігенії» вступні акорди.
Хто скаже, що Сальєрі гордий був
Хоч коли-небудь заздрісником нищим,
Гадюкою, розчавленою людом,
Яка гризе пісок та пил в безсиллі?
Ніхто!.. А нині — сам скажу — я нині
Став заздрісний. Я заздрю; і глибоко,
І боляче так заздрю я.— О небо!
Де ж правота, коли священний дар,
Коли безсмертний геній — не бланкуванням,
Не саможертві, не палкій любові

І не труду дається в нагороду,
А осяває голову безумця,
Гульвіси марного?.. О Моцарт, Моцарт!

Входить М о ц а р т.

М о ц а р т
Ага! побачив ти! хотів розважить
Я жартом несподіваним тебе.

С а л ь є р і
Ти тут! — Давно?

М о ц а р т
Ось тільки. Я тобі
Збирався дещо показати нове;
Але, проходячи повз корчму, враз
Почув я скрипку... Друже мій, Сальєрі!
Кумеднішого зроду ти не чув...
Сліпий скрипаль так вигравав старанно.
Voi che sapete ¹ грав собі. Чудово!
Не витерпів, привів я скрипаля,
Почастувати тебе його мистецтвом.
Ввійди!

Входить с л і п и й д і д у с ь із скрипкою.

Із Моцарта що-небудь нам!

Старий грає арію з Дон-Жуана;
Моцарт регоче.

С а л ь є р і
І ти сміятись можеш?

¹ Ви, що знаєте (іт.).

М о ц а р т
Ах, Сальєрі,
Невже і сам ти не смієшся?

С а л ь є р і

Ні.

Мені не смішно, як маляр нікчемний
Мені бруднить Мадонну Рафаеля,
Мені не смішно, як ганебний блазень
В пародії глузує з Аліг'єрі.
Іди, старий.

М о ц а р т

Стривай-но: ось тобі,
Пий за моє здоров'я.

Старий виходить.

Ти, Сальєрі,
Не в добрім дусі щось. Прийду до тебе
Я іншим часом.

С а л ь є р і

Щось же ти приніс?

М о ц а р т

Ні — так, дрібницю. Уночі недавно,
Коли мене безсоння все томило,
У голові з'явилися дві-три мислі.
Оце накидав їх. Твоєї думки
Спитать хотів, але тепер мені
Не радий ти...

С а л ь є р і

О, Моцарте, коли,
Коли ж тобі не радий я? Сідай;
Я слухаю.

М о ц а р т
(за фортепіано)

Нехай в твоїй уяві
Постане... хто? Ну, я — молодший трохи,
Закоханий — не надто, а ледь-ледь, —
Красуня тут чи друг — такий, як ти —
Веселий я... І раптом: нагла тьма,
Мара з труни чи інше щось подібне...
Ну, слухай же. (Грає).

С а л ь є р і

Ти з цим до мене йшов
І міг спинитися побіля корчми
І слухать скрипаля сліпого! — Боже!
Ти, Моцарте, не гідний сам себе.

М о ц а р т
Що ж, добре?

С а л ь є р і

О, яка глибочина!
Яка сміливість і яка доладність!
Ти, Моцарте, є бог, але не знаєш
Цього ти сам. Я знаю, я.

М о ц а р т

Хай так...
Та божество моє вже зголоділо.

С а л ь є р і

Послухай: пообідаємо разом
У корчмі Золотого Лева.

М о ц а р т

Добре;
Я згоден. Ось додому лиш піду
Сказати жінці, щоб мене з обідом
І не чекала. (Виходить).

С а л ь е р і

Жду тебе, гляди ж.
Ні! долі власній більше я не можу
Противитись: приречено мені
Його спинить,— інакше ми загинем,
Ми всі, жерці музики, не один
Лиш я з моєю славою глухою...
Яка користь, що Моцарт буде жить
І досягне височини нової?
Чи піднесе він тим мистецтво? Ні;
Воно впаде ізнов, коли він зникне:
Наступника він не залишить нам;
Що в нім за користь? Наче херувим,
Він декілька приніс нам співів райських,
Щоб, збуривши безкриле поривання
В нас, дітях праху, одлетіти геть!
Так одлітай же! Що скоріш, то краще.
Отруту цю, останній дар Ізори,
Я вісімнадцять літ ношу з собою —
Відтоді часто я вважав життя
За рану нестерпучу, був я часто
Із безтурботним ворогом на учті,
Але ніколи шепоту спокуси
Не слухав я, хоч я не боягуз,
Хоч глибоко образу почуваю,
Хоча життя й немиле. Я вагавсь.
Як смерті палко я жадав тоді!
Що вмерти? Думав: може, це життя
Ще дасть мені негадані дари;
Можливо, я ще звідаю і захват,
І творчу ніч, і радощі натхнення:
Можливо, нам сучасний Гайден дасть
Великий твір — порозкошую ним...
Частуючи ненависного гостя,
Гадав я: може, ще лютіший десь

Знайдеться ворог, ще лютіша кривда
На мене вдарить з гордих верховин —
Ізорин дар тоді не згине марно.
І сталося так! і ворога свого
Я тут знайшов, і цей сучасний Гайден
Мене чудовим захватом поймав.
Тепер — пора! кохання тайний дар
Нехай перейде нині в келих дружби!

СЦЕНА II

Окрема кімната в корчмі; фортепіано.
Моцарт і Сальєрі за столом.

Сальєрі
Чому сьогодні хмурий ти?

Моцарт

Я? Ні!

Сальєрі
Що, Моцарте, смутить тебе сьогодні?
Обід добірний, славне і вино,
А ти мовчиш і хмуришся.

Моцарт

По правді,
Мій Requiem мене турбує.

Сальєрі

А!

Ти komponуєш Requiem? Давно вже?

Моцарт

Щось тижнів зо три. Та чудна пригода...
Тобі не повідав я?

Сальєрі

Ні.

М о ц а р т

Тож слухай:

Тому три тижні я вернувся пізно
Додому. Кажуть, що приходив хтось
Удень по мене. Чом, і сам не знаю,
Але всю ніч я думав: хто б то був?
І нащо я йому? Назавтра знову
Заходив він і не застав мене;
На третій день я хлопчика свого
В кімнаті бавив. Кликнули мене;
Я вийшов. Чоловік, увесь у чорнім,
Почтиво уклонившись мені,
Замовив Requiem і зник. Відразу
Я сів і став писати — і відтоді
Вже не з'являвся мій чорний чоловік;
А я і радий; жаль мені віддати
Мою роботу, хоч уже цілком
Готовий Requiem. Проте я...

С а л ь є р і

Що?

М о ц а р т

Мені признатись соромно...

С а л ь є р і

У чому?

М о ц а р т

Вночі і вдень спокою не дає
Мені той чорний чоловік. За мною
Він скрізь, мов тінь, женеться. От і зараз
Мені здається, з нами третій він
Сидить.

С а л ь є р і

Та годі! що за страх дитячий?
Розвій химерну думу. Бомарше

Казав було: «Послухай-но, Сальєрі,
Коли тебе обсядуть чорні мислі,
Шампанського ти пляшку відкоркуй
Чи почитай „Весілля Фігаро“».

М о ц а р т

А! Бомарше — дружив-бо він з тобою;
Для нього ти Тарара написав,
Чудесну річ. Там є один мотив...
Його наспівую, коли щасливий...
Ла-ла-ла-ла... Чи то, Сальєрі, правда,
Що Бомарше когось був отруїв?

С а л ь є р і

Не думаю: він надто був кумедний
Для ремесла такого.

М о ц а р т

Він же геній,
Як ти, як я. А геній і злочинство
Дві речі несумісні. Чи не правда?

С а л ь є р і

Ти думаєш?

(Кидає отруту в склянку Моцарта).

Ну, пий же.

М о ц а р т

За твоє

Здоров'я, друже, і за щирі спілку,
Яка єднає Моцарта й Сальєрі,
Цих двох синів гармонії. *(П'є).*

С а л ь є р і

Стривай,

Стривай, стривай!.. Без мене випив!.. сам?

М о ц а р т

(кидає серветку на стіл)

Ну, ситий я. *(Іде до фортепіано).*

Послухай же, Сальєрі,
Мій Requiem. (*Грає*).
Ти плачеш?

С а л ь є р і

Я ці сльози
Уперше ллю: і боляче й приємно,
Мов я звершив обов'язок тяжкий,
Немов одсік ножем цілющим шмат
Недужий тіла!.. Моцарте, ці сльози...
Не помічай їх. Грай же, поспішай
Ще звуками мені наповнить душу...

М о ц а р т

Коли б усі так почували силу
Гармонії! та ні: тоді б не міг
І світ стояти, бо ніхто б не дбав
Про справи життєві, низькі й буденні;
Всі віддалились би вільному мистецтву.
Нас мало обраних, щасливців вільних,
Які користь огидну відкидають,
Єдиного прекрасного жерці.
Чи так? Та ніби занедужав я,
Мені щось важко; я піду, засну.
Прощай же!

С а л ь є р і

До побачення. (*Сам*).

Заснеш

Надовго, Моцарте! Що, як він правий,
І я не геній? Геній і злочинство —
Дві речі несумісні. Ні, неправда:
А Бунароті? чи це тільки байка
Юрби тупої — і не був ніколи
Злочинцем будівничий Ватікану?

Володимир Маяковський
(1893—1930)

НАШОМУ ЮНАЦТВУ

На сотні естрад слухняно йшов,
під тисячі поглядів сходив.
В країні моїй стільки різних є мов
та різних убрань
і народів!

Насилу,
піт проливши струмком,
крізь горло тунелю продерся
і виліз,
і ось, простившись свистком,
із Курського
рушив
кур'єрський!

Заводи
женуться від лісу до хат,
хитливі берези
й ялини,
і чиста,
неначе слухаєш МХАТ,
московська говірка лине.
З-за обріїв дальніх,
де ліс чорно ліг,
хатки виглядають
заховані.

Барвисті бочки їх
з-під солом'яних стріх
по-різному мальовані.

Беріть із собою поезій мішок,
талантом
налийтесь по вінця,—
у відповідь
зичливий цідять смішок
уста
юнака-українця.
Простори біжать,
вирастаючи знов,
їх сонце пече —
куховарка.
І поїзд
уже
біжить на Ростов,
далеко за димний Харків.
Поля —
на мільйони хлібних тонн,
немов їх
рівняють рубанки,
а в охрі пшениць
посріблений Дон
блищить
позументом
кубанки.
Захрипши, продовжує поїзд ревити,
і ось
почалось кавказьке,—
то голови цукру підносять хребти,
то в сонце —
пожежні каски.
Лечу
ущелинами
бистро я.
Сивіють шапки й крижини.
Затисши кинджали, горяни стоять,

зорять
із сідла
осетини.
Брила
вгорі
снігова,
сохне
внизу
трава,
і сонце свій йод розлива.
Тбілісців
пізнаєш за сотню метрів:
гуляють годинами денними
у модних шляпах,
в блискучих гетрах
парижанками отакенними.
По-своєму
вчиться абетки
всяк,
аж цифри по-своєму сняться їм.
У кожного третього —
мова своя
і власна у нього нація.
От якось,
заклопотаний безліччю справ,
забув я готель,
де ночую.
Адресу по-руськи
в хохла
я спитав.
Хохол відповів:
«не чую».
Коли ж науковій
віддаються темі,

їм

в російській мові завузько;
з Тбіліською

Казанська академія
листується по-французьки.

І

я

Париж люблю, бігме,—
(чудові бульвари і площі).

От взяти, наприклад,—

Бодлер,

Малларме ¹

тощо!

Та нам хіба,

війську, що твердо іде
крізь бурі і роки

колонами,

ростити

на зміну собі

бульвардье

французистими піжонами?

Хто був без'язикий,

тим квітнуть дає

свобода Радянської влади.

Шукайте свій корінь

і слово своє,

питаєте в філологів ради.

Вглядайтесь в життя своє

на віддалі,

змагайтесь в кожному заході

¹ Бодлер Шарль (1821—1867),
Малларме Стефан (1842—1898) —
французькі поети-символісти.

за те,
 що є добре на нашій землі,
за те, що є добре й на Заході.
Та місця нема
 ворожнечі мазку,
щоб душ молодих не вмастити!
Товаришу молодь!
 Дивись — на Москву,
на російську вуха гостріте.
Та будь я
 хоч негром старим-престарим,
туди
 поклав би
 шалені,
щоб російську знати
 тільки зати́м,
що мовив по-російськи
 Ленін.
Коли в жовтні
 гарматні громи
 вогневі
по вулицях
 кров'ю лилися,
я знаю,—
 рішалася доля в Москві
і Києва,
 і Тбілісі.
Ми бачим
 в Москві
 не державну петлю,
що землі, мовляв, заарканить.
Москву
 я не тільки, як руський, люблю,—
люблю,
 як мій стяг полум'яний!

Ввібрав я
 трьох
 мовних джерел
 потік.
Я
 не з кацапів-роззяв.
Я з діда — козак,
 з другого —
 січовик,
а в Грузії
 жить
 починав.
Три різних краплини
 в собі я вмістив
і маю я
 право поета
ганьбити
 всесоюзних радміщуків,
і ваших,
 і русопетів.

1927

ДОДОМУ!

Утікайте, мислі, в даль помчавши!
Обіймись,
 душі і моря плин.
Той,
 кому
 все ясно завше,—

чи
не просто
дурень
він?

Я в каюті
найгіршій з усіх —
всю ніч наді мною
тупоти ніг.

Всю ніч
об стелю
танок молотив,
всю ніч
стогнав
надокучний мотив:

«Маркіто,
Маркіто,
створіння чудне,
чому ти,
Маркіто,
не любиш мене...»
А нащо
любить мене Маркіті?!
Для неї
не вистачить
в мене й монет.

Маркіту
(моргнуть лиш!)
тієї ж миті
за сотню франків
приведуть в кабінет.
Невеликі гроші —
поживи для шику —
ні,
інтелігенте,
збивши чуб гидкий,

будеш ти телющити
швацьку їй машинку,
що по стьожках
строчить,
наче шовк, рядки.
Ідуть пролетарі
до комунізму низом —
низом шахт
і нив
ідуть, земні,—
я ж
з небес поезії
зринаю в комунізм,
бо любові
без нього
немає мені.
Все одно —
чи сам зіславсь я,
чи хтось послав до мами —
слів ржавіє сталь,
чорніє басу мідь.
Нащо я
під чужоземними дощами
мушу мокнути,
іржавіти
і гнить?
Ось лежу,
поїхавши за води,
свою машину
ледве рухаючи
лінню.
Відчуваю
радянським я себе
за заводом,
що виробляє щастя поколінням.

Не хочу,
 щоб мене, наче квітку з полян,
рвали
 під час гуляння.
Хочу я,
 щоб в дебатах
 пітнів Держплан,
даючи
 мені
 річне завдання.
Хочу я,
 щоб над думкою
 часів комісар
із наказами нависав.
Хочу я,
 щоб зверхставками
 спеца
діставало
 любвище серце.
Хочу я,
 щоби після роботи
 завком
замикав мої губи
 замком.
Хочу я,
 щоб з багнетом
 зрівняли перо,
з чувуном щоб
 і з витопом сталі,
про роботу поезій,
 від Політбюро,
щоб виголошував
 доповідь Сталін.
«Так, мовляв,
 так...

до найвищих засад
пройшли ми
з халуп нужденних;
розуміння поезій
в Республіках Рад
вище
від норм довоєнних...»

1925—1926

ТОВАРИШЕВІ НЕТТЕ¹ — ПАРОПЛАВУ І ЛЮДИНІ

Я здригнувсь не даром.
Не брідня примари.
В порт,
жаркий,
як літо вогнеметне,
розгортався
і входив товариш
«Теодор Нетте».
Це — він.
Я впізнав його вмить.
Рятувальні круги, як блюдця окулярів.
— Здрастуй, Нетте!
Я радий, що ти продовжив жити
життям димучих труб,
гаків
і углегарів.

¹ Нетте Теодор — радянський дипломатичний кур'єр. Загинув 5 лютого 1926 р. в поїзді на території Латвії, боронячи від нападників дипломатичну пошту.

Ну, підходь сюди!
Тобі не мілко?
Від Батума,
певне,
наробився вкрай...
Пам'ятаєш, Нетте,—
ще як був ти чоловіком,
вдвох у дипкупе
ми розпивали чай.
Ти барився.
Вже хропіли сонні.
Зір
втопивши
в клейма сургучів,
говорив всю ніч
про Ромку Якобсона¹
і, спітнівши,
смішно вірша вчив.
Засинав під ранок.
Палець
до курка приник...
Суньтесь,
як охота припекла вам!
Чи гадав я,
що десь за рік
стрінуся
з тобою —
з пароплавом?
За кормою місячище.
Ну і здорово!
Лежить,
переділивши простири яскраві.

¹ Я к о б с о н Р о м а н — вчений-лінгвіст, знайомий
Маяковського і Нетте.

Наче навік
 за собою
 з битви коридорної
тягнеш слід героя,
 світлий і кривавий.
Комунізму з книжки
 часом кинуть слово:
«Можна
 всякі речі
 в книжці намолють!»
А таке от —
«байку» оживить
 раптово,
явить
 комунізму
 і єство, і плоть.
Ми живем,
 поєднані
 в залізній клятві.
Хоч на смерть
 за неї
 в куль сталевій зливі:
це —
 щоб у світі
 без Росій,
 без Латвій
жить в єдиному людському колективі.
Не водиці,
 а крові
 чуємо в тілі тиск.
Крізь револьверний брех
 наша путь лягла,
щоб нам,
 помираючи,
 втілитись

в пароплави,
в рядки і в інші довгі діла.
Прагну жить і жить,
крізь роки мчатися.
Та кінець кінцем —
підносить бажання мене те:
зустріти хочу
мій смертний час я
так,
як зустрів свою смерть
товариш Нетте.

1926

БРУКЛІНСЬКИЙ МІСТ

Гукни, Кулідж,
радісний клич!
Для доброго
слово і я знайшов.
Червоній
з похвали,
мов стяга нашого матерійка,
хоч ви
й роз'Юнайтед Стейтс
оф
Америка¹.
Як до церкви
іде
божевільний прочанин,

¹ Юнайтед Стейтс оф Америка — Сполучені Штати Америки.

ввіходить до скиту,
на прощу
і піст,—
так я
крізь вечірні
сіренькі тумани
ступаю,
смиренний, на Бруклінський міст.
Як пре
переможець
у місто у зламане
на дулах гармати —
жирафам на зріст —
так жить в апетиті,
так славою п'яний
видряпуюсь,
гордий,
на Бруклінський міст.
Як око закохане
в мадонну музею
встромляє
безглуздий художник-артист,—
так я, весь осяяний
з неба зорею,
дивлюсь
на Нью-Йорк
крізь Бруклінський міст.
Нью-Йорк
аж досмерку
задушливий дуже,
його попід хмари
підніс
чоловік он,
а зараз самі лиш
будинячі душі

встають
у прозорім світінні вікон.
Тут
ледве дзижчить
елевейтерів дзиск.
І, тільки
прислухавшись
в дзенькіт
навколо,
збагнеш,—
з деренчанням повзуть
поїзди,
неначе
хтось посуд збирає зі столу.
Коли ж видається,
немовби це тільки
крамар
везе з фабрики
цукор куплений,—
то щогли,
заввишки не більше за шпильку,
пливуть під мостом
небосяжного Брукліна.
Пишаюсь
з цієї
сталеві милі,
живцем в ній
мрії мої повстали —
боротьба за конструкції
замість стилів,
розрахунок
заліза
й болтів
досконалий.

Якщо
надійде
кінець світу —
планету
сплюндрує
комети хвіст,
і тільки буде
один
стриміти
над пилом загибелі зведений міст,—
то,
як з кісточок,
що подібні до голок,
у тіло
вбирається
ящур в музеї,—
так і
з цього моста
століть геолог
дізнався б
про вигляд
доби моєї.
Він скаже:
— Ця ось
лапа крицева
сполучала
моря і прерії,
тяглась до Америки
лапою цею
Європа,
зірвавши
індійські пера її.
Нагадує
машину
ребро це сплетене —

на моста подивіться,—
які має руки він,
що, ставши
сталюною ногою
в Манхеттені¹,
за губу
притягає
до себе Бруклін!
З проводів
електричного прядива
дізнаюсь,—
доба
після пари.—
Тут
люди
вже
горлали по радіо,
тут
люди
вже
літали на аеро.
Для одних
тут
життя було —
радощі ситні,
для інших —
було воно
зойком,
бідую.
Звідсіля
безробітні

Манхеттен — острів, на якому розташована
центральна частина Нью-Йорка.

в Гудзон
кидались
вниз головою.
Моя картина
далі
котиться сковзько
по струнах — по линвах,
до зір припада.
Я бачу —
тут
стояв Маяковський,
стояв
і вірші складав по складах.
Дивлюсь,
мов ескімос на електрику міст,
вп'явшись поглядом в сяйво і ніч.
Бруклінський міст —
так...
Це справді річ!
1925

АМЕРИКАНЦІ ДИВУЮТЬСЯ

Обмірявши
з далекого берега,
в СРСР
вперши погляд скнарий,
навшпиньки ставши,
зорить Америка,
не блимаючи,
в рогові окуляри.

Що це за люди
 предивні?
 Звідки?

Лазять по будовах,
 ладять
 плани й строки.

Пофантазували
 про якусь п'ятилітку...

А тепер
 виконують
 за 4 роки!

Таких
 не зміриш
 американським мірилом.

Їх не спокусить
 ні долар,
 ні золото,

і вони
 на всю
 людську силу

ведуть
 безперервну
 роботу.

Що це за люди?
 В чім їх суть?

Чого
 так
 працюють нині?

Жодним дрючком
 їх
 не женуть,—

а вони
 стискаються
 в сталій дисципліні!

Містери,
звички
маєте ви старі
будівничий хист
купувать на долари.
Ви
не зрозумієте,
пузаті містери,
коріння
запалу
наших комунарів.
Буржуї,
дивуєтесь
комуністичному берегу —
літаком,
вагоном,
трудовим вогнем
вашу
бистроногу
вславлену Америку
ми
і
доженем,
і переженем.

1929

ХМАРИНА В ШТАНАХ

ПРОЛОГ

Вашу мисль,
що на мозку замріялась раптом,
як вигодований лакей на канапці бридкій,

дратуватиму серце скривавленим клаптем,
дonesхочу виглумлю, нахабний та їдкий.

У мене в душі — жодного сивого волосу,
немає ніжності старечих літ в ній!
Світ огрómивши міццю голосу,
іду — вродливий,
двадцятидвохлітній.

Ніжні!
Ви кохання на скрипки вкладаєте.
Грубіяни кладуть його на литаври й труби.
А себе, от як я, вивернути не здолаєте,
щоб увесь був — самі лише губи!

Ідїть-но учитись —
в батисти віталень захована,
поважна чиновнице ангельської ліги!
І котра губи перегортає розмірковано,
немов куховарка сторінки куховарської книги.

Хочете —
стану від м'яса скажений, —
і, мов небо, міняючись в тонах, —
хочете —
стану ніжний достеменно,
не чоловік, а — хмарина в штанах!

Не вірю, що Ніцци існують прегарні!
Славити знову схотів я
чоловіків, залежаних, як лікарня,
і жінок, заяложених, як прислів'я.

Ви гадаєте, це маячня малярії?
Було це,
Було в Одесі.

«Прийду о четвертій», — сказала Марія.

Вісім.
Дев'ять.
Десять.

Ось і вечір
в нічну каламуть
пішов од вікон, —
згрудневільний,
насуплений.
Всі канделябри регочуть та іржуть
в спину щуплу.

Зараз не впізнать мене, здоровила:
жилаве громадище
стогне,
корчиться.
Що може хотіти отакенна брила?
А брилі багато хочеться!

Адже здоровайлові байдуже
і те, що з бронзи він,
і те, що серце — залізко відточене.
Вночі хочеться свій передзвін
сховати в м'яке,
в жіноче.

І ось,
велетенський,
горблюсь у вікні,
лобом до шибки розтопленої тулюся.
Буде любов чи ні?
Яка —
велика чи малюсінька?

Звідки велика в такого тіла?
Мабуть, маленьке,
сумирне любеня.
Воно шарахає від автомобіля.
Любить, коли коночки дзвенять.

Іще й іще,
припавши до дощу,
лицем до лиця обоє,
жду й тремчу,
оббризканий громом міського прибою.

Північ, взявши ніж на скін,
наздогнала,
зарізала,—
ото вам його!
Упало дванадцять годин,
як з плахи голова закатованого.

На шибках дощинки сірі
зіскавчались,
плазують низкою,
наче виють химерні звірі
Собору богоматері Паризької.

Проклята!
Що ж, замале іще горе?

Скоро криком перерветься рот.
Чую:

нишком,
наче з ліжка хворий,
сплигнув нерв.

І от,—

спершу почвалав
трохи-трохи,
згодом забігав
стурбовано
й чітко.

Один, потім вдвох і втрьох
вибивають одчайдушну чечітку.

Звалилось на нижньому поверсі щось.

Нерви,
великі,
маленькі,
всілякі! —

стрибають скажені,
і ось

вже у нервів ноги залякли!

А ніч по кімнаті тванюку простеле,—
із твані не витягтись обважнілому оку.

Двері враз залящали,
неначе в готелі
щелепів чути цокіт.

Увійшла ти,
різка, мов «нате!»,
мордуючи рукавичок замшу;
промовила:
«Знаєте —
я виходжу заміж».

Що ж, виходьте.
Гаразд.
Покріплюсь.
Бачите — спокійний який!
Наче пульс
покійників.

Пам'ятаєте?
«Гроші,
любов,
Джек Лондон», —
так ви казали часто,
я ж тільки й бачив:
ви — Джіоконда¹,
яку треба вкрати!

І вкрали.

Знову іду стрівати закохання вихорі,
брів осяваючи дуги.
Що ж!
І в домі, що геть увесь вигорів,
часом живуть бездомні волоцюги!

Дратуєте?
«Менше, ніж у жебрака є срібла,
у вас ізумрудів безуму сховано».
Пам'ятайте ж!
Помпея загибла,
коли Везувій було роздратовано!

==

¹ Джіоконда — славетна картина Леонардо да Вінчі, 1913 року її були вкрали з Лувру, потім знайшли.

Гей!
Панове,
яким до вподоби
блюзнірства,
злочини,
бійні,—
чи бачили
найстрашнішу подобу —
лице моє,
коли
я
абсолютно спокійний?

І почуваю —
«я»
малим би для мене було.
Хтось із мене пнеться до нестями.

Алло!
Хто говорить?
Мама?
Мамо!
Син ваш повен прекрасного болю!
Мамо!
В нього серце палає.
Повідомте ж сестер, Люду та Олю,—
він вже дійшов до краю.
Кожне слово,
і жарт, і мрія,
що виригає він ротом крізь судому,
викидається, наче гола повія
з горящого публічного дому.

Люди нюхають —
печеня невже ж яка?

Назганяли народу,
Блискучі!
З касками!
Геть чоботища!
Гукніть пожежникам:
на серце горяще лізуть з ласками.

Я сам.
Очі насльозені бочками витягну.
Аби от об ребра зіперся.
Виплигну! Виплигну! Виплигну! Виплигну!
Звалилися.
Не виплигнеш із серця!

На лиці спопелілому
із губ — із багать
вираста поцілуйко — обвуглене й невеличке.
Мамо!
Не можу співать.
Вогнем пойнялася серця капличка.

Обгорілі постаті чисел і слів
з черепа,
мов діти із горящого горища.
Так жах,
щоб за небо вхопитися,
звів
«Лузітанії»¹ руки зловіщі.

Наляканим людям
в кватирки лети,
стоока заграво, рвися з пристані!

¹ «Лузітанія» — англійський пароплав, потоплений німецьким підводним човном у 1915 році.

Крик мій останній,—
хоч ти
про те, що палаю, в століття вистогни!

2

Славте мене!
Я не пара великому і багатому.
Над усім, що зроблено,
ставлю «nihil».

Ніколи
нічого не читатиму.
Книги?
Що книги?

Колись я думав —
книги робляться так:
прийшов поет,
уста розтягнув у гримаску
і зразу заспівав натхненний простак,—
будь ласка!

А насправді воно —
доки взятися мають до пісні,
довго ходять, щоб мисль, мовляв, не схибла,
і в мулі серця вовтузиться та кисне
уяви йолопувата вібла.

Доки поет собі римами триндика,
викип'ячує вариво з яложених клаптів,
вулиця корчиться без'язика —
їй нічим кричати й балакати.

Міст вавілонські вежі,
запишавшись, зводимо знову,
а бог
міста на поля та межі
валить,
змішуючи слово.

Вулиця мукою мовчки запихалася.
Крик сторчма вперся в пролиг.
Стовбурчились, в горлі застрягши з галасом,
тулуби таксі та візників кволих.

Груди спішоходили.
Гірш за сухоти.
Місто дорогу тьмою замкнуло.

І коли —
нарешті! —
в майданів прольоти
тисняву паперті з горла зіпхнула,

гадалося:
в хорах архангелового хоралу
бог іде й прирікає до смерті!

А вулиця присіла і загорлала:
«Ходімо жерти!»
Гримірують місту Круппи і Круппики
брови, наставлені сторч,
а в устах
померлих слів розкладаються трупики,
тільки два живуть і гладшають:
«наволоч»
та ще якийсь,
здається — «борщ».

Поети, розм'якнувши в тисняві,
кинулись од вулиці з розпатланим чубом:
«Як двома такими виспівать
і панну,
й кохання,
і квітку під дубом?»

А за поетами —
цілі зливи:
студенти,
повії,
підрядчики.
Панове!
Спиніться!
Не жебраки ви,
ви не смієте жебрати!

Нам, здоровезним,
з дужою хваткою,
їх чавити треба, не слухати нишком, —
їх,
що присмоктались безплатним додатком
до кожного двоспального ліжка!

Чи їх нам уклінно просити:
«Дай снаги мені!»
Благати про гімни,
про ораторії!
Ми самі творці у полум'янім гімні —
в шумі фабрики та лабораторії.

Чого шукатиму в Фаусті,
що в феєричній ракетці
шугає з Мефістофелем небесним паркетом!
Я знаю —

цвях у моїй підметці
жахливіший за фантазію Гете!

Я,
найзлатоустіший,
що з слова одного
голод тамую неситому,
кажу вам:
найменша крихтинка живого
коштовніша за те, що робив й робитиму!

Слухайте!
Мовить,
стогнучи й кричачи,
сьогоднішнього дня зойкогубий Заратустра!

Ми
з лицем-простирадлом, заспаним уночі,
з губами, обвислими, мов люстра,
ми,
каторжники міста-лепрозорія,
де золото й бруд роз'ятрили проказу,—
ми — як блакиття Венецій прозоре,
вмите морями й сонцями відразу!

Плювають, що в Гомера
й Овідія інші
люди за нас,
і що ми — не ті.
Я знаю —
сонце померкло б, уздрівши
наших душ поклади золоті!

Жили й м'язи — певніш за молебні.
Нам не личить благати час!

Ми —
кожен —
стискаєм в руці велебно
світів рушальний пас!

Оце повело на Голгофи естради
Петрограда, Одеси, Києва, Москви,
і кожен кричав
аж до надсади:
«Розіпніть його!
Ви!»

Але мені —
люди
й ті, що завдали муки,—
ви мені над усе дорожчі й ближчі.

Бачили,
як собака лиже руку,
руку, що його періщить?!
Я,
заглумлений від сьогоднішніх людей,
наче довгий,
скабрезний анекдот,
бачу того, хто горами часу гряде
і кого не бачить ніхто.

Де око в людини вривається куце,
як орд голодних потік,
в терновім вінку революцій
гряде шістнадцятий рік.

А я вам — його предтеча,
я — скрізь, де болі оті;
на кожній краплині слізної течі
себе розіп'яв на хресті.

Вже годі прощати юрбу образ.
Я випалив душі, де ніжність ростили.
Це важче, аніж подолати враз
тисячу тисяч Бастілій!

І коли,
прихід його
розголошуючи криком,
вийдете до визволителя,
я вам
душу витягну,
розчавлю,
щоб велика! —
і скривавлену, як прапора, дам.

3

Ах, навіщо це,
звідки це
на свята весільні
замірівсь брудний кулай!
Думка надбігла
про божевільні,
і чоло заслонив одчай.

І —
як під час загибелі дредноута
з останніх сил
шугають в роззявлений люк —
крізь своє
око, роздерте навпіл,
збожеволівши, ліз Бурлюк ¹.

¹ Б у р л ю к Д а в и д — художник, приятель
Маяковського.

Мало не затопивши кров'ю повіки,
виліз,
пішов
ураз,
і з ніжністю, дивною для гладкого чоловіка,
взяв та й промовив:
«Гаразд!»

Гаразд, коли у жовту кофту
душу від оглядин закутано!
Гаразд,
коли кинутий в зуби ешафоту,
крикнуть:
«Пийте какао Ван-Гуттена!»¹

Миті цієї
бенгальської,
химерної,
я ні на що не зміняв би,
я ні на...

А з сигарного диму
чаркою лікерною
вистромлялось пропите лице Сєверяніна.
Як ви смієте зватись поетом
і, сіренький, цвірінькати, мов перепел!
Сьогодні
треба
кастетом
крятись світові в черепі!

==

¹ Цю фразу погодився вигукнути на ешафоті засуджений на страту, як рекламу фірми Ван-Гуттен.

Ви,
що тільки й маєте мрій —
почути,
«які в нього жарти»,
дивіться, як розважаюсь
я —
міський
сутенер та махляр на карти!

Од вас,
що в закоханості мокли,
що з вас кожен
сльозину в століття ллє,
геть піду я,
сонце моноклем
встромивши в розчепірене око своє.

Неймовірно вдягнувшись весь,
я землею піду,
захоплено зустрінутий юрбою,
і, наче пес,
Наполеон потягнеться на шворці переді мною.

Ляже жінкою земля від дотику —
буде хтива човганина м'ясця ця;
речі оживуть —
їхні ротики
засюсюкають:
«цяця, цяця, цяця!»

Раптом
і хмари,
й таке інше хмаряче
порозгойдувалось на небі украй,

мов натовпи білих робітників згарячу
рушили, небу оголосивши страйк.

Грім із-за хмар, скаженіючи, виліз
і ніздрі здорові задирливо висякав.
Гримасою хмурого Бісмарка вкрилось
небесне обличчя на мить одну високо.

І хтось-то,
вчепившись за хмарну штибу,
руки простяг до кафе —
і жінка нібито,
і ніжний ніби,
і ніби гарматний лафет.

Ви гадаєте —
це сонце уранці
пестить щічки кафе?
Це знову розстрілювати повстанців
гряде генерал Галіфе!

Вийміть, гулящі, руки із брюк,
хапайте каміння, ножі чи бомби,
коли ж у кого немає рук —
прийшов щоб і бився чолом би!

Ідіть, голодненькі,
спітніленькі
потворки,
закислі в баюрках блохатих!
Ідіть!
Понеділки і вівторки
перекрасуємо кров'ю на свята!

Хай земля пригадає наостанку,
кого хотіла зганьбити!

Земля,
що розгладшала, мов коханка,
яку Ротшільд покинув любити!

Щоб стяг у вогні стрілянини стримів,
як на кожному порядному святі,—
підносьте угору, стовпи ліхтарів,
туші гендлярів розтяті!

Виляювався,
вимолювався,
вигострював леза,
перся за кимось,
боки розтинав.

На небі, червоний, немов марсельєза,
стенаючись, захід конав.

Вже божевілья.

Нічого не буде.

Ніч прийде
і з'їсть
шматок.
Бачите —
небо ось знову іудить
жменею оббризканих зрадою зірок?

Прийшла.
Бенкетує Мамаєм,
задом по місту повзе.
Цю ніч очима не проламаєм,
чорну, немов Азеф!

Щулюсь, зажбурнувшись в корчму бридку,
вино на скатерку й на душу ллю негожу,
і бачу:
очі круглі у кутку,
очима в'їлась в серце матір божа.

Чого дарувати з шаблону намальованого
те сяєво п'яницям на забаву!
Бачиш — знов
голгофника запльованого
шанують менш за Варавву?

Може, оце навмисне я
в людському кишлі
лиця свого не схоронив.
Я,
можливо,
найгарніший
з-поміж усіх твоїх синів.

Дай їм,
загрузлим у плісняву радості,
смерті час непохитний,
щоб стали діти, що мають підрости,
хлопчики — батьки,
дівчата — вагітні.
І новим народженням дай обрости
сивизною волхвів метких,
і прийдуть вони —
і будуть дітей хрестить
іменами віршів моїх.

Я, що оспівую машину і Англію,
може, просто,
в найзвичайнісінькому євангелії

тринадцятий апостол.
І коли мій голос
брутально бухає
раз у раз,
цілу добу,
може, Ісус Христос нюхає
душі моєї квітку голубу.

4

Маріє! Маріє! Маріє!

Пустити, Маріє!
Я не можу на вулицях!
Не хочеш?
Ждеш,
доки щоки проваляться ямкою,
випробуваний всіма,
всіма взятий,
я прийду
й беззубо проплямкаю,
що сьогодні я
«чесний і завзятий».

Маріє,
бачиш —
плечі мої уже щуляться.

На вулицях
люди сало простромлять в чотириповерховому волі,
вистромлять очиці,
заяложені в сорокалітній блудні,—
перехихикуватись,
що шкуринку вчорашньої ласки —

доволі! —
впхали в зуби мені.
Обплакав дощ тротуари,
жене по калюжах журкіт
і над трупом улиць вив'язує зашморги линв,
а на посивілих віях —
так! —
на віях морозної бурульки
сльози з очей —
так! —
з похилих очей перехняблених ринв.

Всіх перехожих морда дощу обсмоктала,
а в екіпажах вилискував за ситим атлетом атлет:
лопались люди,
проївшись наскрізь,
і точилось крізь шпарини сало,
каламутною річкою з екіпажів спливала
вкупі з висмоктаною булкою
жваканина старих котлет.

Маріє!

Як в зажиріле вухо впихнути їм лагідне слово?
Птиця
має пісні чудесні,
співає,
голодна й дзвінка,
а я ж людина, Маріє,
звичайна,
вихрякнута сухотною ніччю в руку закаляну Пресні.

Маріє, хочеш такого?
Пусти, Маріє!
Корчами пальців затисну я горло залізне дзвінка!

Маріє!

Скаженіють вулиці зсудомлені.
На шиї пошмугляній пальців дряпки.

Відчини!

Боляче!

Бачиш — застромлені
у вічі з дамських шляпок шпильки!

Пустила.

Дитинко!

Не лякайся,
що в мене на карку волов'ячим
пітночереві жінки мокрим горбом сидять,—
це крізь життя я тягну
мільйони чистих любовей, славословлячи,
та мільйон мільйонів маленьких брудних любенят.

Не лякайся,
що знову
зневірений в щасті, я
припаду до тисяч гарненьких лиць,—
«закохані в Маяковського!» —
та це ж династія
у серці божевільного запанувалих цариць.

Маріє, ближче!

Чи в роздягнутім безстидстві,
чи в тремтінні невгавнім,
але дай мені губи твої нерозквітлі:
ніколи я з серцем не жив іще в травні,—

а в минул'м житті
є сотні лиш квітнів.

Маріє!
Поет сонети співа до Тіани,
а я —
весь із м'яса,
чоловік увесь —
тіла твого просто благаю,
як благають християни
«хліба повсякденного
дай нам днесь».

Маріє — дай!

Маріє!
Я боюсь забути твоє ім'я,
як боїться забути поет
якесь-то
в муках ночей народжене слово,
рівне величчю богу.
Тіло твоє
берегтиму й любитиму я,
як солдат,
обрубаний війною,
нікчемний,
нічий,
береже свою єдину ногу.

Маріє —
не хочеш?
Не хочеш!

Ха!

Значить — ізнов
темно й похмуро
серце візьму,
щоб сльозами обляпать,
щоб нести,
наче пес,
що несе у конуру
розчавлену поїздом лапу.

Кров із серця дорозі розрадою,
квітами липне на поросі кітеля.
Тисячу разів обтанцює Іродіадою
сонце землю —
голову Хрестителя.

І коли мою кількість літ
витанцює до кінця —
мільйоном кровінок простелеться слід
до дому мого вітця.

Вилізу
брудний (по канавах ночував),
на людину не схожий,
схилюсь
і скажу йому тихі слова:

— Послухайте, пане боже!

Хіба вам не обридло
очі дебелі
щоденно вимочувать в хмаринних драглях?
Нумо — знаєте —
влаштуймо релі
на дереві вивчення добра та зла!
Всюдисущий, страв відвідаєш кожную копу,

а вина виставимо такі чудові,
що захочеться вдарити кі-ка-пу
похмурому апостолу Петрові.
А в раю знову оселимо Євеняток:
накажи —
сьогодні, цієї ночі ж
з усіх бульварів найліпших дівчаток
я притягну тобі.
Хочеш?

Не хочеш?
Хитаєш головою, патлатий?
Брови нахмурюєш знов?
Ти думаєш,
цей,
за тобою, крилатий,
знає, що таке любов?

Я теж ангел; я був ним не раз —
визирав ув око баранчиком білим,
та зліплених з севрської муки ваз
більш не хочу дарувати кобилам.

Всемогутній, ти вигadaв пару рук,
зробив,
що в кожного є голова,—
чому ж ти не вигadaв,
щоб було без мук
цілувать, цілувать, цілувать!

Я думав — ти божище всемогутньої слави,
а ти — боженятко маленьке з раю.
Бачиш, я нахиляюсь,
з-за халяви
захалявного ножика добуваю.

Шахраї крилаті,
туліться в юрбу смутну!
Тремтять з переляканої тряски!
Я тебе, пропахченого ладаном, розітну
звідси аж до Аляски!

Пустить!
Мене не зупините.
Чи брешу,
чи маю право,
але не можу бути більш спокійний.

Дивіться —
зорі знов люто й криваво
мордують небо у бійні!

Гей, ви!
Небо!
Скиньте шляпу!
Я йду!

Глухо.
Всесвіт спить,
поклавши на лапу
з кліщами зір величезне вухо.

Микола Тихонов
(1896—1979)

БАЛАДА ПРО СИНІЙ ПАКЕТ

Лікті різали вітер, майнув переліг.
Чоловік ледь добіг, почорнів, ліг.

Ліг до вогню, прохрипів: «Коня!»
Для відпочинку немає дня.

А кінь ударив, закусив мундштук.
Чотири копита і пара рук.

Озеро — в озеро, шляху стяга.
Небо зігнулося, як дуга.

Мов телеграма, летить земля.
Дзвонять дзвоном лунким поля.

Не птах і не маятник — серце коня,
За кілька годин воно хід зупиня.

Два кроки — стрибок, і кінь поник.
Один прийшов на вокзал чоловік.

Він дихав, як міх, раз у раз.
Вокзал сказав йому: «Гаразд».

«Гаразд», — прошумів йому паротяг
І синій пакет повіз по путях.

На північ він пакет, хитаючись, віз.
Тільки цокіт коліс, тільки цокіт коліс.

Верст сімдесят вже проїхав лист,
На сімдесят третій — над річкою міст.

Динаміт і бікфордів шнур — це брати,
І вагон за вагоном летять з висоти.

Капуста і соняшник, будка й штахет,
Комендант простий, і простий пакет.

А льотчик упертій, ще й випив юнак,
І зеленою кров'ю впивсь літак.

Ударило в небо чотири крила.
Імла захиталась, імла попливла.

Ні прожектора, ні зірок,
Ні шелесту поля, ні шуму річок.

З плечей уже звалюється голова.
Тула майнула — пливе Москва.

Але заснуло кермо на льоту,
Проспало кермо висоти висоту.

Назустріч порвисто мчить земля.
Біжать, мов спутані, люди здаля.

Сказав — набилась в рот пилюга:
«Спочатку пакет, тоді нога».

Пустка в Москві, кругом тишина,
Місто прокидатися почина,

І Кремль іще спить в ранковій млі,
Та люди ніколи не сплять в Кремлі.

Грязюка і кров на пакеті лежить.
І чоловік розірвав його вмить.

Глянув і руку обтер об мундир,
Зім'яв і відкинув набік папір.

«На тридцять хвилин запізнився лист.
Не треба — вже знаю його я зміст».

ЛЕНІН У РАЗЛІВІ

За широм вод Разліва тихого —
Гаїв строката далечінь,
Галява, трави розколикані
І неба полуденна синь.

Там, у спекоті дня осіннього,
Серпневого жаркого дня,
Косар з косою випромінною
Стояв побіля куреня.

Скрізь тишина над даллю сірою,
Та думою бушує ум.
Життя саме сказало: вірую
У велич діл його і дум.

Тут вранці — морок над трависьками,
Вночі — мовчання і туман,
А там просторами російськими
Гримить робочий океан.

Навкіл він глянув, зором скинувся,
А думка далечі сяга:
Хіба не так його країна вся
Травою-биллям поросла?

Він знав: косою світлодзвонною
Він збляклу викосить траву,
А цю скошивши — неживу, —
На билля царства напівсонного
Повергне бурю світову!

Олексій Сурков
(1899—1983)

«ГРОМАДЯНИНОВІ СВІТУ»

Людина без вітчизни —
соловей без пісні.

Я згадую: на зальцбурзькім вокзалі
Ви так бундючно, як панку і слід,
Аж зуби зціпивши, мені казали,
Що ви — Іван, який забув свій рід;

Що в нашім світі, де все тьмяно й вбого,
Лиш громадянство світу — путь людей,
Що хай пігмеї тішаться з дрібного,
А ви є речник світових ідей;

Що розум людства в млості безпросвітній
Боїться зльоту до зірок, в блакить...
Ну, що ж ви, «громадянине всесвітній»,
Давайте будем щиро говорити!

Ви ходите тут приви́дом недужим
І тупо задивляєтесь, як в тьму,
В майбутнє світу поглядом байдужим,
Мовляв,— чужі ви світові цьому.

І серце риб'яче не затріпоче,
Коли чужинець стоптує ваш край.
Води напившись з ручаю охоче,
Ви слиною каляєте ручай.

Для вас пусте, що знов несамовито
Гарматні жерла ціляться у світ,—

Навіщо кидать вам своє корито?
Ви ж є нейтральний! Ви — космополіт!

Крізь ваші фрази, сповнені отрути,
Ми бачимо їх підлу й хижу суть,
Ми чуєм хазяїв гарчання люте,
Їх рев про те, як світ би їм здобуть.

Вам байдуже, ландскнехтам і ділягам,
Який над вами в небі має стяг,
А ми під нашим пурпуровим стягом
Росли, його пронісши у боях.

Великій долі рідної країни
Вручаєм радо ми життя своє,
І вічна вірність справі Батьківщини
Могуттям нашим, нашим щастям є.

З нічної тьми недолі і негоди,
Світанок стрівши в незабутній рік,
До сонця в сяйві величі і вроди
Ми нашу землю піднесли навік.

Віками землю цю святу кропила
Гаряча кров героїв багатьох,
І нам вона безмежно люба й мила
В дні грізних бід і славних перемог.

Куди б не йшли ми — шляху не загубим,
Бо клич Вітчизни чує наша кров.
Життя ми любим, рідну землю любим
І гордо несемо оцю любов.

Чуття такого ще земля не знала,
Така любов прийшла уперше в світ.

Ми в океан Інтернаціоналу
Вливаємось, шануючи свій рід.

Під Сталінградом не дали ми смерті
Наш дім і світ понищити вогнем,
І щиросерді, радісні, відверті
Назустріч людству впевнено ідем.

ДЕВ'ЯТСОТ ДВАДЦЯТИЙ

Наївна підлабузниця циганка,
Вижебруючи в мене скибку хліба,
Водила по долоні чорним пальцем,
Вглядаючись, що доля креслить там.
Під гуркотню близької канонади
Вона мені наворожила щастя,
І здійснення сподіванок життєвих,
І зникнення усіх моїх турбот.
Вона мені конечно обіцяла
На старість повний генеральський титул,
Графиню-жінку і білявих внуків,
Забувши геть, що в мене на кашкеті
Горить червона п'ятикутна зірка.

Навкруг базар безладно гомонів,
Старий кобзар співав про Гамалію,
Гуляли в підкидного дезертири,
Що вчора повтікали від Махна.
Перекупки горлали навіжено,
Розпродуючи коржики зі жмихів,
Малу смердючу рибку барабульку,
Брунатний, наче дьоготь, самогон,
Пожовклі, заяложені сорочки,

Бляшанки з-під консервів чужоземних
І ремені Вільгельмових солдатів
З худим орлом і гаслом «gott mit uns».

Як водиться, водив ведмедя циган,
І той ведмідь показував народу,
Як бучно на Москву ходив Денікін,
Як з-під Каховки Врангель швидко драпав.
Поміж возів канючила шарманка,
Виспівуючи слухачам про те,
Як з розпачу Маруся отруїлась,
Бо не щастило дівчині в коханні.
А на плечі заброди савояра
Сиділа хмура, престара папуга
І дзьобом жовтим, як солдатський ніготь,
Мені квиток на «щастя» витягала.
Те «щастя» трафаретними словами
Цілком категорично запевняло,
Що я родивсь під сяєвом Венери,
Блакитної жіночої зорі,
Тому скуштую раювання й втіхи,
Але і злиднів в юності зазнаю,
Хоча крізь лихо на людську злостивість
Багряним світлом над шляхами слави
Планета Марс зорітиме мені.

Я прочитав папужине пророцтво,
До нашого життя таке несхоже,
І зажурився... Раптом на дзвіниці
Забив на сполох мідним гнівом дзвін,
І в галасливу метушню базару
Вкрутився зойк фугасного снаряда,
І кінський храп, і стук дрібний тачанки,
І «ма́ксима» веселий перебір.
Наш командир товариш Тимофєєв

На спекулянтів, що упали ниць,
З презирством глянув та й гукнув:
— По конях! —

Назустріч бою, сяючи клинками,
В атаку ми рвонулися кар'єром,
До неба збивши куряву степів,
І попереду кінних лав котилось
Загрозливе й протяжливе:

— У-р-ра! —

Так ми росли...

Нічні тривожні чати.

На травах кров.

Холодні броди рік.

І в вічній славі

дев'ятсот двадцятий,

Нечуваний і неповторний рік.

Павло Антокольський
(1896—1978)

НЬЮТОН

Гроза пройшла. Розжарились жоржини
Під райдужними відсвітами злив.
Він вийшов в сад і по намиву глини
Те яблуко ногою покотив.

В його очах, немов якесь видіння,
Не падав, а палав і плив ренет,
І тільки траєкторія падіння
Накреслювалась, як тропа планет.

Та ось вона, розгадка! Ось відкрито
Механіку світил правічних всіх!
Так почалось колись творіння світу.
Летючу зірку він схопити зміг.

І тої ж ночі, як усе ще спало,
Як ще не знявся шум церков і шкіл,
Не яблуко, а формула упала
Із гілки світу на письмовий стіл.

Він так і скаже просто і незборно,
Не зваживши на забобонів міць,
Розтерши геть на думки дужих жорнах
Сміття казок, гадок і небилиць.

І день настав. Зі слів його латині
Про гравітацію небесних тіл,
Дивуючись, дізнались люди нині:
Йому на правду не забракло сил.

Він все сказав, аж до останніх літер,
І витер піт з високого чола.
Тоді ступив на кафедру пресвітер
І розпочав промову спроквола,—

Казав про бога, цю первопричину
Всіх рухів світу, всіх його сполук.
Столітній, сірий, лисий, мов коліно.
До Ньютона простяг худий п'ястук.

І раптом, губи викрививши сині,
Він запитав, ущипливо і зло:
— Тож яблуко у вас в саду осіннім
З-під влади сил магнітних утекло?

О господи! Якого ж вітру повів
Вас вимчав за межу небесних сфер?
— *Я думав*,— Ньютон коротко відмовив.—
Я звик до цього. Думав я, мій сер.

З білоруських поетів

Максим Танк
(1912)

НАДНАРОЧАНСЬКІ СОСНИ

* * *

Раніш за всіх присниться півням день,
Але ніхто не йме їм віри,
Лише стара матуся, їх зачувши,
Прокинетесь

і коцюбу розбудить,
У припічку роздмухає вогонь,
Хліб перехрестить, покладе на стіл.
А потім череда хмаринок
Затеплиться, мов жайворова пісня,
І чорногуз — цей вартовий села —
Сягне до сонця дзьобом,

покуштує
Та й передасть побавитись малятам,
Аж доки з їхнього кубла воно
Не звалиться униз
на призьбу хати
І не розсиплеться бджолиним передзвоном,

Клепанням кіс
і дзенькотом корчажки.
Цікаво, чи так само сонце сходить
І зараз на Пількавщині моїй?

* * *

Цілий тиждень
Бджоли і джмелі
Підпалювали суцвіття конюшини.
І ось воно спалахнуло
І розгорілося так,
Аж треба було
Бігти з косами, з граблями,
Щоб вогонь часом не перекинувсь
На оселі.

Тепер вечорами,
Докіль полум'я це не зведемо,
Копи тліють вечірньою зорею,
Тепляться світляками,
Стрекочуть кониками,
Дзвенять дівочим сміхом,
Що його вночі,
Наче зірку летючу,
Нелегко знайти
У цій п'яній, як сон,
Небезпечній, як порошок сухий,
Конюшині.

* * *

Треба бодай раз на рік
Пройти босоніж борозною за плугом,
Щоб оновити
Свій давній зв'язок з ріднею,—
Землею, камінням, травою.

Треба бодай раз на рік
Зайти до крамниці іграшок,

Щоб пригадати,
Який був сам ти спозадавна,
Щоб придбати дарунок малюкові,
Бо хтозна,—
Може, за твою ракету копійчану
Колись він людству подарує
Галактику щастя.

Треба бодай раз на рік
Прийти на цвинтар,
Щоб переконатись,
Що тебе не навічно приписано
До цієї зеленої планети,
Наче до якоїсь посади.
Адже ж навіть ті,
Що спочили під епітафіями мармуровими,
Під бронзою реквієму,
В тріумфі вінків і промов,
Якщо по собі
Не залишили доброї пам'яті,—
Були випадковими тільки
Перехожими.

* * *

Вітер зустрічний
Стьобає коня батогом по очах,
А кінь іде, хитаючись,
Між голоблею зі спонуки,
Між голоблею із розпуки,—
На бездоріжжя.
Віз рипить і кахикає,
Промерзши на ночівлі.
Колеса, напившись

З вересневих калюж,
Мляво скриплять
Під гармонію спиць.
А слідом чвалає
Циган старий і озирається:
Коли б не вернули його
До ночей під стріхою,
До їдла з печі,
До сонця електричного,
Почепленого над столом
На дроті,
Немов на оброті мотузяній,
До води неживої з труб,
До невістки, що приворожила
Його сина і підпаска-внука
І не пустила їх
Вкупі з ним мандрувати по світу,
Навіщувавши старому
Крик гайвороння на роздоріжжі
І самоту.

* * *

Під ялівцем прилігши,
Сховавши голову під мухомором,
А ноги — в дерезі,
А руки простягнувши
Поміж коріння сосон,
Так зливсь я з мохом,
З вересом та глищею,
Що навіть лісуни-чарівники
Не спостерегли мене,
І я почути зміг

Ті розповіді про людей,
Що їх вони
Своїм оповідають дітям,
Почути, що людина —
Це рідна їм істота,
Та вона, їх зрадивши колись,
Не любить признаватися
У цьому.

* * *

Вони хитаються —
З обпаленими кронами,
З облитими живицею
Ранами від куль.
За ясної години
Аж на західний берег Нарочі
Убрід переносять сонце,
Допомагають рибалкам
Тягнути обтяжений невід;
А вечорами
Співають з піонерами
І стрибають через вогонь.

У буревій —
З долоні в долоню
Своїх покручених
І гудзуватих рук-гілок
Перекидають
Розблискані
Хмари і грім.
Був би я навіть глухий,—
Між тисяч інших сосон
Відрізнив би їх гомін;

Був би я навіть сліпий,—
Обійнявши чи поцілувавши,
Їх упізнав би.

* * *

Мені здалось, що ти на мене кличеш,
Але насправді був це голос вітру,
Не голос вітру — зляканої пташки,
Не зляканої пташки — сонних віт,
Не сонних віт, а крапельки роси,
Не крапельки роси, а дальньої луни...

Проте однаково щодня
Повз вікна я твої проходжу,
Щоб знов його бодай би раз почуть.

* * *

Найнезабутніші сни
Снились мені під стріхою
Твоїх шорстких долонь.
(Пробач за такий вигадливий
Початок освідчення).
Твої уста були
На всі рани
Цілющими зелами,
Хоч часом вертався до них я,
Не годен на спомин.
(Пробач мені і цей гріх,
Як пробачала раніше).
Жодне багаття так мене
Не вертало до життя,

Як тепло твоєї пісні,
Біля якого завше
Грію замерзлі руки свої.
(Пробач, що своїм безтямним життям
Я так часто тебе непокою).

* * *

Починається осінь — не тоді, коли синій
Сіверко лізе за пазуху в тебе ховатися,
Коли на рокиті дзвенять неводи павутиння
І житня стерня їжаком починає штрикатися,
А тоді, коли вирій над круговидами дальніми
Осяється сонця променями прощальними
І звиснуть два грона на горобині похилій
Дарунком весільним тій дівчині милій,
За якою не раз ти колись побивавсь на вечірках,
А нині — ти чуєш! — кричать не для тебе: — Гірко!..

* * *

Я знов до споминів вдаюся,
Щоб хоч відтак побачити тебе,
Почути, мов луну далеку,
І обійнять, мов шум весінній вітру,
Аж сумнівом проймаюсь я,
Чи справді ти була,
Хоча іще живуть у нашім домі
І сходи, по яких ти пташкою злітала,
І двері, торгані тобою,
І — достеменні, найвірніші свідки —
Мої руки, що допомагали роздягатись,
Краяти хліб, розпалювати вогонь,

І листок календаря, в якому написано,
Що день вже почав навесні прибувати,
Проте для мене загадкою є:
Як водночас
Спромоглась прибувати і ніч?

* * *

Щоб день нудливо не минав,
Почну, як то чинили класики,
Писать про цвіт мурав-отав,
Рясні сади й бджолині пасіки.

Тоді ущухне гнівний дух
Покривджених богів і нитиків,
І стануть милі всі навкруг —
Сусіди, і знайомі, й критики.

Проте, лише узрівши враз
Їх, сповнених пихи здубілої,—
Проймає лірику сарказм
І геть руйнується ідилія.

Знов дзвонить телефон. Дзвінки
Гримлять без ласки і пробачення.
— Ти ще живеш, сякий-такий?
Ну, до приємного побачення.

* * *

Сльота зліта,
Сльота спада.
— Це хмари плачуть, звисши нижче?

— Ні, це моя душа рида
На ваших Лідзіц попелищах.

За вбитими журби не пригасить,—
Нема їй забуття і краю.
Тривожно їхній попіл шелестить.
Я чую це.
Я знаю.

Минає час,— іще палкіш пече
Цей попіл серце. Він пече довіку.
А дощ осінній — сльози із очей,
Краплин засмучена музика.

1966—1970

З грузинських поетів

Шота Руставелі
(XII ст.)

ВСТУП ІЗ ПОЕМИ «ВИТЯЗЬ У ТИГРОВІЙ ШКУРІ»

Той, що силою своєю сотворив будову світу,
Вклав у всі живі створіння душу, з духом неба злиту,—
Він нам, людям, дав цю землю, многобарвну, повну цвіту,
Дав царям свою подобу, величаву й гордовиту.

Ти, єдиний боже, твориш в світі образ тіл усіх;
Дай же сил, щоб я у битві з сатаною не знеміг,
Сповни прагненням міджнура¹ до останніх днів моїх,
І, коли прийду до тебе, полегши тяжкий мій гріх!

Лева владного, що гідно носить спис, і меч, і щит,
І Тамар, царицю-сонце, світлий лал її ланит,—
Чи посмію їх вславляти, чи складу пісенний спит?
Як солодкий мед вкушати, так вдивлятись в їхній вид!

Про Тамар тепер співаймо, лиймо ключ кривавих сліз;
Я колись виборні оди їй на славу вже приніс,—
Гішер плес я взяв чорнилом, а комиш калямом стис,
В серце тих, що спів мій чують, пісня влучить, наче спис.

Їй на честь солодкі вірші скласти звелено мені,
Славословити волосся, вії славити рясні,
Лали вуст, зубів кристали, щільно зімкнуті й тісні.
Може й олов'яний молот бити камені міцні!

¹ М і д ж н у р — шалений з кохання.

Прагну я для свого твору вміння, серця й слів добірних.
Дай, мій розуме, для мене сил, цим намірам покірних,
Щоб явити Таріелу поміч в злигоднях незмірних,
Славить трьох героїв сяйних, як раби ті,— в дружбі вірних.

О, приходьте! Таріела всі оплачмо, як один!
Де зродився той, що був би Таріелу рівний він?
Я, Руствелі, вірш складаю, в груди зранений на скін,
І устенну давню повість я нижу в разок перлин.

Я, Руствелі, збожеволів, побиваючись за тою,
Що підвладне їй вояцтво, військо, ладнане до бою,
Знемагаю і ніколи ран любовних не загою,—
Хай землі дасть на могилу чи цілющого напою!

Цю стару іранську повість, що й в картвельській мові
квітне,
Передавану з рук в руки, наче перло те самітне,
Я знайшов і віршем виклав — діло виконав помітне,
І від гордої красуні жду на схвалення привітне.

Хоч і сліплять очі любі, прагну бачити їх знову:
Серце, що міджнуром стало, на землі не знайде схову.
Я молю: врятуй хоч душу, плоть спаливши буйнокрову!
Де на славу трьох героїв взяти сили віршу й слову?

Хай всі люди поважають долю, кожному надану:
Працівник хай знає працю, войовник — відвагу бранну;
Хай пізнає шал кохання, хто обрав собі кохану,—
Хай його шанують люди, хай він їм являє шану.

Царством мудрості одвіку віршування зветься гоже,
Людам корисно у вірші зачувати слово боже,
Бо тоді в їх душах радість неодмінно переможе.
Тим вірш добрий, що він стисло викласти річ довгу може.

Для коня найкраща проба — довгий, безупинний шлях,
Для грача у м'яч є спитом пильний зір і влучний змах,
Для поета — вірш просторий, де б він мав розгін в словах.
Якщо сила слів змаліла і, ослабши, вірш зачах,—

Придивіться до поета в мить, як вірш у нього зблідне
І почне тоді кульгати річ картвельська, слово рідне,—
Він відступить для розгону і уміння явить гідне:
Вправно діючи чоганом, діло завершить побідне.

Не зовіть того поетом, хто випадком, ненавмисне,
Кілька слів пустих, нікчемних у нудного вірша втисне,
Хоч і пнеться до поетів, хоч бундючиться він злісне,
Хоч, немов той мул, гвалтує: «Ти найкраща, власна пісне!»

Є такі, але й інакших знаю віршників багато,
Що не годні слів добрати із разючого булата.
Це — мисливці недолугі. Їх стріла, легка й щербата,
Непридатна бити звіра, поціляє в звіренята.

Треті є іще відмінні: не бракує їм кебети
Прикрашати співом сварку, гулі, гульбища й бенкети,—
Досить з них, якщо їм скажуть: «Склав співаннячко
дзвінке ти».
Лиш в значних, величних творах визначаються поети.

Той — поет, що труд свій творчий береже, мов дань велику,
Щоб даниною цією тішить діву сонцелику,
Дум своїх вславлять владику і кохать її довіку,
Тільки їй одній віддати мови звучної музику.

Знайте всі: одну красуню славлю я пісенним хором,—
Це для мене честь велика, не потала і не сором;
В ній — моє життя, в жорстокій, з гнівним, як в пантери,
зором;
Я ім'я її вславляю, перлом вквітчую прозорим.

Слаблю я любов високу, душ піднесених потугу,
Що її не вкласти в слово, в нашу мову недолугу.
Дар небес — таке кохання, неземне стремління духу,—
Хто до нього прагне, мусить знести горе, злидні й тугу.

Мудрецьям незрозуміла почуття такого суть,—
Всі слова для нього кволі, і не всім його відчуть;
Це — не хтиве перелюбство, вгрузле в плотську каламуть,
Це — любов, яку коханці за зразок собі беруть.

По-арабському шаленець і міджнур — слівце одне,
Бо і справді шаленіє, хто глибин чуття сягне.
Є такі, що дух їх лине в поривання неземне,
Інший має ницу вдачу — він красунь не промине.

Хто міджнуром є, той в серці повен краси ясної,
І душа його ясніє в мудрості та супокої,
Діє він так щедро й палко, як поводяться герої.
Не кохає той, хто зрікся бути вдачі отакої.

Незбагненна таємниця є в міджнуровім коханні,
І до нього не рівняти любодійництва погані;
Хіть — одне, кохання — інше, поміж них безодні й хлані,—
Їх не плутайте, вслухайтесь в ці поради, мною дані!

Вірним є міджнур в коханні — блуду він ганьбить пороки;
Бувши з милою в розлуці, відчуває біль глибокий,
Бо віддав сповна все серце їй, хоч гнівній, хоч жорстокій,
Я ганьблю любов бездушну, де є тільки скоки-цмоки.

Отакі діла, коханці, ви коханням не зовіть:
Нині — ця, а завтра — інша, теж покинута за мить,—
Це похоже на хлопчачу, не приборкану ще хіть.
Тільки той, хто зрікся світу, вміє щиро полюбить.

Знак найвищої любові — почуття свої таїти,
Вічно згадуючи коху, повсякчас відлюдно жити,
У розлуці з нею мліти, пламеніти і горіти;
Хоч би й гнівалась кохана,— їй годити і служити.

Заховати тайну серця треба від найближчих навіть,—
Можна стогоном жальливим честь коханої знеславить.
Ні, закоханий нікому почуття свого не явить,
Через неї він палає, та вогонь за радість править.

Хто всім плеще про кохання — чи довіри годен зроду?
Він, нашкодивши коханій, діє і собі на шкоду,—
Чим себе зрятує, чутку сам пустивши між народу?
Ні, міжнур коханій діє не на зло, а на догоду.

Удає людина часом, мов укохану голубить,—
Чом же він ганьбить коханку, а, бува, й про неї трубить?
Хай нелюбу зневажає, та навіщо глузом губить?
Більш, як душу, більш, як серце, злий злостиве слово любить.

За коханою тужити — це міжнурові не встид;
Хай самотній він блукає, наче світ йому огид,
Хай, розставшись з нею, мріє про її сліпучий вид,
Та палкі чуття міжнура людям виявлять не слід.

Давид Гурамішвілі
(1705—1792)

ЛИХОЛІТТЯ ГРУЗІЇ

Розділи з поеми

ЛЕЗГІНСЬКИЙ ПОЛОН
ДАВИДА ГУРАМІШВІЛІ

Тяжко день отой згадати,
Тяжко й повість цю почать,—
Дуже тяжко для людини
Про свою біду казать.
Ми в гріхи погрузли. В пітьмі
Зникла сяйва благодать.
Хоч добро в руках тримали —
Мусим знов його шукать.

Переважило злочинство
На вазі добра і зла,—
Бог зневажливо відкинув
Наші добрі всі діла,
І тому рука ворожа
Так добро грузин тягла,
Що в них зник і кусень хліба,
Й солі крихітка мала.

Обернувсь, назад потікши,
Часу вірний кругобіг;
Б'є біда й Кахеті, й Картлі
Змахом крил своїх грізних
І жеруть шакали півнів,
Кинувши курей на сміх,
Щоб злетіле гайвороння
Гнало і жахало їх.

Край квітучий, велелюдний
Обернувся на руїну.
Навіть тих, хто в хащах крився,
В бран зганяли для загину.
Жах, пойнявши й мужні душі,
З бабою зрівняв мужчину,
І нікого не знайшлося,
Хто б оборонив країну.

Сам на себе лихо скликав
Цар Кахеті — Костянтин ¹;
Зрікшись шахського халата,
Вдяг турецьку шкуру він —
Добровільний перекинчик
Сил не мав на мужній чин:
Здавшись ворогам, віддався
Кату їхньому на скін.

Все, про що кажу я, сталося
Через чвари між братами.
Лезги зайняли Кахеті,
В Картлі турки є панами;
Гори й доли багровіли
Кров'ю, що пролита нами,
І отруйно скрізь смерділи
Трупом виповнені ями.

Був колись і сам я князем,
Жив тоді в Горіс-Убані ²,

¹ К о с т я н т и н — з 1722 до 1733 року за згодою іранського шаха царював у Кахетії. З наказу турецького султана був скараний на горло.

² Г о р і с - У б а н і — місцевість біля м. Мцхета. Нині зветься Сугурамо. Тут був родовий маєток Гурамівшвілі.

Де дівчата-наречені
Завше в пишний одяг вбрані,—
Звідти мусив з примхи долі
Плентать далі й од Кубані...
Плачу я, і ви заплачте,
Слухачі мої кохані!

Йдіть, послухайте цю повість,
Як мене взяли до брану!
Мусив я в біді й руїні
Землю кинути кохану
І тікати в долину Ксанську,
У місцевість Ламіскану,
Де в хазяйстві помагав я
Родичу — одному пану.

В пору жнив я рано-вранці
Вибрався у поле з хати,
На обід женцям звелівши
М'ясо й сало готувати.
Не було нікого в полі,—
Ще женці не вийшли жати,
Лезги ж на горі Іртозькій¹
Вже свої тримали чати.

На долині в темнім гаї
Дзюркотів малий потік,—
Там і підповзли до мене
Їх п'ятнадцять чоловік.
Почепив рушницю й шаблю

=====

І р т о з і — гора в Ксанській
ущелині, навпроти селища
Ламіскана.

Я на дубі віддалік,
А тоді, собі на лихо,
До води лицем приник.

Тут вони мене й схопили,
Потягли у путах далі,—
Через сто узгір пробравшись,
Зупинились на привалі.
Я потоки сліз горючих
Лив у розпачі й печалі,
А вони впихали в мене
Сало й юшечку з хінкалі¹.

Ні, не те було найтяжчим,
Що їх сало їв з розпуки,
Що я пив огидну юшку
Через люті їх спонуки,—
Тяжко те, що в бран в Осколо²
Йшов, як раб, схрестивши руки.
Ох, чому лишився жити,
Нащо терпів я ці муки?

Притягли мене до себе,
Служником я їхнім став,
Ні питва, ні сну, ні їжі,
Ні притулку я не мав;
Як дешевим тим товаром,
Кожен мною торгував.
Я утік. Мене схопили —
Знов покари я зазнав.

¹ Х і н к а л і — вареники з мясом.

² О с к о л о — селище в Дагестані.

Я один був: для розради
В мене не було нікого,
Не було у мене й зброї
Чи ристунку бойового,
А була лише молитва,
Ревна віра в ласку бога,—
І утік я знов, обравши
Слушний час і мить для цього.

ДАВИДІВ ПЛАЧ ПРО ТЕ,
ЩО ВІН, БРАНЕЦЬ НА ЧУЖИНІ,
НЕ МІГ ТАМ УЗРІТИ ЛИК І ОБРАЗ
СВОЄЇ КОХАНОЇ (БАТЬКІВЩИНИ)

О прекрасна, сяднолика!
Ниво сонця і розмаю!
Не знайшов ніде я в світі
Рівного до тебе краю.
Не цурайсь,— до свого лона
Хоч мій прах прийма, благаю!
Не вкидай у тьму пекельну,
Подаруй розради раю!

Леле, ти — моя надія,
Джерело життя цілюще!
Ох, в розлуці я з тобою —
Чи до тебе знов прийду ще?
Дай мені надію, боже,
На побачення грядуще,
А на тих, хто розлучив нас,
Дай мені помститись дужче!

О кохана, гарнолиця!
Перло ти неоціненне!
З чим зрівняти незрівнянну,

Втрачену тепер для мене?
В час, як дух мій кине тіло,—
Зжалуйсь наді мною, нене,
І хоч кліщами до себе
Притягни це тіло брєнне!

Б'ють мене, катують, кажуть:
Одречись од неї ти!
Чи зречусь тебе, голубко,
Чи нап'юся блекоти?
Дай мені хоч трохи світла,
Дірку в стінці прокрути,
Щоб я міг втекти до тебе,
Щоб я міг тебе сягти!

ВТЕЧА ДАВИДА З ПОЛОНУ

Є в моєму серці цівка
З життьового джерела —
Струмом з цівки оцієї
Річка сліз моїх текла.
Господа благав я: «Боже,
Дай мені свого посла,
Щоб я землю бузувірів
З ним пройшов без вади й зла!»

В той бік, де чекав рятунку¹,
Помолившись, я побіг.
Серце плакало у мене,
Розпач помисли обліг,
І не відав я, чи серце

¹ Себто на північ, у бік Росії.

Б'ється в грудях ще моїх.
Я стогнав: «До вас, кохані,
Повернутися не зміг!»

Вдень мій шлях значило сонце,
Місяць вів мене вночі,—
Сім зірок взяв водіями
Я, на північ ідучи,
Між бескеддям Дагестану
Брів надвечір я в плачі —
Тут мене й настигла буря,
Зливи гнівної ключі.

Знявся вихор, блискавиці,
Град і грім гримів без впину,
Як вдаряла блискавиця —
Очі сліпли в ту хвилину,
Не знайшов ніде я схову,
Аж боявся, що загину.
Впав я, голову запнувши
У подерту одежину.

Так лежав, і раптом серце
Змовило: «Зітри сльозу
І зведись,— у блискавицях
Щось побачиш поблизу».
Я підвівсь, і в сяйві грому
Вгледів темний грот внизу,—
Кинувся, заліз до нього
Пересидіти грозу.

Укріпивсь тоді я духом
Од надій, воскреслих знов,—
Видно, бог мене рятує,
Бо мені він дав цей схов,

Щоб мене не різав вітер,
Щоб на мене дощ не йшов.
Людам, котрі в бога вірять,
Бог дає од зла покров.

Боже, порятунок гнаним
Лиш твої діла дають,
Тільки ти нам розкриваєш
Незбагнених явищ суть.
Я лежав, стуливши очі,
Згинув би у тьмі, мабуть,
Ти ж вказав моєму серцю
Вірну, рятівничу путь.

Град минув. Я з гроту вийшов
І приніс творцю в офіру
Не ягня жертовне — тільки
Серця полум'яну віру.
Де б я взяв письмо священне
Чи знання, властиві кліру?
«Боже, порятуй», — твердив я,
Як своєю молитву щирю.

ПРО ТЕ, ЯК ДАВИДА ГУРАМІШВІЛІ,
ЩО ВИЙШОВ З ПЕЧЕРИ,
ЗУСТРИЛИ НЕЗНАЙОМІ ЛЮДИ,
І В НЬОГО З ЛЯКУ
ПІДЛОМИЛИСЬ НОГИ

Тій горі, де в час негоди
Я притулок вірний мав,
Нелукавими словами
Щиросерду дяку склав,
А тоді подався далі,
І журився, і ридав,

Відживляючи сльозами
Пагінці засохлих трав.

По градин товстому шару
Йти босоніж довелось,
Але серце не тремтіло,
Острахом не пройнялось.
Не страшний вже був для мене
Хижий вовк, ведмідь чи лось,
Бо при допомозі бога
Чи злякався б я когось?

В мандрах скуштував і горя,
І okazій багатьох;
В чагарях лежав, завмерши,
Я на протязі днів трьох,
Доки в таборі поганців
Не затих переполох.
Мій живіт од голоднечі
Аж до ребер був присох.

Щоб сховатись од погоні,
В хащах вилежав три дні,
Потім ще днів п'ять за їжу
Мав кислиці лиш одні;
Йшов ночами, вдень же крився
У густому бур'яні.
Одинадцять день прийшлося
Мандрувати так мені.

Хоч хлібів я джавахетських
І не взяв у свій похід,
Хоч вином я кахетинським
Не впивався тут як слід,
А проте, не ївши тиждень,

Пишний мав собі обід:
Кислі грона барбарису
І глевкий, нудотний глід.

Хоч я мав сорочку цілу,
Та подер її поволі,
З лахманів своїх нужденних
Виставляв коліна голі,
Але бог на мене зглянувсь,
І з його святої волі
Всі загоїлися рани,
Вгамувалися всі болі.

День дванадцятий почався,
Як набрів я на ріку,
Стиснуту обабіч лугом.
Там, залізши в осоку,
Придививсь: на тому боці
Молотив хтось на току:
О, невже розвієш, боже,
Ти мою біду тяжку?

Раптом бачу, що до мене
На човні два хлопці їде.
Я вже наче чув їх оклик:
«Що ти робиш там, Давиде?»
Та вони назад вернулись,
Мов узрівши щось зловиде.
Скам'янів я: — все пропало!
Критись ніде, дітись ніде!

Зауважили ті хлопці,
Що я теж тремчу з тривоги,
Що від втоми й переляку
Підломились в мене ноги.

Кинувсь я од них тікати
У чагарники розлогі.
З волі бога так стражденно
Я верстав свої дороги.

ВТЕЧА З ПОЛОНУ ДО РОСІЇ

Впала ніч. Десь зникли в пітьмі
Переслідувачі злі,
Я ж, до ранку не заснувши,
Крився у туманній млі.
Вранці рушив. На поживу
Підібрав собі з землі
Кинутий кавун зів'ялий,
Огірочки два гнилі.

Кавунця брудного в річці
Захотілося помить,
Та, коли я над водою
Нахилився це зробить,—
Огірки упали в воду,
Так журился я в ту мить,
Що за них би міг, при змозі,
Сто червінців заплатить.

Попливли ці огірочки,—
Я ловив їх, не впіймав;
Женучись за ними вперто,
Мало сам в ріку не впав,
І тоді я од розпуки
Докоряти богу став:
«Нащо ти мене караєш?
Чом забрав оте, що дав?»

Благ твоїх дано зазнати
Кожному єству й тварині,—
Чом же ти мені, мій творче,
Відмовляєш в благостині?
Якщо дав мені на їжу
Ти плоди оці єдині,
Нащо ж в мене забираєш
Те, що мав уже я нині?»

Схаменувшись згодом, бога
Знов почав благать в печалі:
«Ти прости, ласкавий боже,
Скарги ці мої зухвалі —
Зараз буду неремстиво
Нести випроби тривалі!»
Я, від голоду знемігши,
Сил не мав рушати далі.

Так тоді собі промовив:
«Чом ти з голоду поник?
Пощенням і покаєнням
Душу чистить чоловік.
Чорту в пастку потрапляє
Той, хто жить в розкошах звик,
Бо розкоші тільки гублять
Дух і плоть людську навік».

В думках отаких побожних,
Без зупинок і завад
Я ішов і, проминувши
Кілька довгих гін підряд,
Несподівано побачив
Пречудовий, пишний сад,
Де росли, плодами вкриті,
Персики і виноград.

Крадучись, проліз я нишком
До привабливого саду,
Утолив жагу і голод,
Вдосталь з'ївши винограду,
І відчув у серці знову
Сором і тяжку досаду,
Бо посмів я, недовірок,
З богом учиняти зваду.

Я ті огірки нещасні
Мав і втратив з волі бога,
Та, голодних мук не знісши,
Скаржитись почав на нього.
Ти прости мені це, боже,
Не карай вигнанця строго,
Хоч і слід у рот мій грішний
Перцю всипати гіркого.

Винороб повинен добре
Мити посуд для вина,
Щоб усякий намул змити,
Вичистити глек до дна.
Якщо після цього гірша
Стане рідина смачна,—
Винороб мене за раду
Хай, як схоче, проклина!

Боже, піснею зроби ти
Плач, і зойк, і стогін мій
І обмий мене, неначе
Посуд для вина брудний!
З мого розуму і серця
Всяку скверну дбало змий
І прости слова гріховні
В щедрій милості своїй!

Голос мій сягнув до бога —
Він підпору й оборону
Дав мені, мандрівникові
По земель безмежних лону;
Враз почув я звук надії,
А не крик біди й прокльону,—
Дзвонять в церкві десь. До мене
Долетіли звуки дзвону.

Серце радо затремтіло,
Як почув я тихий дзвін;
Звівсь на ноги, глянув пильно
В далеч річкових долин
І побачив біля церкви
Тлум людей — хрестився він.
Я сказав: отут на мене
Жде притулок і спочин.

Так були мені по муках
Божі чудеса явлені.
Радощі відчув я в серці,
Несподівані, шалені,—
Веселився, аж упали
Виноградні грона з жмені.
Якмерщій ввійти хотілось
Під покрівлі ті свячені.

Ще раз в далеч придивився
Я, напружуючи очі:
Що це,— чи чортячі роги,
Чи такі хустки жіночі?
Я дививсь і думав: може,
Чорт мене дурити хоче?
Краще отуди не бігти,
А сховатись десь до ночі!

Я набрав плодів із саду
На дорогу, про запас,
Загорнув їх в одежину
І за пазуху натряс.
Серце знов мені казало:
«Ще пожди якийся час,
Вдень не йди туди, бо можеш
Трапити в тенета враз».

Я побрів очеретами,
Загрузаючи в багні.
Хай би ворог ваш потрапив
На такі списи страшні,
Бо знялися з очерету
Цілі хмари комарні
І вони, у рот набившись,
Не дали дихнуть мені.

Скрикнув я од болю й люті —
Так мене комар допік:
«Що б не сталося,— тут не всиджу,
Звідси й звір лісний би втік!»
Я схопився й рушив бистро,
Наче званий чоловік,
До людей, що молотили
На току невіддалік.

Цих людей мій вигляд вразив,
Жаль і подив їх проїняв.
Всі вони до мене збіглись
І мене їх тлум обстав.
Під сорочкою з них кожен
Хрестика на грудях мав,—
Враз тоді, перехрестившись,
Я той хрест поцілував.

Хтось із них сказав до інших:
«Лазаре, дай хліба трохи!»¹
Добре слово «хліб» зачувши,
Я знебув свої тривоги
І всім тілом затрусився,
Затремтіли руки й ноги.
Мов зруйнована будівля,
Долі впав я від знемоги.

Руське слово «хліб» я здавна
Вже не раз, бувало, чув,—
З нього зараз і дізнався,
Що до руських сіл прибув;
Їхнє слово «хліб», як радість,
Серцем всім своїм відчув.
І розпався сніп, що горем
Зв'язаний так довго був.

Як один козак тамтешній —
Піклувався і дбав за мною —
Навіть батька ніжна ласка
Бути не могла такою!
Він мене притис до серця,
Цілував, зросив сльозою,
Перекладача-пховійця²
Звідкілясь привів з собою.

Переплив човном я річку
І до церкви на майдані
Увійшов, щоб уклонитись

¹ Ці слова в грузинському оригіналі наводяться російською мовою.

² П х о в і є ц ь — пшав.

Перед господом в пошані;
Потім рушив до управи,
Де при всім козацькім стані
Оповів — і хто я, й звідки,
Що робив у Ламіскані.

Треба скоротити повість —
В ній і так багато слів!
З Тереку йшов до Солагу,
Звідти в Астрахань забрів,
Далі — до Москви добрався,
Де Вахтанг з Бакаром¹ жив.
Цар прийняв мене й призначив
Старшиною зброярів.

Став я з царського наказу
Повновладцем в арсеналі.
Дай вам, боже, зустрічати
Великоднє свято й далі
Бучно так, як ми великдень
Святкували в царській залі,—
Тішились, складали вірші,
Любо грали на кімвалі.

Там змагатися у віршах
Мусив я з Джавахішвілі,
Ми обидва з ним не мали
Тями в віршницькому ділі.
Він був схожий на коряку,
Висохлий, худий на тілі.
Мов реп'ях, чіплявсь до нього
Вірш мій. Гнівавсь він в знесиллі.

¹ Б а к а р — син царя Вахтанга VI.

СМЕРТЬ ЦАРЯ ВАХТАНГА І ВІД'ІЗД
ГРУЗИНСЬКИХ КНЯЗІВ ТА ДВОРЯН
НА СЛУЖБУ РУСЬКОМУ ЦАРЕВІ

Горе нам! Звалився сволок.
І на нас упав наш дім.
Втіхи, радощі й надії
Стали горем навісним.
Пан пішов од нас далеко,
Бідні ми в розлуці з ним.
Небо! Стій хоч ти твердіше,
Будь хоч ти для нас міцним!

Вмер наш цар. Ми залишились
Бездоглядними дітьми,—
Осяйне проміння світу
Не світило нам з-за тьми.
Бились ми, як б'ються птиці
Перебитими крильми;
Мов курчата ті без квочки,
Жалісно пищали ми.

Руські нам тоді сказали:
«Кажемо, грузини, вам
Так, як вчив Христос: не можна
Двом вклонятися богам.
Оберіть одного бога:
Чи лишайтесть жить отам,
Чи ідіть звідсіль, та марно
Не вбивайтеся скниттям.

Щедро ми свою гостинність
Вам являли двадцять літ,
Але далі вже не можем
Годувати всіх взаміт.
Якщо лишитесь у нас ви,

То чиніть добро в одвіт;
Якщо хочете податись,
То шляхів шукайте в світ».

Заповіт царя Вахтанга
Занехаяли грузини,
Не послухали й Бакара,
Річ його зняли на кпини,
І найбільше небезпечні
Вибрали собі стежини;
Хто зна, чи вернеться звідти
Хтось живий якоїсь днини!

Поклялись картлійці й кахи:
«Киньмо чвари та незгоду!
Житимем — малі й великі —
Як брати одного роду;
Будемо свій хліб ділити
Всім на дружбу і догоду».
Рішенець такий схваливши,
Я пристав на цю угоду.

Склавши клятву обопільну
Чвар віднині не чинить,
Ми звернулись до цариці:
«Нас в підданство ви прийміть!
Зарахуйте нас у військо,
Щоб могли ми вам служити!»
Згодилась тоді цариця
Щедру ласку нам явить.

Розбрат, як таємний ворог,
Спочатку був причаївся,
Та кінець кінцем раптово
В повній силі проявився,—

Нам він кинув голу кістку,
Сам же м'ясом поживився;
Пишне дерево він знищив,
Щоб колький чагар розвився.

Озлюбив він добрі душі,
Заздрістю їх осліпив;
В мандри, сплутавши дороги,
Повели сліпці сліпців.
Розбрат все спаскудив, збестив,
З міддю золото стопив.
Хай господь із нього стягне
Збитки, котрі він вчинив!

Я, мов той баран за цапом,—
За дурисвітом ішов,—
Він мене над прірву вивів
І сказав: «Ось там є схов.
Хто перестрибне крізь прірву,—
Радощів зазнає знов».
Він стрибнув, а я, нещасний,
Впав у прірву стрімголов.

Я, од пастухів одрікшись,
Збившись на невірну путь,
Втратив сам себе, й немає
Душ, які мене знайдуть.
Ось що скоїла зі мною
Ненажерність, заздра лють!
За мій жир мене заріжуть,
Пси нагул мій пожеруть.

Марні всі мої шугання,
Марний мій політ безкрилий!
З ями вибравшись, у прірву

Знову трапив я, безсилий.
Горе! Втрачені для мене
Батько, мати, брат мій милий,
Втратив я свою кохану,
Образ любий, стрункотілий!..

ПІСНЯ

на мотив пісні

«Полетіла зозуленька та й через дубину»

ВСТУП

Склав я пісню, як троянда зло собі вчинила,
Розлюбила соловейка, гаву полюбила.

Соловей, про це дізнавшись, полетів з долини —
Сів, покинувши троянду, на кущі шипшини.

Тут озвалася троянда: «Ти ж мене кохаєш,
Нащо ж запашну красуню в самоті лишаєш?»

Соловей сказав: «Трояндо! Хоч ти гарна цвітом,
Та мене не потішаєш видом гордовитим.

Марно ти б для мене зараз вродою пишалась,—
Я тебе притис до серця, ти ж бо відцуралась.

Я хотів поцілувати, ти лице закрила,
Іншого цілуєш палко, а мене дурила.

Я тебе кохав і пестив, жив твоїм я чаром,
Та тебе привабив інший жалюгідним даром.

Ти списом пробила серце змучене й шалене,
Бо знайшла собі коханця гіршого за мене.

Ці діла моє кохання прирекли на згубу,
І з тобою вже ніколи не візьму я шлюбу.

Геть піду собі, не хочу підпадать образам,
Ти ж візьми свого коханця і живи з ним разом.

Якщо ти мені вчинила хитрощі лукаві,—
Одружися, з ким волієш, і кохайся в гаві!»

Лживий світе! Злісним примхам ти не знаєш впишу:
Гаві віддаєш троянду, солов'ю — шипшину!

ЗУБІВКА ¹

на мотив пісні

«Козак — душа правдивая»

Я, із Зубівки вертавши, жінку стрів чудову —
Бачити це гарне личко зір мій прагне знову.
Чорна родимка красила вроду чорноброву,—
Вид її мене повергнув, кинув до закову!

Я спитав: «Куди, о сонце, йдеш ти з небосхила?
Розкажи, куди мандруєш, зоре заясніла!
Я тебе узрів, і серце стало, наче брила.
Окропи мене водою, вирятуй з горнила!»

Відрекла мені красуня гнівно й величаво:
«Про таке мене просити чи ти маєш право?
З солов'єм троянда — пара, не з тобою, гаво!»

Я, почувши це, заплакав, сльози лив криваво.
Знов сказала: «Йди від мене, зникни з небокраю!

¹ З у б і в к а — село біля Миргорода. Тут був маєток
Д. Гурамівлі.

Не люблю тебе, бо палко іншого кохаю,—
Значно кращого від тебе чоловіка маю».

Я, почувши це, ще тяжче заривав з одчаю.
Додавала: «Про це й не згадуй, якщо прийдеш в гості».
Це сказавши, стала дрюком бить мене од злості,—

Я хитнувся і на землю поточився в млості,
А вона, як промінь, сяла в темній високості.
Щоб отямивсь я, схилилась і взяла за руку,
Підвела й спитала: «Нащо ти вдаєш розпуку?»
Відповів я: «Через тебе я терплю цю муку.
Серце в мене пламеніє, чуючи розлуку».
Подобрішала й сказала за якусь хвилину:
«Тут не личить вдвох сидіти, наче для спочину,—
Хтось підглядить нас, тож краще йди в свою хатину;
Потім прийдеш знов, і, може, я тебе зустріну».

Я не знав, куди кохана відійшла раптово,
Залишивши після себе тільки втішне слово;
Став її рабом — і ласки прошу гарячково,
В час біди вона здоліє допомогти чудово.
«Я прийду»,— вона сказала, обіцяла строго,
І я жду її, і плачу, й побиваюсь вбого;
В смертну мить нема, крім неї, в мене більш нікого,—
Хай вона розкриє браму світу неземного!

Прагну я усе зробити любій на догоду,—
Серце, сповнене любові, жде її приходу;
Вірю, що вона дарує щастя й насолоду,
Хліб життя, і дар безсмертя, і цілющу воду.

Боже, дай мені зазнати з нею щасні миті!
Вроди, рівної до неї, не знайду на світі!
За любов цю в неї руки мотузком сповиті,—
Бачу мертвою кохану, груди кров'ю вкриті...

Де пішла моя кохана, до якого краю?
Втіхи, кращої від тебе, в світі цім не знаю!
Ти не в пеклі — ти на небі, на висотах раю,
Тож візьми мене із пекла, я тебе благаю!
Ти не в пеклі — ти на небі, на висотах раю,
Тож візьми мене із пекла, я тебе благаю,
Тож візьми мене із пекла, я тебе благаю!

ЗАПОВІТ ДАВИДА ГУРАМІШВІЛІ

Я відкинув і свиріль, і ліру,
Стогоном кінчивши пісню щирю.
Лживий світ мене позбавив миру,—
Зрадив він, згубив мою довіру.

Всі гріхи згадав мені, блюзніру,
В корінь мій всадив свою сокиру,
Злиднями обтяжив понад міру,
Вкрав мою кохану потаймиру.

Серце він вгорнув у мряку сіру,
Здер волосся, що вилось допіру,
Лик мій зморщив, наче грушку хиру,
Вибратись не дав мені із виру.

Він мені послав тяжкі недуги,
В серце вбив разюче лезо туги.
Люта смерть до мене ось підходить,
Голу шаблю, гостру косу зводить.

Люди, богу віддані душею!
Змірте гріх мій мірою своєю,
Вмерлому мені не шліть прокльону,
Пом'яніть добром в час похорону!

Ви прощення грішникові дайте
І, згадавши мертвого, не лайте!
Я ж образ ніколи вам не вдію,
Бо язик застиглий мій німіє.

Хай замовкнуть плетуні й злоріки,—
Їх не чую, зглухнувши навіки!
Вже про мене і зітхання, й крики,—
Твій свій нищить сам творець великий.

В постіль я, схрестивши руки, ляжу,
Не збираю в дальній путь поклажу,
Не беру нічого, все покину,—
Гроші, сад, баштан, майно, хатину.

Люди, вас благаю в ревнім слові,—
Ви оті три дощечки соснові
Збийте просто, без дбання й шаноби,
Без прикрас усяких і оздоби.

Не кладіть в труну коштовні речі,
Щоб вона вам не гнітила плечі,
Не фарбуйте домовини гарно,
Щоб не зникли ваші гроші марно,—
Всі прикраси втратить домовина,
Як її засипле в ямі глина.

Ті, які мені добра бажають,
Хай про речі отакі подбають,
Що мені корисні можуть бути,
Грішну душу визволять із скрути.

Ось що є душі гріховній мило:
Служба в церкві, з ладаном кадило,
Годування й зодягання бідних,
Уникання зазіхань негідних.

Чи мені надгробний плач допоможе?
Оживити він мене не може!
Краще, ніж вдягати жалобні шати,
Про достойний спомин мій подбати.

Леле, вмиру я без прощення навіть,
Піп за мною служби не відправить
І ніхто в молитві не згадає,
І ніхто в журбі не заредає!

Вмиру один, бездітна сиротина,
Ні дочки не маючи, ні сина,
Що мене хоча б згадать призволив.
Так всевишній бог мене знедолив!

Бесікі
(1750—1791)

Я ВВІЙШОВ У САД ПЕЧАЛІ

I

Я ввійшов журливо в сад печалі,
Щоб зірвать троянди забуялі;
Та троянду на зеленім галі
Розгнівили вчинки ці зухвалі,—
Кидає вона стрілу зі сталі,
Каже: «Кинь ці пошуки несталі,
Марно будеш час втрачати далі».
Слів її я не збагнув у шалі —
От і ллю потоки сліз тривалі.

II

Я спитав фіалку серед лугу,
Чом я наразився на наругу,
Чом троянда впала в гнів і тугу?
Відповідь почув, собі на скруху:
«Радість прожени ти з виднокругу,—
Бачиш в нас на тілі крові смугу?
Ти ведешся, як не личить другу,
Вибрав поведінку недолугу:
Нас покинув, уподобав другу».

III

Бачу я: фіалка також в гніві.
Йду туди, де, зрошені у зливі,
Зводяться нарциси тріпотливі.

Їм кажу: «Ви будьте милостиві
І вкажіть шляхи мені щасливі,
Щоб троянді викласти у співі,
Що таю в любовному пориві.
Зникнуть в серці роздуми журливі,
Як промовлю їй слова правдиві!»

IV

Співчуття я від нарциса маю,—
Сльози ллє він цівкою ручаю,
Ніжно каже: «Бідний дармограю,
Ти довів троянду до відчаю,
Бо її покинув серед гаю,
В іншої шукаючи розмаю.
Дивуватись я тобі не раю,
Що навік позбавився ти раю,
Квіткою покараний до краю».

V

Я пішов, шалений од нестями,
І присів в садочку коло брами,
Долю гірко проклинав словами,
І струміли сльози ручаями:
Світ мене терзає пазурами.
Якби, люди, став я перед вами,
Ви б так само вмилися сльозами!
Бесікі, до смертного кінця ми
Готуватись мусимо думками!

СОЛОВЕЙ ЛЕТИТЬ ЖУРЛИВО...

Соловей летить журливо, у сльозах поник.
Бачу я, його із саду вигнав садівник,
Кажучи: «Йди, соловейку, звідсіля навік,
Щоб тебе тут ненастанно гедзь скорбот не пік».

Поклянись садівникові, соловейку, ти,
Гедзеві скажи, що годі так тебе пекти,
І людину до нарциса посланцем пусти,
Щоб привіт садівникові красно проректи.

Ти озвись трояндним словом до садівника,
Хай би він на тебе гнівався — не іди з садка,
Прагни зустрічі з нарцисом хоч би з-за кутка,
Щоб троянду він власкавив ради юнака.

О, візьми мою ти душу, смертонько моя!
Садівник прокляв і зранив серце солов'я.
Вмер я, Бесікі,— хай прийде до труни сім'я,
Щоб почув ласкаве слово хоч в могилі я.

В МРІЯХ ПРО ТЕБЕ

І

В мріях про тебе вогнем я палаю помалу,—
Коси розплетені можуть довести до шалу,
Личко виблискує краще від лалу й кристалу.
Хтось, наче з мармуру, вроду створив досконалу.
Має причину закоханий в тебе тужити!

II

Мусить міджнур твій проїнятися горем шаленим:
Він через воїнство вій твоїх став полоненим.
Хай же він витерпить, влучений стрілом вогненним.
Кличе і бігає, будучи навіть раненим,—
Мусить для тебе він кров свою радо пролити!

III

Стрівся з тобою я й ворогом власним зробився,
Чом же не відав я, що з незрівнянною стрівся?
Почет найближчий на тебе тепер розгнівився,
Волю твою пізнавати і я не навчився.
Вбий же мене, якщо ласку захочеш явити!

IV

Тяжко страждає від спраги людина безсила,
Мучить її життєдайне проміння світила.
Доле! Ти знаєш, як в мене душа наболіла,
Бо відвертає ось очі агатові мила.
Видно, й найближчий не годен за нею глядіти!

V

Трапив у бран я за очі твої і за вроду,
Сяєш ти краще за семеро зір небозводу.
Уст твоїх трунок — не пив я солодшого зроду.
Може, подвоїш любов і пошлеш насолоду?
Нащо лишаєш міджнура свого в журбі ти?

О ПРЕКРАСНОСТАННА

I

О струнка, прекрасностанна, чарівна украй!
Неторканні пишні коси ллються, як ручай,
Вії, брови, втішні очі обіцяють рай,
Уст корали палять душу і дають розмай.
Сонцерівна, зорелика, ти мене згадай!

II

Очі в тебе, як нарцисів квітка заясніла,
Косами вгорнулась шия кришталево-біла,
Родинка на ніжне личко шанобливо сіла,
Два пружнасті апельсини бачити несила,—
Ними зваблений, я в пісні виллю свій одчай!

III

Хай тебе, тополе, красять два тремкі плоди,—
Пальці, створені для ласки, стан стрункий зведи —
І людей всіх причаруєш зразу й назавжди!
Я, почувши звук твоєї ніжної ходи,
Враз молодшаю, без тебе тьмиться небокрай.

IV

Я тебе, рожевоуста, пригорну безмовно,
Задивлюсь, палка красуне, у твій лик любовно.
«З чим тебе зрівняти?» — серце каже молитовно.
Як тебе зречусь, відряди я зречуся повно,
Бо без тебе помарніє світ увесь і край.

V

Я, мов місяць, надщербився від скорботних мрій.
Не життя, а смерть нехай би надійшла мерщій!
Сходьтеся сюди, коханці, в дім ввійдіте мій,
Нещасливця поховайте у журбі тяжкій!
() життя моє злиденне, попелом ставай!

ДУМИ ПРО ТЕБЕ

I

Думи про тебе мене напоїли журбою.
Серце приваблюєш силою ти чарівною.
Виснаживсь я, мов недугою хворів тяжкою,
Всіх ти вражаєш і всіх ти чаруєш собою,—
Глянь же на мене і зглянься хоч раз наді мною!

II

Я тебе з місяцем, гордо ідучим, рівняю,
В тебе закоханий, на самотині блукаю,
Броджу ночами, шалений від горя й відчаю,—
Досі я суті і віри твоєї не знаю.
Довго до мене жорстокою будеш такою?

III

Добре ти відаєш, хто мене тягне до страти,
Хто моє серце, міцне, мов граніт, зміг зламати.
Стала гіркою, хоч цукром раніше була ти,
Переді мною ти двері спішиш зачиняти.
Плачуть усі, хто мене зустрічає порою!

IV

В тебе вдивляючись, мушу з любов'ю таїтись,
Ти ж не жалієш, не хочеш зі мною зустрітись.
Скільки ще будеш палити мене і гнівитись?
Мусить закоханий в серці твоєму спалитись,
Доки він втішиться зустрічі миттю одною!

ЧОРНІ ДРОЗДИ

Чорні дрозди в чорній клітці співають,
Гарно й самотно свистять без кінця.
Очі їх лагідні, чистий їх голос
Болем проймає найдужчі серця.

Співом весну вони кличуть — прилинуть,
Дати троянд і фіалок нам цвіт;
Згодом розквітнуть суцвіття інакші,
Вбрані у чорний рясний оксамит.

Різко співають — один, потім другий,
Хоч ворожнечі нема ні на мить.
Лячно очима у даль поглядають,
Пісня їх радує нас і смутить.

Нумо, погляньте, ось два перед вами
Вдягнених в чорні киреї співця,
Співом своїм, що здається безжурним,
Змушують плакати вони мандрівця.

Ніколог Бараташвілі
(1817—1845)

МЕРАНІ

Мерані¹ мій мчить без доріг, без троп і стежок мчить;
За мною, крякаючи вслід, злоокий крук летить.
Мерані мій, скачи вперед у простири безмежні,
Віддай вітрам думки мої, схвильовані й бентежні!

Вітри поборюй, води розтинай, злітай над кручі
й скелі кам'яні,
Несись вперед, щоб, нетерплячий,
я прикоротив своїх мандрівок дні!
Не крийсь від бурі, спеки і сльоти, літавцю мій,
мій коню невгамовний,
Не вболівай, що, зморений, без сил, покине
твій їздець саможертвоний!

Нехай навік покину рідний край, нехай покину
друзів і сім'ю,
Нехай ніколи не побачу більш солодкомовну дівчину свою,
Де стріну ніч, хай там і розсвіте, хай там,
як рідну, пригорну землицю,
Лише зіркам, супутникам своїм, повім душі моєї таємницю.

Хай жар любові й зойк душі пірнуть в морську глибіню,
Нехай поглине їх краса і шал твоїх стремлінь.
Мерані мій, скачи вперед у простори безмежні,
Віддай вітрам думки мої, схвильовані й бентежні!

¹ М е р а н і — чорний кінь-скаун, Пегас грузинських народних переказів.

Хай не знайду між предківських могил
в землі вітчизни схову я собі,
Хай та, яку я серцем покохав, на мене сліз
не зронить у журбі.
Мені могилу буде рити крук між трав колючих,
у пустельнім полі,
І порошок, збитий вихором рвучким,
мої кістки вкриватиме поволі.

І замість сліз коханої роса впаде з небес на груди мертвяка,
І пролунає в похоронний час не плач рідні, а клекіт коршака.
Мерані мій, неси мене вперед, за грані долі мчи
в прекраснім шалі!
Якщо і досі долі не скоривсь, то вершник твій
не скориться й надалі!

Хай, гнаний долею, я вмеру, самотній мандрівник,
Але її разючу сталь я зневажати звик.
Мерані мій, скачи вперед у простори безмежні,
Віддай вітрам думки мої, схвильовані й бентежні!

Так, ці пориви гордої душі безплідно й марно
в світі не минуть.
Мерані мій, лишиться на землі протоптана тобою,
трудна путь,
І після мене послідовник мій вже легше пройде
ці тяжкі дороги
І, не жахнувшись, пронесе його крізь чорну долю
огир прудконогий.

Мерані мій мчить без доріг, без троп і стежок мчить;
За мною, крякаючи вслід, злоокий крук летить,
Мерані мій, скачи вперед у простори безмежні,
Віддай вітрам думки мої, схвильовані й бентежні!

ДУМИ НА БЕРЕЗІ КУРИ

Сумно йду на берег річки, щоб думки розвіять,
Тут знайду собі притулок спочивать і мріять,
Тут, в траву упавши, серце слізьми заспокою,
Тут все тугою сповито, встелено журбою;
Лиш Кура повільні хвилі котить і гуркоче
І блакить небес на хвилях відблиском тріпоче.
Чую я, на руку спершись, шемрання невпинне,
І мій погляд ген далеко, за край неба лине.
Хто збагне, Куро, твій шепіт, гомін твій чудесний?
Ти — часів одвічний свідок, свідок безсловесний!..

Чом мені в цю мить здалося, що життя людини —
Марнота марнот всіляка, суєта і кпини?
Чим є світ оцей миттєвий, існування наше,
Як не келих неналитий, не бездонна чаша?
Хто хоч раз єдиний вситив серце невситиме?
Хто, своїх бажань досягши, вдоволився ними?

Навіть владарі несхитні, славних царств владики,
Понад все на світі дужчі, пишні та великі,
Що в руках у них і слава, й всемогуття бранне,
Ревно скаржаться і кажуть: «Час коли ж настане,
Щоб здобув я й ту країну?» — та й ідуть походом
В бій за землю, хоч землею самі стануть згодом.

Навіть добрий цар — чи має він відряду й спокій?
Все життя його: турбота, подвиг, труд високий.
Він піклується невтомно, щоб, як батько гідний,
Якнайкраще пильнувати люд і край свій рідний,
Щоб майбутні покоління і часи майбутні
Не кляли його наймення за діла непутні...
Та колись цей світ повинен теж дійти до краю,
Хто ж тоді про них розкаже, хто про них згадає?

Але ми людьми звемося, цього світу діти,
Тож вслухаймось в голос батька і скоряймося світу!
Той — нікчема, хто, живий ще, на мерця подібний,
Хто живе на світі, світу слугувать не здібний.

МОГИЛА ЦАРЯ ІРАКЛІЯ¹

Схилюсь на коліна, о царю, я перед твоєю труною,
Ім'я твоє слізьми омию, посивілий в битвах герою!
Ах, чом же святій твоїй тіні не можна вернути життя,
Щоб Картлі нову ти побачив, своє найдорожче дитя!

Схилюсь перед словом пророчим царського твого заповіту,
Яким напутив перед смертю ти Картлі, жалобою вкриту.
Так! Царствений помисел світлий здійснився тепер
назавжди,
І ми, твої діти, вкушаєм його смаковиті плоди.

Вертають сини твої рідні, недолею гнані по світу,
Приносять з собою вітчизні і вісті відрадні, й освіту.
Душа мандрівців полум'яних, що повна любові й снаги,
Горінням своїм розтопила суворі північні сніги.

Вертаються діти додому з кошовним і добрим насінням —
Багатий врожай з нього буде під неба гарячим промінням...
Колись владувала тут шабля грузинського войовника,
Тепер же керує правилом незбройна і мирна рука!

¹ Іраклій II (1716—1798) — грузинський цар і полководець, поборник об'єднання Грузії та Росії.

Вже серцеві Грузії годі Каспійським тривожитись морем,
Вже миру її не турбує воно гуркотінням суворим,
І хвилями Чорного моря не ворог запеклий пливе,
А наші брати припливають до нас на спіткання нове.

Хай буде й мир, і пошана, о царю, святій твоїй тіні!
Ти духом своїм надихаєш Іверії¹ давні твердині.
Премудрість твого заповіту відчула грузинська земля,
І, складену з сліз всенародних, гробницю твою прославля.

¹ І в е р і я — Грузія.

Акакій Церетелі
(1840—1915)

ТАЙНИЙ ЛИСТ

Тайний лист, її одвіт!
Ти приніс мені привіт,
Як утіхи світлий дар,
Як від суму вірний щит.

До грудей тебе притис,
Заросив потоком сліз,
Щоб мій жаль ти пригасив,
Щоб надію ти приніс.

Пожалій мене і втіш!
Бачиш? — плачу я рясніш.
Чом так мало в тебе слів?
Чом про неї ти мовчиш?

В мить, коли її рука
Доторкалася листка,
Чи журилась? Чи слізьми
Не росилася щока?

Пишучи цих кілька слів,
Чи спинила свій порив,—
Чи не злинув з уст її
Про кохання ніжний спів?

В мить, коли тебе вона
Слала вдаль, як вістуна,—
В серці в неї ангел був
Чи жорстокий сатана?

Ні! Не знані сатані
Почування ці ясні.
Все, що в світі неземне,
Змінять явища земні.

Тайний лист, її одвіт!
Будь мені до краю літ —
Як утіхи світлий дар,
Як від суму вірний щит.

*20 червня 1859 р.,
Петербург*

ІМЕРЕТИНСЬКА КОЛИСКОВА

Спи, малий мужицький синку, спи, моя забаво!
Хилиш сонно ти голівку, тиху й кучеряву,
До грудей своєї неньки припадаєш мляво.
Спи, мій синку, іав-нана, іав-нанінао!

Каже мати: — Мій коханий, радосте єдина!
Рученятами голубиш ти мої коліна.
Я побачу ще, як з тебе виросте людина,
Як батьків недоля рабська зміниться для сина!

Зірка в тебе інша! Людське ти здобудеш право!
Іав-нано, вардо-нана, іав-нанінао!

Вірю я, що інша доля богом тобі дана,—
Будь одважний, працьовитий, уникай обману,
Щоб не плакала за тебе матінка кохана.
Зрозумій, що ти не маєш над собою пана!

Не лякайся! Тобі я правду мовлю величаво.
Іав-нана, вардо-нана, іав-нанінао!

Путь твоя лягає, любий, вільна та широка,
І тебе не подолає панська лють жорстока.
Хай посліпнуть очі ката, злого кровосмока!
Бог спасе тебе від горя, від лихого ока.

Чи тобі приємно слухать, що кажу ласкаво?
Іав-нана, вардо-нана, іав-нанінао!

Поруч з сином можновладця сядеш ти у школі,—
Доклади ж, прошу я, синку, всіх зусиль та волі,
Щоб від панського нащадка не відстав поволі,
Щоб довів, що син селянський — кращий в їхнім колі.

Ти братів своїх врятуєш, змучених криваво!
Іав-нана, вардо-нана, іав-нанінао!

Урядовці нас мордують, нами володіють,
Нас ні слухать, ні балакать з нами не воліють:
Женучи на працю, лають, люто скаженіють,
Та вони тебе, мій синку, лаять не посміють!

Годі зносити образи! Де ти, наша славо?
Іав-нана, вардо-нана, іав-нанінао!

Мій маленький соловейку, мій трояндний цвіту!
Пильно слухай колискову пісню сумовиту,
Скоро вже діждусь на неї я твого одвіту,—
Ти прокинешся, пізнаєш гіркість цього світу.

Ти пізнаєш, як дурити може світ лукаво!
Іав-нана, вардо-нана, іав-нанінао!

1864

ПІСНЯ МАТЕРІ

Дев'ять місяців носила
Я тебе в своєму тілі,
У стражданнях породила
І зростила у знесиллі,

Ти це знай, дитя кохане,
І не будеш дивувати,
Що ніхто з жінок не стане
Так любить, як рідна мати.

Батька змінять на дружину,
Буде й для вдови заміна,
Тільки матір в домовину
Забере любов до сина.

Мисль її летить до нього,
І для нього серце б'ється.
Ради сина дорогого
Все віддасть і не здригнеться.

З дня, як ти пішов із дому,
Від турботи серце ниє:
Леле! Хто ж твою утому,
Голод, спрагу й біль розвіє?

Може, у боях поляже
Син мій, зраний стрілою,—
Ран його не перев'яже
Рідна матір після бою.

Може, виклювали круки
В тебе очі журні й тьмяні,

І без владаря з розпуки
Заіржав твій кінь-мерані?

Може, десь гніздо пташине
Вже твоїм волоссям слане?
Хай же матір птахом стане
І, як птах, до тебе злине!

1875

РОБІТНИЦТВУ

Робітництво! Прославляю
Ваші руки, потом змиті!
Вся земля — це ложе ваше,
Ваш покров — з небес блакиті.

Мучить голод вас і холод,
Спека вас огнем спалила,
Та ніколи не хиталась
Ваша міць і ваша сила.

Розум ваш, ясний і чистий,—
Він збагнув, що не подоба
Трудареві бути в рабстві,
Мов уярмлена худоба.

Ви не скаржитесь безсило,
Ви ховаєте страждання,
Ви не хочете від інших
Чути марні вболівання.

Так!.. Надія твердо радить:
«Будьте поки що терплячі,

Та, коли усі відчують
Спільні прагнення гарячі,

.
.
.
. ¹

Не втрачайте ви надії,
Що путі торує в світі
Робітництво! Прославляю
Ваші руки, потом змиті!

27 квітня 1880 р.

МРІЯ ПІД ЗВУКИ ТАРІ ²

Полюбив я тарі, що звучить чарівно,
Розвіває тугу, дзвонить переливно.
Тільки змовкнуть струни — і тривога вмить
Заполонить душу, серце затремтить.

Я вслухаюсь в тарі дзенькоти примхливі —
І несуться думи в дужому пориві,—
Забуваю світу видиво сумне,
Чарівниця-мрія зваблює мене.

=====

¹ Царська цензура заборонила друкувати
строфи, позначені крапками.
Їх і досі ще не розшукано.

² Т а р і — грузинський струнний інструмент.

На землі я бачу... бачу сяйво раю,
Стелеться барвисто даль його безкрая;
Від духмяних квітів аж п'янію я,
Слухаю чудесну пісню солов'я.

Місяць і сузір'я з неба провіщають,
Що ці красні землі владарів не знають,
Що тут жде світання щасний людський рід,
Для смеркань недобрих заступивши вхід.

О, які тут люди і які народи,
Що живуть в любові і в обіймах згоди!
Мов троянди, квітнуть в цім краю жінки,—
Почуття їх чисті, світлі їх думки.

Тут, віддавши серце славі батьківщини,
Солов'їно ллється вільний спів людини...
Що це, справді? Наші землі та лани?
Ні... Я знаю добре, як чарують сни...

Змовкло тарі. Струни пісню припинили,
І втрачають мрії життєдайні сили.
Гине сяйний привид, не верта назад.
Я щось інше бачу — вже не райський сад...

9 грудня 1881 р.

СУЛІКО

(Душенька)

Між могил ходив і шукав,
Де кохана спить... Не знайти!..
І заплакав я, запитав:
«Суліко моя, де ж це ти?»

На кущі троянд я удрів
Квітку, повну чар краси.
Я питав її, я молив:
«Суліко моя, це не ти?»

Загойдавсь тоді пишний цвіт
І схилив чоло журно вниз,
І перлини рос впали з віт,
Як ясний струмок чистих сліз.

Соловей в гаях не співав,
Між гілок сховався в гай густий.
Ніжно я його запитав:
«Суліко моя, це не ти?»

Затремтів співець, цар ночей,
І мені подав згоди знак,—
Застогнав, заграв соловей,
Наче відказав: «Так, о так!»

В небесах зоря проплива,
Сяє і блищить з висоти.
Звів до неї ввись я слова:
«Суліко моя, це не ти?»

І зоря в одвіт мерехтить,
Шле до мене свій промінець,
І в цю світлу мить, в щасну мить
Шепонув мені вітерець:

«Ти знайшов оте, що шукав.
Нині відпочинь в тишині,—
Хай би лютий біль перестав,
Хай би надійшли тихі дні!

В золотій зорі, в солов'ї
І в квітках троянд ти знайшов
Образ дорогий, взір її —
В них живе твій пал і любов!»

Знак я зрозумів, з тих хвилин
Не блукаю більш між могила,
Не клену життя марний плин,
Не гублю в журбі власних сил.

Запахом троянд я п'янюсь,
Слухаю пісень солов'я,
В сяєво зорі задивлюсь,—
І життя земне славаю я.

Силу для життя чую знов,
Не клену його темний шлях,
Бо пізнав тепер, де твій схов:
Скрилась Суліко в трьох місцях.

9 липня 1895 р.

Важа Пшавела
(1861—1915)

АЛУДА КЕТЕЛАУРІ
(З життя хевсурів)

I

Примчав швидкий гінець в Шатіль¹:
«Нам кісти² завдають потали!
З-за гір вони прийшли й звідтіль
На наших чабанів напали».
Зійшлась громада на чолі
З Алудою Кетелаурі,
Сміливцем знаним у селі,
Але розважним по натурі.
Не раз кістинам в день боїв
Він одсікав мечем десниці.
Лиш смілі мають ворогів,
Не те, що боягузи ниці!

Кістини коней табуни,
Де був Алуди кінь крилатий,
Вже викрали й женуть. Вони
Їх за Архоті³ мають гнати,—
Осотом встелені лани
Там будуть вороги топтати.
Коли Алуда це почув,
В рушниці кремені поправив,

¹ Ш а т і л ь — селище в Хевсуретії.

² К і с т и, к і с т и н и — інгуші й чеченці.

³ А р х о т і — селище в Хевсуретії, що
межує з Чечнею.

Взяв зброю звичну, одягнув
Меча, який його прославив;
Провірив гострість леза він,
Чи в ньому вад яких немає,
І вранці, здирцям навздогін,
Вже бистрий сокіл вирушає.

Удосвіта імлисту вись
Пробуджують індічки гірні,
Отари ще не розбрелись,
Дрімають ще собаки вірні.
Досвідчений Алудин зір
Помітив скоро слід кістинів,
Він наздогнав їх, і між гір
Рушничний постріл враз пролинув.
Один гілгойський¹ верхівець
Зазнав за злочини відплати:
З коня звалився він набік
І на тропі лишивсь лежати.
Звалила куля юнака,
Але не вщухла стрілянина,—
Прицілився і звів курка
Товариш вбитого кістина.
Муцалів постріл гуркотить,
Та куля влучила у брили,
Чоху² Алудину умить
Уламки ті припорошили.
Муцал розлючено пита:
«Я в тебе не попав, псявіро?»
«В раба Гуданського Хреста³

¹ Г і л г о й с ь к и й — інгушський.

² Ч о х а — верхній одяг, черкеска.

³ Г у д а н с ь к и й Х р е с т — найбільша
святиня хевсурів.

Не міг ти влучити, псявіро».
І, за рушницю взявшись знов,
Алуда палить стрімголов.
«А я не вбив тебе, псявіро?» —
Кричить до ворога стрілець.
«Муцала ти не вбив, псявіро,
Лиш збив зі скелі камінець».
«Еге, пробив твою папаху
І навіть чуба присмалив...»
«Невправно цілив, бідолахо,
Бо й черепа не зачепив!»

Тоді Муцал бере рушницю,
І куля свище навісна,
Й Алудину порохівницю
Ураз розтросує вона.
«Тепер потрапив я, псявіро,
Не заховалася мета!»
«Ти навіть не дряпнув, псявіро,
Раба Гуданського Хреста.
Є перед господом в Алуди
Заступник вірний — хрест святий.
Не думай; що ти влучив в груди,—
В порохівницю влучив ти.
А зараз ось побачиш вмільця,
Час розрахунку настає».
І куля звірена шатільця
Кістину просто в груди б'є.
«Чи й зараз не попав, псявіро?» —
Кричить він, ворога клене.
«Попав у серце ти, псявіро.
Ти вбив і брата, і мене...»

Стоїть Муцал, як вовк кривавий,
Але прийшов його загин,

Дарма гірські зелені трави
До рани притуляє він.
Ще раз стріляє, щоб огуди
Й неслави не зазнать в бою,
І з лютим криком до Алуди
Рушницю кидає свою:
«Нехай твоя рушниця буде,
Щоб не забрали руки злі!»
Затих він, ухопивсь за груди
І мертвий витягсь на землі.

Алуда забираць не хоче
Ані рушниці, ні меча;
Як в жінки, в нього плачуть очі,
Але він сліз не поміча,
На груди, вічним сном заснулі,
Кладе рушницю він тоді,
Кинджал і добрий меч-франгулі¹
У руки вкладає тверді.
Він правої руки в Муцала
Не відсіче. Він каже: «Гріх!
Від мене смерть твоя настала,
Та бог ласкавий до нас всіх.
Ти годен, щоб тобі лишити
Твою десницю, знак снаги;
Вона з тобою буде тліти,
Щоб не втішались вороги.
Була хороша, видно, мати,
Що привела тебе на світ!»
І став він мертвого вгортати,
І примостив на бурку щит.

¹ Меч-франгулі — тобто меч, викутий з найкращої, так званої «франкської» сталі.

II

Вже сонце підвелось повільно,
Поплив з ущелини туман.
Притиснувся до крайнеба щільно
Кавказьких девів гордий стан.
Шуліки лови починали,
Повітря краючи крилом,
І зграї грифів чатували
На здобич, кинуту орлом.
Розсіпались по скелях тури,
Піднісши роги — божий дар,
І хрипко кряче крук похмурий,
Залізши десь у темний яр:
«Помер Муцал під час двобою,
І ось я очі в нього з'їм,
Печінку виклюю герою,
Прикрию труп крилом своїм!..»

Ще саяво дня не освітило
Промінням полудня Шатіль,—
Похмуре небо затулило
Від сонця клапті гірних піль.
В тяжкій задумі витязь смілий
Поміж узгір конем бреде.
Думки, немов туман зчорнілий,
Лице вгортають молоде.
Рука Муцалового брата
Висить, припнута до сідла,
Меч з хорасанського булата
Бринить при боці спроквола.
Уже фортечний мур Імеди
Видніє там, де в час зими
Гримлять, зсуваючись, бескеди,
А влітку — пострілів громи.

Лупали тверджу грози й зливи,
Та жодна сила не могла
Здолати мур оцей гордливий,
Твердині цій завдати зла.
Над нею крячуть чорні круки,
Кружляють грифи в вишині.
Відрубані в невірних руки
Під сонцем тануть на стіні.
Не спромоглись підрити змії
Її мурованих основ;
То холодять її борвії,
То сонечко осяє знов.
Не раз валялись тут на схилі,
Нашоршивши свій вус, мерці,
Звідсіль не раз в лихім свавіллі
Лилися крові струменці,
Аж спінені Ардотські хвилі
Текли в кривавім багреці.

Нехай, хто прагне ворожнечі,
Відчинить двері всі свої.
Хай дім його, і двір, і речі
Залють криваві ручаї,
Хай вгрузне в кров він по коліна,
Хай п'є він кров замість вина,
Хай від молитв його не гине
Ця найжахливіша мана,
Хай кров'ю вкриється людською
Його весілля день і час,
Щоб всім гостям замість напою
Удосталь крові він припас.
Хай стеле в крові шлюбне ложе
Неситий кровожер оцей,
Його дружина в крові зможе
Йому народжувать дітей,

І до кривавої могили
Мерця такого класти слід,
Він убивав — його забили,
Убивці не пробачив рід!

В Шатілі на покрівлі хати
Стоїть юрба жінок, дівчат;
Іде Алуду зустрічати
З племінником укупі брат.
Зібралось багато люду,
Спішать дізнатися новин,
Кричать, вітаючи Алуду:
«Прославився і нині він!»
Старий Ушіша добрі вісті
Почуть од лицаря схотів,—
Алуда мусить розповісти,
Як він вовків гілгойських бив.
«Я, рушивши звідсіль, Ушішо,
На слід потрапить скоро зміг,
Погнав свого коня бистріше
І на тропі побачив їх.
Удвох були. Щоб вбить харциза,
Рушницю я дістав свою.
Мав серце, видно, із заліза
Муцал, хай буде він в раю!..»
«От забрехався! Де це видно,
Щоб кіста допустили в рай?»
«Геройство я ціную гідно,
Його шануй і поважай!
Стріляв я тричі у Муцала,
Звалився він на третій раз,
Коли та куля продзижчала,
Що серце розтерзала враз.
Він рану запихав травою,—
Не врятували соки трав.

Він до кінця під час двобою
Мене псявірою взивав...
Ех, ми прихильні лиш до себе,
Мовляв,— обранці ми одні,
Ми спасемось, а інших треба
Пекти в пекельному вогні.
Сини господні¹ краще знають,
Хто порятунку годен з нас,
Оті, що бога споминають,
Хіба правдиві повсякчас?
Я, вбивши, пожалів Муцала
І руку відрубать не зміг.
Душа мені забороняла
Таке вчинити, далебіг.
Нехай би слава й менша стала,
Послухайся порад моїх».

Мов дика слива, скиснув зразу
Гурт молодих заводіак
І, виявляючи відразу,
Алуді злісно змовив так:
«Бодай би ти помер, ледащо,
Ніж отаке брехати нам.
Знімай меч! Його ти краще
За ткацьку снасть віддай бабам,
Хай на щиті нитки сотають,
Рушниця править за дрючок,
Твої пістолі хай кружляють
Замість веретен в жінок!
Кістина, певне, ти злякався,
Став полохливий, як жінки.

¹ Сини господні — так хевсури називають своїх божків: Яхсаро, Копало, Гуданський Хрест тощо.

Навіщо ж за харцизом гнався?
Забив і не відсік руки!»
Всі відвернулись від Алуди,
Аж потемнішав їхній зір,
І стали повертатись люди
До хат своїх на схилах гір.
Тепер ім'я Кателлаурі
Лише гнівить юрбу лиху.
Алуда сам у скрусі хмурій
Стоять лишився на шляху.

Ось Міндія в Шатіль простує,
Коня баского женучи.
Узором мідним сяє зброя,
При боці — меч, щит — на плечі.
Тримає списа витязь гожий,
Він кістів з двадцять вбив в боях.
До оленя рудого схожий
Був кінь, що мчав його на шлях.
Він зупинився поміж люду,
Почав із ними говорити;
Почувши, як кленуть Алуду,
Нахмурився сердито вмить:
«Ці балачки, цей глум з людини
Безтямні язики ведуть.
Хай ворог ваш так швидко гине,
Як я прознаю справи суть.
Візьму харчів з собою трохи,
Турбот нікому не завдам,—
В горах не зіб'юся з дороги,
Бо всі шляхи розвідав сам.
Ще в небі сятимуть сузір'я,
Як Міндія прибуде знов...» —
Пустив коня і за узгір'я
Помчав, як вітер, стрімголов.

III

Стемніло. Ручаї буркочуть:
«Нас ніч киреєю вкрива».
Це час, коли зірки мигочуть,
Росою мерехтить трава.
Це час, коли пісні заводять
Померлі, встаючи з могил,
І деви по верхів'ях бродять,
З вершин спускаючись на діл,
А люди до хатин ввійходять
Спочинути, набратись сил.
«Хоч трохи попоїж!» — Алуду
Благають мати і сестра.
«Ні, мамо, їсти я не буду,
Пригнічує мене жура.
Я бачив сон: немов на тризні
Сиджу десь перед мертвяком.
Навколо нас хевсури грізні
Сидять нахмуреним гуртком.
Вони, не криючи загрози,
Збиралися іти в похід,
А я ридав, ронив я сльози,
Як за звичаєм нашим слід.
Я думав про похід так само,
Вже вирушати час настав.
Хтось підійшов до мене прямо,
Мені до рук кинджала вклав.
Я глянув і впізнав Муцала.
Він зброю зодягнув своєю,
На грудях в нього рана зяла,
Що я завдав йому в бою.
Цілющі зела, сірі трави
У рану встромлені були.

Стояв, як скеля, величаво,
І марні сльози не текли.

«Я хочу і не можу вмерти.
Забий мене! — так він прорік.—
На світі залишайсь тепер ти,
А я піду звідсіль навік.
Коли, хевсури, ви війною
Насититесь кінець кінцем?»
Я сів... Стоїть переді мною
Тарілка із людським м'ясцем.
Я їв його, хоча жахали
Мене ці рештки, ці кістки.
«Що я роблю, гидкий, зухвалий?» —
Казав до себе невтямки.
«Ти їж удосталь! Не гидуй ти! —
До мене, чую, хтось кричить.—
Ви ще Алуду погодуйте,
М'ясної юшки покладіть!»
Ще вляли юшки та підливи
З жмутками вусів і борід...
Так змучив сон оцей жахливий,
Що цілий світ мені огид».

IV

Світає. Поповзли тумани,
Забагровіли гір шпилі,
По стежках рушили селяни,
Народ прокинувся в селі.
Вже й грифи полювать злітають,
Оглянувши весь круговид,
Хоч хмари крилами черкають,
Не зостається в небі слід.
Хто там крізь прірви й кучугури

На скакуні верстає путь?
«Це Міндія! — кричать хевсури.—
Вернувся ти, щасливий будь!»
Почуть новини кожен прагне:
«Що ти побачив? Що знайшов?»
«Ваш розум ваше серце тягне,—
Коли кипить юнацька кров,
Тоді рубає всіх сокира,
Дарма, чи винен хтось, чи ні,
І будь-якого чужовіра
Тоді забити ви ладні.
Хай з людським серцем розум буде
Нарівно в згоді, як брати!
Нема брехні в словах Алуди,
Я можу в цьому присягти.
Не вірите? Ось перед вами
Кістина зрубана рука.
Отож пильнуйте за словами,
Не розпускайте язика.
Героя не ганьбіть в облуді,
Мовляв, такий він і сякий».
Він руку віддає Алуді:
«Візьми і до стіни прибий!»

«Коли б я хтів забрать цю руку,
Тоді я сам би відрубав.
Недобру річ, погану штуку
Ти, Міндіє, тепер утяв.
Що я з рукою оцією
Зроблю? Чи вийде з неї щит?
Чи я гребтиму сіно нею,
Чи поле жатиму взаміт?
Це — п'ясть сміливої людини.
Назад її ти поклади
І тут не гайся ні хвилини,

Щоб не діждатися біди.
Хевсури люті на Алуду?
Чому? Хіба завдав їм мук?
Я бити ворогів ще буду,
Та не рубатиму їх рук».
«Закон наш каже кістів бити
І відтинати руки в них».
«Ох, це закон несамовитий,
Бо він велить вчиняти гріх».

У

Настало свято. Всім прочанам
На богомілля треба йти,
Щоб помолитись перед Паном ¹,
В молитві радості сягти.
Чоловіки ідуть з жінками,
Ведуть биків, овець женуть,—
Прихильність господа дарами
Вони до себе привернуть.
Хто там прийшов до хевісбері ²,
Мечем оперезавши стан?
Бичка він під капличні двері
Пригнав, похмурий, як туман.
«Кому, Алудо, в жертву буде
Оцей бичок чорненький твій?» —
Питає панотець в Алуди,
Рукав засукує мерщій:
«Гуданський Хрест, наш Пан всесильний,
Хай славен буде щодоби!

¹ П а н — в даному випадку божество, божок — Гуданський Хрест.

² Х е в і с б е р і — старійшина ущелини, голова громади, її жрець.

Якщо до когось він прихильний,
То стануть дужими й раби.
Сміливець до вподоби Пану,
До них незмірно щедрий він,
Героеві за смілість бранну
Дарує милості взамін.
Назви того, за кого небу
Офіру цю складаєш ти!» —
Вже починає він дідебу¹,
Збирається кинджал звести.

«Хай буде, Бердіє, офіра
За кіста, що його я вбив.
Муцалом звали чужовіра,
Він — син нехрещених батьків.
Благослови як слід, панотче,
Мойого чорного бика.
Складаю жертву я охоче
За оцього войовника».
«Якщо хрещена ти людина —
За чужовіра не молись.
Твоя офіра за кістина
Тобі згадається колись.
Звичаїв отаких негожих
Не знали прадіди й діди.
Не прихилься до душ ворожих,
Християнином будь завжди.
Тебе, напевне, спокусили
Лихі дияволи, чорти,
Бо де блюзнірської взяв сили?
Вже вбив багато люду ти,
Вже на горище хати вкинув

¹ Д і д е б а — молитва.

Десниць ворожих цілий жмут,
Моста із мертвих рук кістинів
Побудувати міг би тут,
Але ніколи і ніяку
Офіру не складав за них,
Та чом же за цього собаку
Сюди молитися прибіг?
Ні, хай би завалились гори,
Земля запалася тепер,
Нехай би я пірнув у море,
Пісок би замість хліба жер!»

Від ляку навіть колір шкіри
У Бердія змінився вкрай.
Алуда каже: «Ти офіри
Зневажливо не відкидай!
Я теж у Хрест Гуданський вірю,
Я теж хевсур з тутешніх рік,
З тобою на однім узгір'ї
Ми, Бердіє, живем весь вік».
«Алудо, марно тратиш слово.
Ти б краще схаменувсь і змовк!»
Кетелаурі став раптово
Від гніву сірий, наче вовк.
Він руку простягнув сувору
І франкського меча підніс.
Меч над биком злетів угору —
І голова упала вниз.
Тоді Алуда зрік помалу:
«Мій Пане, моли в тебе син,—
Ти ласку появи Муцалу,
Хоч був і нехрещений він!»

Схопився Бердія й народу
Почав казати у зlobі:

«Ще віри нашої від роду
Не піддавали так ганьбі!
За душу вбитого кістина
Цю жертву склав Алуда сам.
Хай буде воля в нас єдина,
Що ваше серце скаже вам?
Примощуйтесь отут, хевсури,
Порадьмося, що нам робить.
В Алудиній господі мури
Дошенту треба розвалить!
Хай плачуть в нього жінка й діти —
Ми їм пощади не дадім!
Хай для вигнанця, для баніти
Під голим небом буде дім!
Ідіть, плюндруйте стіни й брами,
Не гайтесь, боже вас боронь!
Паліть стодолу із снопами,
Щоб звівся до небес вогонь!
Його корів сюди женіте,
Для нас, для спільного добра.
Хай плачуть у Шатілі діти,
В Гудані — браття і сестра.
Веління господа сердите
Виконувати нам пора!..»

Почувши вирок цього суду,
Не стримав Міндія сльози.
Та як порятувать Алуду?
Уже не вгамувать грози,
Уже не дати відсіч бурі,
Хевсури п'яні рвуться в бій,
Щоб знищить дім Кетелаурі,
Помститися над ним мерщій.

Туди, де натовп розмовляє,
Підходять раптом хлопчаки,
Один з них збуджено тримає
Обгризений п'ястук руки:
«Хай божа ласка милостива
Вам, старші люди, щастя дасть!
Я заслужив на ковшик пива,
Бо вам приніс ворожу п'ясть.
У пазурах цю костомаху
Тримав, на скелі сівши, крук.
Стрілу, щоб смерть завдати птаху,
Пустив я, вихопивши лук.
Метка стріла злетіла з лука
І трапила в одне із крил.
Упала здобич з кігтів крука
І покотилася на діл...»

«Я знаю, це рука Муцала,—
Промовив Міндія ураз.—
Ота рука, що нині стала
Причиною незгод між нас.
Її приніс я до Алуди,
Та засмутив його мій дар,
І я тоді, шановні люди,
Жбурнув її кудись у яр».
Озвався Бердія: «Візьміте
Цю лапу пса! Гидка вона
Ми — божий люд, хевсурські діти,
Нас не обдурить сатана!»

Собакам кинути звеліли
Руки Муцалової п'ясть,
Та відвернулись пси й завили,
Мов одчуваючи напасть.
Тут Бердія, як хевісбері,

Скричав до зібраних людей:
«От навіть псові-ненажері
Глитати гидко шмат оцей.
Не їсть собачу кістку псина,—
Прислів'я каже нам старе».
І вже хлоп'яцтво п'ясть кістина
Собі за іграшку бере.

VI

Сніги на пасма гір упали,
Лютує вітер, свист хурдель.
В провалля котяться обвали,
Упавши з прямовисних скель.
Швидкої річки груди й лона
Стягнув, як панцир, синій лід.
Хурделі снігова запона
Змела гірської стежки й слід.
Лише з одчаю чи з нестями
Пуститись можна зараз в путь,
Але он хтось бреде снігами,
За ним ще п'ятеро бредуть.

Між гір лунає лемент дикий,—
Виття голодних вовчих зграй.
«Тепер, хевсуре, вже навіки
Добра для себе не чекай!» —
Отак одна з жінок голосить.
«Де наш притулок? Де наш дім?
Його руїни сніг заносить,
І круки крякають над ним».
Говорить до Алуди мати:
«Ти надто швидко, сину, йдеш,
Бо я не в силі поспішати,

Твоя дружина Лела теж.
А діти змерзли й потопились,
Уже не відчують ніг.
Ох, по безпуттю ми пустились!
Ох, тьма навкруг, мороз і сніг!
Невже хевсури відреклися
Тебе навік, без вороття?
Чого шукать ми подалися?
Де ми закінчимо життя?
Чи десь загинем од знесилля,
Чи, може, розшукаєм схов,
Та до ущелини Шатіля
Не вернемось ніколи знов!
Кохана земле, рідний краю,
Як тяжко покидати вас!
Я божевільна, я вмираю,
Я гину з кривди і образ!

Нема в ногах ні краплі сили,
А серце — в темряві, в імлі.
О ви, батьків моїх могили,
Ви, гостроверхих гір шпилі!..»
Почулась гнівна річ Алуди:
«Жінки, замовкніть хоч на мить!
Не завертаючи нікуди,
Лиш по моїх слідах ідіть,
Але облиште пересуди,
Хреста даремне не гнівіть!»

Ще раз схотілося Алуді
Оглянуть рідний краєвид:
«Прощайте, гори міцногруді,
Місця, де видно тура слід.
Прощай, моє житло кохане,
Про тебе згадую в журбі.

Прощай, могутній, славний Пане,
Ти будиш силу і в рабі!»
Ідуть навіки з батьківщини
Вигнанці, сповнені жури.
Стримлять суворих гір вершини,
Шугають, виючи, вітри.
Ідуть, зникають за горою,
Змітає сніг сліди стежок.
Ще лине звіддалі луною
Гіркий, невтішний плач жінок.

1888

СКАРГА МЕЧА

«Ти заржавів, добрий гордао¹,
Піхви тліють в цвілі й плісені.
Де ж владар твій, щоб засяяти
Змусив лезо, злотом писане?»
«Де владар мій дівся, братику?
Він в Шамхорі впав над кручею.
Сорок чорних ран на тулубі
Кров'ю сходили кипучою.
Виступав він перший в шерегу,
Затискав щита лівицею,
Злою смертю зневажаючи,
Щоб не вкрить ганьбою нищою
Ані війська, ані величі,
Ні корони над царицею...
А тепер, на стінці вчеплений,
Я людців нікчемних радую.

¹Г о р д а о — меч старовинного гарту.

Всім до мене байдам байдуже.
Світ корчмою став проклятою.
Беручи мене заставою,
Лихварі руками ласими
Вряд з аршином, з рахівницею
Десь ховають під шинквасами.
І ніхто мене не змащує,
Хоч сімсот років мина мені,
І картвел вже не наспівує,
Гострячи мене на камені:
Я його не чую голосу:
«Гей, рубай, клади їх лавою!
Як додому я вертатиму,
У боях не вкрившись славою?!»

1890

НІЧ У ГОРАХ

Ніч наступила... На небі
Квітнуть дрібнесенькі зорі,
Місяць іще не з'явився,—
Спить, видно, десь на просторі,
Тихо поклавши на руку
Голову в сяйнім уборі.

Ще не послав нам привіту
Він, примостившись на кручі,
Ще не послав і проміння
Вмитися в річці гримучій.
Темної ночі мандрівець
Блудить у пущі дрімучій.

Гори вдягли чорний одяг
І поглядають на доли,
В стоптані девами прірви
Шлють вони вітер схололий.
Темрява вбрала в жалобу
Хмурі ліси й видноколи.

Пугач кричить у міжгір'ї,
Крик його квіти лякає.
Вітер їх кучері гладить,
Варту над ними тримає.
Вщухло. Ні гуку, ні шуму.
Вовчі — й ті стихнули зграї.

Лиш в стромовинах Чатіли
Рине потік гуркотливий.
Тут, і отам, і ще далі,
Де простеляються ниви,
Юних вродливих горянок
В'ються й сплітаються співи.

Слава творцю, що єднає
Звуки оці в спільні хори!
Де ще такою красою
Людські милуються зори?
Горам тут ріки покірні,
Рікам співзвучні тут гори,
Квітам луги піддалися,
Кручам скорились ізвори,
Сам я — теж раб цього всього —
Сповнений ласки й покори.

Втишилось лагідне небо,
Нишком село задрімало;
Раптом опівночі суне

Темної мли сповивало.
З Чорного моря страхіття,
Пащу роззявивши, лине,
Всіх нас, спокійно заснулих,
Так і ковтне, і поглине.
Злива почнеться і вітер,
Гук — наче битви навала.

Трусяться гори і доли:
Жаху година настала.
Суду страшного прищестя!
Ринуть розбурхані ріки,
Дряпають скелі і котять
Брили і вламки великі.
Часто владарка-природа
В себе сама є рабою,
То нас добром потішає,
То чинить лихо порою.
Рівно чергуються в неї
Справи недобрі й чудові,
Звідти ж, де ніжно ясніє
Цвіт пірімзе¹ на лужкові,
Нагло сповзають лавини,
Сунуть обвали раптові...
Все ж красоти вона повна,
Все ж вона квітне в любові!

1890

¹ Пірімзе — «сонцелика», назва гірської квітки.

ОРЕЛ

Я бачив гордого орла,
Його терзали кані й круки.
Він, зраний і повний муки,
Уже не міг звести крила,—
Його тягнув, його він тряс,
Страждав, стогнав од зненавиди.
О, довелось в недобрий час
Із вами стрітись, трупоїди,
А то за ниви і бескиди
Летів би тільки пух од вас!

1910

Сандро Шаншіашвілі
(1888—1979)

КАХЕТИНСЬКА НАРЕЧЕНА

Увійшла в барвистих шатах до осяяного саду,—
Хтось її грудей торкнувся, наче грона винограду.
І вона тріпоче й мліє, на любовну жде розраду,
Роздає дари солодкі, чарівничу лє принаду.

Ждеш її, до неї линеш, мариш спраглою душею,
І вона, тебе зустрівши, втішить ласкою своєю
В час, коли згасає сонце й промінь в'яне над землею
І роса вечірня пада на схолонулу лілею.

Уведуть в квітучу вежу наречену чорноброву,
Трон поставлять і розкішно, як осінніх днів обнову,
Заплетуть вгорі над нею з грон гірлянду пурпурову
І шербет зілляють з нектаром в річку пахощів чудову.

Скоро вступить наречений в це пристанище дівоче! —
Рот, немов гранат достиглий, тайним трепетом тріпоче,
Щоки пристрасно пашіють. «Хто зірве мене?» — шепоче,
І в очах, мов грона, чорних, хіть пожадлива мигоче.

Вже вино кипить янтарне, вже шумує, сяйвогранне.
Блазень наш, мов цап, стрибає, суне скрізь обличчя п'яне.
В'ється коло молодії, то зачепить, то погляне,
То одну підхопить дівку, то до іншої пристане.

Він бурдюк в руці тримає — добре випив з кимсь у парі.
— Нареченого чекають. Гей, співайте, сазандарі!..¹ —
Вносять роги, точать вина — час кружляти повній чарі,—
На заріз бика виводять і овець женуть в отарі.

¹ Сазандарі — народні музики.

Щоб прибрати стіл, з комори скатертини кращі взято,
На багатті смажать м'ясо і хлібів печуть багато,
Починається надвечір урочисте й пишне свято:
Молодий до молодої вступить бучно і завзято.

Сподівання бур незнаних, дивних ігрищ мучить жінку,
І вона фату скидає, шовком виткану хустинку.
Б'ють в долоні. Блазень з нею йде, танцюючи лезгинку.
— Поспішай же, наречений! Не спізняйся й на хвилинку!

Навкруги троянди квітнуть, пахнуть росяні їх брості.
Засмутилась наречена, серце ние в темній млості.
Де коханий? О, без нього нащо шум цей, учта й гості?
Зник юнак її весінній, наче сонце в високості.

Цілувала сяйні очі, віддала любов єдину,
Та сьогодні інший мусить стати в неї за дружину,
Бо коханий кинув любу на журбу і самотину...
Йде весільний поїзд. Треба привітать вином гостину,

Треба перед нареченим нахилитися в поклоні,
Килими гостям послати жовті, сині і червоні,
Щоб сідали, щоб гуляли, ріг затиснувши в долоні,
Щоб лунала пісня дзвінко у застольнім передзвоні.

Один одному співати всі, сп'янівши, заважають,
Тамаду за зле свавілля з місця чільного скидають,
Скрізь п'яніють, скрізь гуляють, спорожнілий ріг жбурляють,
Чару, вимащену жиром, трунком сповнену, хияють.

Вбрались в дим рожевий гори. Час надходити світанню!
І, розсипавшись росю, йде туман над Алазанню..
Гості сплять: лиш дехто чує, чару випивши останню,
Як заграла ніжна скрипка спів саарі — пісню ранню.

Змовкли всі. На славу ранку лине скрипки голос смілий,
Несучи у далеч мрії. Тільки блазень, геть сп'янілий,
Став, до дерева припавши, перевтомлений, безсилий,
І в його нещасне серце входить розпач темнокрилий.

Плаче він, лице сховавши у долоні похололі,
Непомітно вболіває, ронить сльози марні й кволі.
Чом ридає п'яний блазень? Про які він знає болі?
Нащо скаржиться самотно? Нащо стогне мимоволі?

Таємницю молодії, тільки блазневі відому,
Він замкнув на віки вічні в серці бідному своєму.
Знає він, що втіх не буде у житті її гіркому.
І сопілка блазня грає про осінній сум і втому.

1914

ПЕРСТЕНЬ РУСТАВЕЛІ

I

Зрікся відрод цьогосвітніх
Шота, співець сяйнолиций.
Туга за ним — у народі.
Жаль — у палатах цариці.
З дня, як прийняв він чернецтво,
Днів проминуло чимало.
Смуток сповинув Тамару¹,
Журним життя її стало.
Зблякли на прапорі барви,—

¹ Т а м а р а — грузинська цариця
(царювала 1174—1208 рр.), що її
оспівав Шота Руставелі.

Серце не зблякло в цариці.
Що вона в серці ховає,
Думи які й таємниці?
Спогад про Шоту узори
В серці мутному виводить.
Марно Тамара чекає,—
Він не іде, не приходить.
Може, замовкши віднині,
Мертвий десь спить в домовині?

II

Ген за горою, за морем
Звів монастир свої стіни.
Тужно простерся там Шота
В закутку темнім хатини.
Ревно на грудях старечих
Перстень якийсь він ховає,—
Вийме його, поцілує,
Ніжно на палець вдягає,
Ні, він не може в могилу
Персня з собою забрати!
Краще послушнику-хлопцю
Пам'ятку цю передати!
Каже він: «Хист мій таїться,
Як в талісмані, в цім дарі.
Я віддаю тобі перстень,
Щоб повернув ти Тамарі.
Скарб, що дістав од народу,
Я не візьму до могили,—
Іншим поетам лишаю
Дар піснетворчої сили;
Хто його власником буде,—
Шану безсмертну здобуде».

III

Юний послушник з дарунком
В Грузію рушив охоче.
Сплющив тоді Руставелі
Смертю потьмарені очі.
Швидко юнак переходить
Гори, ліси, оболоні;
Ось вже на кручу він вийшов,
Бачить потоки Ріоні.
Путь через Ліхські узгір'я
Стелеться в лісі густому.
Змучений путтю мандрівець
Терпить пропасницю й втому.
Хворого хлопця селяни
В хату ведуть відпочити;
Збіглись ворожки до нього,
Важно ідуть ворожбити.
Все він верзе в маячінні,
Тільки про перстень — ні звуку.
Може, він вмере, не поклавши
Персня в Тамарину руку?
Довго метався в нестямі,
Врешті втомився і згаснув.
Гірко оплакали люди
Смерть юнака передчасну.
В кого ж лишився той перстень,
Дар незрівнянного Шоти?
Хто розшукати зуміє
Перстень, захований доти?

Прагнім же цього клейноду
Всі ми, поети народу!

Паоло Яшвілі
(1895—1937)

ТБІЛІСІ

Серце на гору Давидову лине —
Там би знайшло свій притулок у висі.
Там би раптово упав на коліна
Я перед сонцем і перед Тбілісі.

Місто моє! Не жалієш для мене
Щедрого, сонцем сповитого щастя!
Сяє й бринить, мов склепіння священне,
Небо над нами, співуче й стрільчасте.

Бачу, як гарби, набиті травою,
Рипом своїм звеселяють дороги.
Ринуть плоти по Курі бистриною,
Наче дівчата пливуть білоногі.

Барв золотих і червоних кипіння
В свята наповнює вулиці лунні.
Дихають випарами вечоріння,
Ставши круг міста, узгір'я чавунні.

Вірші, мов крові краплини, складаю
Я біля брам твоїх і парапетів,
Місто, налите юрбою до краю,
Місто, велика столице поетів!

ВИНОБРАННЯ У ГОРІШНІЙ ІМЕРЕТІЇ

Хоч і тепло ще в долині,
Гори вже вкриває іній,
Стигнуть хмари голубі.
Мій одноліток тропою
Йде, говорить сам з собою,
Щось наспівує собі.

Увіходить він до саду,
Бачить там селян громаду,
Що збирає виноград.
Тягне руки трьохаршинні,
Обриває грона сині,
Зі всіма співає в лад.

Ягід кошики духмяні
Блиском сповнюють марані¹,
Соком точаться на діл.
Скарб рясного урожаю
Ситить гронами до краю
Лоно жадібне точил.

Глек з водою вносять діти,—
Починають ноги мити
І топтати грона ті.
Для оздоби і для втіхи
Сонце крізь шпарини стріхи
Стромить леза золоті.

Сонце й вітер... Віхоть сіна
Висмикнувсь, шурхнув до тина,

¹ М а р а н і — великі глеки на вино.

Вітер куряву підмів.
Маячить на лузі стадо.
Пастушки ганяють радо
Очманілих голубів.

Час всім братися за справу.
Кукурудзу золотаву
Руки порають жінок.
«Гей, сусідко, гей, кохана,
Заспівай нам «Іав-нана»,
Колискових пісеньок!»

Над селом звучить весела
«Іав-нана», «Оровела»
І чонгурі не затих.
Гори в млу вдяглися сіру.
Місяць жовтим кругом сиру
На горі Перанга ліг.

1934

Тіціан Табідзе
(1895—1937)

КАРМЕНСІТА

Поринула, мов хижа птиця,
Змела сліди моїх доріг.
Чи жінка ти, чи громовиця?
Як твій тягар знести я зміг?

Кинджалом ти несамовито
Мене вразила. Я — в злобі,
Але довірю, Карменсіто,
Страждене серце лиш тобі.

Мене вогонь твого тіла
Невпинно мучить щодоби.
Спали ж і те, що не спалила,—
Не пожалій, а погуби!

Нехай глузує доля з мене,—
В ній мука є, в ній щастя є.
Мене моє чуття шалене
Без тебе, дівчино, заб'є.

В душі звучить, пливе духмяно
Сопілки зламаної спів.
Не гнівайся, що так неждано
Цвіт яблунь в серці заяснів.

На мене не дивись сердито,—
Чому страждання не таю?
Твоїм кинджалом, Карменсіто,
Пронижу душу я свою!

1923

ГРУЗІЯ РАДЯНСЬКА

I

Прекрасні і гори твої, і долини,
Поети Едемом тебе звуть не всує!
Поглянеш — і зір не сягне верховини,
Поглянеш — і зір виноградник чарує.
Як біле парне молоко олениці,
Ця ніч, а цей день — мов кизил злotosя́йний;
Черкеські дівчата ідуть з косовиці,
Буєє плодами земля добродайна.

II

Прадавні поети плоди прославляли,
Складаючи їм хитросплетену оду,
Але всі минулі століття не знали
Такого, як нині, розкішного плоду.
Спливає туман на стогорбих Гомборах,
Ясніє цвітіння ожини й омели.
На квітах рясних, на гілках срібнокорих
Роса — наче зронені сльози Пшавели.

III

Розорано гір твоїх пруги і схили,
Пробито путі крізь твої перевали.
Яку ще пустелю канали не вкрили?
Яку ще земну цілину не підняли?
І хто ще не став, як борець, у колону,
У шереду хто не стоїть бойовому?
Чекають до себе ескадру червону
Розсунуті багнища Палеостому.

IV

Усі літописці, невіри лукаві,—
Старий Гіппократ і уважний Вахушті,—
Хіба сотворити могли б хоч в уяві
Такі дивовижні бувальщини сущі,
Що висушать багна одвічні Ріоні,
Що зрушать до дна болота й оболоні?
Колхіда стара відійшла у минуле,
Від руна золотого не стало і сліду;
Коли б Атлантида тут в море пірнула,—
Розривши, знайшли б і саму Атлантиду!

V

Поглянь на величні Ельбрусу вершини
Або на Казбеку засніжені схили,—
Вони зупинити не можуть людини,
Коли перед нею прийдешне розкрили.
В усьому живому, в плодах урожаю,
В лозі виноградній, у зелені гаю,
В садах буйнолистих, наповнених шуму,—
Я ленінську душу в їх цвіті вчуваю,
Я чую в них мудрої партії думу.

VI

Ширакські широкі степи неозорі,
Правічні діброви, бори Чіаурі,
Інгурські потоки порвисті й прозорі,
Узгір'я Сванетського скелі похмурі,
Краса цінандальських троянд невмируща,
І серце Кахетії — лози Кварелі,
І, мов Аджаметська уквітчана пуща,
Долини зелені та ниви веселі,

І гори Ушгулу, і Ушба найдужча,
Й оновлені села, і світлі оселі,—
Буття прославляють снагою земною
І пісню співають укупі зі мною.

VII

Мені уже сорок. Хай навіть ще сорок
Додам собі років кволіших і тяжчих —
Не спинить мене ні могила, ні морок,
Бо тільки юнак недосвідчений я ще.
Як фенікса долю, вбираю у себе
Я долю моєї Вітчизни прекрасну.
І серцю кресалом кресати не треба
Пісень, бо палає воно непогасно.

VIII

Про давнє говорить ця повість старезна,
Та будь вона навіть старіша стократно —
Згадаймо бувальщину чорну й скорботну,
І хай вона тінню летючою щезне!
Згадаймо, як зяяли села пустельні,—
Сини не відбили лихого наскоку;
В Стамбулі, прип'яті до щогл корабельних,
Клялися вони бородою пророка.

IX

Лунайте, пісні яничарові, слізно,
Плачі мамелюкові, линьте і марте!
Бо серце і тужить, і снить про Вітчизну,
Але всі шляхи постирались на карті.
Хіба кому-небудь із бранців щастило
Іще раз побачити землю кохану?

Гіркими сльозами зросивши точило,
Гострив він кривого свого ятагана,—
Та бранцю з неволі назад не вертати,
Арабському огирю не заіржати.

Х

О, ти пам'ятаєш, коханий мій краю,
В минулому змучений лихом до краю,
Плачі свої, муки і сльози одчаю!
Розкрий же історії книгу дебелу,
Літописи хмурих часів Сакартвело,—
Скажи — чи народ наш собі на догоду
Колись мурував щось для щастя приходу?
Чи щастя зазнав він хоч миті єдині?
Не скажеш, бо вперше розгортаєш нині
Ти перший коронікон щастя народу.

ХІ

Наш люд пережив Вавілон і Халдею,
Пройшов іще довших мандрівок безмір'я.
Чимало на лобі мінялось єлею,
Чимало вітрів розмело твоє пір'я.
І землі змінювались... Так само змінюють
Для хворого подушку, зм'яту в недузї.
Сьогодні ж ходу твою в братнім союзі
Вітає епоха, народи вславляють.

ХІІ

Я вірш цей виводжу як заспів, як подих,
І вірші не ждуть, щоб злягла збаламученість.
Як повідь, навала чуттів повноводих
В день свята змитає журбу і засмученість.

Всі держална стягів підношу я в леті,
Хай славить ударників слово натхненне!
Проте не рівняюсь до добрих поетів,
Відмінник-школяр — і той ліпший за мене.

XIII

Ця ніч — мов парне молоко олениці,
Цей день — мов кизил золотий полонини.
Нове почуття озоряє зіниці,
Спотужнює подих нової людини.
І хто з нас наважиться пісні не скласти,
Хто пройде зухвало в мовчанні байдужім,
Узрівши Сванетії гори стрімчасті,
Що «Ліле» виводять у захваті дружнім?

XIV

Прекрасні і гори твої, і міжгір'я,
І можна з Едемом нехибно рівняти
Твоїх виноградників сяйне сумир'я,
Що змушує серце огненно палати.
Поет твій немов народився удруге,
Твоїм надихнувшись народженням першим,
Щоб людства нового могутню потугу
Збирати й вловляти у вірш, як у верші.

XV

Оспівувать годі Медею лукаву,
Тамару, і Ніну святу, й Кетевану,—
Великі поети співали їм славу,
До бою нерівного з ними не стану,
Ти казку нову розкажи нам, Рукайя,
Про дівчину юну в червоній хустині,

Яка з парашутом з-за хмари шугає,—
Про славу ударницю — гордість країни
Ти казку нову розкажи нам, Рукайя!

XVI

Якобу Хуцесі, Левону Мровелі,
Мікелю Модрвілі, Єфремові Мцїре,
Ченцям-святогорцям, монахам пустелі,
Що слово грузинське підносили щире,
І Гурамішвілі, і левню Тмогвелі,
І двом Теймуразам в їх дружнім єднанні,
І найбагатішому з всіх Руставелі,
І Саба-Сулханові Орбеліані,
І всім літописникам «Картліс-Цховреби»,
Творцю «Калмасоби», співцю Іоанну,—
Кажу я і свідками кличу до себе:
Хай вийдуть з могили, хай в очі поглянуть,—
Я зору свого не сховаю раптово,
І сорому я не зазнаю нітрохи,—
Хоч, може, й невмілим, та радісним словом
Вславляю я велич моєї епохи!

1934

НАРОДЖЕННЯ ВІРША

Ніколи і слова я не проронив,
Щоб марного вірша посилити чари.
У ритмі, в ході, в поспішанні рядків
Я власного серця вчуваю удари.

Якщо не зумів передать мій рядок
Того, що хотів розповісти народу,—
Не винен я в цьому, бо я — лиш смичок,
Бо віршам не я провіщаю погоду

Ми знаєм: любов життєдайна й жива
Не кориться моці, не слухає сили,—
Тоді лиш сполучиш зі словом слова,
Коли їх натхнення і гнів сполучили.

Не ти є господарем вірша свого,—
Твій утвір хтось інший візьме чи здобуде.
Як руки сміливі кували його,
То й в інших руках нелякливим він буде.

Лиш віршем є вірш, але ні, але ні!
Чимсь більшим стає він в душевнім горнилі.
Здадуться незнаними й власні пісні,
Коли їх підносить народ, мов свирілі.

Ввижається: вірші снуються, мов нить
Безсонної ночі снується помалу,
І раптом гроза налетить, закипить,
І зрушиться вірш, наче двигіт обвалу.

Ушухла гроза — поле вздовж, поле вширш
Сплюндровано, стоптано, збито до краю,
Та зродиться з пламеню й сяєва вірш
І землю, огорнуту млою, осяє.

1936

БАГДАДСЬКІ НЕБЕСА

Володимирові Маяковському

Я
маю борг
бродвейській лампіонії,
маю борг вам,
багдадські небеса,
борг Червоній Армії,
вишням Японії
і всьому,
про що не встиг написати.

Прикро, що встиг оспівати так мало,—
Є в нас з тобою один спільний борг,
Що мене мучить невпинно й тривало:
Неба багдадського синій узор.

Пісня з народження з нами мандрує,
Пісня шорстка, наче буйвола шерсть.
Хто тихий клич її в серці відчує?
Хто вчує крок поетичних пришеств'я?

Те, що в дитинстві зріднилось з душею,
Рідним здається і в старості дні.
Телепні темні гадають одні,
Буцім освітлять їм лампи Бродвею...

Слово — воно поціляє в віки,
Слово — сягає воно верховини.
Що слід сказати — ти сказати повинен,
І відімкнутися на дверях замки.

Зможе життя тоді смерть зупинити,
Вірш тебе потом гарячим пройме,—

Вишень Японії росяні квіти
І безбережні лани Саїрме
Рівно осяються світлим промінням,
Холодом, збудженням і тріпотінням.

Прикро, що встиг оспівати так мало,—
Є в нас з тобою один спільний борг,
Що мене мучить невпинно й тривало:
Неба багдадського синій узор.

Інший тобі хай щось інше промовить,
Я ж покажу колискову твою...
Зараз є квітець. Він вабить, він ловить
Душі людей в яблуневім гаю.

Мов молоко материнське, мов губи
Ніжних дітей,— персик запахом дме.
Спробуй, врятуєш од квітучої згуби!
Вслухайсь, як олень сурмить в Саїрме!

Досі вважаю я сном неймовірним
Смерть твою марну. Страшна маячня!..
Ні, піднесешся ти дубом нагірним
В лісі багдадським квітневого дня;

Чи, огорнувшись тяжким сповивалом,
Демоном з крилами, вбраними в сніг,
Знов ти повернешся наглим обвалом
До передгір найрідніших своїх;

Чи підбере тебе, хлопця з книжками,
Десь на шляху диліжанс нешвидкий,
І, примостившись на парті за нами,
Виставиш ти свої голі литки.

П'ятисотлітня гілляста чинара,—
Шибениця Соломона-царя¹,—
Тягне поплутане віття до хмари,
Листя роняє на пил пустиря.

Ми біля неї біжим до Ріоні,
Юні завзяті, пливем в бистрині.
Поміж гілок на чинаровій кроні
Скачуть і свищуть пташки голосні...

Раптом зникає цей образ,— і свище,
Свище над ними козацький нагай.
Пісня марсельців підноситься вище,
Кличе й гримить... Аліханов², стривай!

Мітинг за мітингом. Страйки. Плакати.
Смерть і прокляття вам, хижі кати!..
Є що згадати нам, є що писати —
Час уже віршам врожайно рости.

Поясом райдуг барвистих над краєм
Небо багдадське наш вірш сповива.
Ще ми по шию в боргах пробуваєм,
Як там не сяяли б наші слова!

Хоч заборжились ми небу Багдаді,
В нього нема перед нами боргів,—

¹ На подвір'ї Кутаїської школи, де вчився Маяковський, і досі стоїть чинара, на якій колись імеретинський цар Соломон вішав своїх ворогів.

² Під командою генерала Аліханова царські війська розганяли демонстрантів 1905 року в Кутаїсі.

Юні горяни ладнатися раді
В лавах червоноармійських полків.

Там і стоятимуть воїни сміло
Лава до лави, нога до ноги.
Хай хтось наважиться сунути рило —
Кров'ю сади забруднять вороги.

Ні, ти нічого не винен країні,—
Борг свій сумлінно ти виплатив їй,
Небо багдадське втішається нині,
Струни міцні давши лірі твоїй.

Інший тобі хай щось інше промовить,
Я ж покажу колискову твою...
Зараз є квітень. Він вабить, він ловить
Душі людей в яблуневім гаю.

Мов молоко материнське, мов губи
Ніжних дітей,— персик запахом дме.
Спробуй, врятуєсь од квітучої згуби!
Вслухайсь, як олень сурмить в Саїрме!

1935

ОЛЕКСАНДРОВІ ПУШКІНУ

Над пагорбами Грузії встає
Сліпуче золоте проміння;
Як жайвір величезний, виграє
Арагві срібне дзюркотіння.
Прокладена поетом славна путь,—
Це слід звияжця титанічний.

Думки про нього рушили й пливуть,
Немов лавини плин величний.

О, знаю я, яка щаслива мить
Нам осяває існування,
Коли душа не може не любити,
Не підкоритися коханню!
Про Пушкіна співає очерет,
Що звівся в заозерній далі.
На північ радо б злинули у лет
Троянди пишні Цінандалі.

Пройшло сто літ, але за ними все ж
Тисячоліття йдуть безкраї,
І з ними ти, поете, юно йдеш,
І старості тобі немає,
І скрізь, де є людина на землі,
Про тебе чути пісню щирю —
На гордому кавказькому шпилі,
В млі Ванкарему чи Паміру.

Ти не впізнав би нині свій Кавказ,
Знайомий край, прекрасний, строгий.
Високих гір стрімкий дороговказ
Ще вищі вказує дороги,
Бо доля вільних від ярма людей
Є справді гідною людини.
Скажені пси, неначе свій трофей,
Вже не терзатимуть країни.

Не журить вже узгір грузинських вись
Отих сумних пісень відлуння,
Яких співала гостеві колись
Печальна молода красуня.
Нових пісень розкотиста луна

Гримить звияжно й забуяло,
І людське серце вабить далина,—
Для нього в грудях місця мало!..

Поете! Славним іменем твоїм
Себе все людство прикрашає.
Радянське сонце племенам земним
Надію й щастя провіщає.
Тепер би ринули до помсти вмиць
Мільйони куль, кинджалів леза,
Щоб досягти, і влучити, і вбить
Твоїх убивць — царя й Дантеса.

Пішов би нині я в хевсурський стан
І там, поміж горян веселих,
Підставив би свій келих під казан
І пивом сповнив би свій келих,
Щоб випити на честь і на хвалу
Людей, які пішли зі світу,
І глянути гордливо крізь імлу
На гір вершину гордовиту.

Благословенні будьте на віки,
Радянські ниви, ріки й скелі!
Безсмертні ви, як пушкінські рядки,
Як світла пісня Руставелі.

Два генії — поети, піснярі,
Щасливі, здружені, єдині,—
Немов два сонця, дві ясні зорі,
Дві спільно з'єднані твердині.
Вони у слово втілили своє
Народу прагнення відверті.
Поезія безсмертною стає
Лише в народному безсмерті.

Хай сяє нам навічно слово їх
В століть прийдешньому безмір'ї,
Хай сяєво ясних зірок оцих
В єдиному блищить сузір'ї!

Благословенні будьте на віки,
Радянські ниви, ріки й скелі!
Безсмертні ви, як пушкінські рядки,
Як світла пісня Руставелі.

1937

Георгій Леонідзе
(1899—1966)

МАЛЕНЬКИЙ НАДГРОБОК
У ПАТАРДЗЕУЛІ¹

1

Нехай би століття для мене минули,—
Не вгаснути тузі, не втихнуть журбі,
Маленький надгробок у Патардзеулі,
Велику скорботу таїть він в собі!

Горбок невисокий... Місцевість убога...
Шипшина. Піски. Чагарі перелісь...
З ким чвари, почати? Питатися в кого?
Тут неньчина хустка лежала колись,

Тут мати гукала на мене з одчаю,
Коли я суніці збирав на лану...
Тепер же я марно тут матір шукаю,
Матусю мою, мов дитинства весну,
Але не знайду її більш, не сягну,
Як давню весну — не знайду, не сягну.

Язик мій замовк... Раптом голос я чую,
Клич рідної хати і рідних багать.
Ні, неньчиних срібних сивин не змаляю,
Сивин отієї, що вчила співать...

=====

¹ Патардзеулі — село в Кахетії, де був родовий дім поета.

2

Ти завше всміхалась, привітна і мила,
І чиста, як перший злетілий сніжок.
Ти зливою рідного слова скропила
Мене, що матусиних слухав казок.

Минувшина Картлі, і мова грузина,
І правда народна, і благо земне,
І все, чим жила і жила жила дитина,
Всього пильнувала і вчила мене.

І в день, коли творчості радісні крила
Уперше торкнулися серця мого,
Ти з юного вірша мого раділа
І пестила вкупі з Важею його.

Ти серцем солодким своїм надихаєш,
Твоя похвала мені сил додає,
Ти свіжістю тисячі весен зміцняєш,
Окрилюєш серце співуче моє!

3

Лікарня... Вже серед твоєї дороги
Спинилася смерть і путі розсікла...
Пече тебе... Просиш водиці хоч трохи
З питомого звіданого джерела...

Але джерело оте висохло нині.
Не треба про нього казати нам, ні!..
Слова твої, вимовлені в маячінні,
Вчуваються й досі, кохана, мені:

— Настала хвилина розлуки, мій сину,
А я уже жду на блаженні часи,
Коли знов до тебе нечутно прилину,
Мов промінь зорі, мов краплина роси,

Десь там, на горбку... де струмочок по схилу...
Побіля сусідів... та й прадідів теж...
Під віттям шипшини зготуєш могилу,
Могилу, в яку ти мене покладеш.

Я бачу: з господи виносять вже люди
На спомин душі хліб святий і вино...
Хай, сину, у нас по-інакшому буде —
Не плачте — співайте... так ліпше воно...

...Маленьке, мов кетяг сухий винограду,
Зіщулилось втомлене тіло твоє.
Так сніг сповиває намореність саду,
Як смерть над тобою покровом встає...

«Яка вона добра була! —
всі сусіди
Говорять, зітерши сльозу крадькома.—
Хто сіяв добро,— той не згине без сліду,
Такого і смерть не здолає сама».

Ти вперше в житті, склавши руки, спочила.
Засохла городина...

Тоне¹ схолов...
Чому згасло вогнище?
Нумо, до діла!
Гостей почаствуєш по-нашому знов!..

¹ Тоне — піч, в якій випікають хліб.

О ні... Не одежа, гаптована дбало,
Тебе огортає, а зжовкла трава.
Тонкого туману хистке покривало,—
Воно, як лічакі¹, тебе сповива.

4

Надгробок, торканнями місяця стертий,
Як місяць, пильнує мене в вишині.
Указує шлях непохибний, упертий
Цей камінь своїми очима мені.

Ти стежиш, матусю, за путтю моєю,
Як віршем слугую народові я.
Хай вкриється серце моє порохнею,
Якщо я зганьблю материнське ім'я!

У вірші моєму, в роботі, в сяганні
Твого молока кожна крапля кипить.
Отак, як робила і ти до остання,
Я хочу свій труд до кінця доробить.

Я вдачу твою добре знаю — й хвилини
Без діла пробути не згодишся ти.
Клянусь, що ти стала серпанком хмарини,
Щоб висохле поле зросить з висоти!..

Квітневого дня, жалібного й сумного,
Коли ми несли материнську труну,
Пішов несподівано сніг,— і дороги
Вгорнулися в білу вогку пелену.

=====

¹ Лічакі — жіночий головний убір, покривало.

Посуху безсніжна зима віщувала,
Тому снігопад так порадував всіх:
— Вона,— хай раює! — сніжок нам послала!
Небіжчиця подарувала нам сніг!

Сніжок, що упав на уста похолі,
Розтанув отак, як розтанула ти.
Від нас ти ішла, а натомість поволі
Весна наближалась буяти й цвісти.

Ридали жінки біля смертного ложа,
І серце терзалось риданням жінок.
Коли відпочить воно, змучене, зможе?
Де сплетений мною прощальний вінок?

5

Ішов за труною, і горе велике
Хитало мене, обтяжало мене.
Куди ж ти від нас віддалилась навіки?
Чи сховище маєш якесь неземне,
Чи скрилась за неба склепіння скляне?

О ні!

Ти — в привітності рідного двору,
В гойданні акації, в шумі гілляк,
У сполохах вогнища, в квітах узору,
Ти — скрізь, де життя свій поставило знак.

Ти — в праці щоденній.

в роботі невпинній
Збирання плодів чи в'язання панчох,
В народженні весен,
в струмків дзюркотінні,
В прикметах живого життя багатьох.

І ось біля столу писемного в мене
Хіба це не ти до світанку сидиш,
Підказуєш пісню чи слово натхнення,
Щоб вірш мій звучав і вірніш, і стрункіш?

Ти з нами гордишся Вітчизни красою,
Бажаєш могуття і розквіту їй,
Хто я? Випромінений, мати, тобою,
Великого сонця промінчик малий.

Я зміг тільки відблиск од нього впіймати,
Вловив тільки іскру одну вогневу.
«Чи твій виноградник здолію зібрати?» —
Тебе я питатиму, доки живу.

6

Між пишних троянд ти прокинешся в пісні,
Пройшовши по встеленій терням путі.
Трудом ти поклялась на вірність Вітчизні,
І сивим волоссям, і слізьми в житті.

Хто ймення твоє прирече до загину?
Ти — Грузії совість, безсмертя її!
Твоєю любов'ю любім Батьківщину —
І їй не страшні хижакі й палії.

Ні, смерть, ти отут не чатуй в караулі,
Іди, бо твоїй ми не вірим клятьбі...
Маленький надгробок у Патардзеулі, —
Велику скорботу таїть він в собі...

Симон Чіковані
(1902—1966)

ВЕЧІР НАСТИГ БІЛЯ ХАХМАТ¹

Ми тропи хевсурські й хевсурів минали
І майже пройшли сьогобічні хребти.
Узавтра здолаєм той бік перевалу,—
Це легко сказати, та важко пройти.

Десь би спинитись. Ми втомлені й хмурі.
Темніє. На стежці не видно й на п'ядь.
Ночівля — в Хахматах, в Аладаурі.
Господаря нашого Кудія звать.

Він просить гостей на покрівлю плескату.
Прослав бараницю. Горілки налив.
Про давнє гніздище героїв — Хахмати —
Повільну й поважну нам повість повів.

Прийшов один Хвтисо, і Хвтисо звався другий,
Ще Хвтисо і третій з цих дивних гостей.
Відходило сонце за гору до пругу,
Неначе тікаючи геть од людей.

Край неба зубчасті бескиди і скелі
Завихрились вгору й застигли уमितь.
Стрімчаста тропа, обійнявши оселю,
Шугнула до річки, де рінь гугонить.

==

¹ Х а х м а т и — селище в Хевсуретії (гірський район Грузії).

Чоло, пошрамоване в битвах, підперши,
Розказує Кудіа про давнину
Фортеці Хахматської. Входить тепер же
Лише тишина в її древню стіну.

«Чи добре ведеться вам, люди з долини?
Як ваші отари? Та як череда?» —
Спитає він раптом, і поглядом скине,
І ближче на лаву до нас підсіда:

«Хотів би я стати шофером, та навіть
Не знаю, що треба робити і вчить.
Не хоче більш серце в незнайстві коржавіть.
Яка в нас наука? Рушниці й мечі».

Вже тіні останні проходять над гаєм,
Темніють і міняться барви землі,
І сонячний промінь один застрягає,
Мов зламаний кінчик стріли, на шпилі.

Ви зважте, чого оцей Кудіа хоче!
Хевсур, що зростав між гірських верховин,
Покинути рветься зелені узбоччя
І стати шофером вирішує він.

Машиною мчать по долинах... І долю
Свою зневажає людина узгір,
І прагне все дужче і тужить до болю
У мріях про міста завихрений вир.

Та глибше вдивитися в душу хевсура —
Правує, душею владущий адат.
«Ти що про шофера балакаєш? — хмуро
Запитує Хвтисо. — Шофер — до Хахмат?»

«Шосе в Хевсуретію ввійде захряслу.
Повинно й хевсурам належать життя.
Ми наше багатство єдине — ми масло
В долини звезем по широких путях.

Збудуємо школу тут, бібліотеку,
Газету придбаємо. Нині не час
В руїнах сидіти! Адже ж недалеко
Воєнно-Грузинська дорога від нас...»

Зловісно задумався третій із Хвтисо,
Свого хвилювання ніяк не схова,
І раптом встає він, метнувши, мов списа,
В нас погляд разючий і люті слова:

«Даремно розводите лжу осоружну!..» —
І руку — до піхов з мечем бойовим,
Та Кудіа скочив, завзятий і мужній,
І Хвтисо спинились утрюх перед ним:

«Це ж гості! Неначе Важа, наші гості
Опишуть лад-побут хевсурських країв...»
Всі сіли поштиво й пили, і для тостів
Уже й не стачало заслужених слів.

Три втишені Хвтисо, кружляючи вина,
Здоровили нас, і ми вкупі клялись
Незрушним союзом узгір і долини
І пісню неструнко підносили ввись.

Село, мов послідом замащене, влипло
До скелі й повисло пташиним гніздом.
Майбутній шофер, щось буркочучи хрипло,
Сидів у руці із мечем і щитом.

З покрівлі не видно навколо й узбоччя,
Бескиддя зникають — їх тьма поглина.
Ріка так напружено в скелях гуркоче,
Мов задуми Кудія знає вона

Лягти — і пірнути в сновиддя понурі.
Осад весь у тиші снотворній завмер.
Нам тихо повторював Аладаурі:
«А все-таки вийде із мене шофер!»

1932

КАРНАВАЛ МИРУ В ВЕЙМАРІ

Я слухав «Фауста» у Веймарі старім,
І раптом долетів далекий шум до залу.
З театру вийшов я послухати цей грім
І враз побачив юність забуялу.

Чи то збирався хор, чи то ставав загін?
Ночіло. Поміж хмар ховалися планети.
Похід за дружбу й мир вливався в спільний плин
З святковим натовпом в день ювілею Гете.

Ми вдвох з товаришем пішли в похід оцей.
Навколо пламенять і смолоскипи, й свічі,
У далеч тягнеться вогка глибінь алей
І в одблисках мигтять платани таємничі.

Пливе алеями юнацький клич про мир.
Палають в сяєві обличчя молодечі,
І шлях крізь парк яснить, мов путь ранкових зір,
І іскри сиплються на шлях і юні плечі.

Летить луска вогнів. Хлоп'ята запальні
Снопамі миру зводять смолоскипи.
Тоді я пригадав минулі хмурі дні
І вкриті соромом тодішні хмурі липи.

Ставай же, молодість, у дружний мирний стан! —
Отак гукни цим юнакам, поете!
Зустрілись на шляху нам липа і платан,
Мов два найближчі приятелі Гете.

Ми йшли вузьким провулком поміж лип
До місць, ще повних Лотиної¹ вроди.
Нам синім блиском сяяв смолоскип,
Бриніли липи піснею свободи.

Ні, двері Гете вічність не замкне!
Новий співець нам відчиняє двері.
Співає Веймар. Торжество нічне
Снопамі миру дар приносить ері.

Тут, біля двох прославлених могил,
Сьогодні юність склала клятву сміло.
Цей карнавал — мов дужий зліт вітрил,
І Гете в дім його несе туге вітрило.

Я вкупі з молоддю іду, не відстаю,
Хоч вкрила скроні сивизна Казбеку.
Іду й Вітчизну згадую мою,
Далекий дуб, берізоньку далеку.

Росою кропить нас крислатих лип гілля,—
Сюди юнацький гурт з країн зібрався різних,
І Веймар їхню путь сузір'ями встеля.
Я шляхом ранніх зір вертаю до Вітчизни.

1952—1953

¹ Шарлотта Кестнер — кохана Гете.

СЛОВО НА МОГИЛІ ГОГІЧАЙШВІЛІ

(Біля пам'ятника Невідомому солдатові в Києві)

Я в Грузії гадав тебе зустріти,
Як вернешся, коли прийде пора,—
Ти ж стрів мене на березі Дніпра,
Де я поклав на твій надгробок квіти.

І пам'яті твоїй вклонився я
У Києві, на пагорбах дніпрових.
Лежала поміж маків пурпурових
Та брила, де було твоє ім'я.

Я лиш тепер почув про смерть героя.
Мені здалось, що Гурія — десь тут.
Зберу й сховаю трав тутешніх жмут,
Нап'юсь, як ти, з Дніпра води живої.

Ти в світоч дружби влив свою краплину,
Ти згаснув, але світоч не згаса.
І я горджусь твоїм ім'ям грузина,—
Звучить йому тут шана і яса.

Ти пригорнувся навік до України,
Припав грудьми до київських грудей.
Колихана вітрами віть калини
Тобі, як другу, свій уклін кладе.

На честь твою налию келих знову
Вином, яке нам наточив твій люд.
Коли я з друзями веду про тебе мову,
Мені здається — Гурія десь тут.

Ти, як зоря, засяв на виднокрузі,
Я, як зоря, на лоно впав земне.

Мій смуток ділять українські друзі,
Снага Дніпра підтримує мене.

Каштани зводять крону білопінну,
Дніпрові хвилі величаво йдуть.
Я марю, що тебе десь на мосту зустріну
І ти мені промовиш: «Добра путь!..»

* * *

Я бачу, замріявшись, гори чубаті,—
Вони тяжкоступно до мене йдуть в гості,
Вони заглядають до мене в кімнату
Й приносять дарунком зірки з високості.

Подібні вони на стоги небосаяжні
Або на порубані в битві шоломи.
Безсонний, замріяний, я нерозважно
Виходжу на площу з поснулого дому.

Візьміть мене, гори, до гурту, як зайду,
Бо вашої я не страшусь гуркотнечі.
Ніхто, окрім вас, не натче таких райдуг
І місто на ваші спирається плечі.

Не сплять мої гори. Чому в них безсоння?
Співають вони. Колискову чи оду?
Удосвіта йдуть до мого підвіконня;
Не рушивши з місця, ступають на сходи.

Для них не потрібен ні пастир, ні костур,
Ні шлях, що веде з верховин у долину.
Якщо вони вирушать звідси у простір,—
За ними піду і домівку покину.

Хіба проживу без їх доброї тіні?
Хіба відречуся притулку гірського?
Затихне для мене й Кури гуркотіння
Без поклику гір, що лунає так строго.

ПІСНЯ ПРО ДАВИДА ГУРАМІШВІЛІ

Розділи з поеми

ПЕРЕД ПОРТРЕТОМ ГУРАМІШВІЛІ

Ти, наче лелич сумовитий,
Над книгою в журбі стоїш,—
Дощами й грозами омитий,
Життєвим вихором прибитий,
Вже крил не зводиш, як раніш.

Був бранцем ти в краях чужинських,
Зазнав потали, горя й сліз,
І вітер лихоліть грузинських
На Україну аж приніс.
І в українські темні ночі
Ти засвітив огонь душі,
Зачувши, як перо шепоче:
Біду вітчизни опиши!

Думки про Грузію горіли
У тьмі ночей, як жар свічі.
І книгу, писану вночі,
Живлющі сльози обігріли,—
В душі гриміли і кипіли
Гарячих слів жаркі ключі.

В уяві світлій і бездонній
Зринали тіні з давніх днів —
Плакучі верби Тіріпоні¹,
Плачі грузинських матерів
І дні неволі, що прожив
Ти в дагестанському полоні.

Мандрівцю по шляху земнім!
До тебе думкою я лину,
Твоїх страждань страшні глибини
Не змірю словом я своїм,
Не зважу сліз тяжкі краплини,
Натхненням зроджені гірким!

Ти книгу заросив сльозами,
Омріяв кожен свій рядок.
Ось до твоїх я сторінок
Торкаюсь бережно руками,
І чую голос твій і крок,
Пронесений до нас віками,
І чую зойк твоїх думок,
Що зливсь, як хмарка, з небесами.

Я всі місця ті перейшов,
Де ти верстав путі стемнілі,—
Тебе оплакав би я знов,
Ридав би на твоїй могилі,
Коли б навіки не минув
Час лихоліть, пора зловісна.
Свободи й щастя досягнув
Твій рідний край, твоя вітчизна.

¹ Т і р і п о н і — селище в Карталіні,
батьківщині Гурамішвілі.

ПЕРШИЙ ДРУГ

Це він тобі притулок дав,
Зродив у серці цвіт надії
І хлібом братньої Росії
Тебе гостинно частував.

Кінчилось вештання одчайне,—
Ти дружній дім благословив
І в хлібі руському вкусив,
Зерно братерства життєдайне.

Під крівлями російських хат
Ти друзів стрів палких і вірних,
Бо син степів є друг і брат
Для сина полонин нагірних.

Це він тобі і хліб, і мир
Приніс, щедротний в благодії,
Щоб ти шумів в степах Росії,
Як вітер карталінських гір.

Обидва ви біди зазнали,
Одне ярмо гнітило вас,
І обітницю дружби склали
Обидва ви на вічний час.

Ти братній хліб, здобутий в праці,
На все життя запам'ятав;
Як промінь сонця в сірій мряці,
Його ти піснею вславляв.

Цю пісню про братерство й згоду
Проніс в безсмертя мандрівник,—
І ось вона звучить навік
У серці вдячного народу.

В МОСКВІ

Ти збіг на гору й вражено зітхнув:
Перед тобою майоріло місто,
Колючий сніг з лиця ти втер порвисто
І мисль бентежну, мов крило, згорнув.
Морозний ранок грав у блискотінні
Узорних бань на безлічі церков,
Кремлівські мури простеляли тіні,—
За ними ти притулок свій знайшов.

Доми, сповиті в снігові запони,
Хрести, церкви — від них аж сліпнув зір.
Відлунював, недільним дзвоном шир,
І з дзвонами перегукались дзвони.
Як білий мох, м'які сніги оці!
Твій шлях кінчився. Дні надходять гожі.
Строкаті сани, на кубельця схожі,
Летять і лунко дзвонять бубонці.

Дахи будинків клуботяться димом,
І тереми в морозній мріють млі.
Мандрівника оточують незримо
Ліси його далекої землі.
Пливе над містом мідне брязкотіння,
То задзвенів лункий кремлівський дзвін,
Збудив луну в грузинським серці він
І на устах збудив благословіння.

Надії в серці воскресають знов —
Приборкує старі жалі прибулець.
Вслухаючись у шум московських улиць,
Ти з пагорба до міста увійшов.
Минувши Кремль та Іверську каплицю,

Тамуючи душі ясний порив,
Пройшов крізь всю прославлену столицю
І в дім Вахтанга радісно вступив.

три голоси

Хрущі гудуть між верховіть рясних,
Встеляють землю надвечірні тіні,
Промчав раптовий вітер по долині
І на могилі, мов козак, приліг.

А ти вслухався, як дзвенять навкруг
Пісні Росії й українські співи,
І дзвоном їхнім сповнився твій слух,
І пробудився дар співця чутливий.

Ти звуки ці, високий їх політ,
Їх грім, мов гуркіт скреснутої криги,
Вловив і вклав в рядки своєї книги,
Зогрітої натхненням зрілих літ.

Російський спів, могутній і орлиний,
Ти з голосами рідними зливав
І милозвучну пісню України
З грузинською душею поєднав.

Ти їх сплітав у пісню триєдину,
Щоб в ній тризвучне почуття жило,
Яке б зміцняло змучену людину,
В шуканнях щастя світочем було.

Почув ти справді клич життя живого,
Незборні крила в книзі розпустив

І з дужим шумом вітру степового
Дзвенючий шум гірських потоків злив.

Три голоси ти поєднав і згодив,
І в їх вогонь своє перо вмочав.
Твій спів, натхнений співом трьох народів,
Братерство їхнє вперше оспівав.

САД

Давид вирощував сад.
Давид Гурамішвілі

До батьківщини ти звертаєш очі,
І руки схудлі простягаєш ти.
Від холоднечі, темряви й сльоти
Душа зболіла й змучена тріпоче.

Вогненнокрилий, ти в потоці сліз
Співав хвалу далекій батьківщині,
На Україну вірш свій переніс.
Грузинський сад зростив на Україні.

В саду плекав ти дерево пісень,
Зібрав багато золотого плоду.
І ці плоди своїх жарких натхнень
Великий садівничий дав народу.

Ти соком серця власного живив
Насіння, в Картлі зібране тобою,
І рідний край твій сад благословив,
Де цвіт кропився кров'ю, як росою.

На деревах співучий стигнув плід,
Не зов'явав троянди цвіт нетлінний.
При вході в сад ти, мандрівець незмінний,
Стояв, народу вказуючи вхід.

Хоч ти згинавсь од злої хуртовини,
Як гнеться кущ од зимових хурдель,
Але твій сад, мов гордий корабель,—
Крізь бурі літ поплив до батьківщини.

Розкішний сад нам шелестить листьми,
Плодами сяє, пахощами віє.
Твоє життя в цім саді пломеніє,
Твою десницю прославляєм ми.

ДАВИД ГУРАМІШВІЛІ ШУКАЄ ЛАДУ
Й ГОЛОСУ ДЛЯ ПІСНІ

На тебе кликав я у тишині нічній,
І з книги пролунав до мене голос твій.

Ти з піль життя збирав в'язки пісень розквітлих,
На тисячі ладів своїм пером співав.
Твої книжки — це сад, що повен звуків світлих,
Ти горе Грузії в ці звуки вримував.

Стозвучним гомоном твій сад лунає дзвінко,
Гудінням тихим бджіл і шумом верховіть;
До сонця кожен вірш, як соняшник, стримить,
Несеться крик зозуль із кожної сторінки.

З троянд пісенних строф злітає соловей,—
Палкими віршами він непокоїть душу,
А мудрий садівник стоїть біля дверей
І чути нам усім його свиріль пастушу.

Співання солов'я дзюркоче, як струмок,—
Ясніє в нас душа від цих живлющих звуків,
Що крукам тут робить? Творець не пустить круків,
Їх злого крякання в співучий свій рядок.

Але співець в журбі вирощував той сад,
В печалі й тузі жив поміж людей журливих
І слухав їх пісень, вчуваючи в цих співах
З піснями Грузії єдиний, спільний лад.

І сам він заспівав, та мусив пролунати
Цей спів без слухача, без відповіді — клич,
Бо хто з людей навкруг тоді міг розібрати
Печального співця незрозумілу річ?

Коли ж зустрінесться він з слухачем чутливим,
Що в сад його ввійде і слухатиме він,
Як пісня Грузії звучить у лад один
З піснями руськими і з українським співом?

Його зве дівчина, до Зубівки¹ йдучи,
І квітку кидає, й сміється таємниче;
Його до себе знов каспійський вітер кличе,
Хурделя степова зове його вночі.

А серце все-таки могутньо пориває
Туди, до Грузії, до дальніх гір, туди...
До нього в гості йде душа Сковороди
І дружньо вкупі з ним хвалу землі співає.

Він, з Україною зримований навік,
Могутніми крильми шумить, мов шум діброви.
Як бджіл до вуликів, зібрав цей мандрівник
Слова своїх пісень братерства і любові.

¹ Біля села Зубівка на Миргородщині був маєток,
де жив і вмер Д. Гурамішвілі.

ПРИПИСКА ДО ПОЕМИ

Я принесу тобі келих,
Налитий з потоку безсмертя.

Д. Гурамішвілі

Коли б ти узрів нашу даль величаву
І сяйво, що встало з грузинських садів,
І землю, барвисту та пишну, мов паву,—
О як би співав ти і як би радів!

Ти б дружбу, яку прославляв Руставелі,
В любові братерських народів одчув,
Ти слухав би співи Росії веселі
І в Зубівці пісню Арагви почув.

Ти б сонце побачив з узгір Зедазені,
До себе ти скликав би вірші свої
І змовив їм: «Витріть ви сльози стражденні!
Любов'ю втішають нас рідні краї.

Ми в серці народному знов оживаєм,
Нас живить безсмертя невпинний потік,—
Так сяйте ж плодами, зростаєте врожаєм
І падайте зерном добірним на тік!

Серця України й Росії навіки
З'єдналися з серцем грузинських братів.
Як спільники вірні, як друзі великі,
Ми ділимо хліб перемог і трудів».

Карло Каладзе
(1904)

ХЕРТВІСЬКІ¹ СВІТАНКИ

1. СПАДКОЄМЕЦЬ ГІР

З верховини гір Георгій
Вдаль дивився сумовито:
«Ось те озеро видніє,
Де рибальський мій зачин.
Там ущелина поверглась,
Мов хребет їй перебито.
Знаю долю цих ущелин —
Вічність воєн, жах руїн.

Давні мури, древні вежі
Без владик лишились нині,
І гірські потоки всохли,
І всмоктав тумани глей.
Попеліє на узгір'ях
Спалена земля пустині,
Вкрила ржею кручі й скелі
Кров не знаних нам людей...

Голоси їх звіяв вітер,
І лишилась твердь змертвіла.
Я в ім'я людей виходжу
Мертвих скель збороти стан.

¹ Х е р т в і с і — оселя в
Джавахетії, місцевості на півдні
Грузії, у верхів'ях Кури.

Мріє між узгір якогось
Чабана стара могила.
Як на варті, став над нею
З брили різьблений баран.

Я побачив це, і в тиші
Заспівало серце радо.
Край села стесав я скелю,
Житла висікши стіну.
Після битв сюди вернувшись,
Обшир цей я взяв як спадок
І над озером у домі
Ватру розпалив ясну.

Ще туман ляга на гори,
На ланів убогі морги,
Як уже пливу я плесом
І Абдуллу кличу все.
Чую — зарипіли двері,
Чую відповідь: «Георгій...»
Вітер річ його грузинську
Понад озером несе.

Три зими отак минуло.
Ватра в сажу вбрала стелю,
А биття мужського серця
Склеп землянки затаїв.
Розчиню я навстіж двері —
Ввійде променем в оселю
Дівчина із Баралеті,
Русокосе світло й спів!..

Над моїм життям узгір'я
Встали сторожем безстрашним.
І, кружляючи, вертають

В серце крові ручаї.
Я синів своїх згодую
І фореллю, й хлібом ячним.
Хай згадають: тут їх батько
Постоли стоптав свої».

2. ФОРЕЛЬ

Вість про цю форель чудесну
Облетіла всі округи.
Так вона вдяглась у панцир,
Що подумали — хевсур.
Рине мужньо в бистроводді,
Креше іскри із кольчуги,
Б'є щитом об лід, і чути
Криги тріск і плюск баюр.

Рине риба струмом вгору,
Бо пора почати нерест,—
Вже ікра нутро хвилює,
І форель жаждиво йде.
На шляху — застигли плеса,
Де шумлять осики й берест.
Там форель пливе й на сонці
Сріблом грає де-не-де.

З круч стрімких злітає річка,
Рінь ричить попід водою.
Суне риба від Хертвісі,
Проти хвилі ідучи.
Дев'ять днів пливе до місця,
Де водою льодовою
Повнять озеро Вечірнє,
З скелі хлинувши, ключі.

В озері тебе я бачу.
Заніміла вся затока.
Тільки човен загойдався,
Схвилювавши гладь води.
Став над озером рибалка,
Як володар. Пильним оком
Вглиб вдивився й звівся владно,
Потягнувши неводи.

Заметалась риба в сітях,
Але безнадійно й марно.
Скаламутилася мулом
Прибережна глибина.
І форель роздерла сіті,
Впавши в трави незугарно,—
Як подолана людина,
Волі прагнула вона.

На траві затріпотівши,
Розтуляла зябра кволі,
В ситцевій рябій сорочці
Розпласталась край води.
Ще вона живе, Георгій,
Ще ти можеш втишити болі.
Так візьми ж її, рибалко,
Й на долоню поклади.

Золоту ікру пожалуй,
Хай вершиться нею нерест.
Так візьми ж форель і тихо
В озеро Вечірнє вкинь,
Щоб у тебе, джавахетця,
В час багатої вечері
Вічно прославляла пісня
Трунок, рибу і ячмінь.

3. ЗУСТРІЧ З ДІДОМ ІЗ ХІЗАБАВРИ

Раптом з-поза брам Хертвісі,
З двох боків обвивши гору,
З Джавахеті й Артдагана
Вибігли струмки Кури.
Я зрадів, коли побачив
Їхні хвилі і сувору
Давню вежу, що звелася
Пильним вартовим гори.

Ледве стримуючи коней,
Ми зійшли униз повільно.
Понад нами шелестіло
Віття, звисле зі скали.
Біля стін фортеці люди
Учту влаштували спільно.
Ми тут сіли теж, віддавши
Коней сину Абдулли.

Я люблю, рожденний в мирі,
Ці ущелини Хертвісі,
Де вояцтвом скам'янілим
Гори зводяться навкруг.
Тут мене взяв в бран Георгій,
Посміхаючись у втісі,—
Адже він палкий мій вірник
І моїх поезій друг.

Небо глибшає й темніє.
Коні аж хропуть од втоми.
Мерехтить сонлива ватра
Між гірських зчорнілих стін.

Сивий дід втупив в нас очі —
Він неначебто знайомий?
Чи, бува, він не з грузинів?
Чи не хізабаврець він?

Мов крилом, шатро тріпоче,
Напнуте під сховом скелі,
І напружує мотуззя,
Наче випурхнуть могло б.
На зеленім листі срібно
Блискотять рябі форелі.
Між хлібин підвівся глечик,—
Зламаний у нього дзьоб.

Понад вежами фортеці
Місяць і сузір'я звисли.
«Вірю,— каже нам Георгій,—
Це на дні погожі знак».
Діду, діду! Як би знати,
Що таїш собі на мислі?
Чом у тьму джавахську ночі
Погляд твій встромився так?

Присок, що ледь-ледь мигоче,
Костуром дідусь ворушить:
«Стало попелом минуле»,—
Мовить він кудись у ніч.
Сива ніч відбилась в хмарі,
Що, немов минуле, душить.
Про минулі біди Картлі
Змовкла каменів цих річ.

4. ХЕРТВІСЬКА ОПОВІДЬ

(Розповідає старий дід)

Скеля, плачучи, вслухалась
В річки тужне голосіння —
Їй несила боронити
Від ординців рідний край.
Із крутих стромовищ скелі
Сипалося вниз каміння,
І ронив пожовкле листя
З шелестом прощальним гай.

Того року будівничий
Появився у Хертвісі.
З ним підмайстер був. Обидва
Стали камінь карбувать.
Взявся майстер класти вежу,
Ще одну в нагірній висі.
Молоденькому підмайстру
Доручив він будувать.

Так, співаючи, й складали
Мури веж отих потужні,
Дбали, щоб були несхитні
Від вершечка до основ.
Цілу зиму проробили
І були в роботі дружні,
Доки навесні, у травні,
День зловісний не прийшов.

Майстер сам зійшов на землю,—
Перший він кінчив будову,—
Але учень юний поруч
Брили ще до брил тулив.

Вже внизу столи накрили
Учту правити святкову,
Тлуми люду позбирались
Вшанувать будівників...

Та стояв похмурий майстер,
Мислі затаївши тьмяні,—
Думав він, що в нього славу
Учень відбере його.
Тож він кинувсь і порізав
Мотузки на риштуванні,
Щоб підмайстра погубити,
Як суперника свого.

Вежа вже була висока,
Попід небом вже стриміла —
І юнак отой безвинний,
Скрикнувши, зірвався вниз;
Розгорнулася кирея,
Мов орла широкі крила,
І, гойдаючись, підмайстер
Над безоднею повис.

Люд аж кинувсь, цю пригоду
Взявши за розвагу щирю,
Але раптом гук веселий
Лячно змовкнув... зойкнув хтось...
Мають будівничі звичку
До плечей чіплять сокиру,—
От її сталеве лезо
В спину юнаку й вп'ялось...

5. ВІТЧИЗНА ПІЛОТІВ

(Розповідає автор)

Чи це скелі, тьмою вкриті,
Чи книжки в оправах чорних?
То ущелина розкрилась,
Наче том писань старих.
Вкарбувалось тут минуле
Знаком воєн неборних.
Мчить ріка, як вірш Шавтелі ¹,
Свідок давніх бід і лих.

Хоч і як ти не змагався,
Та не врятувавсь, юначе,
Бо ламають люди крила
В цій ущелині тісній.
І завжди, коли герої
На змагання йшли гаряче,
Ворогу ключ од Хертвісі
Кидав зрадник-лиходій.

Нині ж мури ці не можуть
Навіть вітер одвернути.
Що вони? Лише оздоба
Скель потрісканих, нагих.
Я — старих майстрів підмайстер,
Думкою до них прикутий,
І про них співаю, доки
Стане голосу й снаги.

Ми прорубуємо скелі,
Їм даєм наймення різні,

¹ Ш а в т е л і — грузинський поет
XII століття

Для прийдешніх поселенців
Зводим кам'яні міста.
Ми приборкуєм потоки,
Світло несемо вітчизні,
І на ворогів чекають
Наша відсіч, гнів і мста.

Уяви собі, Георгій,—
В небі ти, як птах, ширяєш;
Хитрим зорам лиходія
Не сягти тебе тепер.
Ти для них недосягненну
Батьківщину нині маєш;
Повен радості, торуєш
Шлях до міжпланетних сфер.

От як вікна в нашій хаті
Гуком літака затрусиш,
От як вилетиш над хмари
Десь в уявне житло душ,—
Глянь звідтіль ти на Хертвісі —
Поділить свій захват мусиш
З тим, хто тут орлом хтів стати,
Крила розгорнуть чимдуж!..

Ти всміхаєшся, Георгій,
Втішений з моєї мови?
В тебе в жилах кров нуртує,
М'язи силою бринять.
Наче гір уступи сніжні,
В діда-хізабаврця брови
Крізь глибоку темінь ночі
В сяйві місяця блищать.

6. НА ПАРАВАНСЬКОМУ ОЗЕРІ

(Розповідає Георгій)

Я в глибини Паравані
Невід затопив. Світало.
Перетнула небо й землю
Шпага променя тремка.
Раптом з неба впала хмарка
І спустилася помалу,
Гору Абдулли минувши,
На рясну траву лужка.

Я за летом хмарки стежив,—
Що це — дух чи привид, може?
Впав шовковий білий купол,
Коливаючись, на луг.
І дівча з-під шовку вийшло
Молоде, веселе, гоже.
Рушив я човном до неї,
Хоч і думав, що це дух.

Адже ж дівчина звичайна
Неспроможна ринуть птахом.
Чом свою сміливість втратив
Я, злякавшись цих оман?
Диво отаке побачив
Вперше я, пойнявшись страхом,—
В голубім комбінезоні
Дівчини стрункої стан.

І вона, мої вагання
Запримітивши, всміхнулась
І поглянула на мене,
Тихо сівши край води.
Зачарований, я знітивсь,—

Серце в мене аж хитнулось,—
І поплив, як у нестямі,
Човником своїм туди.

Близько дівчини я витяг
Неводи свої дебелі.
Приснула форель в повітрі,
Впала дівчині до ніг.
Засміялося дівчатко,
Я ж позаздрив тій форелі,
Що її торкнулась ніжок.
Я отямитись не міг.

Нагло обірвалась казка,
З'явиська ці дивовижні;
Я до дівчини всміхнувся
І промовив кілька слів.
А в цю мить понад горою,
Обминувши пасма сніжні,
Загудів літак шалений
І на полонині сів.

З піснею зустрілись в полі
Дівчина й юнак чудесний
І пішли удвох по лузі,
Ніжно обійнявшись так.
А на березі пустельнім,
Кинута на жар небесний,
Мріла лиш форель самотна
І самотний я, рибак.

1934

ГРУЗИНСЬКІ ПІСНІ НАД ДНІПРОМ

1. ХІБА ДАЛЕКО ДНІПРОВІ БЕРЕГИ?

Тарас Шевченко оспівав Прометея, прикутого до кавказької скелі. В грузинських віршах Гурамішвілі прозвучали українські пісні.

Герої Радянського Союзу Ковпак і Бакрадзе разом воювали на берегах Дніпра.

Грузинський колгосп «Шрома» змагається з українським колгоспом на Херсонщині.

Неначе й далеко Дніпра береги,
Ген-ген за степами, горами, полями,—
Неначе й далеко Дніпра береги,
Та швидко майнули узгір'я під нами,
Вершин моїх рідних сліпучі сніги.
Над степом старим, над новими садами
Лечу я — і сяє земля навкруги.

Неначе й далеко Дніпра береги...

Та ось уже світяться хвилі дніпрові
Рожевим світанням ясної пори;
Я бачу Дніпро в його славі військовій,
Товариша вірного Волги й Кури.
Пливу пароплавом у далі ранкові
До Канівської пам'ятної гори.

Дорожній знайомиць наш, боцман смуглявий,
Всміхаючись дружньо, підходить сюди.
Блищать і шумлять за бортом пароплава,
Як лезом розсічені шрами води,

Мов шляху воєнного блиск величавий,
Мов бесіди нашої світлі сліди...
І раптом проказує боцман смуглявий,
Замислено дивлячись вдаль, як завжди:

— Могли десь героя ви нашого бачить...—
Щоб нам пояснити неточні слова,
Точнішого виразу він ужива:
— Я вас про Бакрадзе розпитую, значить.—
І думка у мене відразу сплива:
— Я знаю, де з ним ви здружились, моряче,
Навік поріднила вас путь бойова.

Дніпра береги і далекі неначе...

Ми в полі зустрілись, як давні знайомі.
Схвильовано й радо нам руку потряс
Старий хлібороб, всій країні відомий.
Він згадував спільників дальніх не раз:
— Як друг мій з прополкою впорався в «Шромі»?
Як в нього ростуть евкаліпти при домі? .

Питанням одним я проймався ввесь час:
— Чи берег Дніпра так далеко від нас?

Кобзар награє на бринливій бандурі
Минувшини думи, гучні й запальні;
У відповідь їм звучно дзвонить пандурі¹,
Лунають співців незабутніх пісні,—
Вони, непоборні, крізь хмари та бурі
Уже провіщали світанки ясні.

¹ П а н д у р і — грузинський триструнний музичний інструмент.

Прикуті до скелі Кавказу герої
Могутнє натхнення дали Кобзарю;

Грузинський пандурі в час пільми лихої
Прославив над зубівським шляхом зорю.
Ось так двох народів співці два чудові
Знайшли у минулому спільні шляхи.
Тепер наша спільність — ключ слави й снаги
Геройських боїв і трудів на будові.

Неначе й далеко Дніпра береги —
Хіба не близькі береги ці дніпрові?

2. КВІТИ НА РУЇНАХ

В Києві на руїнах Хрещатика
посаджено квіти.

То не очі, сльозами зрошені,
Задивились на нас звідусіль,
То не іскри пожеж розпорошені
Закрутили вогненну метіль,

То не кров тут струмками розлитими
Червоніє й горить, то не кров,—
То червоними пишними квітами
Застелились руїни будов.

Вітерцем бистрокрилим схвильовані,
Посміхаються квіти мені,
Хоч над ними будинки зруйновані
Ще мовчазно стримлять в вишині.

Знаю я: ці руїни відродяться,
Пережитого зникне і слід.
Над Дніпром горде місто підводиться
В риштованні великих робіт.

Ні, не довго ще зяяти ранами
Почорнілим, згорілим домам!
Пелюстками, устами духмяними
Квітники вже всміхаються нам.

Так поранений воїн всміхається,
Переможець в тяжкому бою,—
Він бадьоро в майбутність вдивляється,
В світлосяйну майбутність свою.

1949

3. ПІСНЯ БУДІВНИКІВ

Будівникам Києва і Тбілісі

Під небом Тбілісі доми гордовиті
Зростають, грузинським узором укриті,—
І в Києві теж після бур, після битв
Новітні будівлі сягають блакиті.

Над містом гримить трудове гуркотіння,
І зводяться стіни, й лягають склепіння,
І, вгору піднісшись, сталава рука
Кладе на підмурки гранчасте каміння.

Ми чуємо співи, ми чуємо кличі,—
Співають, мов птиці якісь чарівничі,

Стрибаючи по риштованнях стрімких,
Веселі й завзяті майстри-будівничі.

Із міста до міста їх кличі несуться:
«Хай дружно і спільно пісні наші ллються!
В єдиній роботі, у дружнім труді
Майбутнього стіни несхитно зведуться!

Серця наші в дружбі могутній злилися,
І повняться саявом несхмарені висі,
І нашого сонця проміння ясне
Нам сяє у Києві, сяє в Тбілісі».

Під небом Тбілісі доми гордовиті
Зростають, грузинським узором укриті,—
І в Києві теж після бур, після битв
Новітні будівлі сягають блакиті.

4. НАД МОГИЛОЮ ГУРАМІШВІЛІ

Я в ніч пішов,
Та знову я засяяв.
Д. Гурамішвілі

Ні осяйного пасма гір,
Ні світла рідної оселі,
Ні відгомону серць близьких,
Ні грому звергнутої скелі,

Ні друзів давніх, ні рідні,
Ні пестоців веселих сина,—
Лише стареча тишина
І півстолітня самотина.

Хто тут збагне його чуття,
Проказані в грузинським слові?
Хто, посміхаючись, привіт
Складе старому воякові?

Мов хмара, зметена з небес,
Вітрами кинута за обрій,
Забутий він, самотній він,
Колишній войовник хоробрий.

І тільки книга зберегла
Незмовлені думки людини,—
Зі смертю гордий спір її,
Її любов до батьківщини.

Вглядався пильно в далеч ті,
Та тьма повисла над простором.
Вітчизну, як своє життя,
Хотів ти охопити зором.

Про неї мріючи в журбі,
До неї линучи думками,
З очей сліпих ти сльози лив,
І стали сльози ті словами.

Але на присмерку життя
Відчув ти в вирішні години,
Що стала матір'ю тобі
Земля священна України.

І ти відчув, що не помреш
Якимсь відлюдником журливим,
Бо пісню Грузії збратав
З привітним українським співом.

І ти відчув, що в тебе є
Твоя земля, твоя садиба,
Де ти знайшов свої пісні,
І свій спочин, і кусень хліба.

Ти прагнув Україну знать,
Її весну веселу¹ славить;
Над виром українських рік
Млини грузинські мріяв ставить.

Замовкнув на землі твій крок,
Та не пішов ти з України,—
І в спів її, і в клич її
Вслухався чуйно з домовини.

Віків грядущих далечінь
Ти зором пронизав поривно...
І в дні війни почули ми,
Як серце в тебе б'ється гнівно.

Коли струсили землю цю
Ворожі бомби знавіснілі,—
Од зненавиди затрусивсь
Розгніваний Гурамівшілі.

Коли ж од ворогів навік
Звільнили ми цю землю милу,—
Поклали радісні вінки
Ми на Давидову могилу.

=====

¹ «Весела весна» — цими українськими словами назвав Гурамівшілі одну із своїх двох поем.

В серцях людей твої пісні
Вогнем палають благородним.
Ти в ніч пішов, але тепер
Ти сяєш торжеством народним!

5. НА ЗУБІВСЬКІЙ ДОРОЗІ

Як із Зубівки ішов я,
Дівчину зустрів я.
Д. Гурамішвілі

Де зубівські дороги простяглись,
Де сам Давид верстав свій шлях колись
І де живуть згадки про нього нині,—
Я вас зустрів, і ваші очі сині
На мене тихо й лагідно звелись.

Де давній шлях на Зубівку лежав,
Зашелестів ваш вишитий рукав,
І ваші очі глянули волого.
Отак колись грузина ще одного
Жіночий погляд тут причарував.

Я теж чуття переступлю межу
І вам, не криючись, захоплено скажу:
«О дівчино, полтавко смугловида!
Ви — справжній образ радості Давида.
Я вас, як сяйво, в серці збережу!

Ні, я не гнаний горем мандрівник,
Що з батьківщини рідної утік,—
Ми з вами маєм Батьківщину спільну,

Іраклій Абашидзе
(1909)

ТИ ДОКОРЯЄШ МЕНІ...

Ти докоряєш мені безпідставно,—
І дня не було, щоб не дихав
 я пахощами землі:
Був сповнений світом по-людськи
 я здавна,
Я знав і його насолоди,
 і гіркопекучі жалі.
Озорував світ мене сяйвом
 і заливав промінням,
Але і зубами гієни
 терзала мене його хіть.
Мужнів і міцнів я Вітчизни болінням,
І цим відчуттям до смерті
 я буду міцніть і боліть.

Ти докоряєш мені безпідставно.
І дня не було, щоб не чув я
 світ, що шумить невгавно,
Щоб не живився скарбом,
 що в серці своєму беріг
Земним закоріненням думи,
 багатством звучань земних.
Я в мить передсмертну
 хочу себе відчутти
Гірської країни достойним сином
І, ставши перед безоднею,
 у височінь зазирнути,
Там не шукаючи бога,
 а радуючись вершинам.

ВГАМУЙСЯ...

«Внимай их пенью — и молчи».

Ф. Тютчев

Тепер ти вгамуйся,
Тепер ти вгамуйся.
На взгір'ях Самгорі¹,
 на схилах Самшвілді²
На маленькій хатині спочити влаштуйся,
І вийди на простори росяні,
І злийся душею із кольором осені.
Чохою вгорнися, а в руку
Візьми простий костур з бамбука,
І йди,
 і дивись,
 і дивуйся.

Вже кличуть ро́ки до самоти...
Зморилися ріки
і гір хребти.
Барвистим став гай.
У садах — пустинно.
По лу́гу прослало́сь зів'яле сіно,
Снопид захололи від мряки й сльоти...
Вже кличуть роки до самоти.
До голосів пробринілих,
До мови мовчання,
До звуків несмілих
Ніколи уважно ти не прислухався,

¹ С а м г о р і — місцевість поблизу Тбілісі.

² С а м ш в і л д і — старовинне грузинське місто.

Бо запалом юності гордо пишався
І кольорів грою не тішив свідомість,—
Вподобав чітку однотонність натовість;
Для тебе вона, мов кинджал, блискотіла,—
Чорна і біла,
Чорна і біла.

Не рідко ти сплутував частку із цілим,
Вважаючи частки від цілого пилом,
І марно пролинули перед очима
Тисячі барв — всі мимо,
Тисячі звуків — всі мимо.

Тепер ти зазнай супокою,
Тепер ти проймись тишиною,
Вдивляйся у барв передвілих сліди,
В мовчанні навкольному мудрість знайди.
Якщо маєш вуха,
якщо маєш очі —
Поглянь і послухай, що гори шепочуть...

Втомилися гори.

Річки помарніли.

Однак ще побачиш, вдивляючись, ти,
Як линуть, зникаючи, кольорів крила...
Вже кличуть роки до самоти.

ПАЛЕСТИНО, ПАЛЕСТИНО!

ПІСНЯ ПРО РУСТАВЕЛІ

Розділи з поеми

ти тут

Ти тут,
ти тут...
Ми, трепетні й безмовні,
наблизились до монастирських брам,—
прадавні співи,
хори молитовні,
вітрів дихання
вчулись в тиші нам.
За муром
щось зашаруділо потай,
за муром
дзвонів тихий перебір,
і розчинились
ковані ворота
у кам'яну печеру,
в монастир.

Ти тут,
ти тут...
Я гнався за тобою,
охоплений, немов огнем, жагою,
і ось нарешті
я ступити зміг
на легендарний цей поріг,
щоб шанобливо розпочати діло,
яке мені вітчизна доручила.

Звершилось!
Тут
кінчається твій слід,
вривається твоя дорога.
Як пил вітчизни,
я упав на вхід
твого дому,
вогнища твого.

Я скрізь,
я скрізь
шукав тебе,
тобі віддавши серце, наче бранку,
не раз долав
месхетських гір хребет,
весь обшир Самцхе¹
зміряв до останку;
між скель і гір,
ущелин і долин
ішов я за тобою навздогін,—
десь над Курою,
в млі тмогвійських² стін,
твоя тропа
чкурнула з круговиду,
а на кордоні не було і сліду...

Над Індом,
Гангом,
у садах Пенджабу,

=====

¹ С а м ц х е — історична область на південному заході Грузії (Месхетія).

² Т м о г в і — старовинна фортеця в Месхетії, близько турецького кордону.

на тій далекій і близькій землі
до мене

голос твій
долинув звіддалі,
і я піддався на його привабу,
Як слідогляд,
що троп шукає в тьмі,
як пристрасний поет,
закоханий у вроду,

я йшов,
розшукував,
питав
дороги Сходу,
але вони
мовчали,
мов німі.

Де тільки не блукав,
де тільки не проходив,—
недремне прагнення
зі мною
йшло у путь,—
я вірш писав
і рвав,
бо слів глибинна суть,
як дивовижний сон,
пробуджувала подив.
Я образи творив
і нищив назавжди,
щоб не коритися
чудному сновидінню.
Де б не ходив —
твої розшукував сліди,
за білою твоєю гнався тінню,
вслухався в тихий шум своєї поході...

Ти тут,
ти тут...

Так он де змовкли кроки
і сліз твоїх
спинився журний плин,
зросивши порох
цих чужих долин...
І от стою
біля твого дому,
дивлюсь
і бачу трепетно увіч
пригаслий жар
на вогнищі твому,
я — горе месхів¹,
месхів дальній клич!

ГОЛОС РУСТАВЕЛІ
В ОЛИВКОВОМУ ГАЮ ЄРУСАЛИМА

«Що маю більшого
за батьківщину милу?
Її, о господи,
люблю я
над усе.
Для мене
й сонця лик —
це лик її світила,

¹ М е с х и — грузинське плем'я, що жило на південному заході Грузії, в Месхетії, звідки родом був Руставелі.

і дощ для неї йде,
і вітер
сніг несе.
О Палестино!
Я
був завше
повен віри
до слів твоїх живих,—
я віри не гублю,
але, насамперед,
всім серцем,
ревно й щиро
добра насущного
вітчизні я молю.
Я був би
і рабом
під сонцем її неба,
хай шле вона
й біду, і радощі мені,
бо що без неї
честь чи титули гучні?
Поза вітчизною
й безсмертя нам не треба!
Якщо достоєн я
її цінити чар,
красу її узгір,
потоків повноводих,
то до кінця
складу
на Грузії вівтар
своє життя,
і честь,
і серця жар,
і подих...

Я,
 боже,
 все, що мав,
 що ти прислав мені,
я
 весь набуток свій
 віддав вітчизні гоже,—
нехай же
 на мок
 грузинську землю,
 боже,
знов вернеться
 мій плач,
 мої слова й пісні!
Прости ж мені,
 прийми
 мою молитву слізну,
один
 той самий
 зойк
 підношу знов і знов,—
до Палестини я
 лише тому й прийшов,
щоб тут,
 ридаючи,
 молитись за вітчизну!»

ГОЛОС У БІЛІЙ КЕЛІІ

«Тамаро,
 ти стогін,
 ти розпач,
 ти лемент великий,

Ти владна богиня,
 ти сонце,
 що згасло навіки!..
А може,
 не сонце,
 не владна владика владик,
А просто — мій голос,
 душі наболілої крик?
Я зник тої миті,
 як сяйво твоє
 вкрилось тьмою.
Ти вмерла,—
 і згинув
Мій геній, натхнений тобою.
Я жив,
 і я вірив
У силу краси,
 в доброту,
Я вірив у слъози,
 і в радість я вірив святу,
Любов'ю,
 любов'ю
 я жив,
Як диханням, їдлом і кров'ю,—
Я весь був любов'ю,
І серце теж стало любов'ю.
Я прагнув,
 я марив,
 я мислі високі плекав,—
Великими буквами
 в серце своє
Їх вписав.
Любов'ю,
 любов'ю я жив,
Не коривсь безголов'ю,—

Мета моя,
Суть моя,
Мисль моя
 стала любов'ю.
Путі торував я,
 дороги верстав я тяжкі,—
І втілилось в діло
 могуття моєї руки.
Любов'ю,
 любов'ю
Снагу я давав
 славослов'ю,
Був труд мій
 любов'ю,
Борня моя
 стала любов'ю.
Де сховище істини,
 де її ціль потайна?
В печерах,
В палацах
Чи в хижах
 сховалась вона?
Хто дасть їй притулок,
 дасть спокій її узголов'ю?
Я вірив:
 дім істини
Зводиться тільки любов'ю...
Я нині
 став схожий
На дерево,
 висохле геть,
На посуд порожній,
На пил спорохнілих бескедь...

ти розпач,
ти лемент великий,
ти сонце,
що зникло за пругом навіки!»

ГОЛОС БІЛЯ КАТАМОНА¹

«О моя мово,
О рідна мово!
Ти — наш порив,
наш
політ стрімголовий,
Ти — прапор,
що вічність дала його нам,
Ти — наших ран
животворний бальзам,
Ти — наших каменів
скріплення щільне,
Ти — наших брил
мурування суцільне,—
В мить передсмертної тьми й самоти
Будеш незмінно зі мною
лиш ти.

Мав за життя
 побратимів я сотні,
Друзі були в мене
 вірні й чеснотні,—
Нині,
Ступивши на смерті поріг,
Кидаю братчиків смертних своїх.

¹ К а т а м о н — невисока гора в Єрусалимі, біля монастиря святого Хреста.

Тільки тебе,
Наша мово безсмертна,
Не розмела
 буря літ круговертна,
Тільки тебе,
Невмирущу,
Живу,
В мить передсмертну свою
Призову.

В сонце я вірив,
 у вічне світило,
В сяйво,
 яке мене пестило й гріло,
Але ясніша
 від сонця краси

Ти,
Рідна мово,
Для мене єси!
Ти — насолода, печаллю сповита,
Все можеш змовити,
Все появити.
Ти — славний речник
 грузинських звитяг,
Свідок минувшини,
Вість майбуття.
Ти до найвищого неба сягаєш,
В прірви найглибші землі проникаєш.
Пензлем
 беру тебе в руку свою,
Наче різцем
 світ тобою різблю.
Все підкорилось
 сназі твого слова,

Ти — пісня матері,
 ти — колискова,
Ти — плач над померлими,
 ти — клич покари,
Мово Іберії,
 мово Тамари!..
Ти нас в польоті підносиш чудово,
О рідна мово,
О рідна мово!
Може,
 всі мури
 розсиплються в прах,
Може,
 всі воїни
 згинуть в боях,
Може,
 і думки зупиниться помах,
Щоб не летіти
 до істин відомих,
Може,
 всі пам'ятки
 звергнуться ниць,
Спалить всі пагони
 жар блискавиць,—
Тільки тебе,
 нездоланну,
 нетлінну,
Тільки тебе,
 як святиню промінну,
Тільки нев'януче
 тіло твоє
Ні лихоліття,
 ні час
 не заб'є.

О моя мово,
О рідна мово!
Ти — наш порив,
наш політ стрімголовий,
Ти — прапор,
що вічність дала його нам,
Ти — наших ран
животворний бальзам,
Ти — наших брил
мурування суцільне,—
В мить передсмертну,
в останню хвилину
Тільки про тебе
я думать не кину!»

ГОЛОС У СУТІНКАХ ХРЕСТОВОГО МОНАСТИРЯ

«Ось грізна владарка світу
і мене сягла,
Тамаро!
Слава богу,—
на мій недуг
Ліків не дано нікому.
Дух дрімучий мій звільниться
Від постійних мук примари,
І закінчиться мій присуд
мандрувать
по світі всьому.

О моя царице владна,
світле сонце суходолу!..
Горе нам!
Уже немає
Ані сонця,

Ні цариці...
Більш нічого не шукаю,
впавши зморено додолу,
Ні на кого не чекаю,
збувши справи світу ниці,
Сльози ллю,
тебе згадавши
В славі й вроді яснолицій...
Я ввійшов сюди,
в цю браму,
В ці освячені світлиці,
І тут вмер,
Але прокинувся,
Глянув скрізь по видноколу
І побачив —
тільки снами
Сповнив душу,
вбогу й кволу..
Про одне тепер благаю,
ставши на краю могили,—
Про святу свою вітчизну,
Про її гаї чудові,
Гори сріберноголові
І про їх зелені схили.
Хай моє благання ревне,
повне віри і любові,
Випросить
в віків прийдешніх
Неспокореної сили
І рукам її безсмертним,
і її безсмертній мові!»

НЕВІДОМИЙ НАПИС
НА ПАЛЕСТИНСЬКОМУ ГРУЗИНСЬКОМУ
ПЕРГАМЕНТІ

«Кинув світ цей Шота Руставелі,
дужий і гордливий,
як завжди.

Думні очі втупивши у стелю,
десять день
не їв,

не пив води,
в келії замислено лежав.
Вірив.

Сумніву не мав.
Вірив.
Сумніву не мав.

З ким він вдався
до німого спору?

З ким
безмовно й довго розмовляв?
Десять день
вдивлявся пильно вгору.

Вірив.
Сумніву не мав.

Вірив.
Сумніву не мав.

Він свою тяжку левину гриву,
бороди і вусів сніговій,
брів і вій
ряснóту срібно-сиву
розстелив
як саван білий свій,—

мовчки
цей минуций світ
покинув,
в час вечірній
вічним сном спочинув.

Ми, над ложем смертним ставши,
так казали,

сумовиті:
— Залиши нам,
любий брате,
свій останній заповіт,—
може, це
якусь полегкість
принесе тобі,
баниті,
вигнаному з гір грузинських
в цей чужий далекий світ!

Він примружив
журні очі
і не вимовив ні слова,
лиш на лицях тих заграла
смуга сонця вечорова.
Ми тоді йому принесли
голубе гілля олив:
— Пригадай
про рідне Картлі,
Артануді
й Самцхе рідне.
Хай тобі на груди ляже
це галуззя доброплідне
шумом їх джерел цілющих,
цвітом їх родючих нив!

І на ці звертання наші
не відмовив він нічого,
тільки знов примружив очі,
сльозьми встелені волого...

Перед ним ми розгорнули
Дамаскіна¹ віщий твір:
— Може, він бодай притишить
у твоєму серці рану.
Може, ти,
ще раз почувши
слово,
знане з давніх пір,
знов одчуєш
пал колишній,
силу серця полум'яну!

І на цю промову нашу
не схотів він відповісти,
лиш надбіглою сльозою
зір затьмився променистий.

Ми,
коли вже згасло сонце,
біля ложа всім гуртом
стали гімн співать прощальний,
вісті доброї псалом,
і відтак поклав ігумен
хрест йому на чесні груди

¹ І о а н н Д а м а с к і н — візантійський поет-богослов VII ст.

і сказав:

— Хай бог для тебе
милосердним паном буде,
хай добром
для тебе стане
те,
що ти вважав гріхом...

Застогнав тоді він тихо,
повен туги і знемоги,
і навік заплющив очі,
від останніх сліз вологі.
Так цей світ
покинув Руставелі,
дужий і гордливий,
як завжди.

Думні очі втупивши у стелю,
десять день
не їв,
не пив води.

З ким провадив
десять день
розмову?

З ким
безмежну прю
тримав?

Мучившись знову й знову,
вірив.
Сумніву не мав».

З узбецьких поетів

Алішер Навої
(1441—1501)

ФАРХАД І ШІРІН

Розділи з поеми

ПРО ТЕ, ЯК ФАРХАД БИВСЯ ЗІ ЗМІЄМ

Звільнив вітрець од диму ночі світ,
Звела скарбниця ранку срібний щит,

З печери ночі сонце ізійшло,
Мов з пащі змія огняне жало.

Тоді Фархад, потоки сліз ллючи,
Омився весь в цім чистому ключі

І став усі поради мудреця
Виконувати ревно до кінця:

Лицем сумирно до землі приник
І господу молився мандрівник,

Благаючи, щоб дав ласкавий бог
Зазнати врешті щастя перемог,

А після, впавши батькові до ніг,
Просив його, щоб батько допоміг,

Щоб захист він йому в молитві дав,
Благословення сину в битві дав.

Роздер хакан¹ від горя шати враз,
І весь нарід почав ридати враз.

Фархад прощення від царя благав,—
Не від царя! — від всіх вояцьких лав.

Так заридали і війська, і шах,
Що гук ішов луною в небесах.

Як цар зірок, царевич став ясний,
Його скакун — немов небесний змій;

Так бойовою зброєю укрит
Він стан стрункий, що й сонця блиск затьмив.

Поклавсь на божу оборону він,
Погнав коня навстріч дракону він,

А хан, узрівши, що рушає син,
Помчав за ним з вояцтвом навздогін.

І ось Фархад відчув з страшних ознак,
Що в лігво змія мчить його румак:

Долина чорна, як густа смола,
Як пільма ночі, перед ним лягла.

Як день розлуки, як одвічна тьма,
Як смертний час, була вона німа.

Це степ, мов світ розлуки і жалів,
Од подиху зміїного чорнів.

==

¹ Х а к а н — хан, шах, цар.

У попелі зашпортувався кінь,
Бо попіл вкрив пустельну далечінь,—

Від куряви цієї чорним став
Гнідий скакун, коли до змія мчав.

Смердючий вітер овівав цей край,—
Від цього вітру пеклом став би рай.

Він вибивав людей з останніх сил,
Аж падав дехто із коня у пил;

Та міцно зціпив зуби шахзаде¹
І ляком серце не пойняв тверде.

Коли печера змія віддалік
Вже завиднілась,— він звернув в цей бік.

Як змії почув ворожий дух людей,—
Ударило списом житло смертей.

І виповз грізно із печери змії,
Немов біда, що шле небес борвій.

Як полум'я пекельне — гнів його,
Як дим пекельний — кожен звив його;

Він, дихаючи, вивергав огні
Й палили землю іскри ці страшні;

Він подихом розпаленим своїм
Видмухував густий ядучий дим,

Шахзаде — син шаха, царевич.

Який вгортав, мов хмара, небозвід.
А іскри — наче блискавиці бід.

Печера — повна диму і жару,
Неначе змії був надрами гори,—

І, справді, як гора, здимався він,
Хоч, як потік, весь хвилювався він.

Сам — як гора, а голова — як дзьоб,—
Ним камінь бить страховище могло б,—

А очі так горіли в голові,
Немов фонтани з нафти вогневі,

А ніздрі, наче труби, він розкрив,
Як діри труб для нафтових огнів!

Коли вогонь пускав із пащі він,
Осяював пожегом хащі він;

Горою лиха зводив тулуб свій,
А кожна лапа в нього — теж, як змії.

Він пазурі нещадних лап простер,
Роздряпуючи сім небесних сфер;

Криві, як серп, стирчали кігті враз,
А кожен серп твердий був, як алмаз.

Був сірим гад, несамошитий весь,
Ще й чорними крапками вкритий весь.

Свій хвіст підносив понад скелі гад,
І бив ним міцно по пустелі гад.

Аж курява підносилась сторчма,
Блакить небес зчорнивши, як сурма¹.

Так виповзав, як привид згуби, змій.
І кровожерні шкірив зуби змій,

І вогнедишну пащу роззявляв,
Коли з печери грізно виповзав.

І от побачив він Фархада тут,
І гнів пойняв страшного гада тут.

Він кинувся, відчувши дику злість,
Як змій небес, що людські душі їсть;

Мов браму горя, пащу чорну враз
Розкрив, немов пекельне горно, враз.

І з пащі стало полум'я текти,
Щоб їжу сперше добре попекти,—

Тоді її, запечену шматком,
Зміїне горло проковтне цілком.

Царевича він з'їв би на присмак,
А потім зжер би й інших всіх отак.

Але царевич не боявсь вогню,
Бо салом він змастив свою броню.

Коли вогонь відразу не спалив
Сміливця,— змій відчув ще більший гнів;

¹ С у р м а — тут — мінерал, з якого робили чорну фарбу.

Розкривши пащу, скочив би й розчах,
Але царевич, скрикнувши: «Аллах!»,

Схопив свій райдугоподібний лук
І взяв стрілу, немов списа, до рук

І в пащу змія так пустив стрілу,
Що й Марс йому цілунком склав хвалу.

Звиваючись, став одступати гад,
Але стріляв в оцю мету Фархад.

Хоч лють зміїна і страшна була,
Та лютою була й змія-стріла:

Вона його терзала на шматки,
Як смажені баранячі кишки.

Розводив змій вогонь собі для страв,
Та сам од стріл на цім вогні згорав.

Отак у рани втерли сіль йому
І слались муки звідусіль йому,—

Тож, втративши для борюкання міць,
Він похитнувся і схилився ниць.

А витязь вчвал пустив свого коня
І налетів на нього навмання,

І був таким удар його меча,
Як блискавка, що в камінь гір влуча.

Коли він звів свій блискавичний меч,
То враз кінчив цей герць незвичний меч.

Відправивши в печеру небуття
Оцього змія, що труїв життя,

Він до печери змія на коні
Помчав повз брили й звали кам'яні.

Коли ж добравсь туди, де жив той змій,
То там на рівній брилі кам'яній

Побачив напис, цей чудесний карб,
Що провіщав, як розшукати скарб:

«О ти, який збентежив небосхил,
Кому дав бог могутності і сил,—

Якщо ти змія лютого заб'єш,
І схований в печері скарб знайдеш,

То будеш годен нагороди ти,
Отож візьмеш оці клейноди ти.

Печера змія, де він жив і щез,
Є круглою, неначе круг небес,—

Коли звитяжцем ти ввійдеш сюди,
То враз її середину знайди:

Закопано великий там агат,—
За сто батманів¹ тяжчий він стократ;

Круг нього землю розкопай мечем,
А потім камінь зруш своїм плечем;

Б а т м а н — давня східна міра ваги.

Коли камінну пересунеш грань,—
Ввійди туди й на велич бога глянь».

Фархад, відчувши істину цих слів,
Все так зробив, як напис повелів:

Він перешкоди славно поборов
І незліченний скарб тоді знайшов.

Його не зміг би полічить повік
І небозводу вічного скарбник.

Багато тисяч глеків золотих
Сам Ферідун¹ в тім сховищі беріг,—

І самоцвіти, й золото, й срібло
Насипано до глеків тих було,

А в сховищі, аж на самому дні,
Високий склеп виднівся в глибині;

Під склепом цим стояв коштовний трон,
Укритий шовком дорогих запон.

Там меч висів, що весь блищав, як жар,
Що гострий був, неначе Зуль-Фікар²,

А поруч з ним на шовк та оксамит
Покладено ясний, як сонце, щит.

==

¹ Ферідун — міфічний цар Ірану

² Зуль-Фікар — легендарний меч
Магометового зятя Алі.

Написано було на ньому так:
«Хто має щастя царственного знак,

Хто подвигом своїм здивує світ,
Отой здобуде меч оцей і щит.

Хай щит почепить він собі на стан,
А меч затисне, як всевладний пан,

І хоч би сотні дівів йшли на бій,
Він знищить їх у величі своїй,

Бо щит такий звияжцеві дано,
Де найсвятіше боже імено

Сам Сулейман¹ в літа минулі ті
Накреслив, як на персні, на щиті.

І це щиту чудесну міць дало,
Щоб силу дівів, їхню лютість і зло

Розвіював, як військо враже, він,
Лиш імено святе покаже він.

Тоді втрачають рештки сил вони
І падають, як чорний пил, вони.

Є пресвяте наймення й на мечі,
Йому могуття й гострість даючи,

І через то в мечі такий є чар,
Що, як ударить цим мечем моцар,

Сулейман — біблійний цар Соломон.

То безневинний, добрий чоловік
Не матиме від нього ран повік,

Але злочинця розсіче навпіл,
Повергши злого Ахрімана¹ в пил».

Коли знайшов царевич ці дари,
То звів в молитві руки догори,

Припав цілунком до щита й меча,
І меч схопив, і щит звів до плеча,

І, знову сівши на коня, помчав
Туди, де хан з вояцтвом пробував.

Коли зі змієм боротьба ішла,
Світ вкрився пилом, чорним, як смола.

Від цього пилу мліли вояки,
А хто лишивсь — не міг віддалеки

Розглянути, як там точився бій,
Хто переможець: чи Фархад, чи змії;

Та раптом він з'явивсь перед людьми,
Мов Іскандер², що йде із краю тьми,—

Скричав од щастя хан і Мульк-Ара³,
Шаліла з щастя вся земля стара.

=====

¹ А х р і м а н — привідця дияволів.

² І с к а н д е р — Олександр Македонський.

³ М у л ь к - А р а — радник шаха,
Фархадового батька.

Бо красень вийшов цілий із біди
І врятувавсь од змія назавжди.

Не знав хакан, що згинув змій навік,
Що й слід від нього на землі вже зник,

Коли ж дізнався, як пройшла напасть,
Сказав, що й душу синові віддасть.

І весь народ, про це дізнавшись теж,
Хвалив його і прославляв без меж.

Як мускусом повіяв вітер з гір,
Очистивши від куряви простір,

То східне сонце прояснилось враз
І тіло змія завиднілось враз,

І залелів навколо краєвид,
І видним став до лігва змія хід.

Туди, до входу, рушив з сином шах,
Був кров'ю змія весь залитий шлях.

Здобутий скарб дістав од сина цар,
Щоб він його роздав вояцтву в дар.

З захопленням дізнався також він
Про два клейноди, що знайшов там син,

І він збагнув з відкритих таємниць,
Що дар цей більший від усіх скарбниць.

Хоч цар зі змія вбитого радів,
Але з тих двох невиданих дарів

Радів ще більше й про печаль забув —
Адже тепер найкращий скарб здобув.

Він війську йти на гору наказав,
Бо степ потік червоний заливав,—

Там весело спинились на постій,
Радіючи, що не жахав їх змій.

Забити змія! — радісний це труд,
І радісно втішать дарами люд!

Розвіявши свій перед змієм ляк,
Радів з дарів одержаних вояк.

Коли ж в руці Фархада-сонця спис,
Сяйнувши лезом, нахилився вниз

І кров'ю змія — чорної гори
Залив весь світ вечірньої пори,

То й небо вкрилось кров'ю від зорі,
Кров на землі відбивши угорі.

Хакан, прикрасивши шатро утіх,
На учту скликав вояків своїх.

Цю учту, де втішалась ханська рать,
З небесним садом можна лиш зрівнять,—

Червонобарвне, як дракона кров,
На ній вино пили під час розмов.

* * *

Підчаший, друже! Лий мені сповна,
Як кров зміїна, темного вина.

Бо я, п'ючи, звільнюся від журби
І людям теж роздам свої скарби!

ПРО ТЕ, ЯК ФАРХАД
ЗАБИВ АХРІМАНА І ДІСТАВ ПЕРСТЕНЬ
ТА ПЕЧАТКУ СОЛОМОНА

Час в мускус ночі всипав камфори,
І пролилося сяйво дня згори,

І перстень свій небесний Соломон
Явив землі, розвіюючи сон.

Тоді Фархад зібрався знов на бій —
Він міцно стиснув меч свій бойовий,

На шию щит вчепив, як амулет,
І вирушив на подвиги вперед;

Своїм конем, могутнім, наче дів,
В долину Ахрімана полетів.

Хакан до неба знов зітхання слав,
Аж чорний порошок до небес вставав;

Стис душу в нього перед дівом жах,
І не радів з життя свого шах.

Боявся він у далеч вирушать,
Налякана рушала й ханська рать.

Фархад вперед помчав, щоб до мети
Хутчій, коня прискоривши, сягти.

І бачило вояцтво вдалині
Лиш обриси Фархада неясні,

Бо кінь сміливця бистро в далеч біг,
На півгодини обігнавши їх.

Отак скакав на самотині він,
Мчав безупинно по пустині він,

І враз з'явились хащі перед ним,
Що опис їх безумством здався б всім.

Не хащі це, а неозорий сад,
Що Ахріманів оточив осад.

У хащах тих багато трав росло,
Аж в небеса встромляючи стебло,

А дерева старезні звідтіля
За небозвід підносили гілля.

З їх вигляду пробуджувався ляк.
Було чудним і листя їх гілляк.

Як дзеркало чаклунства, ці листи
Могли людину з розуму звести.

Жили там діви на шпилях гори,
Вітри ж отам — диявольські вітри.

Там кожен звір — це кровожерний дів,
Що вигляд свій зміняти хитро вмів;

А шум води тамтешніх бистрих рік
Був, як шайтанів дикий рев і крик,

І визирили камені з води,
Немов голів одрубаних ряди.

Як склеп небес мінливий, на ріці
Здималися й мінилися пухирці,

А хвилі там — як трунок чаклуна,
Що пристрасті і розум поглина.

З гілок розлогих, наче небеса,
Там листя, чаром сповнене, звиса

Отут би всяк звичайний чоловік
Став навіженим з остраху навік!

Дупляві дерева чорніли в млі,
І жив шайтан у кожному дуплі;

Сухий сучок стирчав, як дива ріг,—
З дороги збитись і мудрець тут міг,

Бо порох вкриє рятівничу путь,
Бо сотні троп на манівці зведуть!

Хай був би це й тямущий мандрівник,
Не вибрався б із пущі мандрівник!

Тут кожен звір страшним шайтаном був,
Крик звіра зводом і обманом був.

Шакал так журно скиглив там, немов
Ридав над тим, хто в ліс цей увійшов.

До людських ніг чіпляючись, реп'ях
Немов казав: «Ти обминай цей шлях!»

Зухвала гілка, ляснувши крізь тьму,
Людей хапала раптом за чалму,—

Ні, це не гілка була край доріг,
Це демон бився, вистромивши ріг.

Спів птиць звучав, як горя й смутку спів,
Який оплакував мандрівників.

Ронили хмари журно перли тут,
Жаліючи людей, що вмерли тут.

Та й вітер ще з кінця в кінець ревів,
Немов шалений дів-самець ревів.

Трава гостріша тут від жал була,—
О ні! — гостріша за кинджал була.

Порвистий вітер хилитав гіллям,
Мов знак давав: «Не йди цим шляхом сам».

Чинари, звівши руки верховіть,
Благали: «Гей! Вертайтеся! Не йдіть!»

Та, в ласку божу вірячи, Фархад
Погнав коня крізь цей жахливий сад;

Він мчав і пильно поглядав навкруг,
І ось відкрився поміж хащів луг,—

На зелені троянди там цвіли,
Та це троянди розпачу були.

Коли проїхав лугом він отим,
Замрів високий замок перед ним;

Він бога пері й дівів пом'янув
І впрост до замку скакуна звернув.

Зачувши тупіт, кровожерний дів,
Щоб знать, що сталось,— голову підвів.

Як Ахріман побачив верхівця,
Що безтурботно їхав до двірця,

То догадавсь, що дівів нищить він,
Що розумом всіх перевищить він.

Цю зірку щастя вгледівши, не зміг
Дів стримати свій громозвучний сміх;

На нього він, як хмара люті, впав,
Увесь в огні, увесь в отруті, впав.

У нього з тіла сипались вогні,
Що сятимуть в Страшного Суду дні;

З його гукань сад світу затремтів,
Потріскавшись, палац небес гудів.

На тілі в нього кожен волосок —
Як гострий спис, як змії, як кровосмок.

Коли котився в нього з тіла піт,
То з краплі поту дів з'являвсь на світ.

Як ніч жалю,— такий він темний був;
Як Судний день,— такий буремний був.

В руці затисши величезний кий,
Як мінарет, довжезний і прямий,

До нього цілу скелю прив'язав,
А мінарет, як держално, тримав.

Над головою звівши кий оцей,
Що розвалив би і Альбурз¹, мов глей.

Він зброєю змахнув своєю враз —
Так рине вітер на лілею враз.

Гукнув він: «Гей, гультяю марний ти!
Якого лиха зважився прийти?»

Адже, в оці ступивши чагарі,
Лев губить лапу, тигр — всі пазурі.

Тут ангела задушить труйна мла,
Тут спалюються крила у орла.

Чому, шалений, ти сюди прийшов?
Безумна мисль ввійшла тобі у кров!»

Гукнувши безліч ще таких проклять,
Він кия звів, щоб череп розламати,

Але царевич щит підставив свій
І розрубав мечем разючим кий,

На діва впала скеля з булави,
Не розваливши мало голови.

¹ А л ь б у р з — гора в Ірані.

Аж Ахріман, відчувши дужчий гнів,
Крутнувся й знов до замку полетів.

Він витягнув ще тяжчий кий звідтіль,
Вернувся він ще більше злий звідтіль.

І кия звів, щоб зміряти удар,
Та випередив демона владар —

Він так звитяжно булаву розсік,
Що й в небесах прославився навік.

Коли загрожувать він діву став,
То Ахріман шалений з гніву став —

Він, заревівши, кинувсь в бік узгір,
Мов чорна хмара, що вкриває шир.

І потягнув всю гору на плечі,
Повітрям, наче вихор, летючи:

Немов гроза, наринув, щоб умить
Камінний дощ на юнака звалить.

Фархад назустріч виставив калкан¹, —
Ні, не калкан! — фортеці дужий стан!

Коли злий дух, шугнувши в висоті,
Святе ім'я побачив на щиті,

То перед божим іменем знеміг
І втратив силу рук своїх і ніг.

¹ К а л к а н — щит.

Він впав з повітря й вдарився об твердь,
І там побачив, як надходить смерть;

Сказав: «Камінням вбить хвалився я,
Та об каміння сам розбився я».

Фархад побачив, що рушій узгір —
Цей Ахріман, прелютій, наче звір,—

Внизу, здригаючись од мук, лежить,
Не мігши звести ніг і рук, лежить.

Тоді він хутко вгору меч підніс,
Погнав коня на нього, наче біс,

І голову його зрубав з плеча
Ударом блискавичного меча.

А потім він велично, як Рустем¹,
До замку діва полетів конем

І, скакуна припнувши до воріт,
Ступив туди, де був до замку вхід.

Всередину він гордо увійшов,
Піднісши меч, що з дівів точить кров.

Який це замок. Світ поміж світів!
Тут небо змерхло б, світ же — поготів!

Видніються палати різні тут,
На них висять замки залізні тут,—

¹ Р у с т е м — богатир, герой староіранського епосу.

Замки міцні, немов загати, скрізь,
І замкнуто на них палати скрізь.

Написано було на залах тих,
Які скарби заховано до них.

Читаючи ці написи, Фархад
Проходив повз палати всі підряд,

І раптом він — о диво! — у стіні
Побачив двері ще якісь чудні.

Вони блищать од золотих прикрас.
На них такий написано наказ:

«Не легко буде вхід розкрити цей —
Жахнись і краще не торкайся дверей».

В душі того, хто Ахрімана вбив,
Свідомість зникла від чудних цих слів —

Замок на дверях міцно він потряс
І вдерся, двері розтрощивши враз.

Такий там зал побачив шахзаде,
Якого світ не бачив ще ніде.

І чистою була кімната ця,
Немов людей незаздрісних серця.

Він дивував з краси й пишноти стін,
І враз лампаду яхонтову він

Побачив там, почеплену вгорі,
Яка світилась, наче блиск зорі.

Немов Юпітер, сяяла вона,
Як східний світоч, гарна й осяйна.

Він зняв її і, глянувши хутчій,
Побачив перстень Сулеймана в ній.

Такий-от напис на лампаді був:
«Тому, хто перстень цей би роздобув,

З наказу долі прочитать дано
Накреслене на персні імено.

Тож зможе, вільний від біди й страхіть,
Він Іскандерів талісман розкриє».

Фархад до лоба перстень притулив,
І цілував, і господа хвалив,

І, проказавши низку молитов,
Пішов звідтіль, щоб військо стріти знов.

Продершись через хащі, шахзаде
Побачив військо, злякане й бліде:

Жахнувшись Ахріманової мсти,
Тремтіли, мов осикові листи;

Проте, узрівши витязя живим,
Притомність знову повернулась їм.

Китайський хан, коли вернув назад
Щасливо син,— зрадив сам, як Фархад,

Що став єдиним витязем доби,
Звитязцем, гідним шани і хвальби!

Очоливши вояцтво, знову він
Повів вперед, крізь хащі, свій загін.

Вони, покірні слову Пана, йшли,
Не боячись вже Ахрімана, йшли;

І вивів їх на світлий луг Фархад,
Луг життєдайний, мов Іремський¹ сад.

Він біля замку військо зупинив,
Величні двері в замок розчинив

І вкупі з батьком й радником старим
Вступили втрюх у дивовижний дім.

Він дав їм скарб, розкривши в замку схов,
І розповів, як перстень там знайшов,

І знов вернулась радість їм ясна,
Й вони звеліли принести вина.

І знов на учту вояки зійшлись,
Як сходились бенкетувать колись.

Коли меч сонця взяв небес Рустем
І діва білого розсік мечем,

Тоді дихання діва чорний дим
Зробив весь світ похмурим і смутним.

Але часу дозвілля й насолод
Не закінчив, гуляючи, народ.

¹ І р е м — казкова країна, рай староіранських легенд.

Вино з барил точив на бенкет цей
Рожеволикий чашник для гостей,—

Як череп Ахрімана, піали
Вином густим налиті вщерть були.

* * *

Підчайшій, дай для мене немало —
Як череп Ахрімана — піалу,

Щоб з тої чаші в мене дух сп'янів
І духа пристрастей мені скорив.

Після цих пригод Фархад вирушає
разом з батьком на розшуки красуні
Шірін. Вони плывуть морем. Буря
розбиває корабель, на якому плив
Фархад. Хан вертається додому, га-
даючи, що його син загинув. Проте
Фархад, вчепившись за уламок роз-
битого корабля, рятується.

ПРО ТЕ, ЯК ФАРХАД ВРЯТУВАВСЯ
ПІСЛЯ МОРСЬКОЇ ПРИГОДИ

Той чоловік, що корабель цей звів,
Так про морську пригоду оповів:

Коли терзали море лють і біль
І йшло по ньому гнівне військо хвиль,

Той човен, де перебував Фархад,
Розбився від небесних чвар і звад

І геть пірнув у моря глибину,
Йому лишивши дошку лиш одну;

Й за дошкою поплив цією він,—
Простився з тілом і з душею він.

Бо тіло стало наче дошка та,
Душа ж уже проходила в уста.

Як човен вечору розбивсь об шир
І в море неба впало перло зір,

Забрала буря з неба сіті хвиль,
І змовкли птиці розмаїті хвиль,—

Тоді ту дошку шлях туди пригнав,
Де Йемен із Таїфом межував.

Отож дано Фархадові було
Цю утлу дошку мати за житло.

Житлом душі є дошка тіла так,
Та в тілі цім нема душі ознак!

В цей час якийсь великий корабель
У Йемен путь шукав між хвиль і скель,

Було купців заморських кілька там,
Які везли перлини й інший крам.

Помітивши, що дошка ген пливе
І що на ній створіння є живе,

Вони послали моряків туди,
Щоб вийняли людину цю з води.

І що ж вони побачили? Юнак
Тут перед ними витягся й заляк,—

Він, втративши від злиднів силу й міць,
Лежав, як труп, на дошці горілиць.

Переконались, глянувши, купці,
Що дише він, що кров ще є в лиці,—

Потішила ознака їх така,
Й вони втягли на судно юнака.

Коли йому дали понюхати щось —
Розкрились очі, тіло підвелось;

Тоді наляли в рот пиття йому,
І повернуло це життя йому.

Він звівся, сів і запитав: що з ним? —
Всі розмовляли з юнаком оцим,

Оповіли, що сталося, де і як,
Тоді ж спитали: звідки цей юнак?

Він відповів: «Купцями ми були,
Що в Йемен із Китаю попливли.

Втопила буря наші кораблі —
Все згинуло, що мали взагалі.

Мені лишилась дошка лиш одна,
Щоб не пірнути до морського дна.

Вчепився якимось на дошці тій,
Тоді ж відразу втратив розум свій;

На мить отямлюсь, знов у сон впаду —
Так спив до краю муку та біду.

Коли мене погнало в ці краї,
Тоді вже вмерли всі чуття мої:

Не знав, куди й на що мене несло...
Та це минуло, наче й не було!

Не бачив змоги врятуватись я,
І став з життям уже прощатись я,

Коли ж тепер повз мене смерть пройшла,
То тільки ваша ласка помогла.

І скільки б я не думав — все дарма! —
У мене сил віддячить вам нема;

Як проживу і тисячу я літ,
Не знаю, чи віддячу вам як слід.

Я — чужоземець, хворий, голий я,
Приречений на смерть був, кволий я,—

Коли допоможуть у такій біді,
Чим людям цим віддячити тоді?

Рабом я вашим став тепер навік,
Та все життя ще буду ваш боржник!»

Люд, чуючи, що він їм оповів,
Замилувався з красномовних слів,

Побачив велич царствену в очах
І розсипання перлів у словах.

Його відразу покохали всі,
І слугами для нього стали всі,

Несли йому багато всяких страв,
Щоб кволе тіло він своє зміцняв.

Так проминали мандрування дні,
Коли одного дня удалині

З'явилися раптом — звідки не візьмись! —
У шерег ставши, човники якісь.

Підняв народ, човни узрівши, крик,
Аж залунало в морі віддалік.

Та так жахнули, видно, їх човни,
Що з друзями прощалися вони.

Найбільше ж мисль їх мучила тяжка
Про те, що жде в майбутнім юнака.

Фархад у них здивовано спитав:
«Чому такий одчай запанував?»

Вони ж йому: «Не знаєш ти, мабуть,
Що на човнах, які отам пливуть,

Сидять пірати, місць тутешніх жах,—
Багато їх тут бродить по морях.

Десь здибавши один-два кораблі,
Вони летять на нього звіддалі

І кидають на корабель тоді
Глек з нафтою, яка горить в воді.

Так підпаливши судно цим вогнем,
Вирізують на судні люд мечем,

Щоб потім вільно грабувать вантаж —
Це справа їх, завжди одна і та ж.

Безпечна путь лягає трохи вбік,
Та нас сюди загнав морський потік.

Хто ж заблука до цієї сторони,
Того, напевне, опадуть вони».

Фархад, дізнавшись, що за судна там,
Потішив їх, потішившись і сам.

Сказав: «Звільніться від своїх тривог!
Покривдити вас не дозволить бог!

Чи має хтось якнайтугіший лук
І гострих стріл хоч невеликий пук?

Від подиву народ аж голосив,
Але приніс усе, що він просив.

Хоч неміцним був лук, що взяв герой,
І стріли теж були, як лук отой,

Та він стрілу приклав до тятиви,
Підвівши лук урівень голови.

В той час, коли свій лук підносив він,
Пірати вже опали з всіх сторін

І готували з нафтою посуд,
Щоб підпалити корабель і люд.

Там стоячи, куди б не досягла
Не те що нафта, але і стріла,

Націлившись в метальника вогнів,
Фархад отак свою стрілу пустив,

Що влучила в глек з нафтою вона,
І луснула судина вогняна.

Спик тих, що кидали вогні, вогонь,
Спалив піратів на човні вогонь;

Схотіли інші кинуть глек тепер,
Але і тих страшний вогонь пожер.

Коли згоріло так два байдаки,
То решта кинулася навтьоки.

Як завертали здирці свій байдак,—
Душ десять враз стрілою бив юнак.

Хто вмер од стріл, хто згинув у вогні,
Живі ж втікли і зникли вдалині.

Купців жахнув такий піратів скін —
На десять їх хоробрим був один.

Звелись, коли минула звада, всі,
Тлумилися навкруг Фархада всі,

Служить готові, як раби, йому,
Віддать готові всі скарби йому.

Але він втратив сили у бою
І нитку втоми розвивав свою,

Знов повернувшись до думок смутних,
І втішити його ніхто не міг.

За кілька день на обрії здаля
З'явилася сподівана земля.

До Йємена їх корабель приплив,
І люд з води на суходіл ступив.

Так врятувався від біди народ —
Не від біди! — від тисяч злих пригод!

Знайшовши в місті вигідне житло,
Внесли до нього все, що в них було,

І, як належить видатним купцям,
Відразу учту влаштували там.

Дістали десь вони міцне вино —
Багрило, наче ієменський лал, воно.

Коли Фархад напивсь того вина,
То голова зробилась неясна,

І, як з баклаг, в нього по щоці
Кривавих сліз побігли струменці.

Він трон згадав, і рідний дім згадав,
І замки з військом він своїм згадав;

Згадав отця, як розлучився з ним,
І матір, вбиту розпачем тяжким;

Згадав і те, що сам, як мандрівник,
Серед журби блукатиме повік.

То мучилась душа від самоти,
То серце біль почав жалом пекти,

То спалювала все єство любов,
То жаль, що він кохану не знайшов,—

Покинув він в думках тутешній світ,
Його страждання вразили нарід;

Всі співчутливо думали про це,
Хто дивувався, хто вкрив слізьми лице,—

Але хіба збагне людина суть?
Ба й власної душі їй не збагнуть!

Між цих людей був мандрівник один —
Муж благородний і тямущий він.

Він майстром був у вмілості краси,
Художником, славетним в ті часи:

Який малюнок він не малював,—
Весь світ його поклонником ставав.

Він бачив все за мандрівки свої,
Від заходу до сходу всі краї.

Був і в Китаї десь ще в давнині
І бачив там мистецький хист Мані¹,

За перше місце він змагався з ним,
Та хист їх був однаково значним.

¹ М а н і — легендарний художник, який начебто колись жив у Китаї.

Його малюнки — вміння заповіт,
Шапуром звав художника весь світ.

В мандрівці присуд долі так вчинив,
Що став і він супутником купців.

Шапура дуже дивував Фархад,
Його звичаї, мови красний склад.

Він за Фархадом стежив день і ніч,
Але не міг дізнатись, в чім тут річ.

Іще на морі тайну він відчув,
На учті ж зовсім вражений ним був,—

Побачивши одчай, потоки сліз,
Страждання, біль, що серце в нього стис,

Він зрозумів, звідкіль журба така:
То меч любові зранив юнака.

І захотів згасити дружньо він
Оце горіння серця без причин,

І про любовні муки з юнаком
Він розмовляти розпочав крадьком,—

Що більш про пал любові він казав,
То більший пал нещасного проймав.

Він, будши майстром отаких розмов,
Вів повісті огненні про любов,

І через це здобув довіру він,
І заслужив на дружбу щиру він.

Коли Шапур на мить ішов кудись,
Уже Фархад шукав Шапура скрізь,

Щоб повість про страждання і любов
Почав йому оповідати знов.

Цей повідав, а той ридав собі;
Як цей змовкав, то був Фархад в журбі.

Так майстер другом юнакові став
І вірником його любові став.

Питав Фархада про минуле друг,
Випитував це серце чуле друг,

Любов не знає страху повік,
Міцне вино розв'язує язик,—

Тож, звідавши вина й любові міць,
Фархад підніс запону таємниць.

Що запитав товариш крадькома,
На те Фархад відповідав притьма,

Коли ж одвіт розпитувач дістав,
То він покров з лиця питання зняв,

Спитав: «Скажи, якого роду ти,
З якого краю і народу ти?»

Фархад сказав: «Ти не питай про рід,
Ані про край, ані про мій нарід:

Мене знов буде турбувати це,
Тобі ж не треба навіть знати це,

Але, якщо цікавишся ти всім,
То коротко тобі я оповім».

Лише натяком він йому повів,
Як мучився в минулому, як жив:

«Я — змучений, нещасний, гнаний скрізь.
Веселим був, як люди всі, колись.

Я шанував молитву і пости
І праведність хотів, як стяг, нести,

Та раз вночі біда мене сягла;
Із лука неба трапила стріла.

Я світлий край побачив уві сні,
Якого в світі не знайти мені...»

Він все докладно розказав йому,
Який то край сон показав йому,

І вже про місяцеподібний лик
Хотів сказати Шапуру мандрівник,

Але і слова змовити не встиг,
Як, геть свідомість втративши, знеміг.

Шапур його страждання зрозумів
І щиросердо допомогти схотів:

В обіймах стис, до себе пригорнув
І мозкові знов розум повернув.

Купці тим часом так вино пили,
Що від вина безтямними були,

Тож не дійшла до п'яного купця
Їх бесіда з початку до кінця.

Побачивши, що п'яні всі цілком,
Шапур став піклуватись юнаком,

Сказав: «Фархаде, красний кипарис,
Що всі осінні злидні переніс!

Схотів, напевне, сам ласкавий бог,
Щоб тут зустрілись ми з тобою вдвох.

Ти скарбом замкнутим себе не муч,
Бо до його замка я маю ключ.

Країну ту, що величаєш ти,
Яку з любов'ю називаєш ти

Країною над всі земні краї,—
Її відвідав, бачив я її,

Підсоння й сонце живодайне там,
Троянд обличчя світлосяйне там,

Життя там краще за Ірем, мабуть!
Вірменією цю країну звуть.

Якщо захочеш їхати туди —
Я є твоїм супутником завжди».

Зачувши річ цю, сповнену принад,
Не вірив щастю власному Фархад.

Шапур, відчувши, що його словам
Юнак нещасний не повірить сам,

Сказав: «Якщо мені не віриш ти,
То я тобі зумію довести».

Тоді маляр папір і пензель взяв
І ту країну малювать почав,

І от в його картині чарівній
Відбився край в усій красі своїй.

Коли Фархад змальоване узрів,
Повірів в правду вислуханих слів,

Повірів в те, що є ця сторона,
І впав, сп'янівши, наче од вина.

* * *

Вина, підчаший, в чару втіхи влий,—
Шле небо звістку про здійсненність мрій!

Томить мене красунь вірменських чар,
Тож по-вірменськи вип'ю кілька чар!

ПРО ТЕ, ЯК ФАРХАД РАЗОМ З ШАПУРОМ
ПОЇХАЛИ З ЙЕМЕНА ДО ВІРМЕНІЇ

Хто путь вказав, куди їм треба йти,
Той так явив їм світлий лик мети:

Коли Фархад з постелі вранці встав,
То він слова Шапурові згадав,

Згадав Шапуром креслений папір,
Де змалював того він краю взір.

Хоч не розвіялась ще ночі тьма,
Хоч темне ще повітря, як сурма,

Та до Шапура він мерщій побіг,
Щоб друзові схилитися до ніг.

Шапур тоді прокинувся од сну
І, в тьмі узрівши яву цю ясну,

Сказав: «О, шах людей любові й бід!
Для всіх коханців кабила¹ твій слід!

Ти поспішав, до мене ідучи,
Збентежений розмовою вночі?»

Коли згадав про їхню зустріч він,
Фархад схилився до його колін

І вигукнув: «О, світла вість твоя!
Твої слова сприйняв всім серцем я.

Лиш в пристрасті життя для серця є,—
Метою серця вість твоя стає.

Ти бути другом слово дав мені,
Тож виконай, що обіцяв мені!»

Шапур, відчувши глибину цих слів,
Сказав йому: «О, світоче часів!

Мені з тобою стане путь, як рай,
Як хочеш ти, то — бісмілла² — рушай!»

¹ Кабила — святиня.

² Бісмілла — мусульманська клятва.

Відразу він збиратись в путь почав,
Фархад за ним теж готуватись став.

Шапур бадьоро в далечінь ішов,—
Цей поруч нього, наче тінь, ішов.

Вони ішли удвох, немов один,—
За кроком крок, за гоном дальший гін.

Шапур Фархаду став як побратим,
Говорячи весь час в дорозі з ним,—

То про прикмети дружби говорив,
То про звичаї між мандрівників.

Фархад брав часом в руки той папір
І затопляв в мальоване свій зір,

Хвалив малюнок і казав, що він
В Китаї був би кращою з картин.

Питав Шапура про малярство так,
Що той гадав, чи не маляр юнак.

Отож між себе бесіду вели,
Аж доки врешті в край вірмен прийшли.

Шапур сказав: «О щасний друже мій!
Оце є край твоїх і снів, і мрій.

Тепер вдивляйся в обрії земні,
Шукай місцевість, бачену вві сні!»

Фархад, почувши, що порадив друг,
Ішов і пильно озиравсь навкруг.

Так два-три дні йшов обережно він
І дочекався радісних хвилин!

Широкий степ прослався перед ним,
Той, що явився в дзеркалі чуднім.

Та сама зелень, той же цвіт лілей
І на трояндах той же соловей.

Там чистотою навіть пил вражав,
А вітер свічку розуму згашав.

Куди б не глянув нещасливець: скрізь
Троянди з терням дружньо заплелись,

І кожну мить нові він болі чув,
Як серце тратить сили кволі, чув.

Його привів в долину злиднів шлях,
Він на шпилі турбот поставив стяг.

Сказав Шапуру: «Добре дружиш ти,
Звичаям дружби вірно служиш ти!

Оцю долину в пасмі диких гір,
Що в сні явилась, бачить знов мій зір.

Мені ще ближчим другом стань тепер
І полегши тягар страждань тепер,—

До тих людей, що он з останніх сил,
Лукаючи, лупають камінь брил,

Мене, благаю ревно, проведи!»
Шапур відразу ж поспішив туди.

Пішли два друга, сповнені турбот,
Туди, де той пригнічений народ

Страждав в нестерпній муці й тягарі,
Копаючи арики на горі,—

Так мучились, лупаючи граніт,
Що мук таких іще не бачив світ.

Дві сотні змучених каменярів
Тішею¹ в скелі прокладали рів.

Такий твердий був камінь цих узвиш,
Що хай по ньому люто б'ють сто тіш,

То не відколють і піщинки скель,—
Що там піщинки! — порошинки скель!

Три роки двісті кремезних людей
Без відпочинку били камінь цей,

Та лиш на двісті-триста локтів тут
Прорив канаву їх невгавний труд.

Вони ридали від страждань таких,
Наглядачі ж весь час гнітили їх.

Засумував і вболівав Фархад,
Узрівши цей несправедливий лад.

Він в круг людей пригнічених вступив,
І зморшки горя випнулися між брів;

Сказав: «Гей, люди, бідні, як і я!
Душа страждає ваша, як моя!

¹ Тіша — кайло.

Мені про свій великий труд скажіть
І про мету оцих споруд скажіть,—

Чого в такій біді і скруті ви?
Чого пішли на муки люті ви?

Я бачу вас — і дим зітхань встає,—
Не дим! — вогонь пече єство моє!»

Побачивши блиск царствений краси,
Почувши слово ласки та яси,

Розгублені були цілком вони
І милувались юнаком вони.

Сказав один, як шум навколо вщух:
«О чистий родом, наче чистий дух!

Чи ангел ти, чи просто чоловік,
Але господь — для тебе друг навік!

Хоч ангелів не бачили, та ми
Таких, як ти, не знаєм між людьми.

Хай не сягне тебе недолі гніт,
А на твоє питання ось одвіт:

В оцій країні, кращій, ніж едем,
Під берлом цноти ми усі живем.

Владарка наша — славна, як Джамшід¹,
Від Афрідуна² йде у неї рід.

¹ Д ж а м ш і д — міфічний цар давнього Ірану.

² А ф р і д у н — міфічний цар, нащадок
Джамшіда.

Царський вінець не сміє кинуть тінь
На лик її, зористий від промінь.

Бо перед сяєвом її лиця
Згасає перло пишого вінця.

Хоча не може пояс золотий
Її тендітну талію знайти,

Але війська володарки краси
Вдяглися всі в злотисті пояси.

Така вона, як повідаю я;
Махін-Бану — оце її ім'я.

Є в небі біля сорока фортець,
Що зводять в небо башт своїх зубець.

Вона не знає горя та журби,
Скарби її — Карунові¹ скарби.

Зреклась навіки справ земних вона,
Та в неї єсть племінниця одна:

Вона — як шах в твердині доброти,
Вона — як місяць в сфері чистоти,—

Її принаду не опишем ми,
Її ім'ям живем і дишем ми!

Її з людей не бачив ні один,
Хіба що кілька подруг-тополин.

¹ К а р у н — міфічний багатій мусульманських легенд.

Той, хто хоч раз її зустріне, вмере,
Всього зречеться, світ покине,— вмере.

З її лицем трояндним, з терням в'їй
Ніщо й нікого зрівнювать не смій!

Махін-Бану примусила любов
Оселя серця дати їй за схов.

Бо дівою живе її душа
І задля діви світ її втіша.

Я ще тобі про гору цю повім,
Яку лупаєм ми гуртом усім.

Один покіт її звернув на схід,
На захід другий тягнеться покіт.

На східнім боці з неї струмінь б'є —
Він джерелом води живої є:

Народ його життєвим оком зве,
Бо, пивши з нього, мертвий оживе.

Заходить часом гурія туди
І спочиває, сівши край води.

А іноді бенкет влаштує там
І милих подруг почастиє там.

На заході гори — житло її;
Вірменією звуться ті краї.

В них повно цвіту, живності й добра,
Звелась над ними до небес гора.

Схотіла діва, щоб на цій горі
Високий дім звели каменярі.

Дім збудували, пишний, наче храм,
Та на горі води немає там.

Що не робили,— все не допомгло,
Тоді про це згадали джерело

І вирішили прокладать арик,
Щоб до її палацу струміль тїк.

Та від палацу аж до джерела,
На жаль, велика відстань пролягла.

Ти витички там бачиш де-не-де?
Це напрямок, куди арик піде.

І от пригнали бідаків сюди,
Люд, виснажений на горі біди,

Щоб він тішею прорубав гранїт,
Арик проклавши крізь гірський потїк.

Коли вода наллє арик сповна,
То й до палацу потече вона.

Та не січе гранїт цей ні на цаль
Ані тіша, ні молот, ні рискаль.

Ось вже три роки ми працюєм тут,
Свої тіла трудом мордуєм тут,

Зробились юні сивими людьми,
Прорили ж всього триста локтів ми.

Коли б жили ми стільки, скільки Ной,
То і тоді б труд не кінчили той,

Не довершили б цих тяжких робіт,
Не прорубали б цей твердий граніт.

Ми стогнемо, ми кричимо весь час,
Бо відібрав цей труд життя у нас.

Але тішею марно ми б'ємо,
Немов холодну крицю куємо.

Ми відмовлялись і просили ми,—
Не слухають, хоч тратим сили ми...

Ось про наш стан, про труд наш і біду,
Як міг, тобі повів я до ладу».

Засумував Фархад, бо зрозумів
Тяжке життя, недолю бідарів.

Сказав: «Яке уярмлення і гніт!
Як мучить їх несправедливий світ!

В їх животінні скільки тяготи!
Я мушу людям цим допомогти.

Коли своє мистецтво я втаю,
Що ж — заберу його в труну свою?»

Він горно й міх ковальський роздобув
І шкуратяний фартух одягнув,

Приклав до горна дихало, як міг,
Вугілля всипав і роздмухав міх.

Розжаривши вугілля, він звелів
Принести кайла всіх каменярів,

В огонь їх вклав, розпik їх, і тоді
Перекував на кайла більш тверді.

Він, десять кайл узявши, з них одне
Зробив таке, що все проб'є й протне,

Зробив iще бруси і терпуги
Для вигострення на тішах клюги.

Загартував їх крадькома від всіх,
Як вивчитись колись в Карена¹ встиг.

Зробивши це, спинився він і вщух,
Народ стояв здивовано навкруг,

З пошаною дивився і мовчав —
Ніхто нічого в нього не спитав.

Тому, що всі лишились без приладь,
Він став завзято сам граніт лупать;

Спустившись в яму, став копать арик,
Жбурлять пісок, немов гірський потік.

Таке бескеддя він валив усе,
Як той вантаж, що слон небес несе;

¹ К а р е н — виведений в темі Навої образ чудесного будівника, Фархадового вчителя.

З твердим гранітом розпочавши бій,
Розтрощував його на друзк дрібний.

І кидав так цей друзк, граніт б'ючи,
Що на йагач¹ тікали глядачі,

І йшла луна на десять йагачів,
Коли тішею гору він трощив.

Один лиш день граніторуб рубав,
Але він так гірський уступ рубав,

Що і двомстам умілим рубачам
Роботи стало б на три роки там.

Таке він вміння виявив в труді,
Що схвилювались люди всі тоді

І поспішили до Махін-Бану,
Щоб розказати дивну новину.

Про те, що тут побачив кожен з них,
Хоч розум в це повірити не міг.

* * *

Підчайшій, дай вино рубінне пить,
Бо камінь смутку на душі лежить.

Коли до уст дійде таке вино,
То камінь смутку змиє геть воно!

==

¹ Й а г а ч — міра довжини, щось із 7 км.

ПРО ТЕ, ЯК ШІРІН ЗУСТРІЛАСЯ
З ФАРХАДОМ І ЗАКОХАЛАСЯ

Той ювелір, що це розповідав,
Так ширу звістку перлами низав:

Зібрався до Вірменії весь люд,
Коли почув про цей надлюдський труд.

Побачивши, як б'є Фархад граніт,
Він склав такий своїй цариці звіт:

«Чудний юнак з'явився звідкілясь,
Аж подивом душа в нас проїнялась:

Ніхто з людей рубать не може так,
Як скелі гір рубає цей юнак.

Надлюдська в нього сила і краса,—
Не бачили такого й небеса!

Як ангел він, хоч в нім душа людей.
Його тіша — це не тіша людей!»

Що бачили, сказали все вони,
Не криючи нічого з новини.

Прослухала Махін-Бану цю вість
І не повірила в чудну цю вість,

Але весь час надходили звістки,
Її повірить змусивши таки.

Вона до світлоликої житла
Ввійшла, як Єва в райський сад ішла.

Сказала: «Діво! — ніжний кипарис,
Який в саду життя мого зріс!

О світлолика! — світоч втіхи ти
В сумнім житлі моєї самоти!

До кучерів густих твого чола
Я нить душі своєї заплела.

Повім я дивні новини тобі,
Щоб серце втішили вони тобі.

Тобі красу бог незрівнянну дав
І розум твій з красою він зрівняв:

Коли звеліла ти копать арик,
Щоб люд для нього камінь гір розсік,

То діло це було таке, що люд
Не чув ніколи про подібний труд.

Вже втратили, здавалось, віру ми,
Та маєм долі поміч щирі ми:

З'явився, кажуть, там незнаний хтось,
Мов воскресіння мертвих почалось».

Все, що почула від людей, хутчій
Переказала пері¹ осяйній:

«Що за три роки не зробить майстрам,
За день один зробив оте він сам».

¹ Пері — райська красуня іранських легенд.

От, вислухавши тітчині слова,
Схотіла пері бачить ці дива

І мовила: «Поїдемо давай,
Поглянемо, що робить той силай,

Як він рубає камені в горах,—
Це буде нам найкращою з розваг.

Якщо правдиву ти приносиш вість,
То він насправді — дивовижний гість.

Це — птиця, що, попавши в нашу сіть,
Тепер на нашім квітнику сидить.

Його вина, що він прийшов сюди,
В тенета впав і трапив до біди.

Складім йому пошану й честь тепер,
Бо нам від нього користь єсть тепер:

Арик, який забрав такі труди,—
Була я певна,— нам не дасть води,

Та — славен бог! — жадане діло це
Він виконає, трапивши в сільце».

Солодкоуста кликнула, щоб їй
Зі стайні коней привели мерщій,

Махін-Бану тоді теж почала
Збиратися у путь до джерела.

Чотириста ясминногрудих дів
Поїхало за ними з тих країв.

Красуню ніс рожевотілий кінь,—
За ним не вгнався й неба білий кінь!

В троянди був трояндних барв скакун,
Якому всі дали ім'я — Гульгун;

Носив, як вітер навесні, цей кінь
Трояндову пелюстку в далечінь.

Як місяць сходить, так зійшла вона
І на баского сіла скакуна,

І в далеч рушив кипарис стрункий,
А біля нього почет осяйний.

Свого коня вона туди жене,
Де б'є Фархад бескеддя кам'яне.

Махін-Бану теж мчить в краї оті,
Ясминногруду бавлячи в путі;

За ними їде почет і рідня,
Крізь степ широкий женучи коня.

Скакун красуні так шалено мчить,
Що на троянді аж роса ряхтить,—

Так на коні вона в поході мчить,
Як сонце неба в небозводі мчить.

Тенета кучерів її летять,
Щоб за аркан для камнерубів стать.

Ні, не аркан! — два темні вечори,
Між ними проділ — риса камфори.

Перлини й лали круг лиця її —
Мов біля сонця зір ясних рої.

Ні, не перлини! Це небесна вись
З басейну сонця краплі сипле скрізь.

Спокусливий півмісяць чорних брів
Віщує смерть для тих, хто це узрів.

Сповито очі млосним сном п'янким,
Забарвлено уста вином п'янким.

Ой, живодайні ці уста, аллах!
Ах, кучері ці амброрівні, ах!

Уста — як цукор, та доволі в них
Є солі теж, — як цукру, солі в них:

Такого цукру й солі більш ніде
На всій землі людина не знайде.

Чорніє мушка на лиці, немов
Той лиходій, що цукор красть прийшов;

Втікав, покравши ласощі, мерщій,
Але загрузнув в цукрі лиходій.

На свіжих квітниках її ланит —
Чарівні барви, пахощі і цвіт,

А пелюстки троянд лиця її
Росять води живої ручаї.

На цих трояндах барви — мов сріблó,
І срібним цвітом тіло розцвіло.

А кожна з вій — перо, що, в каламар
Вмочившись, пише вирок смертних кар;

Папір на це — дощинки білих щік,—
Хто їх узрів, на смерть себе прирік.

А стан її — лілея раю то,
А лик — троянди у розмаю то.

Вогненний лал лиця її горить.
Трояндні грона підпаливши вмить,—

Як в небо злине іскра цих багать,
То починає сонце теж палать.

А чисте перло в неї біля вух —
Немов планети зібрано навкруг;

А стан її, як бук рожевий, зріс,
Не бук! — рожевотілий кипарис!

Цей стан гнучкий на всіх біду склика,
Ця талія,— як нить душі, тонка.

Її уста — ріка життя жива,
Роняють мед усі її слова.

Із лука вій так стріли шле вона,
Як на узгір'ях хмара весняна.

Втрачають душі мир од слів її,
Її волосся — віри палії!

Її скакун гне гори і ліси,
Вона ж, сп'яніла від вина краси,

Мчить, як зоря в небесній сфері мчить,—
О ні! — немов на діві пері мчить!

Отак вона жене свого коня
Туди, де робить камнеруб щодня.

На пагорб звівшись, глянувши навкруг,
Красуня бачить гір проритий пруг.

Що бачить ще? — Розтрощувача скал,
Який в граніті пробива канал.

Який граніт? Який канал? Він рив
Тут водостік для десяти млинів!

Воюючи з гранітом, як моцар,
Лупає скелю за один удар,

Аж сам граніт, його злякавшись сил,
Під кайлом розпадається на пил.

У нього брови гнуться, як дуга,
Тяжкий заков на рот його ляга,

Могутній стан гнітить гора журби,
Та кращий він од всіх людей доби:

Величніший він, ніж шалений слон,
Його чоло вкриває блиск корон,

І царственості справжньої зоря
Осяює лице богатиря.

Він терням злиднів ногу заскалив,
А камінь горя голову розбив,

Печаль блукань припала до ланит,
Впав на чоло страждань любовних слід.

Біль безпорадний в нього тіло їсть,
Але обличчя — це про дружбу вість.

В руках його не кайло — булава,
Яка Альбурза на порох розбива.

Він зацікавив, побачивши Шірін,—
Здивованням пригнічений був він;

У неї ж пристрасть душу потрясла,
Коли його розглянути змогла:

Цей шал то сльози в неї витискав,
То тягарем на серце їй лягав.

Докіль запона тайни не звелась,
Вона під'їхать ближче спромоглась

І змовила, перлини слів із губ
Роняючи, щоб чув граніторуб:

«О витязю, що прикрасив світи!
Під банею небес — єдиний ти!

Ти — дивний весь, та справжнє диво з див —
Той розпач, що твоє обличчя вкрив.

Ти не подібний до людей землі,
Ані діла твої, ані жалі!

Ти подвигом, що чиниш самохіть,
Зміг наше серце радістю впоїть:

Вже в діло це втрачали віру ми,
Й повірили лише допіру ми,

Бо гори ці мистецтвом збориш ти,—
Ні, не мистецтвом! — чудом твориш ти!

Коли б тебе хвалили ми сто літ,
То не віддячим і за день робіт,

Бо слово дяки нашої — мале.
Хай з неба бог тобі подяку шле!»

Вона звеліла подрузі своїй
Подати вази самоцвітів їй.

І змовила: «О майстре! Це прийми,
Хоч дякувать хотіли б краще ми!»

Так змовивши, вона на нього враз
Всі самоцвіти висипала з ваз.

Од слів красуні, од її принад
Став сам не свій, ошаленів Фархад.

І частий подих тіло руйнував,
І трепет серця груди розбивав.

У нього тіло затремтіло все,
І не могло затихнуть тіло все.

Промовив він: «Твій подих вбив мене.
Життям твій голос напоїв мене.

Звідкіль прийшла і хто ти, діво, є?
Чи ти не та, що кров із серця п'є,

Що ради неї зрікся я рідні
І от страждаю тут на чужині?

Почувши голос твій, душа тепер
Мене покине, та, коли б я вмер,

Твого лица не бачивши,— в віках
Стогнав би я, ах, ах, стократно ах!»

Враз ураган зітхань такий повстав,
Аж покривало з гурії зірвав.

І от прикрасу осяйну світів,
Свою жадану, раптом він узрів.

Це та була, в якій кохався він,
В яку на дзеркалі вглядався він.

Коли шаліє хтось з земних створінь,
Коханої узрівши тільки тінь,

То як не вмерти бідному йому,
Коли побачив він її саму?

Кого лиш згадка про вино п'янить,
Той, випивши, впаде на землю вмиє.

Фархад, пізнавши пері мрій своїх,
Вогненно скрикнув, впав на землю й втих.

Побачивши зомлілого, Шірін
Подумала, що це його загин,

І застогнала зойком вогняним,
Аж небо хмарою встелив той дим.

Коли цей світоч вірності пригас,
Шапур злетів, немов метелик, враз,

Притис до себе побратима друг,
Його очей шукав очима друг

І заривав: «В житті не бачив ти
Нічого, крім страждання й тяготи!

Жалем розлуки ти гасив чуття,
Згасивши й світоч власного життя!

Дорогою ти вірності ішов
Свою розраду врешті тут знайшов.

Але, на неї глянувши, з життям
Ти розлучився, бідолашний, сам.

О леле! Де твій розум, звичай твій?
Де хист і поклик таємничий твій?

О горе! Де ти серце чисте дів?
Де ти обличчя променисте дів?

Куди забрав печаль і муки ти?
Куди сховав могутні руки ти?

Де міць руки, де блиск і велич сил?
У моці скель, розколотих навпіл!

Як між людьми не йтимеш ти, мов шах,
То хай це все повергнеться у прах!

В яких царів вінцем ти владним був?
В яким вінці ти перлом знадним був?

Від кого скрив свою подобу ти?
Яку країну вдяг в жалобу ти?

Який хакан твою оплаче смерть?
Де вб'є людей твоя, юначе, смерть?

Нехай тебе не стрів би зроду я,
Бо розпач маю в нагороду я!»

Стогнав Шапур, потоки сліз ллючи,
Ясминногруда теж була в плачі.

Його, коли спинився слізний плин,
Покликала Махін-Бану й Шірін,

Щоб він їм все про витязя повів,
І він повів, що знав і як умів.

Він плакав, повість ведучи сумну;
Ридала і Шірін з Махін-Бану;

Тоді безтямного богатиря
Поклали так на ноші, як царя,

І понесли, ридаючи, в той бік,
Де почет їх спинився віддалік.

Несли красуні ноші на плечі,
Попереду йшла діва, плачучи,—

Так принесли його в царицин дім,
Де, вславши ложе шовком дорогим,

Його поклали, та, безсилий, він
Не чув зітхань, бо був зомлілий він.

* * *

Підчайшій, дай дурманного вина!
Вже став я од нестями, як мана!

Дивись! — мене сп'янив напій кохань,
А ти вином мене цілком стумань!

ПРО ТЕ, ЯК ШІРІН ЗАКОХАЛАСЯ
В ФАРХАДА

Той, хто це ложе візерунком вкрив,
Так далі повість дивовижну вів:

Коли Фархад зомлів, його тоді
На ложе вклали діви молоді;

Лежав, чуття всі втративши, юнак,
Не дихав він, не мав життя ознак;

І дві доби в такому стані був,
Не їв, не пив, не бачив і не чув.

Шірін боялась за його життя,
Шапур від горя став немов дитя,

На третю ніч, як сон людей зборов,
Він ворухнувся, до пам'яті прийшов,

Побачив залу й ложе, все в шовках,
І що на ложі він лежить, як шах.

Почав гадать він, як сюди попав,
Але всі думи подив забивав.

Проте згадав, як місяць-повновид,—
Не місяць! — сонце, що вкрашає світ,

Осяяло його скорботи тьму,
Ще й кілька слів промовило йому.

Збагнув, що, певне, він тоді зомлів
Від сяйва пері чи від ніжних слів,—

І вкрився потом сорому Фархад,
Як блискавка, геть кинувшись з палат.

Він догадавсь, що сонце, серць тепло,
Тоді, на нього зглянувшись, зійшло

І в час, коли лежав він кволий там,
Воно його зогріло співчуттям.

Він то радів, то побивався знов,
Коли до гір прокопаних ішов,—

Так він добіг до місць свого труда,
Лючи, як воду, піт рясний стида;

Він там тішу і молот розшукав
І працювати зразу ж розпочав,

Говорячи: «Оця найкраща з дів
На мене зглянулась, як я зомлів,—

Від неї мав добро і милість я,
Коли явив таку безсилість я.

Як мушу скласти щиру дяку їй?
Що учинити на відзнаку їй?

Здається, прагне гаряче вона,
Щоб цей арик був кінчений сповна.

Нехай мені життя невгавний плин
Приділить стільки ще годин і днин,

Щоб я потішить перілику встиг,
Щоб виконать її бажання зміг!»

Коли все це обмислив він в душі,
То зверглись скелі од його тіші,—

Він так рубав, він так лупав граніт,
Аж стогін гір лунав у небозвід.

Куди б його не потрапляв удар,
Скрізь гук і гуркіт зводився до хмар.

І дим зітхання, і від кайла пил
Заслали непроглядно небосхил.

Не дим, не пил, а горе і відчай
Встелили млою весь вірменський край.

Ні, це не мла! Це хмари навесні
Лють град камінний і дощі рясні.

Тіша, в граніт встромляючись зубцем,
Як блискавиця, блискала мигцем;

Коли колов він на шматки граніт,—
Так розлітався з-під руки граніт,

Як сніг руками розгрібає люд
Чи як лопата розгрібає бруд.

Вночі і вдень він камені колов,
А хтиве серце ssало з нього кров.

Дізнавшись, люди тлумом йшли в цей бік,
Щоб глянути, який це чоловік,

І, до чудесних придивившись рис,
Од подиву свій палець кожен гриз.

Таким-от чином працював юнак,
А повість далі повідає так:

В ту ніч, коли з царициних палат —
Та ні! — з палацу гурії Фархад,

До розуму вернувшись знов, утік
На те узгір'я, де він рив арик,

То в час, як світ звільнився з нічної мли,
Його в палаці люди не знайшли.

Шапур за ним помчався навздогін,
Але затьмився світ в очах Шірін.

Шапур, його знайшовши, звеселів,
Але Шірін вогонь журби палив.

Шапур схилився до його колін,
Але без нього плакала Шірін.

Вп'ялась стріла розлуки в серце їй —
Вона, щоб скрити пал любовний свій,

Отак казати вирішила всім:
«Я, оселившись в цім краю гірськім,

Задумала одне з великих діл:
Арик прорити через гірний схил.

Напевне, мій творець безсмертний сам
Допомогти схотів моїм ділам,

В наш край того привівши силая,
Щоб тут його змогла зустріти я.

Коли б од нас він зник кудись тепер,
То наші б справи затяглись тепер:

Хоч будем ми трудитись сотні літ,
Та не прорием на горі граніт.

Нехай же скрізь на розшук люди йдуть —
Де міг він скритись — хай там всюди йдуть!»

Коли Махін-Бану спостерегла,
Як зорелика збуджена була,

То зрозуміла гурію вона,
Чого металась бурею вона:

Це камнеборець подихом своїм
Її єство зробив, як шовк, м'яким.

Махін-Бану відчула, що в цю мить
Не можна діви втішити й спинить,

Тож почала сама без суєти
Робити все, щоб витязя знайти.

Нарешті хтось із звісткою прийшов,
Що витязь взявся скелі рити знов.

Всміхнулись уст трояндні пелюстки
В Шірін, коли почула ці звістки,

І шепотіло журне серце їй,
Що треба з ним зустрітися мерщій.

Хоч раз його побачить крадькома,
Щоб він не бачив, лиш вона сама,

Бо хай би раз на неї глянув він —
І власну тайну викрила б Шірін.

Проте тепер щодня Махін-Бану
Відвідувала дівчину сумну.

Питаючи про стан, про почуття,
Щоб зняти з тайн душевних покриття.

Але була, як і завжди, вона
Чесноти повна, чиста й осяйна,—

Любов, яка загаснуть не могла,
На серці в неї рису провела.

Свою красу затьмарила Шірін,
Щодня й щоночі марила Шірін.

Кому про сум свій розповість вона?
Вночі не спить, а вдень не їсть вона.

Немає в неї друга для розмов,
Честь не дає їй зняти з тайн покров;

Лиш здумає: «Піду, де той юнак!»,
Але на це не зважиться ніяк,

Коли ж рішить: «Ні, не піду туди»,
То серце в'яне з розпачу й біди;

Вогонь розлуки палить дух її,—
Нема бальзаму для недуг її!

* * *

Підчаший, дай пугар духмяних вин —
Вогонь душі залле водою він!

Подай мені такий пугар хутчій,
Бо невтоленним біль зробився мій!

ПРО ТЕ, ЯК ФАРХАД КОПАВ
ДЛЯ ШІРІН АРИК

Той, хто вкрашав гіркоту дум оцих,
Так змалював пером оздобу книг;

Вже досвіду набув в труді Фархад,
І бистро рив горби тверді Фархад;

Невтомно він каміння бив тверде,
Бо сподівався витязь, що прийде

Рожевотілий кипарис сюди
Поглянути на скінчені труди.

Тоді побачить пері знову він,
Почує діви ніжну мову він,—

Якщо його смутна душа в цю мить,
Радіючи, із тіла відлетить,

То хай це так і трапиться — дарма! —
Бо інших прагнень в нього вже нема.

Докіль сюди не з'явиться вона —
Гадатиме про це завжди вона, —

Бо клопіт зараз в неї є один:
Про свій арик турбується Шірін.

Коли кінчиться труд його тяжкий,
Про це почує кипарис стрункий

І, здійснену побачивши мету,
До нього явить ласку й доброту.

З надією такою цілі дні
Він бив граніт, бив гори кам'яні;

Насамперед, як вправний будівник,
Він одзначав каналу кожет бік:

Канал завширшки зо три локті мав
І на два лікті глибини сягав,

І над сто сотень ліктів довжини
Він тягся з тої й цієї сторони, —

Сто сотень ліктів вибивши, Фархад
Нових сто сотень відміряв підряд.

Коли він змахом дужої руки
Трошив каміння на дрібні шматки,

То двісті тих колишніх трударів
Враз очищали від груддя цей рів.

Коли в рову ставало чистим дно,
Фархад брав в руки кайло, щоб воно

Вирівнювало стіни арика
Від кожного уступа і дряпка.

Вилощуючи камінь кайлом, він
Так шліфував гладінь камінних стін,

Що стіни сяли дзеркалом тоді,
Усе в собі відбивши, як в воді.

Немов зубці, краї дебелих плит
Він укладав, моцюючи граніт.

А де кінчався брил гранітних шар
І мусив землю рити каменяр,—

Там зазнавав ще більше тяготи,
Бо укріпляв ці нетривкі ґрунти;

Та й тут у власні вірив сили він,
І шліфував камінні брили він.

Та перед цим їх циркулем звіряв
І, мотузок натягши, відміряв.

Готові плити брав за рядом ряд
І ними дно вимощував Фархад.

Він так мостив річище арика,
Неначе досвід мав будівника,

Бо хто туди не гляне — скрізь одно:
Граніт суцільний застелив все дно.

Як десь на гори натикавсь круті,
То він змагавсь, щоб їх звернуть з путі,

І так на це свою тішу гострив,
Що дзьоб її, немов вогонь, жахтів.

Він оселився на одній з вершин,
Бо став тепер вернигорою він:

Коли міцніш підтягував свій пас,
Щоб камінь збить,— збивав всю гору враз;

Коли доходив до гірських вершин,—
Весь шпиль гори трощив одразу він;

Коли копав гори крутої схил,—
Додолу в степ котилась злива брил;

Коли летів з-під кайла камінець,—
До місяця сягав він навпростець,

Аж місяць, щоб не бив його граніт,
Сам виставляв свій ореол, як щит.

Узрівши дощ з камінчиків дрібних,
Зірки ховали голову від них,—

Камінний дощ побив небес лице,
А злива брил — степів і плес лице.

Хоч небеса злякав цей камнепад,—
Вони жбурляли камені назад,—

І досі звідти падають сюди
Ті камені небесної біди.

Так два-три дні вже вергав гори він,
І порохом встеляв простори він,

Вдававсь до сотень вавілонських чар,
Щоб цей арик прорить красуні в дар.

Рівняючи з землею гір шпилі,
Для арика зміняв лице землі

І, циркулем вимірюючи рів,
Вночі і вдень захоплено робив.

І от невдовзі зміг цей будівник
Аж до палацу довести арик.

Зробив басейн він біля тих палат
Завширшки шістдесят на шістдесят.—

Ні, не басейн, а справжнє море це,
Водоймище ясне й прозоре це!

Там побіч місця, де палац стояв,
Високий камінь до небес стирчав —

Округлений, найвищий з всіх висот,
Він мав навколо ліктів щось п'ятсот.

За цей ось камінь взявшись, камнеруб
Його зрівняв і обтесав уступ,

Такий йому надавши кшталт і взір,
Щоб витесать міг з нього богатир

Чудесний, наче небеса, чертог
Для подиву народів багатьох.

Тож не жалів своєї сили він
І витесав чертог із брили він.

Цей дім в басейні відбивав свій вид,
А свій айван¹ підніс аж в небозвід,—

Така ж була і висота склепінь,
Піднесених над житлом в височінь:

Айван три арки зводив з трьох сторін —
Був від склепінь Сатурна вищий він.

Палат чудесних безліч там було,
Багато там колон і брам було.

Фархад цей замок так відшліфував,
Що цільною озією він став.

Узорами айван оздобив він,
Картинами укрит поверхню стін,—

Він змалював престол, де кипарис
Гордливо стан рожевий свій підніс,

І гурієподібних чарівниць,
Які схилились перед троном ниць,

Але були обличчя дів оцих
Лиш формою, вона ж — душею їх.

Він змалював сто тисяч лиць і яв,
Та ще й себе самого змалював,—

¹ А й в а н — ганок, крита веранда.

Безтямного з її краси й принад,
Себе самого змалював Фархад:

Де сяяв образ гурії з картин,
Туди дивився на малюнку й він.

Шапур поміг йому в роботі цій,
Узявши пензель незрівнянний свій:

Якщо отой змальовував людей,—
Доповнював обличчя їхні цей;

Якщо той звірів диких малював,
То цей подоби їхні оживляв.

Отак створив окрасу світу він
І вирізав себе з граніту він,

Коли ж творив він образи її,
То і стогнав, і сліз лив ручаї.

І от, нарешті, замок звівся там,
Такий чудовий, як китайський храм.

Побудувавши пишний дім, Фархад
Кінчив робить басейн і водоспад:

Крізь гори й доли він звіддалеки
Провів в басейн чудесні арики,

Пустивши так їх бігти здалини,
Щоб круг палацу протекли вони;

Коли до замку дотікав арик,
То він із кручі водоспадом тік,

Який, донизу ринувшись, спадав
З двох тисяч ліктів у прозорий став,—

І вистачило б людям тут води
Зросити всі городи і сади.

Коли робота скінчена була,
Вернигора пішов до джерела,

Щоб в арики пустить потоки вод.
Про це почувши, схвилювався народ,

Пішов туди, і так стлумився люд,
Що навіть голці ніде впасти тут.

Так люд на це видовище побіг,
Аж гори й ниви вкрив народний здвиг.

Над ариком ішов смутний Фархад,
За ним — Шапур, його названий брат.

Ішов Фархад, великий майстер цей,
Лючи, як воду, сльози із очей,

Бо чар красуні душу полонив,
Спустошене серце запалив.

Не висихав од смутку струмінь сліз,
І сльози ці арик, як воду ніс.

Ридав з печалі і нестями він
І з тужними ішов думками він:

«Збіговищем весь люд іде ж сюди —
Чи місяць мій не прийде теж сюди?»

Якщо не прийде,— вмеру в печалі я,
А прийде — як потішусь далі я?»

Від цих думок він весь немов заляк,
Аж люд відчув, як мучиться бідак.

Махін-Бану, дізнавшись, що арик
Вже закінчив копати будівник,

Поїхала побачитися з ним
Із незліченним почетом своїм.

Такої величі, таких пишнот
Не бачив ще, не відчував народ!

Скрізь дар несли їй: лали і срібло,
І обсипали золотом чоло,

Але здававсь, в розлуці з пері, їй
Дощем камінним дощ цей золотий.

Небеснорівний з нею почет мчав,
Що зорі швидкістю переганяв:

Найкращу втіху має верхівець —
Швидким конем летіти навпростець.

Фархад цих коней вітроногих стрів,
На вкритих порохом дорогах стрів

І перед ними нахилився він,
Складаючи прибульцям свій поклін:

На нього дивлячись, ридали всі,
Журилися і вболівали всі.

Ішов він журно на чолі юрби —
Їй не було ні міри, ні лічби,

Весь виднокіл вкривала ця юрба
Від гір до гір, з горба і до горба.

Де він ішов, там і юрба ішла,
І так дійшли вони до джерела.

Там зупинився богатир на мить,
Удавши, мовби хоче відпочить,

Насправді ж сподіваючись, що враз
Побачить ту, яка бентежить час.

В очах — сльоза, в душі — вогонь і жаль.
В чотири ока він дивився в даль.

* * *

Підчаший, де ж п'янке вино твоє?
Мене похмілля сподівань заб'є!

На згубу хміль розлуки нам дано,
Від нього лік — чи зустріч, чи вино!

З латвійських поетів

Ян Райніс
(1865—1929)

ВІН ЦЕ ЗНАВ

Він, це знаючи,
Жив у чеканні
З дня, коли хворість
Тіло струнула;

Все це знаючи,
Жив він, готовий
Смерть зустріти.

Жив, ясно бачачи,
Жив, розуміючи
Все, що минулося,
Все, що настане...

.
.

Біля постелі
Діти поникли
В мокрих сорочечках,
З лицями спухлими.

Витерши сльози,
Руку простягши,

Жінка водицею
Поїть востаннє...

Добре він відає,
Ясно вбачає він
Те, що з коханими
Станеться далі;

Все життя — в горещях,
В праці невпинній,
В поті і злиднях,—
Марно кінчається.

Він не лишає
Дітям і жінці,
Крім безпритульності,
Більше нічого.

Це розуміючи,
Вмер він тихо,
Стисши зубами
З ліжка соломі,—

Світлого розуму
Хворий не втратив
Аж до останньої
Смертної миті.

БІЛЯ КАЗАНІВ ЖИТТЯ

Чом сидимо тут,
Склавши руки?
Немов причинні,
Бродимо колом,
В тузі одвічній
Зітхаєм тихо?

По той бік річки
Поля димують
Од випарів буйних,
Бурею збитих:
Бурхає димом
Машина майбутнього,
Піч велетенська
Жахтить од жару,
Казан велетенський
Життям вирує,—
Пломінь змішався
З парою й снігом,
Пломінь з водою
В борні запеклій,—
В борні тій самій,
Що осторонь неї
Ми тут зітхаєм;
Ті ж урагани,
Ті ж поривання,
Пристрасть та сама,
Той самий гнів.
Пильно вдивився
Крізь звиви пари:
Наші братове

Там у спекоті
Стали — й до себе
Кличуть всіх нас.

Чом сидимо тут,
Склавши руки?
Немов причинні,
Бродимо колом?
Йдімо зі всіми
В спільні лави!
Знову ставаймо
До боротьби!

Життя вирує,
Старе згорає,—
Розводьте ж племін
На кожному місці,
Куди нас кинув
Великий вихор!
Байдуже, де скипає
Життя буйнішим виром,—
На півночі чи півдні,
На заході чи сході,—
Аби кипів цей вир!

З півдня і півночі,
Сходу і заходу
Сили збираються
Спільним громадям.
Пара стовпами
Зводиться вгору,
Злившись верхів'ям
З небом захмареним,
Зрісши великим

Гіллястим лісом,
Що тінню вкриває
Весь круговид,—
З-під тіні видно
Новітній світ.

1907—1910

* * *

Борцем я був у всі прожиті дні,
На битву йшов у перших лавах завше,
І в розпалі духовної борні
Багато літ прийшлося прожити мені
Таких тяжких, що слабну, їх згадавши.
Ніколи я борні не уникав,
Хоч тисячі причин для цього мав,
Що будь-кому служили б за підставу
Покинути борню тяжку й криваву.
Я інших праць чимало розпочав,—
Ці мирні праці звершення чекають,
Давно лежать, давно мене волають.
Я й сотої частини не явив
Того, що душу сповнює неситу,—
В ній безліч є невимовлених слів.
О, так багато я сказати можу світу!
Від слів незмовлених в безсонні я знеміг.
Я задихаюся від них,
І все-таки їх заглушити мушу,
Хоч цим ображу власну душу,—
Можливо, я вже вбив її навік
І змучує мене її страждання й крик.
Хай так! Я все ж боротися не кинув

І в затишку ні року не спочинув,
Не змарнував ні тижня, ні доби,
Бо вищого нема в житті від боротьби!
Це — боротьба тяжка, безжалісна, могутня
За долю нашого народу, за майбутнє,
Яке тепер, сьогодні, в наші дні
Вирішується в битвах і борні.
Народові ми мусим допомогти
Несхибну путь, до сонця путь знайти.
До сонця зрікся йти я манівцем своїм,—
З народом вкупі я. Народ є над усім!

1906—1907

З естонських поетів

Март Рауд
(1903)

МИКОЛА КОЛОМІЄЦЬ

I

Злинув літак. Його сріберні крила
Зносять, несуть нас за пруг небосхила.

Повагом купчаться хмари навколо,
Вкривши туманом і небо, і поле.

Скрізь — тільки хмари в здиманні, в кружінні,
Поряд із нами вітри йдуть осінні.

Зводить пілот корабель наш угору,
Сонце і небо являючи зору.

Тут, понад хмарами, сяйво безкрає
Блиском разючим нам в очі влучає.

Зникла земля десь... Під нами засяли
Краю казкового сніжні обвали,—

В далях безкраїх, по всіх небосхилі
Дивні, застигли громадяться хвилі.

Простір висот... Височінь нас вгорнула.
Що попід нами — Воронеж чи Тула?

Що там за ріки і села, припнуті
На стодоріжнім отім перепутті?

Хмари ясніють. Світлішає нині
Наша дорога у хмарній пустині,—

Десь в глибині вже виблискує раптом
Поле зеленим, осяяним клаптем;

Ширше і ширше в тумані, що никне,
Чисті й ясні розкриваються вікна.

Тінь літака лине слідом за нами
Лугом і лісом, річками й полями.

Так летимо ми у далеч невпинно
І впізнаєм: це вже ти, Україно!

Це — твої обшири, величі повні,
Це — твого степу ткацтви кошовні,

Це — твої, синім прокреслені, ріки,
Білі, як цукор, хатки світлоликі,

Це — твоя пісня... Її ніжне слово
В шумі вітрів тут я чую раптово.

II

Пісню твою, Коломієць Миколо,
Я не забув й не забуду ніколи...

Німці в Естонію з півдня пробились
В час, коли ми в Саад'ярве зустрілись,—

Сівши над річкою, ноги зболілі
Мили і довго мовчали в знесиллі,

Та заспівав ти — про вечір і квіти,
Збиті копитом, як мчав на коні ти,

Про довгий шлях, що крутився над ставом,
Тихо осяяним місяцем млявим.

Пісню зачувши твою, в ті хвилини
Я ніби бачив красу України,

І ось тепер захотів я узріти
Шлях, що пройшов ним по рідній землі ти.

Шлях, по якому пішов ти в походи,
Квіти акацій, осяяні води...

Тягнуться білою низкою хати,—
Як поміж ними твій дім розпізнати?

Може, в цю мить наш літак тінь крилату
Кинув згори на твою рідну хату?

Може, це батько твій з снопом на спині
Он там вдивляється в простори сині?

Чи твоя матір вже зна, що востаннє
Ти в Саад'ярве співав про розстання?

III

Ми відступали... Он міст — він був цілий,
Зараз стирчить лише стовп обгорілий,

Впали уламки потрощені в воду,—
Ні переправи тут, ні переходу,

Третю добу над цією рікою
Мечеться полум'я впертого бою,—

Купчили сили загони народні,
Щоб переплинути пр́остори водні,

Та не змогли цей рубіж подолати.
Тільки вночі замовчали гармати.

Мла рожевіє. Ясніє світання.
З нашого й з їхнього боку — мовчання.

Сонце підноситься. Далеч світліша.
Дивна, незвична й вражаюча тиша!

Вийди хоч прямо на взгір'я укiсне —
Постріл не грюпне і куля не свисне.

В розвідку, швидше! Не хочуть чекати
Юні народних загонів солдати;

Запал підносив їх, серце заграло,—
Гніву багато, а досвіду мало.

Ось вже пливуть. Ось вже вийшли. Вдалося
Стати на березі... Тут почалося!

Постріли. Раптом, як струм, звідусюди —
З кожної ями, хатини, споруди.

Черга вогню перехресного свище,
Рине фонтаном з підвалів, з горища.

— Падай! — хтось владно гукнув в цю хвилину,
Всі залягли. Почали стрілянину.

Враз прошипіла граната, упавши.
Змовк кулеметник німецький назавше.

Це Коломієць!.. Очима він знову
Пильно шукає німецького схову.

Кинувсь вперед. І, немов за наказом,
Слідом за ним всі ми кинулись разом.

І подолали. Один ти, Миколо,
З трав прибережних не встанеш ніколи...

Ми боронили завзято і вперто
Землю, за волю якої помер ти.

IV

...Шлях наш високий триває тим часом.
Дим, наче хмари, встає над Донбасом,

Але ці хмари, величні і гожі,
На краєвиди казкові не схожі,—

Бачим не казку ми в них нетривалу,
А виблиск полум'я, сполох металу,

Бачим свідоцтво трудів титанічних,
Наших сягань і піднесенень величних...

О Коломієць!.. Ці хмари, ці барви
Мужні, як пісня твоя в Саад'ярве;

Може, твої це путі й перевали,
Може, тебе тут в похід виряджали;

Може, твої тут брати йшли до бою,
Названі Гвардією Молодою;

Може, дитячих часів твоїх свідки
Варять невтомно тут сталь п'ятилітки;

Може, в садах цих в день доброго свята
Пісню твою тут співають дівчата...

Гляну сюди, чи туди погляд кину —
Як розпізнати твою нам хатину?

Годі! Я знаю — помилки не буде,
Бо твоя рідна оселя тут всюди!

Пісню ти знав про шляхи гордовиті,—
Сам рушив шляхом найбільшим у світі,

Шляхом, що з'єднує Таллін з Москвою,
Кохтлу з Дніпром, голубою рікою!

В думках про тебе не скнію я кволо,—
Ти — один з тих, Коломієць Миколо,

Котрим безсмертя, досягнуте грізно,
В серці своєму дарує Вітчизна:

Мудрість її, нездоланність і сила
Подвиги наших героїв зродила.

Із зарубіжних літератур

З польських поетів

Адам Міцкевич
(1798—1855)

ЗАЛИЦЯННЯ

Доки оспівував доченьку люблю,—
Слухає мама, а дядько читає,
Тільки зітхнув про привабливість шлюбу,—
Слухаю я, вся родина питає.

Мама про села й про душі бурмоче,
Дядько — про грошики, ранги, доходи,
А покоївка в прислужника хоче
Звідать, чи мав я любовні пригоди.

Дядечку, мамо,— одну маю душу
І на Парнасі — мої володіння;
Гроші пером заробляти я мушу,
Ранги — майбутнє надасть покоління!..

Чи я любив? Це питать не до діла!
Вмію любити? Ладен доказати:
Кинь служника, покоївочко мила,
Стукни вночі до моєї кімнати.

1825

ДВА СЛОВА

Як з тобою вдвох лишаюсь,
Ні про що я не питаю:
В очі, в губки задивляюсь,—
Може, ті думки вчитаю,
Що таяться в óчках любки,—
Може, ті слова впіймаю,
Що не змовили ще губки,
Чи потреба є тлумачить,
Що волію чути й бачить? —
Річ не дивна і не нóва,
Люба дівчино, два слова:
Мій коханий! Мій коханий!

Не знайду й на тому світі
Образ інший, більш жаданий,—
Хай лише отих два слова,
В погляді твоїм одбиті,
Видні всюди, знову й знову
Бачить зір мій полум'яний,
Хай мотив той ненастанний
Я від раннього світанку
Аж до присмерку вчуваю:
Мій коханий! Мій коханий!

Слухав би оцю співанку
В варіаціях без краю.

1825

РОЗМОВА

Моя укохана! Навіщо нам розмова?
Чому, щоб почуття з тобою поділити,
Не можу душу я у душу перелити?
Чому розмінюєм її на дрібність слова,
Яке раніше, ніж до серця долетить,
Змарніє на вустах, в повітрі зникне вмить?

«Люблю тебе, люблю!» — ці зойки сторазові
У тебе збуджують лиш скаргу і скорботу,
Бо неспроможний я всю глибину любові
І гідно висловить, і виявить достоту.
Я сили не знайду, як в летаргічнім сні,
Я натрудив уста зусиллям цим даремним,
Та зараз їх зіллю з устами я твоїми,
Щоб розмовляти нам биттям двох серць таємним,
Зітханням пристрасним, цілунками палкими,
І розмовляти так багато днів і літ,
Докіль не згине світ і як загине світ.

Одеса, 1825

Юліуш Словацький
(1809—1849)

МЕЛОДІЯ. I

1

В душі моїй горить блиск щастя і надій,
І сміхом радості моє обличчя сяє.
Ні, маю на лиці я посміх не такий,
Коли моя душа в собі печаль ховає.

2

Не довго променюсь я радісним лицем,
Бо гасне сміх, в душі лишивши жаль, мов кару.
Так захід сонця млу поймає багрецем,
Холодну і смутну оздоблюючи хмару.

3

Купуєм щастя ми ціною мук і бід,
Незгода почувань терзає дух людини,
Але, опалений промінням сонця, цвіт
Іще жадливіш п'є холодних рос краплини.

4

Ох, насолод життя найкраще той зазна,
Хто сприйме молодим дари щасливі долі,
А той, чиє чоло вкриває сивина,
В минулім хай живе!.. Минуле гоїть болі.

5

Надгробцем перед ним закрите майбуття,
Він так, як змолodu, не вчує насолоду.
Мов сонце взимку,— блиск одрад його життя
Осяє хмуру млу, та не розтопить льоду.

1826

МЕЛОДІЯ. II

1

Коли б знайшов я десь тебе достойний дар,
Його б оддав, не гаячись хвилини.
Квіток Софіївки я бачив пишний чар,
Блукав квітчастими ланами України.

2

Та серце зрадило, роз'ятрило жалі!
Цвіт папороті я хотів тобі зірвати,—
Ні, видно, не росте цвіт щастя на землі
І щастю справжньому на світі не блищати.

3

Прийми ж цю квітку, хоч вона непоказна,
Та біла, мов святе чуття в душі невинній.
Як чуле серце, враз в ніч місячну вона
Розгортає листки, лє пахощі невпинні...

4

Коли б повірив я казанню мудреців,—
Бажав би, щоб чуття ти мала менш вразливі,
Але ніколи той, хто сумувать не вмів,
Не зможе оцінить і дні життя щасливі.

5

Нехай, коли сльоза твоїх торкнеться вії,
Мій лишок радості твоє лице прикрасить,
Коли ж, мов іскра, жаль сяйне в душі твоїй,—
Надія золота нехай його пригасить.

1826

ОДА ВОЛЬНОСТІ

I

Злети, світлий ангеле волі,
Над мертвим полинувши світом!
Уже на вітчизни престолі
Сплелися вінки пишним цвітом
І пахощі в'ються з кадила!
Поглянь же: це світ обновився,—
це люди живуть по-новому!

Поглянув — і в небі ясному,
Засяявши до небокраю,
Розкрив він над Польщею крила
І слухає гімн цього краю.

II

А там уже на нас чигає в тьмі віків
Неволі дух — він гордо топче трони;
Гнучись під тягарем кривавої корони,
Він мовить щось, але не зрозуміти слів!
Це обеліск,— письмом, накресленим на нім,
Колись він тішив люд, вгортався млою диму,
Та зараз, перенесений до Риму,
Він — мертвий камінь, непотрібний всім.

III

Колись вся Європа здавалась
Єдиним готичним собором,
Де вірою арка в'язалась,
Вінчалась небесним простором...
Там голосом старця тремтливим ¹
Вістилися вирoki долі
Землі можновладцям гордливим,
Бучній королівській садибі,—
І промінь освіти поволі
Заледве продерся крізь шкельця в соборній
розцвіченій шибі.
Якийся чернець біля брами ²
Спинивсь, не явивши покори,—
Він з богом боровся словами,
Не прагнучи з господом згоди.
Упали, захитані словом, собори,—
Проміння засяяло щире...
Цей первісний подих свободи
Був первісним подихом віри.

¹ Тремтливий старець — папа римський.

² Чернець біля брами — Мартін Лютер.

IV

Зросли, мов сосни, до небес, царі і королі.
Хіба знущання з людських прав до помсти не волає?..
На Альбіону острівній землі
Був Кромвель. Хто про Кромвеля не знає?..
Він кров'ю Стюартів залив ступені трону
І не зійшов на трон, погордувавши ним.

Чим є тепер король усього Альбіону?
Блискучим приви́дом, марою,
Щербатим місяцем блідим,
Що в сяйві сонячнім видніється порою.
Та руки велетнів взяли́ся до стерна,
Святиню прав несуть численні покоління.
Дивіться: за труною знов труна
Ввіходить під хмурне Вестмінстерське
склепіння! ¹

V

Об Новий світ іспанське б'є весло...
Там продають слабіших дужчі,
Там, в Новім Світі, в тьмяній пущі
Скорботне дерево зросло ².—
Під ним, трудом зморивши груди,
У мріях про щасливі дні
Гуртом лягали спати люди,
Гуртом вмирали уві сні,

==

¹ Вестмінстерський собор у Лондоні, де могили найвидатніших людей Англії.

² «В Америці є дерево, назване деревом смерті. Людина, яка засинає під ним, вмирає». Цю легенду наведено в примітці Словацького до цього вірша.

І смертю сон їх сплачувавсь, бо долі,
Бо волі вольної наснився їм прихід.

Але зросло там дерево неволі,
Зросло над трунами,— могилою був світ.

Усе покрила тьма бездонна,
І дух останньої людини погаса!

О ні! На заклик Вашінгтона
Американець воскреса,

І над чолом його корона —
Святої вольності краса.

А смерті дерево — це щогла яснодзвонна.
Повстаним на гнобителів яса!

VI

Тож ночі не бува над вільною землею?
Свобода, як орел, летить до всіх країн.
Бог вільні племена вкрив ласкою своєю;
Героїв нагородить він.

VII

Чому так тужно дзвін гуде
З сільського бідного костюлу?
На цвинтар люд сумний іде,
Схиливши голову додолу;
Труна, а за труною діти,
Знайомих мовчазний гурток.
Молитви шепіт сумовитий
Колише вогники свічок.
Ідуть на цвинтар через браму,
Труна — на синовім плечі...
Йдуть, чорний розпач несучи,
Жалобу чорну і нестяму.

Чому вони такі смутні?
Чому поїняв одчай родину?
Лишилась спадщина рідні,
А сам він, лігши в домовину,
Забуде смутки та жалі...
Брати! Він вмер — він був останній у селі,
Хто бачив вільну батьківщину!
Сини іще в жалобний одяг вбрані,
Хоч вільні землі вже належать їм.
До батьківських могил, брати кохані,
На них гукати й кликати ходім!
Ачей, почують заклик наш з могили?

VIII

Я бачив, як юнак, ще повний моці й сили,
Вогню душі не змігши побороть,
Кричав: «Чом пут моїх не розіб'є господь?..»
Але навкруг — мовчання безвідмовне,
Тож сам він одказав: «Я є життя владар!»
О слово, розпачу страшного повне!
То завданий його думкам удар
Збудив у нього мисль таку жахливу —
І впала смертна тінь на голову гордливу.
Але одна ця мисль думок зродила сотні,—
Які могутні ті думки скорботні!
Їх розум множить, збільшує, снує
І з недовірством злитися дає...
О недовірство! Світоч пекла злий.
Чи є чесноти?.. Ні, чеснот немає,
І лиходій уже не лиходій!
Але високі почуття людей
Ти важиш хибно і недбало,—
Так людство думало, і людство закричало:
«Хвороба віку — дух недужий цей!»

Та тьма була лиш провіщанням сонця.
Свободи ангел вже прийшов,
Свобода має оборонця.
Так зводьте ж світлі чола знов!
У даль морську рушайте, смілі!
Вперед спрямовуйте кермо!
Крізь люті хвилі пливемо,
Хтось, може, впливе із хвилі!
Подібні ми до тих плавців,
Які в глибінь морську пірнають
Крізь вир розгойданих валів,
Що ними крутять і кружляють.
В глибинах зникне не один,
Але хтось вирине з глибин,
Корали винісши прозорі.
Сурмить він в Амфітрітин ріг¹,
Та згине там багато з них,
Навіки залишившись в морі.

1830

ПОХОРОН КАПІТАНА МЕЙЗНЕРА

Його труну взяли з шпиталю друзі,
Щоб поховати десь в кутку глухім.
Ні мати сліз над ним не ляла в тузі,
Ані хреста могильного над ним!
Ще вчора був він повен ваги й сили,
А завтра вже не буде і могили.

¹ Амфітріта — в грецькій міфології богиня моря.

Хоча б йому поклали в домовину
Під голову вояцьку карабін!
Ще димом пахне дуло карабіну,
Що з нього бив по Бельведеру він¹,
Хоча б у серці вража сталь чи куля!
Так ні! Шпитальне ліжко і кошуля.
Чи він гадав в ті ночі світло-сині,
Коли вся Польща твердо меч звела,
Коли сумний він спав, як в домовині,
Та, клич зачувши, сон зігнав з чола,
Коли стискав руками карабіна,—
Чи він гадав тоді, що так загине?

А от сьогодні вийшов сторож з брами,
Прийшли й відьми, що трупи стережуть.
І розчинили двері перед нами,
Питаючи: «За братом ви, мабуть?»
Чи це не той, з яким учора люди
Ще говорили? Чи не він ось буде?»

З його лиця стягли рядно шпитальне,
Кривавий плат, яким прикритий був,
Очима він вглядався в сяйво дальнє,
Але від нас обличчя одвернув.
Відьмам внести звеліли домовину,
Назвавши братом мертву цю людину.

Нас приголомшив вид нужди такої,
Хтось запитав: «А де ж його ховать?»
І відповів нам сторож в супокої:
«На тій землі, де божа благодать

¹ Б е л ь в е д е р — палац у Варшаві; в нього першого стріляли польські повстанці 1830 року, бо там жив царський намісник.

Дозволила до однієї ями /
Складати труни з бідними мерцями».

Один з нас гірко кинув їм на сплату
Якусь монетку і промовив їм:
«Хоч Місегеге відспівайте брату,
Поставте хоч горожу й хрест над ним!»
Мовчали ми, роняючи, як шану,
І сльози, й гроші в миску дерев'яну.

Хай буде хрест, ще й з написом бляшаним,
Щоб перед богом він хвалитись міг,
Що був в полку дев'ятім капітаном,
Мав славу й честь од рицарів своїх
І ліг, нічим не скривдивши країни,
До складеної з датків домовини.

Ти, боже, шлеш свої убивчі стріли
На оборонців краю з висоти!
Тебе цим прахом молимо щосили,
Хоч нашу смерть, ти сонцем освіти!
Хай з брам небесних зійде день над краєм,
Хай бачить світ, як ми отут конаєм!

1841

НЕ МОЖЕ НЕДОЛЯ МЕНЕ ПРИГНОБИТИ...

Не може недоля мене пригнобити,
Я маю дорогу второвану й гожу;
Дорога ця: жити — страждати — творити,
І так я роблю, більш зробити не можу.

Кохання колишнього світлі години,
Посвітачі в сяйві зірниць заяснілі;
Тепер же значніші є справи в людини,
Великі й печальні, мов сонце на схилі.

Годинник життя наставляють ці справи
І дух, наче жайвір, з них в просторінь пряне.
Дай поміч ти жайвору, боже мій правий,—
Хай весело злине, хай високо стане.

Я краще скажу: як життя пригасає,
Угору душа, наче ластівка, мчить ся.
Дай поміч тій пташці, що в світло безкрає
Втопила свої звеселілі очиці.

1845

ДАЙТЕ ЗЕМЛІ МЕНІ СМУЖКУ ЄДИНУ...

Дайте землі мені смужку єдину,—
Чи забагато, брати мої милі?
Дайте хоч брилу, і постать людини,
Вільної духом, поставте на брилі,—
Зараз же я покажу вам увіч,
Що в тої постаті — двоє облич.

Дайте-но зірку мені найяснішу,
Сяйвом злотистим сповиту комету,—
Хай пролітає над пущами в тишу,
Ставши для Польщі за смертну прикмету,—
Зразу ж зберу свою міць потайну,
Крила розкину — і зірки сягну.

Браття! Коли я хилюся в молитві,
Молячись богу за люд, за вітчизну,—
Начебто чую, як кличуть у битву
Рицарі, ворога гонячи грізно.
Бути отам. Путь по зорях знайду.
Зорі ж глузливо питають — де йду?

Зорі холодні, світів чортовиння!
Ваша невіра мене забиває...
Ходжу і так я, вже повен шаління,
Всюди говорю, що край наш палає,
Кидаю скрізь, мов свідоцтво, вогні,—
Ні, то лиш серце палає в мені!..

Ципріян Норвід
(1821—1883)

СИРОТИ

Чи бачив ти сиріт, коли в очах їх тужних
Раптова збудиться веселість? Та вона
На мить сяйне і миттю промина,
Втопаючи нараз у хмарах осоружних.
Нещасні дітлахи! Є втіхою для них,
Якщо згадає хтось батьків померлих їх,
Бо в молоді серця тоді знов ласка плине.
Вони — як лілія, що розтуля вуста,
Лиш промінь сонячний промкнеться з-за хмарини.
Нещасні дітлахи! Заможність зла й пуста
Глузує часто з вас, а старші кажуть, наче
Це й добре, бо «чому дурна дитина плаче».
І от, як наглий гість, приходить втіха знов,
Розквітнувши, немов фіалка на галяві
У час, як одцвіли всі подруги ласкаві,
Вона ж одна стоїть — і де знайти їй схов?
Куди не позирне блакитними очима,
Скрізь терня, колючки і пуща несходима.

Проте не всі такі сирітки нещасливі...
Я бачив юнака: у злиднях живучи,
Він гроші заробляв, робив удень, вночі,
Бо гроші ці були за джерело єдине,
Яким підтримував він матінку свою.
Тепер живе він сам, та згадувать не кине
Про незабутню мить, як неньчина рука,
Зів'яла і худа, прощала юнака,
І так було йому, як по грозі в гаю,
Чи як увечері, подавшись до костьолу,

Зустріти ангела, що йде з-за видноколу.
Іще інакшого я бачив сироту,
Коли в колясці він пишався на майдані,
І гучно реготав, і лиця мав рум'яні!
І цяцьку золоту.
Не був він сирота. Він — той, що зветься нині
Невтішним у журбі, як пишеться в листі,
Розісланому всім знайомим і родині
З запрошенням прийти на поминки святі.

Я згодом бачив ще одного юнака,—
Його юрба людей побожних уника,
Коли ж на неї він прихильно скине очі,
У відповідь юрба на нього гляне так,
Немов закидати його камінням хоче,—
Байстрам був той юнак.
А він, їх зорами, мов каменями, битий,
Здолав би й всі кидьки, як рани, полічити,
І плаче він в журбі.
Десь в нього є рідня, та ждять її звідкіль?
Підходить часом він до входу в дім препишний,
Де в розкоші живе отець його зловтішний,—
Там з долею веде він довгий спір тоді,
Щоб не топтала мрії молоді.
Нещасний! Трапив він, як в комашнік мотиль,
І марно тріпотять його подерті крила,
І кращого життя не знайде він собі,—
Гурма страхіть йому шляхи всі заступила,
Вони стоять навкруг,
Скрізь пнуться знавісніло,
Терзають бідний дух,
Мордують бідне тіло.

Нарешті здивав я ще дивака одного:
Він по своїх батьках жалоби не носив,

При людях не ридав, на цвинтар не ходив,
Але нечасто хтось в очах побачив в нього
Промінчик радості, та й той, такий блідий,
Блимливий, схований, світився з-поміж вій,
Неначе в місяця так блимати навчався.
Цей хлопець з дня, коли зі світом привітався,
Нещасний був, проте на це він не зважав,
До неба поривавсь, робив, що мав робити,
Земних цурався справ.
Невдачі зазнавав він у дрібницях навіть,
Немов біда його обрала за мету.
Безвинно наражавсь на лихо й тяготу
І рвав лиш колючки, коли тягнувсь до квітки...
Оцього сироту не хтіло щастя бавить,
Та, в небо дивлячись, він зрік мені слова,
Що сиротиною себе не відчува!
Тоді я очі теж собі до неба звів,
А зір у небі повно.
І в зорях прочитав я таїну тих слів,
Там сяяла вона виразно й ясномовно.
Душею скуштував я хліба цих словес
І вже не міг її відняти від небес,—
Так звабили мене їх подихи духмяні.

Тоді я взяв свої заплакані разки,
Молитву проказав в могутньому мовчанні.
От знов зведусь, нові вчуваючи думки,
І побіжу до вас зі словом невгомним,
І правди каганець вам радо простягну,
Вам, бідним дітлахам з тужливими очима.
Самотні ви йдете за тлумом похоронним,
Самотні мусите дивитись на труну,
Що вам смутні серця стискає невмолимо
І огортає світ вам в темну пелену!
О, ви — це квіти. Вас недоля зірве зла

І стане, сидячи на свіжій ще могилі,
Сплітати з вас вінки, покручені й змарнілі,
Щоб їх тулить собі до дикого чола.

1840

ДУМИ

Хіба вже таке камінне серце у бога отого,
Що журна людина в нього не випросить анічого.

Кохановський

Дикі смутки, мов кілкого глоду чагарі,
Обросли життя отого марні пустирі,
Хмари небо затулили,— а якщо на хвилю
Сонце усміхом позлотить потемнілий світ,
То цей усміх нетривалий сяятиме стільки,
Скільки сяє чародійний папороті цвіт.
Стогне, долю проклинає, скаржиться людина,
Раптом, знов підбадьорившись, вгору зводить зір,
Дивиться — ачеї і справді в небі є щілина,
Крізь яку заглянуть можна у небесний шир.
Та в сльозах одчаю тоне, никне око зряче,
Мучить біль людину, серце кам'яніє вмиць,
Небо ж, замкнуте, як завше, і тепер мовчить,
Не сміється і не плаче!
А тоді той, званий глуздом, справжній труп чуттів,
Появляється й доводить мудро він людині,
Що сягти небес негоден людських дум порів,
Що для дум є досить місця й в затишній хатині,
Він немовби каже: «Краще жити у труні,
Там ні бурі, ані сонця не буває, ні!»
Бідна, ох, людина бідна! Що вона подіє?
Має ждати, доки в серці все не спопеліє?

Груди висхнуть, очі згаснуть, стьмариться життя,—
Так вона і буде в світі вікувати з одчаю,
Гарна, зблідла, штивна, наче неживе дитя,
Наче утла урна, повна попелу до краю?
Бідна ти, людино, бідна! Чи путі оманні,
Як веслом, думками креслиш в неба океані,
Чи над полем батьківщини хилишся в труді,
Щоб для рідних засівати добрим збіжжям поле,—
Скрізь і завше пробуваєш в скрусі і в біді:
Не мине біда *ніколи*!
Що? Ніколи? Ні, *ніколи* не було й нема
На оцім малім кургані, названім землею,
Бо *ніколи* — те, що вічність стверджує сама,
Те, що тільки бог змовляє мовою своєю,
На землі нема *ніколи*. Ех! Нам сльози втруть
Навіть порошинки в жменьці, якщо воля бога.
Тож пройдім життя достойно — недалеко путь —
Без омани і без блиску марного отого,
Що лише бруднить людину. Далі, друзі, йдім!
На чолі кривава пляма не бруднить сумління,
Рана зкровлена на грудях не ганьбить людей,
Бо вона — мов ієрогліф муки і боління,
Що його не розуміють на землі, та в небі
Знайде тлумача для себе
Знак священний цей!
Тож ходімо далі, друзі! Далі до могили
З піснею, що гордо ллється з людських серць ясних!
Тож ходім, борімось, доки вистачить в нас сили,
Тож ходімо, не корімось шалу й буревію,—
І нехай усі співають співом душ своїх
Пісню про Любов і Віру, пісню про Надію.

ВЕЧІР У ПУСТЦІ

(Фантазія)

Дух дихає, де хоче,
і голос його вчуваєш,
але не знаєш, звідки приходить
чи куди іде.

Тиша

Говорять, я глуха й німотна, я ко́лішу
Імлою вгорнуту колиску мрій і снів,
Над нею звиснувши. Вчувають люди Тишу
У гомоні дерев, у дрімбі¹ комарів,
Не розуміючи її пісень німих,
Бо тільки в звуках їм дано збагнути мову
Убогу, хоч гучну. Чи знає хто із них,
Що краще з *Тишею* провадити розмову,
Аніж з людьми?.. О ні, я — тишина не та,
Що в хащі лісові, у нетрі, між дерева
Бреде, як мрець, або, як хмура королева,
Проходить, палець свій поклавши на уста,
І душі зрошує, мов дум роса перлиста,
І в груді мандрівця лле пахощі свої
З лілейних чар і скрізь розпитує гаї,
Чи конюшина в них цвіте чотирилиста
Або двояк-горіх і як їх розшукати?²
Ще інша Тиша є, з'являється вона
У мить, як тягне кат приречених до страти,
І ця розбійницько-невинна Тишина

¹ Д р и м б а — бреньливий музичний інструмент, на якому грають звичайно цигани. (Прим. автора).

² Чотирилиста конюшина та подвійний горіх ліщини, за народним переказом, віщують щастя тому, хто їх знайде, отож їх шукають з напруженою увагою і в глибокій мовчанці. (Прим. автора).

Жахає глядачів, проймає геть до дна
Людські серця,— її виносить кров нагору,
Жене по жилах ввись, сплітає в спільність хору
Всю мўзику життя. Могутня тиша ця,
Останній звук життя, пронизує серця,
Людей навчаючи вмирать по-християнськи...

О ні! Не перша я й не друга Тишина.
Я просто речниця житла німого, плину
Струмком прозористим, як повість про людину,
Про хатній труд її, що стільки поглина
В людини сил,— нехай у спільнім хорі
Тут мовлять речі. Так в безлюдному соборі
Над пущею свічок, над лісом колонад
Лунає тишина, співаючи: «Свят! Свят!»
Так і житло людей, коли стоїть порожнє,
Лунати почина. Тоді начиння кожне
Своїх шукає слів.

* * *

Ось вечір-тепловій
На мрійну землю впав. Шугнувши помилково,
Об шкло тремке вікна метеличок нічний
Вдаряється, і шкло тоді бринить раптово.
Ось липи зашумлять, ось пісня звіддалі
Спливе і потече струмливо по землі,
Мов срібний дощ,— а тут стоять гуртом в хатині
Всілякі речі: звівсь, як слон, великий стіл,
Покірно несучи на широченній спині
Вантаж книжок, об кут зіпершися без сил.
Понад столом висить якась чудна картина,
Неначе скаржиться її зчорнілий вид,
Що раму в неї їсть жадний хробак невпинно,
А на її лиці павук лишив свій слід.
Висить, замислена. На вікнах ржаві ґрати

Повійка¹ спромоглась так цвітом повкривати,
Так обплела метал вона, стрімка й витка,
Як тулить дівчина до лат войовника
Своє ясне чоло.

* * *

П о в і й к а

Я віддаюсь забавам,
Хоч грати ці тверді стискаю скільки сил,
Ще й вгору вперто пнусь,— і ось уже небавом
Обсиплю квітами я місяць наокіл;
Його проміння вже в моїх руках вляглося,
Тремтуче, як той сніп, як біле те колосся,
Коли підморгує тремтінням довгих вій
Воно женцеві. Ах, оцей вітрець нудний!
Якби покинув він марудну забаганку
Торкатись кіс моїх...

М е р т в а г о л о в а²
(З фрамуги вікна)

Якби-то на світанку,
Коли злотистий день іще не став на пруг,
Якісь зловісні сні не лазили навкруг,
Якби тебе хробак не мордував безкарно,—
Тоді по небесах було б літять так гарно,
Але тепер, коли сухе, зчорніле віття,
Немов кістяк змії, стирчить перед вікном
І прикро висне скрізь гнилих листків лахміття,
Тоді не схилиться посивілим чолом
І місяць, щоб вдягти вінець,— він піде далі,

¹ Повійка — березка, в'юнка рослина.

² Мертва голова — нічний метелик.

Регочучи: адже ж чудні і нетривалі
Надії ті...

Повійка

Тобі чуже натхнення духа,
Яке в моїх очах палає мрійно так
Блакитним вогником!..

Мертва голова

Ти досвіду послухай!

Картина

Ти чула, як вищить точильник рам — хробак?

Годинник

Ти знаєш, скільки сил і скільки часу треба,
Щоб досягти з землі галузкою до неба?

Мертва голова

То з шалу ти верзеш!

Повійка

Лише мохи ростуть

На голові твоїй. Твої чуття — схололі.

Годинник

Такі і в мене теж?

Повійка

В годин тісному колі

Нема де стать одній, яку безсмертям звуть!

* * *

Тут вихор затрусив вікном,— отак змиває
Вода підмитий ґрунт і намулом вкриває
На водоростях дна листочки молоді.
З речами й хатою теж скоїлась тоді
Одміна. Впала тьма. Імлисто, чорно, глухо
В хатині стало тій. Звичайне смертне вухо
Нічого не могло почути, і не міг

Нічого смертний зір тут вгледіти, аж доки
Не посвітлішало. Повійки стан високий
Обвиснув, змокнувши від струмів дощових.
Повз місяць хмари йдуть пливкіше і бистріше,
А місяць, наче ксьондз у день Трьох Королів¹,
Мов крейдою, своїм м'яким промінням пише
На дверях і кутках, щоб добрий рік наспів.
Так ксьондз, накресливши на хаті й на стодолі
Три літери святі, замислено стоїть,
Посивілим чолом хитаючи поволі,
Немов колискою, де згадки сплять. В цю мить
Мовчазно насува кошлату хмару сіру
На вид свій місяць, мов з лиця сльозу він щиру
Втирає рукавом чи, хмурячи чоло,
Щось мислить і собі... Півтемно й пусто в хаті.
І дивно так, немов вона, як сні закляті,
Лише наснилася, а справді й не було
Її у дійсності.

Хто зводить свої очі
Вночі до рою зір, хто пахощі охоче
Жадними п'є грудьми,— хай робить він за дня,
Коли примари снів стирає сяйво денне
І думи поглина щоденна метушня.
Тоді життя, ясне, справдешнє, достеменне,
Мертвіє і стає мов трухлий вламок кості,
На котрій квітла плоть і грав колись рум'янець.
Ні, треба стерегтись тих марень, тої млості,
Вона, оманлива, як прókлятий поганець,
Привабить, обведе, навчить на крилах линути,

¹ Власник чи правитель господи писав у цей день на кожному куті хати, стодолі, комори та обори літери Г. М. В., себто: «Гаспар, Мельхіор, Валтасар» — імена трьох королів.

Щоб в коло дійсності небавом знову вкинуть,
І прийде знов нудьга, і прийде біль тоді,
І серце стиснеться.

* * *

Між хмар зірки бліді
Згасають. В хату впав рожевий промінь ранку
І кинув трепетно він на підлогу тінь
Листків повійки. Враз по небу блиск світанку
Потоками розливсь, немов у височінь
Піднесли ангели мечі непочисленні,
На чати стаючи, і відблиски огненні
На тлі мандрівних хмар заграли переливно.
В кімнаті — тишина. Вступила пустка в дім,
Але вже не було так моторошно й дивно,
Як снилось поночі невдовзі перед тим.

1840

БУРЯ

(Фрагмент)

Сміливо, юначе! Хоч близько безодні,
Хоч знову гуркочуть громи небесами,
Ти кинеш пристанище марне сьогодні
І вийдеш, увінчаний іскор зірками.
І струмись гірський, нездоланий у плині,
Ти пройдеш, хоч він вивертає і брили;
Тебе обмине навіть камінь в лавині,
Здаля загарчавши, мов песик безсилий.
А ти, сам-один в дикім розпалі битви,
Не станеш ні в кого рятунку благи,
Не станеш шептати плачливо молитви,
Якій перед бурею вірив зятято.

І відданість буде тобі талісманом.
Хай інші, покинувши весла ляжливо,
Вклякають, а ти у борні з океаном
Ухопиш його за розвихрену гриву.
Нехай роззявляється моря безодня,
Як паща, захланна й жадлива надміру,—
У хмарах засяє десниця господня,
Простягшись до тебе, щоб витягти з виру.
Сміливо ж борись за мету свою чесну,
Якщо навіть лавр твоїх скронь не торкнеться,—
В звитягах наступників дух твій воскресне
І подвиг твій ввись монументом зведеться.

1841

ЗНОВ ЛЕГЕНДА

Безумний! Що ти сієш, не оживе, коли не вмере.

Іоанн, XII, 24

Павел до корінфян, I, XV, 36

Я чув цю розповідь чудну в мужицькій хаті понад Бугом:
Був дід один. Цього дідка всі звали Дивом недолугим,—
Блукав по селах він, страхав дітей, тихцем співав псалми
Попід костьолом в час, коли світилося гнилля із тьми.
Він палицю велику мав, яку оздобив сам різьбою,—
На цій різьбі потворний птах жене крильми перед собою
Гадюк, що зграєю повзуть по палиці отій униз;
Та в діда був ще другий кий — його він під пахвою ніс,
На жебри в будень ідучи, але в неділю чи на свята
Брав перший, втятий з груші, кий,— його він «дядьком»
звикнув звати,
А «хлопцем» називав дідок свій другий кий, з вільшини
втятий.
«Явилось Диво»,— люд казав, коли до двору входив дід,

І господиня у печі роздмухувала жар як слід,
Бо дід погрітися любив і брав рукою жар із печі,
Мов пасма льону. От його рішили якось взять на спит:
Коли постукає дарма до міцно замкнутих воріт,
Чи піде врешті? А тоді все аж тріщало з холоднечі,
З морозу... Стукнувши, старий чекав, лиш трохи похиливсь,
Немов крізь шпару поглядав, чи він, бува, не помиливсь,
І так стояв... Сміялись всі, які були в господі, люди,
В сусідській хаті і в ксьондза теж насміхалися з приблуди.
Тоді щось нишком дід сказав, і впало слово те на сніг,
І враз замерзло... Див заснув... Коли замерзлого ховали,
Несли дві палиці за ним, і ксьондз ішов, що вчить малих
Буквар читати, й шкутильгав позаду гробокоп оспалий.

І от минулася зима, весни розцвів духмяний цвіт,
Бо на землі є скрізь весна, є навіть там, де горе й гніт
І де страждання... Видно скрізь господню доброту в
природі,
Лише в природі людській (гей, про це розводиться годі!)...
Отож таки прийшла весна, її буяння та цвітіння,
Яке виводить з-під землі росток півсонного насіння,
Немов півсонне дитинча, яке за руку в храм ведуть
Молитись, клéчанням рясним встеливши до костьолу путь.
Виходять люди... «Боже мій, що це там сходить край
порогу,
Аж по воротях пнеться ввись? Та де ж той ксьондз?
Молімось богу!»

Стовпились перед ворітьми і хазяї, і зайшлий люд.
«Що сталося? Геть чари, геть! Хто слово це посіяв тут?»
А слово дужчає й росте, шепоче листям, сяє дзьобом,
Багряне в'ється догори, квітує незвичайним робом!
Таку над Бугом я чував бувальщину минулих літ;
Пробачте, може, здасться вам, що є вона і темна, й дивна,
Та завше темне і чудне усе, що просвіщає світ.
Ось друга повість вам іще:

Жила колись десь королівна;
Від купи квітів запашних, що королевич їй прислав,
Вона заснула,— тиждень спить, аж з почету одна дівиця
Скричала: «Запалім свічки й ходім до неї подивиться,
Що робить — марить без кінця про ідеальне чи настав
Реальний сон?..» Їй відповів якийсь челядник урядовий:
«Процесій непотрібно тут, і непотрібні тут розмови,—
Якщо її збудити враз, то вхопить жах її раптовий!»
Пішов він, стиснувши в руці свічі запаленої зірку,
Що з неї бились промінці увись, мов смуги золоті.
До спочивальні він ступив, спинився там біля одвірку,
Зирнув — вона жива! (Лежить в молитві ревній при хресті).
Тож двері тихо він замкнув... Тоді ввійшли до спочивальні
Дівиці, несучи вінки, складаючи вітання хвальні.

1850

ВИПРОБИ

Благословенна пісня малино́ва,
Благословенна пісня калинова,
Благословенні неба сині хлані,

Отари хмар, порвистим вітром гнані,
Колосся, розколихане по полю;
Гармонія душі — не тільки в болю:
Щоб стати піснею, перед порогом
Ти стань, дихни — і дихатимеш Богом!

Благословенні пахощі весінні,
Коли дерева зводяться в цвітінні;
Вони з землі колонами зростають
І в небі грають їхні віти срібні,

До арф, весною ладнаних, подібні,
Схились, бо гімн «Свят! Свят!» вони співають.

Благословенне і над чужиною
Повітря чисте: міррою пахкою
І лавром запашним воно відгонить
І апельсини золотить під небом,
Де кожен камінь, наче Мемнон, дзвонить
І кожен ланець може бути Фебом.

Благословенні і степи безкраї,
Ці океанські прорости безлюдні,
Де промінь сонця спочиву не має,—
Його тручають гори ізумрудні,
Гордливі, наче дух стихій завзятий,
Який не дасть себе комусь топтати!

Благословенні і тумани, й тиша
Ісландії, що глибша і тривкіша
За ту, яку мерці в труні вчувають,—
Тому, можливо, й смерть свою картають.
Там дном до дна глибини моря й неба
Наставились, вглядаючись у себе;
Там хвиля зацімліла;
Там, втихнути звелівши слову, тиша
Проводить бесіду із Словом слова,
Яке свого ще не кінчило діла.
Там океан гладінь свою колише,
Мов почалася знов його обнова
І мов землі звершилася будова,
Але не втишив він ще хвилювання
Від спогадів про час свого повстання,
Коли не був ні першим, ні другим —
Ані кінцем, ані початком новим,

А був таїн передпотопних сховом,
Розорюваним духа дужим плугом.

Благословенна й легковажність вдачі,
Яка, де краще буде їй, шукає,
Де тихнуть віку клопоти гарячі,
Де молоком поезія втікає
В твої уста, де щедро і відверто
Свої дари несе природа люду,
Де кожну слізку в тебе буде втерто,
Поділено твій кожен смуток буде,
І де б ти сам, думок натхнений летом,
Оточений обранців людських хором,
Став арфою... Я хтів сказати — поетом,
Але казати це слово трохи сором.

Благословенне те і те на світі,
Та в мене серце не благословило
Тебе, о місто-велетню, могило,
Де гинуть квіти і серця у цвіті!
Де, дихаючи, подих інший чуєш,
Де тільки по чужих слідах крокуєш,
Де ні твої чесноти, ні провини
Не є твоєї радості причини;
Гукає брук на тебе: «Ти собою
Вже не єси! Проходь!» Поміж юрбою
Ідеш, і натовп мимо тебе рине,—
Якщо отут не згинеш смертю злою
І спів твій незакінчений не згине,
Якщо не втратиш ангельства у співі,
Відкинеш геть все випадкове й хире,
І вчую я твої слова журливі:
«Мій боже! Як гнітить це небо сіре,
Подібне на одіння ветхе й дране».
О, я тоді твоїй повірю Музі,

Яка в соборі невидимім стане,
Немов підпора на сапфірнім прюзі!

Благословенні й мислення облуди,
Хоч я до них не мав ніколи віри.
Вони — це різних шкіл і діб кумири,
Які хоч не існують, але всюди,
Мов справжні владці, світом володіють,
Вони єдиним словом «швидше!» вміють,
Як скіпетра залізного клюгою,
Примушувати натовп їм вклонятись,
Хрестом оборонятись — не рукою,
Труною від удару заслонятись.

Благословенні й марення, й примари,—
Хто підпаде їм, буде той щасливий!
Страждань Любові і за Віру кари
Він не пізнає, знаючи лиш впливи,
Що каже мода або час всесильний.
Проте він — мудрий, ти ж є божевільний.

Коли крізь відблиск сяєва отого
Побачу, що не сталась в тебе зміна,
Не здер одчай зорю з чола твого,
Коли мені ти скажеш: «Я — людина —
Кохаю — прагну — простягаю руки,
Хоч золотими цвяхами пробиті,
До всього, що є кращого на світі,
Що цінять і шанують люди сущі»,—
Тоді тобі скажу я без ошуки:
«Твої пісні — вони живі й живлющі!»

Та випроби отак би не кінчились:
Я б зачекав, чи арфу візьме тління,
Чи всохнуть пальці, що до струн тулились,

Адже ж був свідком бог лише й каміння.
Любові б́езмір і тверді граніти
Тобі дано на розсуд твій і волю,
Щоб монумент навічний з них створити,
Бо смів ти вірить, мучитись, любити
А це вже не Поезія — це доля!

1861

КОЛИСКА ПІСНІ

(До сучасних народних піснярів)

1

Якщо предметові співзвучні *тон і міра*,
Якщо гармонія предметів *суть пройма*,
Тоді і рима там, і пісня там є *щира*,
Тоді *троїться й семериться ліра*
І пісня до кінця доходить там *сама...*

2

Умій вертать словам їх *первісне звучання*,
Бо в ньому криється їх *таємничий вплив*.
А рима?.. В сутності, а не в кінці рядків
Шукай її. Згадай про вічних зір *палання*;
Вони горять не там, де погляд наш їх *стрів!*¹

¹ Відомо кожному, що ані сонце, ані зорі не є там, де зорові глядача ввижаються.

Народна пісня теж насправді є не те,
 Що з неї робите тепера ви, на лихо.
 Струмочки слів? О ні, блищання сліз святе,
 Дихання теплоти — не просто заклик: «Дихай!..»

Так розцвітає жмут квіток, так чуйний птах,
 Коли злітає ввись, над лугом заспівавши,
 Ясніше бачить день отам, у небесах,
 Усім єством своїм всі вражіння сприйнявши!

Тому не *нашими* пісні ці *наші* суть,
 Бо щось божественне вони в собі несуть.
 Тому, хоч я і сплю... Не я один — зі мною
 Півлюдства також спить дрімотою одною,
 Допомагає снить темніше, глибше, дужче
 І урочисто так,
 Мов око всевидюще!..

Народна пісня звідти вийшла, з дна
 Людських глибин, вгамованих до краю,
 Свій зойк, свій плін бере звідтіль вона,
 А бог її сам знає!..

Ярослав Івашкевич
(1894—1980)

ЗІТХАННЯ

От часом муляр, хоч і як спішить,
А спиниться, в долоні стисши цеглу,
І бистрим зором вдивиться в блакить,
Узрівши там щось смерті непідлегле,
Засяяле — чей, хмарка срібно-біла,
Дочка морів, по небу пролетіла.

Хотів би я, щоб прості люди ці,
Які цінують пісні хліб щоденний,
Спинились так із цеглою в руці
І небайдужно в мрій рядок пісенний,
Що в далечі згасає, мов хмарина,
Заслухались хоча б на мить єдину.

ШОПЕН

Він слухає, сховавшись у заростях бузкових,
Дівочий тихий голос, співання солов'їне,
Збирає з листя безу роси краплини чисті,
Щоб кинуть їх на землю, коли він землю кине.

В салоні він опустить на клавіші роялю,
Мов лебедів Бояна, свої похудлі руки,
І, наче квіти, збліднуть здивовані красуні,
А важне панство скаже: «Це — хоробливі звуки».

А мислі б'ють у серце,— нехай воно хоч мертво
Вернеться в ту країну, де бур виття страхітне
Плюндрує житла, храми, сади, серця, поеми...
Вернулось серце¹ й вічним троянди цвітом квітне.

ПОДИХ ЗЕМЛІ

Одхилить вітер раптом рожевий цвіт на вітті,
Щоб глянув я, як линуть хмарини по блакиті,

Або, рясую колосся вбік одгорнувши трошки,
Показує, як ніжно цілує він волошки,

Або, липневим шалом хитнувши листя гаю,
Розкриє ніч одвічну, що зорями палає,

Та гармонійним шумом завихреного листя
Мені він каже: щастя мина твоє обійстя.

ПОВЕРНЕННЯ

Софії Свєрчинській

Твоя найбільша мудрість — це мудрість повороту...
Узявши книжку, сісти на цямрині криниці
І глянути у сяйві вечірньої зірниці
На тихий сад, що віттям схиляється з-за плоту,

¹ Могила Шопена в Парижі, але його серце перевезено й поховано в Варшаві.

А потім, зазирнувши на дно води студної,
Вдивитись в тьму зелену аж до глибин імлистих,
Де водорость, заплівши волосся в довгі звої,
Мигтить, мов давній відблиск двох кучерів золотистих.

СПОГАД

I

Над синьою Россю, по плесах і плавнях,
Лелека блукає і дзьоба підносить,
Хрести похилились на цвинтарях давніх,
Незайманих луків давно вже не косять.

Над ставом чийсь голос підводиться стиха,
В старому млині чути грюк і квиління,—
Вовтузиться там і страшить чортовиння,
Але й калачі там пече мельничиха.

Млини вікові, вітряки над горбами,
Спустілі трухляві церкви і каплиці,
Рвучке парубоцтво, ставні молодиці,
Садочки старі, що лопочуть вітрами.

В степу дикі коні вистрибують радо,
Буркоче й шепоче дід-пасічник хмуро,
І шумом дерев промовляє левада,
І хтось десь ридає, і грає бандура.

1916

II

І знову те саме: наш дім дерев'яний,
Пожовклі дерева, хмарки переливні,
Закурений шлях, розспівалися півні,
З лушпинок своїх випадають каштани.

І знов почало в білих вікнах багріти
На заході сонце. Я граю у залі,
І сонячний відблиск лежить на роялі,
І знов по гриби подалися десь діти.

Здається, між сосон на нашій галяві
Зростають ще рижики, пружні й жовтаві.
Про це я дізнався сьогодні від доні.

Тоді — пам'ятаєш? — було їх теж стільки.
А ті два метелики чорно-червоні?
А ті рудо-сірі білки...

III

Хотів би побачити шир синіх рік,
І небо, і поле вільготне.
І більше не думать, що світ той і вік —
Життя моє безповоротне.

Вночі, як задовна, тихесенько встать,
Забути про вірші і прозу,
Піти і дивитись, як срібно на гать
Роняють росу білі лози.

Дивитися, як зеленава вода
Лице віддзеркалює, змерхле й оспале,
Хай втихне великості марна жада.
Багато минуло. Лишилось замало.

* * *

На самоті під старість
будь, співанко, зі мною.
Хто сивину погладить
пестливою рукою?

Побудь ти, слово тихе,
звучання перелітне,
щоб не було чекання
таке сумне й самітне.

На скелі, на каміння
впадуть роси краплини.
Моє чоло остудить
співання тихоплинне.

Співання, що лунало
на дальньому Підгаллі.
Побудь зі мною, пісне,
розвій мої печалі.

Укупі поспіваймо,
подумаймо, кохана.
Побудь зі мною, пісне,
аж до самого рана.

Високі зорі ночі
спать не дають нітрохи,—

чи, може, то не зорі,
а смутки і тривоги

за тим життям прожитим,
за тим життям шаленим,
за тим духмяним сіном,
за місяцем зеленим.

На самоті під старість
я чую в тиші ночі:
іде косар — як пісня,
його коса брязкоче.

Він нишком до світанку
під вікнами блукає,
а на світанні трави
косою ударяє.

Побудь до ранку, пісне,
співай зі мною в парі,
бо от косар зелений
мене рукою вдарить.

* * *

... вмерти, заснути...

Воскреснути — значить зрости, як дерева,
Як дужі дуби, як високі ялини;
Воскреснути — значить відкинути камінь,
І кров, і мечі — і жагу блуканини...

Воскреснути? Трапити в коло оманне
І знову на брата підносити руку?

Який же то бог вимагати з нас стане
Відплати за камінь, за кров і за муку?

Воскреснути — значить в глибинах дрімати
І марити там про погожу годину?
Воскреснути? Вмерти? Заснути? Конати
І раптом прокинутись у хуртовину?

Воскреснути — мови навчитися значить,
Дивитись, ходити, казати навчитись
І вперше себе між народу побачить.
Воскреснути — значить ще раз народитись.

* * *

Книжки моєї книгозбірні —
Лічба життя, що йде до краю.
Мов шати, що мені надмірні,
На себе людську мисль вдягаю.

За вікнами берези й сосни,
Сплетіння виноградних віт,
А далі небо світлоносне,
Притихле зараз,— то мій світ.

Я з ним зміряю зріст свій власний
І бачу, як щодня малію.
Над світом, де живу і мрію
Росте гігантський день сучасний.

* * *

Я думав опівдні про тих, що працюють
На нивах плескатих, зарошених потом,
Про тих, над якими невсипно чатують,
Щоб клуні чужі наповнялися золотом.

Про тих, що, занурені в воду по литки,
Вирощують рис, там і смерть свою стрінуть,—
Індійці, малайці, що юними гинуть,
Зібравши какао золотисті лелітки.

О дальні й близькі хлібороби планети,
Озброєні косами і серпами,—
Повірите слову чужого поета,
Що вірші свої надихає він вами?

* * *

Життя —
засинання на дні океану
між зірок морських

ці дерева навколо
водорості на дні моря
птахи мов риби
перелітають
колишуться снігу лелітки
лелітки золота в гданській горілці

вся земля
колиска життя і смерт'
співала мені співанок

а зараз тільки
спати спати
на стеблах давніх жнив

бо не станеться вже нічого
лише величезна гармонія
відпочивання.

* * *

Світом владують
чотири стихії

земля вогонь вода
і повітря

з вогню є війна
з повітря повітря
з води човни доми надводні
дерева
лепеха латаття
риби хмари
саме небо
і зливи
і людина
і справи людські
а з землі є жниво.

* * *

Росте ото
мов гриб мов печериця
рясніє мов папороть
з маленької зеленої пасторалі

пахне лататтям
фіалками
ялівцем
розтертими суницями

Є цвітом
блисками
знавісним багрянцем
ланом врожайним
злетом
спаданням
болем
і врешті стає
двійкою висхлих рядочків
писаних на машинці
на зжовклому вихлястому
папері.

ШУМАН

Артурові Рубінштейну

Чи знаєш, як місяць встає в листопаді,
Як пахнуть терпким листопадом сливи?
Той самий, хоч інший, сидиш на естраді.
І я біля тебе. Такий же, можливо.

На тихих могилах, пришикліх ізбоку,
Ще вогники світять крізь морок опалий.
Якого-то давнього-давнього року
Вітри українські ці звуки звивали?

Далеко лежать ті краї, ті простори,
Яких не сягнуть вже ні думи, ні очі.

Там сходить круг мертвих, як місяць, угору
І вітер зітханням у вітах шурхоче.

Твоєї ігри гострий контур навіки
Там злився з імлою, з оголеним гаєм,
І чути лише, як сам Шуман співає,
Немов із підземних глибин він жадає
Вивести тінь Еввідіки.

ІКВА¹ ТА Я

Я:

Вербова водо, пахну́ща крином,
Звідкіль течеш ти зеленим плином?
Якісь бентежні і посмутнілі
Твої пахучі зелені хвилі.

О Ікво, Ікво, духмяна й тиха,
Вербовим духом твій струмінь диха.
Ти плинеш, бистра, солодка, гожа,—
Його зустріти гадаєш, може?

ІКВА:

Вже він не застить мені дороги,
Уже для нього мій шепіт вбогий.
Вчуває гуркіт він океану,
Та я спішити не перестану,—
В його зіниці ще раз загляну.

¹ І к в а — річка, що тече поблизу м. Кременця (нині в Тернопільській області), де народився великий польський поет Ю. Словацький.

Я:

Зіниці згасли, немає тіла,
Лиш кістка черепа пожовтіла.
Волосся зв'яжуть, прах позбирають,
Здаля від тебе десь поховають.

І К В А:

Я поспішаю, я прудко плину,
Ще, може, встигну, ох, може, зрину
За Стир і Прип'ять Дніпром і морем,
Щоб там на нього накинуть зором,

Та під вітрилом він мчить, самотній,
Вантаж узявши свій заповітний.
Докіль пронижу морську пучину,
Докіль до нього я руки скину,—
Вже не поспію, вже не доплину.

Його печалі не заколишу,
Як колисала в човні раніше,
Коли із зілля свого рясного
Вінок русалчин плела для нього.

Ох, колисала його колиску,
Ох, вмила кожну кохану риску,
Була свічадом я для хлопчати,
А нині хочу труну гойдати.

Та путь далеку пройти ще треба,
А він від мене втече до неба.
Докіль долину, докіль доплину,
Вже не побачу ту домовину.

Я:

Зажди-но, Ікво, зажди, ручаю!

Від нього й праху тепер немає,

Розпалось тіло, зотліли кості,

Душа ж витає у високості,

Хотів я бігти, щоб з ним зустрітись,

Щоб в нього — в зірку морську — вдивитись,

Щоб спів надводний його почути,

Спів, повний миру, спів, повний смуту.

Докіль я вирвусь з земної бурі,

Докіль звільнюся з кружіння віку,

Він, мов Люцифер — князь неба хмурий,—

Злетить угору, як тінь велика.

Дарма з тобою ми кличем разом,—

Нам не зустрітись з небесним князем,

Зорі тієї не наздогнати,—

Ми йдем самотно, він мчить крилато.

Пливе під дужим, рвучким вітрилом

Над нашим світом, над небосхилом.

Докіль юдоль ми земну покинем,—

Уже не встигнем, вже не доплинем.

Він відлітає без повороту,

Вітрила хмар розгорта для льоту,

В небес пучини зорею рине...

Його вже скрили від нас хмарини...

ВЕРЕСНЕВІ ВІРШІ З ПАЛЕРМО ¹

I

Що там вдома?
Сипле дощик.
Пес гавкоче.
Мла бліда.

Тяжко по шляху хлюпоче
череда.

Ні багрянцю,
ні порфіру.
Лиш буденних справ ознаки.
Боже,
якщо ти існуєш,—
не відкинь моєї дяки!

II

Не прикидайсь,
немов збагнути прагнеш
грецький жест
далекого Агрігента ²,

¹ П а л е р м о — головне місто
Сіцилії.

² А г р і г е н т — місто в
Сіцилії. Руїни давньогрецьких
храмів.

немов тебе бентежать
колони сосон,
що ростуть
у тебе перед домом,

немов тебе чарує
море бузків,
що сходять до Дніпра.

Ти шукаєш тільки
своєї молодості,
давно забутої, і зниклої,
і травами зарослої.

III СЕРЕНАДА

Вuона сега, Леопарде! ¹
А я родом з України.
Тут у вас жовтаві гори,
Там степи, поля, рівнини.

Там бузок цвіте барвисто,
Тут таке предивне місто,
В пальмах, в лаврах сині далі,
Лик Ісуса в Монреалі ².

¹ Леопард був геральдичним звіром
на багатьох старовинних сіцилійських
гербах.

В u о п а с е г а — добри вечір (іт.).

² М о н р е а л е — місто на горі біля
Палермо. Храм XII віку, оздоблений
чудовою мозаїкою.

Хто про що тут пам'ятає?
Валяться палаці сірі.
Дай свою могутню лапу,—
Будьмо в згоді, люди й звірі!

Ніч, як варта невгомона,
Зводить місяць — алебарду.
Хилиш голову ти сонну,—
Buona sera, Леопарде!

ВІРШІ З КИЄВА

ЯРОСЛАВОВІ ДОЧКИ

Далеко їм їхать! Взявши
Свічки, вирушають: Анна
В Париж, Анастасья — до угрів,
В Норвегію — Лизавета.

Спинилися на порозі,
Дивляться пильно й відчайно.
Батьки кажуть в світ їм їхать:
— Києве зельний, прощай-но!

А з протилежного муру,
Де вгнулась арка строката,
За ними спідлоба стежать
Проникливі очі брата.

КРУГЛОУНІВЕРСИТЕТСЬКА

Тут, стримана, короткозора,
Висоцька¹ йшла повільно й гідно.
Було з-під куцого убору
Її стопу велику видно.

Як вмере, ніхто вже не відтворить
Ні посміху, ні слів, ні кроку
По вулиці, що суне вгору,
Снігами вкривана щороку.

Ніщо змінити то не в силах,
Я чую й досі, як тупоче,
Я бачу блиск зіниць стемнілих,
Блесть посміху, глибокі очі...

РАНОК

А ранок встав, трояндний весь,
І свіжим подихом повіяв.
Не віриться, що близько десь
Вже спіє час останніх співів.

¹ Висоцька Станіслава (1877—1941) — видатна польська актриса.
З 1911 до 1918 року жила й працювала
в Києві, в польському театрі на
Круглоуніверситетській вулиці.

Вдяг ранок пишний стрій і пас,
Сяйнув рожевим виноградом.
Не хочу вірить, що half past ¹
Життя пройшло — та ще й з докладом.

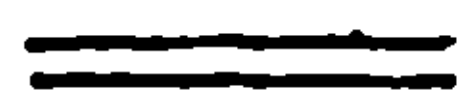
Вітрець налив з висоти
І листя закружляв над домом.
Мені здалось, немов це ти
Танцюєш з кимось невідомим.

ВЕЧІР

Світить вись. Хмаринки грають.
Ліс розлігся безбережно.
Пес чатує. Хміль збирають.
Вечір сходить обережно.

Мов саме собою сіно
Їде,— кінь у сіні никне.
Над візком, як мак, племінно
Має хустка. Пугач скрикне

Й змовкне. Дівчина громадить
Ще валки. Реве корова.
Ніч цвіркун до себе надить,—
Бігти вже вона готова.

¹ Half past — понад половину (англ.).

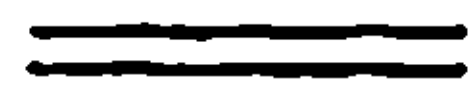
НІЧ

Згасли вогнисті виногради
Над парками тиша панує,
І чути в темній мушлі саду
Те, чого аніхто й не чує.

Осявають сад безгомінний
Зорі, а не фейєрверку ігри.
Ніч, троянди хитнувши сині,
Згадує «видовище тигрів».¹

І, чуючи пісню Дніпрову,
Подихом тихим над парком плеще,
Дню повторює тіней мову:
— Не хвилюйся, божественне є ще.

Вересень, 1975

¹ У Піонерському парку колись
влаштовувались циркові вистави.

З чеських поетів

Іван Скала
(1922)

ВІДВІДИНИ ОЗЕРА РАЗЛІВ

У краю березового шуму,
в хаточці, де протяг басував,
я стояв. Поринувши в задуму,
там стареньку косу в руки взяв.

Дощ проходив скісно по долині,
вітер грав під вирізним дашком.
В ту хвилину начебто дві тіні
знов пройшли багnistим бережком.

Небом знову сиві хмари мчали,
вибігали тропи з мочарів...
Саме тут колись на берег стали
двоє руських добрих трударів.

В закутку багnistому й глухому,
де тремтів іржавим листям гай,
притуливсь курінь між бурелому.
Тут сховав вигнанця рідний край.

Щосвітанку брав він косу в руки,
і покоси клав косар оцей.
Юний світ іскрився з-під перуки,
з Ленінових молодих очей.

Біля лампи, тут, в нужденній будці,
де й стола не приладнять як слід,
креслив він дороги революцій,—
і по них в майбутнє рушив світ!

Тут гриміли битви й перемоги,
били грози, падала роса,
але й досі в цій хатинці строгій
Ленінова збереглась коса.

В сонці сяють ленінські дороги!

МОЖЕ

Може, чуття таке вам не до звички,—
не зарікайтесь, проте, на весь час,
що два гаптовані черевички,
як оченята, не вразять і вас.

Я, до кімнати ввійшовши навшпиньках,
зразу над ліжком дитячим хилюсь,
наче стираю з очей порошинки,
марю і мрію хвилину якусь.

Наче хтось втомлену голову гладить.
Бачу, замріявшись в тиші кімнат,
мовби тут досі тепліє і надить
ніжність рожевих малих ноженят.

Може, це — прагнення, думки про ждане?
Може, це — нагад про те майбуття,
як молоком аж запахне духмяне,
мов сіножать серед літа, дитя?

Може, не знали такого чуття ви,
може, мовчить про таке чоловік,—
час не зітре із моєї уяви
образ один. Він лишиться навік.

Там їх було, певне, більш од мільйону;
білі, червоні, строкаті, ясні...
Стиснув я груди з жалю і прокльону,
бачив, як там пломеніли вогні.

Тяжко по серцю моєму ступали
ці черевички дитячі. Колись
всі вони теж по лугах походжали,
ввечері скромно під ліжко тяглись.

Я задививсь, повен болю і люті,
на освенцімський бур'яник оцей,
де дикі звірі, у чоботи взуті,
рвали й тягли черевички з дітей.

Я там стояв біля тих черевичків.
В них не було ні життя, ні тепла.
Вийшли ми звідти. Пташки невеличкі
грали над нами. Шипшина цвіла.

Може, з таким не прийшлося вам зустрітись,
та ви похилитесь в тузі, в жалі,
якщо вам десь припаде подивитись
на отакі черевички малі.

ПРИЯЗНЬ

Буду для тебе недобрим другом,
ось моя рука:
буду для тебе недобрим другом.

Хочеш хліба? Холод мучить?
Дам тобі хліба, риби вловлю, запалю тобі в грубці,
наготую дров на всю зиму.
Дам тобі зазнати голосу й надії,
буду для тебе недобрим другом.

Чекаєш на віщого крука до свого віконця?
Чекаєш на ластівку?
Буду для тебе ластівкою й круком,
буду для тебе недобрим другом.

Дам тобі хліба, вловлю тобі риби,
але при потребі, ризикуючи життям, витягну
тебе з прогнилого дому достатків,
щоб зберіг ти своє просте серце.
Буду для тебе недобрим другом.

Коли простуватимеш
на верховини,
припну до ніг тобі найтяжчі пута,
Знайду в тобі тисячі ніким не побачених хиб,
вирву з твого серця всі похваляння, всі слова величань,
щоб ти завше стояв на початку,
стояв перед великим, досіль не звершуваним ділом.
Буду для тебе недобрим другом.

Коли почнеш спотикатись,—
тягар, який тебе гнітить, я крадькома полегшу,

а в очі глузуватиму з тебе,
з твого безсилля, з вутлості твоєї,
Буду для тебе недобрим другом.

Коли один залишишся,—
прийду, в кишені принесу крихтини тютюну,
підтримаю тебе добрим словом.
Недобрим другом я для тебе буду.

Зі словацьких поетів

Светозар Ваянський
(1847—1916)

ПИСАР

Поміж книжками, понад папірцями
так і живу прозаїчно,
клеєм, чорнилом, пером, олівцями
аркуші мажу я звично.
Маючи двадцять п'ять гульденів плати,
спати голодний лягаю.
Буду босоніж спокійно гуляти,
чоботи збивши до краю.

Шеф мій — сухар. Він не цінить нічого,
крім врядування і праці.
Скине він поглядом гостро і строго —
ми трясемось в переляці!
Ручка з худої руки випадає,
тільки гукне він на мене,
ноги згинаються, холод проймає,
серце тріпоче шалене.

Ввечері кволим вертаюсь я кроком
в хатку свою на горищі,
звідки вдивляюсь намореним оком
в тлум, що по вулицях рище.
Бачу: гуляють там панії модні,
панства хизується лава.
Тішить фантазія думи голодні,
зменшує злидні уява.

Місяцю, вірний товаришу й брате!
Ти теж над дахом блукаєш.
Третій в компанії — кіт волохатий.
Де він подівся? Не знаєш?
Вже біля тижня не лазить по даху,
не походжає щоночі,
свого хвоста не стовбурчить од страху
і не витріщує очі.

Мабуть, од писаря тоскної міни
вирішив кіт утікати,—
до веселішої рушив країни
люд щасливіший шукати.
Кинув на муки, страждання та болі
зlidнями вбиту людину.
Наче той раб, що конає в неволі,
гину я, з розпачу гину!

Місяцю милий! Осяй ти промінням
личко дівчатка стрункого,
що про коханого мріє з тремтінням,
думкою лине до нього.
Кинь свій промінчик матусі й дитині,
що он сидять біля хати,—
ну, а для мене лишаться хай тіні:
зlidні мої приховати.

Йди, місяченьку, за хмари поволі,
кинь бідака тут самого,—
писар не знайде ні щастя, ні долі
посеред світу усього.
Знаю: колись мій начальник погляне,—
стіл мій стоїть спорожнілий!
Гнів твій мене не злякає, тиране,—
скривсь я за стіни могили.

ПЛОТАР

Понад Вагом вітер лине,
білі хмари в небі мріють,
Пліт донизу Вагом плине,
на плоту дошки біліють,
і плотар — відважний Матько —
над помостом звівся хвацько.

Ворони, ворони,
задрісні гості;
що бачать ворони
там на помості?

Вже не раз плотар зугарний
і в погоду, і в негоду
з Ліптова аж до Комарна
міряв Вагу буйну воду, —
чом так пильно він сьогодні
здивився в шири водні?

Ворони, ворони,
злякана зграє!
Де бокорашеві¹
путь пролягає?

Чи боїться він зустрітись
з вовчим тлумом над водою?
Чи глядить, щоб не розбитись
попід Бесною крутою?
Ані вовка, ані Бесни
не боїться легінь чесний!

¹ Бокораш — плотар, плотогон.

Вóрони, вóрони
похмунокрили!
Що кажуть вóронам
спінені хвилі?

Хвилі кажуть про родину,
що в Любохні жде на Матька,—
там співає мати сину
журну співанку про батька:
«Люлі, синку, мій розмаю,
батько твій в світах блукає!»

Вóрони, вóрони
крячуть у тузі.
Що кажуть вóронам
сосни у лузі?

В соснах вітер сумовитий
ходить, свище знавісніло.
Буря, ніч і пліт розбитий,
і під плотом — біле тіло.
Матько там, плотар зухвалий,—
очі геть піском припали.

Вóрони, вóрони,
заздрісні гості!
Вниз риньте, вóрони,
із високості!

НА ПРАЦЮ

Що за гук та гомін
понад шляхом чути?
Йдуть худі, й голодні,
зморені від скрути.

Тягнуться по світу,
 дикі гуси наче.
Хто на них погляне,—
 з розпачу заплаче.

Прощавай, вітчизно!
 Дальня путь нам ляже.
Злидні гонять з дому,
 бідність зашморг в'яже.

В'яже бідність зашморг
 на нещасні шиї.
Скільки вас загине
 в світу веремії?

За життя мізерне,
 за платню нікчемну
ви йдете на муку,
 працю під'яремну.

Ниють хворі ноги,
 втомлені до краю.
Світу я не бачу,
 як про вас згадаю.

Наболілі руки,
 очі сумовиті,
Золотий мій люде,
 що ти маєш в світі?

Маєш в світі досить
 дорогої долі,—
голоду й морозу
 зазнаєш доволі.

Ситий слізьми й жовчю,
вбраний в лахи й лати,
на камінні мусиш
замість ліжка спати.

Це тобі за вірність,
за труди безсонні,
люде мій, готують
мари похоронні.

Хай готують мари,
але бог накаже —
і тоді наш ворог
сам на мари ляже.

1884

МАЛИЙ БЛЯХАР

Коли мій батько йшов з села,
то біля цього буку
схиливсь навколішки й поклав
на лоб мій теплу руку.
Прошепотівши отченаш,
сльозину витер в оці,
пішов — і більш не повертав,
а я й матусю поховав
тоді ж, у тому ж році.

Що ж, прощай, моє село!
Вже ранній вітер віє,
за гаєм липовим здаля
церковка наша мріє.

Мене назад би повели
стежини, пилом вкриті:
«Не важся, хлопче, звідси йти —
не знайдеш батьківщини ти
ніде на всьому світі.

Ой, світ великий і лихий,
а ти — мов крапля в морі
або на яворі листок,
загублений в просторі.
Краплина ця розтане враз,
листок обірвуть зливи.
Ой хлопче, повернись домів
і бережи красу чуттів,
думки і дух мрійливий!»

Ох, мушу по світах і я
блукать чужинцем бідним,
бо рідні села не дають
і хлібця дітям рідним!
Тож прочитаю отченаш,
спинившись біля буку,
вклонюся низько до землі
й тоді відчую на чолі
я батька теплу руку.

1880-і роки

ЗИМА

Зима прийшла до нас відразу,
стрибнула з гір, в долини впала,
вся в шатах з інею-алмазу,
вся в білих блисках сповивала.

Вітаймо ж цю струнку й вродливу,
із криги вирізьблену діву!

Он гострий вітер марно хоче
з ялинки збити сніжні пута
і марно промінець тріпоче
на ній,— вона стоїть закута,
покровом сніжним вкривши лоно...
Наш ліс увесь, увесь холоне!

Ріка димить, вгорнувшись в пару,
уже пливуть по ній крижини.
Голодний заєць вибіг з яру
шукать поживи під хатини,
лякливе птаство ген з узгір'я
летить до нас аж на подвір'я.

Дарма шукатимеш на схилах,
чи ломикамінь десь чорніє,—
зухвалий сніг в наметах білих
його сховав,— і все біліє;
лиш під горою, біля річки
чорніють клапті невеличкі.

О, гарна ти, морозна діво!
Тебе вславляє пісні слово,
хоч з криги встала ти гордливо,
хоч огорнула нас раптово,—
тебе благать я ревно буду:
«Пошли весну моєму люду!»

1890

НЕЗАПЕРЕЧНА КАР'ЄРА

Вірний він, мов гад,
мов туман, несхитний,
лагідний, мов кат,
мов луна, новітній,
певний, мов імла,
і, мов заєць, смілий,
мов гієна зла,
гарний він і милий,
чистий, мов смітнік,
і, мов лід, гарячий,—
блазень цей повік
житиме добряче!

З болгарських поетів

Пейо Яворов
(1878—1914)

ПЕРЕД ТЮРЕМНИМ МУРОМ

Переді мною — хмурий, лютий,
тюремний, вкритий мохом, мур.
Іржава брама. Камінь кутий.
Тьма безпромінних амбразур.

Стоїть він свідком грізнослівним
розпусти, скверни, лихоліть;
овіяний прокляттям гнівним,
облитий кров'ю, він стоїть.

Стоїш, німий... Кажу я стиха:
коли б ти, муре, говорив,—
яку б то мисль нову на втіху
ти, речнику, нам появив?

Кривавих слів нової пісні
навчив би, певне, ти співця,—
і клич його грізний, зловісний,
страшніший був би од свинця!

Стоїш, німий... Кажу я стиха:
коли б ти, муре, впав ураз,
яку б картину пекла й лиха
тоді розкрив би ти для нас?

Стоїть, мов скеля понад морем,
і смерть таїть у глибині,
на небі хмарищем суворим
вкриває зір рої ясні.

Та день наступить неминучий,
наринє хвиль буремних плин,
і зрушаться граніти з кручі
в безмежний шир — у шум глибин.

Настане час — і вихор добрий
порозганяє хмари тьми,
і зорями укритий обрій,
радіючи, побачим ми.

Ще прийде день і сліз, і крові,
оміє він камінну путь,
і гніву бурі стрімголові
тебе, злий муре, геть зметуть!

1896

ГРАД

«Один, чи два, чи три — нещадні,
нещасні рски... О мій боже,
за що нас руки твої владні
схотіли гнівно так скарати?

Чи слово може
біду і злидні описати,
які тепер панують всюди?
Була б чума чи мор на люди, —
в труні ні голоду, ні спраги.

Але нетяги
інакших бід зазнали — граду,
і зливи, що невпинно рине,
і заморозків, і посухи,
аж попеклись в землі зернини...»

·
* * *

От промине пора снігів,
весна відійде дощовита,
і щедра позолота літа
укриє шир плодючих нив.

Вже поле буйно половіє
і клониться колоссям лан,
і світла радниця — надія
втішає трударів-селян.

Радіє серце хлібороба,
і посміх — уст його оздоба.
Він, перст приклавши до перста,
кладе на себе знак хреста:
«Нехай би тиждень ще стояла
така година і тепло,—
недоля б наша легша стала
і лиха в нас би не було».

* * *

Так, доки сила не покине,
селюк працює ненастанно.
Він знає,— взимку відпочине,
тепер же — тільки ляже, встане.
Ще й півні ранні не запіли,
ще спить собака при амбарі,—
вже на ногах він: «Чи купили
мотуззя й дьогтю на базарі?»

Заснуть не може і дружина,—
хоч встигла все, як слід, зробити,
та взавтра жнив жарка година,
 отож, сердита,
подвір'ям прудко пробігає,
клопочеться, до клуні вбігши,
аж раптом: «Чуєш, жінко? Тихше.
Не бігай. Все готово нині.
Гей, Ваньо, ледарю, ставай же!
Зачервоніло вже крайнеба
і сонце вже звелось майже,—
на луг худобу гнати треба».
А Ваньо, сонний, позіхає,
і Сивчо, вискочивши з хліва,
на хлопця пильно поглядає
і в нього ніс вологий тиче.
«Ставай! — гукає войовниче
на хлопця тато, серед двору
при возі ставши.— День вже скоро!»
В сусіди поруч галас чути,
когось хтось лає за попадло.
У кузні грає молот кутий,
йому підспівує ковадло.
Вітрець ранковий пролітає
і дзенькіт дзвоників лунає
десь віддалік. Проходить стадо...
Життя пробуджується всюди,
і сонце вже метає радо
свої вогні землі на груди.

* * *

От полудень. Страшна спекота.
Чоло втираючи від поту,
женці стурбовані звелись,

вступивши зір в небесну вись.
А там імла і млява сива,
і сонце жовкне, повне гніву,—
із півдня хмара грозова
повзе і сонце вже вкрива.
Вдивились лячно в небо очі.
Співають півні — знак пророчий!
І гуси на ріці озвались,
чомусь аж крильми розмахались,
неначе то дурні вони
оці засіяли лани.

* * *

Назад вертайся, хмаро чорна,
зажди, злочиннице потворна,
ще тиждень, другий... не злякає
тоді нас лихо! Облягає
все небо хмара й грізно висне,
встеливши сонце,— тьма зловісна
на небі. Милості не буде!
Іде біда страшна на люди.
Її передчуває всяк,
людські серця проймає ляк.
Вгорі — дими, пекельний торох.
Крутнувся вихор, збився порошок,
промкнувся блиск — і далина
палає знов і знов... Луна
стрясє ниви й полонини —
земля тріпоче... Град! — Він рине,
як той горіх... Спинись!.. Не бий!..
Ти, боже, труд наш пожалій!

* * *

Кінчилось. Тихо грім останній
змовкає в дальньому лунанні
і так, як вовк жене отару,
холодний вихор гонить хмару.
Знов сонце гріє все навколо,—
і люд, охоплений журбою,
старі й малі, біжить юрбою,
цілим селом спішить на поле.
Простують, босі, нещасливі,
мертвотно зблідлі, сумовиті,
туди, де, вічним лихом биті,
пустіють глухо їхні ниви.
Там люта жниця потоптала
усе — жита, вівси, ячмєні,
ще не достиглі і зелені,—
вона і цвіт надії зжала...

1900

З ЦИКЛУ «НОТАТА»

...Ні, не про нього думав, коли юрбу я ганив,
збіговисько строкате, лише презирства варте.
Неробам цим в обличчя нехай би хтось поглянув,—
вони — вовки, не люди... А вовка в зуби вдарте!

Проте народ — ти знаєш: отой, що ралом оре,
що, змучений, сапою посохлу землю рие,
що, стиснувши сокиру, в мороз іде у гори,
для нього труд — відрада, для нього труд — надія.

Люблю його такого, люблю його відверто,
до нього, як до батька, з любов'ю ставлюсь сина,

нехай він і наївний, і простий, мов дитина,
дрібний в своїх пороках і в грубих жартах впертий.

Але поглянь — хоч поле тернини вкрили кляті,
хоча воно встелилось бадиллям недогідним,
а все-таки не стало безсилим і безплідним,
грунти його і зараз — глибини непочаті.

1901

В ЧАС БЛАКИТНОЇ ІМЛИ

Сиджу й дивлюся крізь вікно я: діти
надворі бавляться — це їх пора ясна.
На їхніх лицях світиться весна,
але хіба не бачив я, як в'януть квіти?
Сиджу й дивлюсь: на груди спомин впав, мов гніт.
Несамохіть мій зір минулу даль питає
про те, куди пішли мої шляхи в безкрає...
Одні ідуть сюди, а інші — на той світ,
за срібноосаяним сховавшись кругозором.
Здибається життя зі смертю повсякчас.
Хто скаже — що є честь, а що — ганьба і сором?
Боюся, діти, я за вас.

Над вашими голівками свій вічний хід
звершає сонце. Лиш воно примружить очі,—
у хмарах, як в димах, багріє небозвід.
Я знаю й спеки дні, і гроз часи урочі.
Давно чатую я — мої відходять дні...
З гіркотним посміхом на вас дивлюся, діти.
За цей спочинок мій хто б міг мене ганьбити?
Чекаю, аж коли завіса на вікні
впаде додолу. Враз світання блискавок

протне ваш полудень і бурі гомін дикий
заглушить отоді безтямні ваші крики,
але я спатиму без снів і без думок.
Вечірній холод вас колись огорне ще,
обшарпаних, брудних. Меланхолійні чола
тоді похилите, і спомин гаряче
пектиме вас, немов жарина несхолола,
мов кінчик вбитої у груди вам стріли.
Вечірня позолоть вгорі поволі згасне,
залишиться там тільки тайна мрій неясна,—
і в цю годину, в час блакитної імли,
коли змовкає шум, галасування денне,
ви сядьте, немічні, безсилі, при вікні,
про дещо спом'яніть, згадавши і про мене,—
тоді — добраніч! — прокажіть мені.

1909

З німецькомовних поетів

Й. В. Гете

(1749—1832)

ПРОМЕТЕЙ

Вгорни небо твоє, Зевсе,
Імлою хмар,
Вчини, як отой хлопчак,
Що толочить будяки,
Влучай в дуби й верхів'я гір,—
Тільки мою землю
Мені залиши,
І мою хатину, будовану не тобою,
І вогнище моє
Із приском його,
Якому ти заздриш.

Не знаю нікого біднішого
Під сонцем, ніж ви, богове!
Нещедро ви живлете
Данням офір
І дихом молитов
Вашу величність.
Ви б геть змарчіли, якби
Не жебраки і діти,
Дурники, повні надії.

Коли я був малий,—
Не знаючи, що, де і як,
Звертав свої заблудлі очі
До сонця, чи нема там вгорі

Вуха, що скарги мої почуло б,
Серця, що так, як моє,
Пригноблених би пожаліло?

Хто допоміг
Гордість титанів мені здолать?
Хто від смерті мене врятував,
Від долі раба?
Чи не ти само це звершило,
Серце в паланні святім?
Чи не палало, юне й добре, ти,
Марно дякуючи за рятунок
Тому, хто спить у високості?

Тебе шанувати? Чому?
Може, зм'якшив ти колись
Болі знедоленим?
Може, притишив колись
Сльози настрашених?
Чи не всемогутній Час
Мужа із мене викував?
Чи не одвічна судьба
Владує і мною, й тобою?
Либонь, ти гадаєш,
Що зненавидіти життя я мушу,
Втекти десь в пустелю,
Бо не всі вже
Пуп'янки мрій достигли?
Ні, тут я сиджу і формую
Людей на свій образ,
Поріддя, що подібне до мене,
Щоб мучитися, щоб ридати,
Щоб втішатися, щоб радіти,—
І зневажати тебе,
Як я!

ЦИГАНСЬКА ПІСНЯ

В дзюрчанні туману, в глибокім снігу,
У диких лісах, у зимову ніч
Я чую, як з голоду виє вовк,
Я чую, як пугач кричить.

Вілле вау вау вау!
Вілле во во во!
Віто ху!

Я кулею вбив на тину kota,—
То відьми Ганни був чорний любий кіт.
До мене тоді сім упирів прийшло,
Сім баб, сім баб прийшло з села вночі.

Вілле вау вау вау!
Вілле во во во!
Віто ху!

Я знав їх усіх, я добре їх знав:
Варвару, і Урзел, і Кет,
І Лізу, і Ганну, і Єву, і Бет.
Круг мене завили вони.

Вілле вау вау вау!
Вілле во во во!
Віто ху!

Я вигукнув гучно наймення всіх:
Чого тобі, Ганно? Чого тобі, Бет?
Як зведуться вони, струснуться вони
Та й, виючи, звідси втекли!

Вілле вау вау вау!
Вілле во во во!
Віто ху!

ПІСНЯ МАНДРІВНИКА ПІД ЧАС БУРІ

Ким ти, добрий дух, піклуєшся,
Той не пройме серце страхом
Ані в бурю, ані в дощ.
Ким ти, добрий дух, піклуєшся,
Той і хмари грозові,
Той і наглий град
Стріне співом,
Наче жайвір,
Він у високості.

Ким ти, добрий дух, піклуєшся,
Той зведеться над багниськом
На вогненних крилах,
Рушить в далеч
Кроком, як по квітах,
Через багнища Девкаліона,—
Вбивця Піфона, дужий, легкий,
Аполлон Піфійський.

Ким ти, добрий дух, піклуєшся,
Той, коли, спершись на крила пухнасті,
Десь на бескедді засне,—
Буде пір'ям заслонений дбало
Він в опівнічнім гаю.

Ким ти, добрий дух, піклуєшся,
Буде й під час сніговію
В теплім сповивалі.
Прагнуть тепла собі музи,
Прагнуть тепла і харіти.

Злиньте до мене, музи,
Й ви, харіти!

Це ось води, це ось землі,
Це ось син і землі, і води.
Я понад ним проходжу,
Рівний богам.

Наче серце води, ви чисті,
Наче сутність землі, ви чисті,—
Злинули ви до мене, і я лину
Понад водою, понад землею,
Рівний богам.

Чи він вёрнеться, той селянин,
Маленький, чорнявий, палкий?
Чи він вернеться, сподіваючись
На опіку твою, отче Бромію,
До свого теплодайного вогниська?
Вернеться сміло?

І я, зустрінутий дружньо
Вами, харіти і музи,
Який сподівався, що ви,
Музи й харіти,
Блаженство даруючи,
Зробите гарним життя навкруг,—
Мушу безсилий вертатись?

Отче Бромію!
Ти — добрий дух,
Споконвічний дух,
Ти, що внутрішній жар
Піндару дав,
Ти для землі —
Феб-Аполлон.

Лихо! Лихо! Жар духовний,
Внутрішній жар,—
В ньому суть!

Сяй назустріч
Фебу-Аполлону,—
Бо інакше він
Зором владним своїм
Холодно гляне на тебе,
Стежачи заздро,
Чи могутні кедри не стали
Без нього
Менш зеленіть.

Чому тебе в пісні останнім назву,
Тебе, з якого я спів розпочав,
Тебе, яким я кінчатиму спів,
Тебе, який є пісні джерелом,
Зевсе Вологодайний?
Ти, ти — ось виток моїх пісень,
І кастальський ручай
Струменем поруч тече,
Та для марнотравців,
Для смертних щасливців
Рине він убік,
Хоч мене не обминув,
Зевсе Вологодайний!

Ні, не в берестових гаях
Стрінути можна тебе
З парою голубочків
В ніжних руках,
Увінчаного ласкою троянд,
Жартами щасно розквітлого,
Бурянодишного
Анакреонового бога!

Ні, не в ліси тополин
В сибаритському краю,
На шпиль узгір,

Де осяює сонце чоло,
Кликаний тобою він,—
Співом бджіл оточений,
Медом лепечучий,
Дружньо усміхнений
Феокріт.

В час, коли колеса, гуркочучи,
Круг за кругом до мети мчать,
Звівся увись,
Сяючи переможно,
Бич запальних юнаків,
І крутиться пил;
Так, ринучи вниз із узгір,
Град уражає лани,
Як, Піндаре, палить тебе небезпека.

Мужність.— Палить? —
Бідна душа!
Там на узгір'ях
Небо могутнє,
Тільки занадто жарке,—
Там моя хатка,
Туди б добрести!

У вірші багато посилань на грецьку міфологію і поезію. Девкаліон — син Прометея, врятувався від всесвітнього потопу, що винищив усе людство. Він знову виліпив з болота, що лишилося після потопу, людину. З цього ж болота народився величезний змії — Піфон, якого вбив Феб-Аполлон. Харіти — три богині краси і творчості, опікувані Аполлоном. Бромій — один з епітетів бога Діоніса, — Діоніс Шумливий. Піндар — старогрецький поет (521—441 р. до н. е.), так само, як Анакреон (560—478 р. до н. е.) і Феокріт (четвертий вік до н. е.).
(Прим. М. Бажана).

НІЧНА ПІСНЯ МАНДРІВНИКА

(Ільменау)

На всі вершини
Ліг супокій.
Вітрець не лине
В імлі нічній.
Замок пташиний грай.
Не чути шуму бору.
Ти теж спочинеш скоро —
Лиш зачекай.

РИБАЛКА

Вода біжить, вода дзюрчить,
Сидить рибалка там,
Спокійно вудки він глядить,
Хоч перемерзнув сам.
Він там сидить і бачить він:
Розверзлася ріка,
І діва впливла з глибин
Волога і струнка.

Вона пливе, вона співа.
— Чому ти мій народ
З лукавством, звичним для людей,
На спеку вабиш з вод?
Ах, знай же, що для рибок є
В воді привітний схов!
Пірнай сюди і тут своє
Здоров'я знайдеш знов.

Чи блискіт сонця тут поблід?
Чи місяць в водах зник?

Хіба не вдвічі кращий вид,
Відбитий в плесі рік?
Хіба це небо голубе
Так сповнене краси,
Що не принаджує тебе
Світ вічної роси?

Вода біжить, вода дзюрчить,
Плюскоче біля ніг.
Проймає пристрасть душу вмить,
Немов од слів палких.—
Співала й кликала вона,
І сталося так тоді:
Вона зманила, він пірнув
Та й зник навік в воді.

МІНЬЙОНА

І

Ти знаєш край, де гай цитрин цвіте,
Ллють апельсини сяйво золоте,
Дме леготом небес блакитна вись,
Високий лавр і тихий мирт звелись?
Ти знаєш це?

Туди, туди
У парі нас, Коханий мій, веди!

Ти знаєш дім? Стримить там ряд колон,
Блискоче зал, мигтить узір запон
І статуї вдивляються в журбі,
Що сталося, бідне дитиня, тобі?
Ти знаєш це?

Туди, туди,
Мій Охоронцю, нас обох веди!

Ти знаєш гір захмарну височінь?
В тумані там шукає стежку кінь,
Живуть дракони древні в гротах гір
І падає бескеддя просто в вир.
Ти знаєш це?
Туди, туди,
Нас шляхом тим, о Батьку мій, веди!

II

Хто горе знав — збагне
Мої страждання!
Без радості, сумне
Це існування.
Я марно в небокрай
Вдивляюсь тьмянний.
Ах, десь в далекий край
Подавсь коханий!
Журба пече мене,
В душі — палання.
Хто горе знав — збагне
Мої страждання!

III

Бодай в уяві, та не згину.
Мій білий не чіпай покров.
Прекрасну землю скоро кину,
Знайду собі міцніший схов.

Там буде тиша. Посвіжілий
Мій чистий зір прониже тьму.
Зніму із себе одяг білий,
Вінок і пасок свій зніму.

Не розпізнать між юрб небесних
Ні женщин, ні чоловіків.
І жоден з одягів чудесних
Їх просвітлених тіл не вкрив.

В житті страждала ненастанно,
Зазнала горя і біди.
Постаріла отут зарано,—
Там буду юною завжди.

МАНДРІВНИК

М а н д р і в н и к
Будь, молодице, благословенна богом —
І ти, і малятко, що припало
Тобі до грудей!
Дозволь мені коло скелі тут
Під берестом у холодочку
Свою торбину скинути.
Обіч тебе перепочить.

М о л о д и ц я
Що за клопіт тебе жене
Крізь полуденну спеку
По стежці закурений кудись?
Чи з міста не розносиш ти, бува,
По селах крам?
Смієшся, чужинцю,
Ти з мого питання?

М а н д р і в н и к
Жодного краму із міста я не несу.
Стає холодніше надвечір.
Ти покажи мені, де криниця,

З якої ти п'єш,
Мила жіночко!

Молодиця
Он по стежці між скель
Вгору іди. Крізь чагарі
Стежка веде до хатини,
Де живу я,
І до криниці,
Звідки п'ємо.

Мандрівник
Видно, що людська дбайлива рука
Порядкує тут в чагарях.
Камені ці поклала не ти,
Щедрадна природо!

Молодиця
Далі д'горі.

Мандрівник
Онде мохом вкритий архітрав.
Я пізнаю тебе, творчий дух!
Втиснуто в камінь печатку твою.

Молодиця
Ще далі, чужинцю!

Мандрівник
Я переступив через напис якийсь.
Не прочитати!
Вже з каменя стерлось
Глибоко врізане слово,
Що, на думку його різьбяр,
Тисячам потомків мало щось оповісти.

Молодиця
Дивуєшся, чужинцю,
З цього каміння?

Далі ще більше каменів таких
Навколо моєї хатини.

Мандрівник
Ще вгору?

Молодиця
Звідси ліворуч.
Крізь чагарі
Отут.

Мандрівник
О, музи і грації!

Молодиця
Це моя хатка.

Мандрівник
Храму якогось руїни!

Молодиця
Там трохи збоку
Є криниця,
З якої п'ємо.

Мандрівник
У сяєві ти витаєш
Над могилою своєю,
Геній! Над тобою
На друзок розпавсь
Твій чудовий твір,
Але ти — безсмертний!

Молодиця
Стривай, я дзбанок принесу,
Щоб ти напився.

Мандрівник
Плющ рясно оздобив
Твій божественний образ.

Як стрімко ти звів
З-понад уламків
Двійко колон!
А ти, самотна їх сестро, там,
Отак, як вони,
Хмурим мохом прибравши священне чоло,
Сумно й велично поглядаєш
На потрощених
Біля ніг твоїх
Сестер твоїх!
У тіні заростей ожини
Їх вкриває земля і щєбінь,
Колишеться над ними висока трава.
Отак, природо, цінуєш ти
З кращих творів своїх кращий твір?
Збайдужіло руйнуєш
Власну святиню?
Сієш на ній бур'ян?

М о л о д и ц я
Як спить дитинча!
Ти в хаті волієш відпочить,
Мандрівнику? Чи, може,
Краще тобі на повітрі?
Тут холодок. Потримай дитину,
Доки піду я по воду.
Спи, кохане, спи!

М а н д р і в н и к
Солодкий спокій твій!..
Як, сповнений небесного здоров'я,
Він дихає спокійно!
Ти, зроджений на рештках
Священної минувшини,—
Хай дух її буде в тобі!
Кого цей дух надихає,

Той божественним самовідчуттям
Насолоджується щоденно...
Пуп'янку добрий, прекрасна оздоба
Весни осяйної,
Цвіти й висявай же всім рідним!
Коли ж одцвітеш,
Хай зродиться з тебе
Прещедрий плід
І на осонні дозріє!

М о л о д и ц я
Дай боже! А він ще спить?..
Тебе я тільки кухликом води
І куснем хліба можу почастувати.

М а н д р і в н и к
Спасибі.
Як гарно зеленіє все навкруг
І як цвіте!

М о л о д и ц я
Мій чоловік небавом
Додому прийде з поля.
Лишись, лишись, мандрівцю,
І поділи вечерю нашу з нами.

М а н д р і в н и к
Ви живете отут?

М о л о д и ц я
Так. Поміж цих мурів
Побудував ще батько мій хатину
З уламків каменя і цегли.
Тут і живем.
Віддав мене за хлібороба батько
Та й вмер в нас на руках...
Ще спиш ти, серденько моє?

Який веселий він, як хоче гратись!
От шельма!

М а н д р і в н и к
Природо! Ти — вічний сівач,
Ти радість жити кожному даруєш
І дітям всім твоїм даєш по-материнськи,
Як спадок приналежний, власну хатку.
Будує ластівка вгорі аж на карнизі
Кубельце, не вчуваючи того,
Яку красу заліплює.
Обплутує живу гіллячку гусінь,
Щоб виводок узимку мав житло.
Отак і ти, людино, на уламках
Великої минувшини
Собі притулок ставиш,
Зазнаючи розради між могил!..
Здорова будь, щаслива молодице!

М о л о д и ц я
Лишитися не хочеш?

М а н д р і в н и к
Хай бог благословить
Тебе й твою дитину!

М о л о д и ц я
Щасливої путі!

М а н д р і в н и к
Куди веде ота
Стежина поміж гір?

М о л о д и ц я
До Кум.

М а н д р і в н и к
Далеко це?

М о л о д и ц я
Та милі зо три.
М а н д р і в н и к
Щасти тобі!..
О ти, природо, путь мою познач,
Веди мене в мандрівках чужиною!
Я по могилах
Священної минувшини
Проходжу,—
Зроби із них мені притулок,
Од холодів північних затули;
Нехай ранковий промінь захистить
Цей тополевий гай.
Коли ж надвечір я
Вертатимусь до хати,
Що буде позолочена останнім промінцем,—
Нехай мене отам зустріне жінка
З малятком на руках.

МОРСЬКА ПОДОРОЖ

Довгі дні мій корабель простояв,
Вітру гожого ждучи; між добрих друзів
В гавані терпляче й витривало
Був сидів я.

Друзі більше, аніж я, удвічі
Хвилювались: ми тобі бажаєм
Рушить в путь найшвидше; ждуть на тебе
По світах достатки повноцінні.
Повернувшись, з наших рук ти приймеш
Ласку й приязнь.

І над ранок почалось сум'яття,
Мирні сні покинули матроса.
Все звелось, спішить, гуркоче, прагне
Мандри з першим подувом почати.
І цвітуть од подуву вітрила,
І промінням сонце любо надить.
Линь, вітрило! Линь, висока хмарко!
Друзі всі на березі заводять
Пісню підбадьорливу, вславляють
Радість мандрів — ранок відпливання
Й першу ніч, її високі зорі.

Та вітри, надіслані богами,
Корабель звертають вбік з дороги.
Він, удавши, начебто піддався,
Намагається їх перехитрувати.
Щоб мети сягнути й манівцями.
Та сіріє й глухне далеч, звідки
Буря нам прихід свій провіщає,
Притискає вниз до вод всіх птахів,
Тяжко притискає людям серце
І приходить. Лють її відчувши,
Моряки вітрила геть спускають
І м'яча наляканого жбурить
Хвиля й вітер.

А на березі кохані й друзі
Позбирались, страхом пойняті,—
Ах, чому він тут не залишився?
Ах, ця буря! Щастя відвернулось!
Чи загинуть добрий друг повинен?
Ах, повинен! Ах, судьба! Богове!

Та кермо він мужньо стис, хоч грає
Кораблем і хвиля, й дужий вітер,

Лиш не грає хвиля й вітер серцем,—
Владно він зорить у люту далеч,
На богів поклавши свій рятунок
Чи загибель.

РИМСЬКІ ЕЛЕГІЇ

1788—1790

Як жили колись ми щасно,—
Хай цей вірш вам скаже ясно.

I

Камені, змовте до мене! Озвіться, високі палаци!
Вулиці, слово скажіть! Генію¹, ти пробудивсь?
Так,— все наповнює дух у мурах твоїх священних,
Риме правічний, але ти ще для мене німий.
О, хто підкаже мені, в котрому вікні я побачу
Миле створіння? Воно зором мене опекло.
Досі не знаю дороги, якою віднині до неї
Йтиму туди і назад, цінний втрачаючи час.
Я оглядаю церкви, палаци, руїни, колони,
Щоб, як обачний блукач, мати з блукання корість.
Скоро це все промине, бо храм тут один є насправді,—
Храм Амура, куди лиш для посвячених вхід.
Риме! В тобі — цілий світ, але ж і весь світ без любові
Світом не був би,— отак Римом не був би і Рим.

II

Славте кого вам завгодно, та сам я від вас вже сховався,
Дами прекрасні, і ви, панство з добірніших верств!

=====

¹ Геній — тут, за римською міфологією, добрий дух міста, його духовна сутність.

Плещіть собі про дядьків, ветхих тіток і кузенів,
Після нудотних забав довгі розмови ведіть.
З вами всіма розстаюсь, бо досить в кумпанії вашій,
В більших і менших гуртках, розпачу я зазнавав.
Знов політично безтямні повторюйте погляди всякі,
Що по Європі, лихі, йдуть за мандрівцями вслід.
Так за мандрованим бриттом пісенька про Мальбрука¹
Десь од Парижа іде через Ліворно у Рим,
Далі — в Неаполь, і може блукач аж до Смірни добратись,
«Мальборо!» — чуючи скрізь, «Мальборо» — пісню
портів.

Мусив і я її слухать на кожному кроці і боці,
Чути, як ганять народ, бестять двори королів.
Нині не скоро мене знайдуть у моєму притулку,—
По-королівськи Амур дав цей прихисток мені.
Тут він мене затуляє крилом своїм; тут, моя люба,
Галлів злоба не страшить римську дитину², тебе.
Справи Амуру байдужі,— він стежить лише, щоб здійснити
Всі забаганки того, хто володіє дівчам.
Йй до смаку є бадьорий, смілий чужинець, що любці
Розповіда про сніги, про дерев'яні доми.
Ділить вона з ним той племін, який розпалила у ньому,
Тішиться, що не щадить грошей, як римляни, він.
Їжа її стала краща, та й одягів їй не бракує,
Повіз є в неї, який возить до опери їх.
Гість цей північний припав і матері, й доньці до серця,
Варвар собі підкорив римські і тіло, і дух.

¹ М а л ь б р у к — персонаж з популярної свого часу пісні «Мальбрук походом рушив» про англійського полковника Мальборо, переможця французів у війні 1709 року.

² «Галлів злоба не страшить римську дитину» — йдеться про часті напади іноземців, зокрема французів, на Рим.

III

Люба моя, ти не кайся, що стала моєю так скоро.

Вір мені,— я не ганьблю, не зневажаю тебе.

Стріли Амура по-різному ранять: ті дряпають серце,

Потім роками його їхня отрута пече.

Інші, з оперенням дужим, зі свіжовідточеним вістрям,

Мозок пронизують вмить, зразу запалюють кров.

В час героїчний, коли кохались боги і богині,—

Погляд породжував хіть, втіха за хіттю ішла.

Думаєш ти, що задовго вагалась богиня кохання,

Стрівшись на Іді в гаю з милим Анхізом¹ своїм?

Хай забарилась би Луна² заснулого красеня пестить,—

Зразу б збудила тоді заздра Аврора його!

Здибалась Геро з Леандром³ на святі гучнім,— закохавшись,

Кинувся зопалу він в моря нічного потік.

Рея Сільвія⁴, королева, спускалася з кручі до Тібру,

Щоб зачерпнути води,— там ухопив її бог.

¹ Анхіз і богиня кохання — Афродіта (Венера), стрівшись у гаю на горі Іді з красенем — чабаном Анхізом, покохала його і народила сина Енея, який, забравши зі зруйнованої Трої свого батька Анхіза, перебрався до Італії, де заснував Рим.

² Луна — в римській міфології богиня місячного сяйва.

³ Геро і Леандр — герої переказаного Овідієм грецького міфа про жрицю Афродіти Геро і юнака Леандра, який, живучи по той бік морської протоки — Геллеспонту, щоночі перепливав потік для зустрічі з коханою. Коли Леандр у потоці потонув, Геро кинулася в море.

⁴ Рея Сільвія — в римській міфології дочка Нумітора, царя Альба-Лангі, місцевості, невіддалік якої було засновано Рим. Здібавши Рею, бог війни Марс закохався в неї. Вона народила двох синів — Ромула і Рема, засновників Рима.

Так же виховував Марс синів. І смоктали двійнята
Пипки вовчиці — і Рим владарем світу назвавсь.

IV

Ми, закохавшись, стаєм побожні,— всіх духів шануєм,
Добрий для нас кожен бог, кожна богиня — свята.
Цим-от, о Риму звияжці, схожі ми з вами. Богове
Всяких народів землі мали притулок у вас.
Строгих і чорних кумирів з базальту різьбив єгиптянин,
Білих, знадливих богів з мармуру створював грек.
Жоден із Вічних не заздрить, якщо особливу пошану,
Кадячи ладаном, ми явим одному з богів.
Так, визнаєм ми відверто, що наші щоденні благання,
Наші молитви шлемо гаряче тільки Одній.
Мужньо, лукаво і думно відвідуєм свята таємні
І, як посвяченим слід, мовчанку бережемо,—
Краще уже лиходійством на себе накликать Еріній¹
Або чим-небудь збудить в Зевса суворого гнів,
Щоб він скарав нас, припнувши до колеса чи до бескеття,
Ніж нам зректися служить радо і віддано їй.
Випадок — звуть цю богиню, вчіться її пізнавати!
Часто являється вам в проявах різних вона.
Вміє ця донька Протея, народжена вкупі із Тетіс,
Хитро змінюючи вид, всяких героїв дурить.
Донька підманювать любить недосвідчених та нетямущих,
Прикрість дрімотним чинить, а незаснулих — минать.
Добре ведеться богині зі спритним, прудким чоловіком,—
Чемна, охоча на жарт, ніжна до нього стає.
Я теж зустрівся із нею, з дівчатком смуглявим; волосся
Темне, розкішне, густе падало їй на чоло,

¹ Е р і н і ї — в грецькій міфології богині помсти.

Кучері чорні й короткі шийку струнку огортали,
Прядки свавільно вились над головою її.
Щойно ми здибались, рвучко схопив я квапливу; охоче
На поцілунки мої вміло озвалась вона.
О, скільки щастя відчув я! — Та цить! Ті часи проминули, —
Ви, римські коси, мене міцно тепер оплели!

V

Радість в собі відчуваю, натхнений цим ґрунтом класичним.
Чую виразніше я нинішні й давні часи.
Тут підкоряюсь порадам, тут розгортаю я звично
Утвори Древніх, щодня маючи втіху нову,
Але всі ночі займає Амур мене іншим заняттям, —
Вчусь вдвічі менше, проте вдвічі щасливіший я.
Справді, хіба не навчаюсь, коли я досліджую форми
Персів коханки й веду руку униз до стегна?
Ліпше тоді я вчуваю мрамур, його розумію,
Дивлячись зором чутким, чуючи зіркістю рук.
Хай забирає кохана частку годин моїх денних, —
Щедро відплату мені верне вона уночі.
Ми не цілуємось тільки, ми і поважно говорим, —
Любка дрімає, а я в роздумах довгих лежу.
Часто у неї в обіймах нишком складаючи вірші,
Стопи гекзаметру я стукотом пальців лічив
В неї на спині. Вона дихає тихо в дрімоті,
Кожен подих її жаром проймає мене.
Раді Амур роздмухує племінь лампади, згадавши
Час, коли так він служив і тріумвірам своїм.

VI

«Нащо мене, о жорстокий, картаєш лихими словами?
Чи у вас кажуть таке закохані чоловіки?»

Хай мене ганить юрба — стерплю, бо хіба я не винна?

Ах, винна справді, але ти — ось провина моя!

Одяги ці, — вони значать для заздрісної сусідки,

Що вже не тужить вдова за чоловіком, сама.

Чи не приходив бездумно ти в місячнім сяйві до мене,

В темнім сурдугі, з чолом, підстриженим кружком?

Чи не вдягав ти для жарту личину святохи на себе?

Хочеш ченцем виглядати? Добре, вдавай же ченця!

В Римі побожнім — хоч важко вірить цьому, — я клянуся,

Що з духівництва ніхто в мене в обіймах не був.

Ох, я і бідна, і юна була. Це спокусники знали.

Фальконієрі¹ мені часто в лице заглядав,

Звідник один від Альбані² приходив, цидулкою важно

В Остію³ кликав мене чи до Чотирьох Криниць⁴.

Та, зневажаючи щиро всякі червоні панчохи⁵

Або й лілові, не йшла дівчина — я — на цей клич.

«Так вас, дівчат, ошуканці часто кінець кінцем дурять», —

Батько казав, та як жарт мати сприймала оце.

Стала кінець кінцем ошукана й я. Ти ж навмисне

Вдав, що розгнівався, — либонь, хочеш покинуть мене.

Добре, іди! Недостойні ви нас, жінок! Ми під серцем

Носим дітей і також вірність у серці несе;

Ви ж, чоловіче поріддя, разом з жагою і міццю

Витрусить здатні й любов після обіймів палких».

Так проказала кохана й, з ослону схопивши дитину,

Стала її цілувать, слъози ллючи із очей.

¹ Фальконієрі — ченець-прелат з вельможного римського роду.

² Альбані — кардинал, що був уславився в Римі своєю розпустою.

³ Остія — оселя під Римом, морський порт.

⁴ Чотири Криниці — «Кватро Фонтане», перехрестя вулиць у Римі, прикрашене чотирма фонтанами.

⁵ Червоні і лілові панчохи — червоні панчохи носили кардинали, лілові — вищі духовні сановники, прелати.

Сором одчув я, що з плітки всяких людей зловорожих
Зважився заплямувать любу істоту оцю.
Тьмяно засвітиться пломінь, на мить спалахне і примерхне,
Якщо на присок жаркий раптом водиця хлюпне,—
Та очищається прудко, розвіює пару імлисту,
Дужче підноситься знов вгору яскравий вогонь.

VII

О, як відрадно мені у Римі! Пригадую пору —
Сірій оточував день в краї північнім мене.
Небо журливо і тяжко на тім'я моє опускалось,
Втомленому ввесь світ видівсь без форм і без барв.
Я, через Я своє власне вглядаючись в темні дороги
Духа тривожного, плив тихо в глибінь споглядань.
Нині ефір найсвітліший блиском мій лоб осяває,
Форми і барви верта світу божественний Феб,
Зорями блискає ніч, ніжно лунаючи співом,
Місяць тут сяє ясніш, ніж десь на півночі день.
Хто мені, смертному, дав так раювать? Може, марю?
Прийме Юпітер чи ні гостя в небесний свій дім?
Ах, тут лежу я і руки до ніг твоїх я простягаю
З ревним благанням: «Прийми, батьку Юпітер, мене!»
Як я потрапив сюди? Сказати не в силі. Схопила
Геба¹ мене, мандрівниця, та й затягла в пишний зал.
Може, ти їй наказав схопити якогось героя?
Помилка сталась? О, дай з помилки блага зазнать!
В тебе дочка є — Фортуна. Вона — то дівчатко примхливе,
Так, як їй примха звелить, пишні дари роздає.
Звешся ти богом гостинним? Тоді не зіштовхуй же гостя
З висі Олімпу униз, знову на паділ земний!

¹ Геба — в грецькій міфології богиня юності, дочка Зевса.

«Де і куди ти, поете, піднісся?» — Пробач-но; висока
Капітолійська гора — справді твій другий Олімп.
Ти тут стерпи мене, боже,— повз Цестія славний надгробок ¹
Згодом до Орку ² мене Гермес ³ тихцем одведе.

VIII

Ти мені оповідаєш, що не подобалась людям;
Ще за дитинства тебе мати цуралась твоя,
Доки не виросла й нишком вся не розвинулась,— вірю:
Думаю, що дитинчам ти дивовижним була.
Барви і гарної форми цвіт винограду не має,
Та стиглі грона його ваблять богів і людей.

IX

Полум'я вже по-осінньому в огніську світить сільському,
Грає, потріскує й враз вгору з-над хмизу летить.
Вечір оцей мене дуже втішає, бо, доки вугілля
В'язанку хмизу пожре й попелом вкриється все,—
Дівчина прийде кохана. Дрова і хмиз запалають,
І, потеплішавши, ніч здасться нам святом ясним.
Вдосвіта з ложа кохання вона, заклопотана, встане,
Збудить у вогніську знов схований в попелі жар,
Бо чарівниці Амур надав особливого хисту
Радість будити, бодай в попелі скрилась вона.

=====

¹ Цестія надгробок — досі ще зберігся в Римі, в районі лютеранського цвинтаря, високий, у формі піраміди, надгробок, де поховано було римського політичного діяча, претора Гая Цестія (вмер 43 року до н. е.).

² Орк, Оркус — в римській міфології царство мертвих. В греків воно звалося Аїдом.

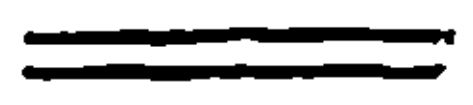
³ Гермес — в грецькій міфології син Зевса, вісник богів, обов'язком якого було супроводжувати душі померлих на той світ. В римлян він звався Меркурієм.

Х

Хай Александр, і сам Цезар, і Генріх, і Фрідріх ¹, великі,
Хоч половину мені слави своєї дають,
Тільки б на нічку єдиную їм приділив своє ложе,—
Марно, бо їх, бідолах, строго ув'язнює Орк.
Тож ти, живий, потішайся місцем, зогрітим любов'ю,
Доки тебе не омив Лети ² жахливий потік.

ХІ

Грації! ³ Вам на вівтар приніс був поет небагато
Аркушків, ще й додав кілька бутонів троянд.
Та й заспокоївся він, бо щиро радіє художник,
Якщо майстерня його схожа на Пантеон ⁴.
Голову хилить Юпітер, підносить чоло Юнона ⁵,
Феб поспішає вперед, кучерями трясучи;
Дивиться сухо Мінерва ⁶, крокує легесенько Гермес,
Кидаючи увсебіч хитрий і влєсливий зір.
На задрімалого Вакха зводить Кіфера ⁷ свій погляд,

¹ Александр, Цезар, Генріх, Фрідріх — чотири прославлені полководці: Александр Македонський, римський Цезар, французький король Генріх IV, прусський король Фрідріх II.

² Лета — в грецькій міфології річка, що протікає в царстві мертвих. Випивши з неї води, вмерлі забувають про своє минуле життя.

³ Грації — в римській міфології богині добра, світлої основи життя. Греки їх називали Харітами.

⁴ Пантеон — святилище всіх богів.

⁵ Юнона — в римській міфології дружина Юпітера — Зевса, богиня шлюбу і материнства. Греки звали її Герою.

⁶ Мінерва — в римській і грецькій міфології дочка Зевса, народжена з його голови (як втілення розуму), одна з найбільших богинь, богиня мудрості і війни. Тотожна з грецькою богинею Афіною.

⁷ Кіфера — Афродіта, названа так за найменням присвяченого їй острова Кіфера в Лаконській затоці на півдні Греції.

Повний солодких бажань, в мармурі вогкий іще,
Бо про обійми його мріє і наче питає:
«Чом цей божественний син з боку від нас примостивсь?»

XII

Чуєш, кохана, ти гомін на Фламінієвій¹ дорозі?
То галасують женці, радо додому йдучи
Десь аж у далеч. Вони для Рима жнива закінчили,
Хоч для Церери вінків римляни вже не плетуть,
Не улаштовують свята на славу великій богині,
Тій, що, замість жолудів, золото збіжжя дала.
Хай же ми вдвох дружньо й тихо справимо свято достойне,—
Двоє коханців, вони дійсно є цілий народ.
Чула, можливо, і ти щось про ті свята містичні,
Що з Елевзіну сюди воїн звитяжний приніс?
Свята оці заснували греки,— колись в стінах Рима їх кличі
Голосно розлягались: «Входьте в освячену ніч!»
Їх сторонився невіглас, новак же тремтів у чеканні,
Вдягши на знак чистоти біле пречисте вбрання.
Потім він, подиву повен, блукав, як причинний, у колі
Образів дивних, немов снів наяву; перед ним
Склублення змії на підлозі звивалося; замкнуті скрині
Діви в розкішних вінках штивно повз нього несли,
Рухались багатозначно жерці і про щось мурмотіли,
І нетерпляче, в жаху учень на сяєво ждав;
Лиш після іспитів всяких і випроб для нього ясніли
Образи дивні, які в колі таїлись святім.
В чому ж була таємниця? В тім, що великій Деметрі
Якось припав до душі здіблений нею герой.

¹ Фламінієва дорога — одна з головних доріг Рима, що вела з міста на північ.

Гож вона Язіону¹, царю зброєноному Кріта,
Тіло безсмертне своє, тайни його віддала.
Був ошасливлений Кріт! Шлюбна постеля богині
Вкрилась колоссям рясним, сім'я упало в ріллю,
Та занепав увесь світ; знехтувала Церера²
Ради любовних потіх покликанням добрим своїм.
Казку цю, подиву повен, слухав посвячений учень,
Любці моргав він — чи ти, люба, збагнула натяк?
Там попід миртом кущастим є в затінку мила місцинка,—
З радощів наших нема світові жодних загроз.

ХІІІ

Звик до шахрайства Амур,— хто йому вірить, тих дурить!
Змовив до мене хитрун: «Зараз мені ти повір,
Бо я по правді говорю: ти і життя своє, й вірші,—
Вдячно я згадую це,— славі моїй присвятив.
Бачиш,— і в Рим за тобою рушив я слідом, бо хочу
Навіть в чужому краю вправно тобі послужить.
Скаржаться всі подорожні, що в Римі погана обслуга,—
Добре ведеться лиш тим, дбає за кого Амур.
З подивом ти оглядаєш будов старовинних руїни,
Бродиш замислено скрізь простором цим пресвятим,
Дивишся з гідною шаною на залишки творів кошовних
Славних митців,— побував в їхніх майстернях і я.
Образи ці! Їх творцем був же і я. Не хвалюся,—
Ти хоч тепер зрозумій, що я по правді кажу.

¹ Я з і о н — цар на Криті, син Зевса, укоханий Деметрою. Був посвячений Зевсом у таємниці Елевзінських містерій і поширив їх на Сіцилію.

² Ц е р е р а — в римській міфології богиня плодючості землі, землеробства, вирощування збіжжя. Тотожна з грецькою богинею Деметрою.

Якщо на мене не зважиш, то звідки ці образи гарні,
Звідки ці барви, цей блиск взяв ти для творів своїх?
Друже мій, знову берешся творити? До школи греків
Двері відчинено,— їх не замикають рокі.
Так, я — учитель, я вічно юний і юних кохаю,
Та мудраїв не терплю! Друже! Мене ти збагни!
Антика юна була, коли там жили ті Щасливі,—
Сам стань щасливий,— і жить буде минуле в тобі!
Чи відчуваєш ти поштовх до пісні? Тобі його дам я,—
Тільки кохання тебе вищого стилю навчить».
Так говорив цей софіст,— хто буде із ним сперечатись?
Звик я, на жаль, те робить, що мені владар звелить.
Хоч його слово й підступне, та є в ньому привід для пісні.
Ох, він забрав в мене час, силу мою й почуття!
Погляд, і потиски рук, і ніжні слова, і цілунки,
Зміст найсердечніших фраз — ось чим коханці живуть.
Шепотом стала їм мова, освідченням — заїкання.
Гімн цей складеться, либонь, без просодичних мірил.
Знав я, Авроро, що ти є подруга муз незрадлива,—
Може, Авроро, хитрун зміг і тебе обдурить?
Наче у спілці з Амуром, мене ти пробуджуєш нині
Перед його вівтарем задля святкового дня.
Кучері пишні упали на груди мої, а голівка
Сонно лягла на плече, шию обвила рука.
Радісно так прокидатись! Тривай же, спокійна часинко,
Згадко про пестоші ті, які колисали наш сон!
От вона заворушилась, в дрімоті простерлась на ложі,
Вбік одвернулась, рука руку затисла мою.
Зв'язує наші серця вірне кохання і пристрасть,
Прагнуть собі перемін тільки жадання одні.
Стиснув я руку коханки й побачив, що очі небесні
Знову розплющились.— Ні! Дайте мені відпочити!
Будьте заплющені! Ви сп'янете, зводите з глузду.
Збурюєте ясноту тихих моїх споглядань.

Велич цих форм! Стрункість тіла! Певне, Тезей Аріадни¹
Був би не кинув, коли б спала отак і вона.
Уст цих єдиний цілунок! Зважся нарешті, Тезею!
В очі їй глянь! Вже не спить! — Ти їй належиш навік.

XIV

Хлопче, запалюй-но світло! — «Та ще зарано. Навіщо
Тратить олію та гнот, і затуляти вікно?
Сонце лише за домами, а не за горами сховалось.
Ще півгодини чекать, доки задзвонять на ніч».
Йди, бідолахо, й роби! Жду я на дівчину коху!
Лампко, тим часом мене, ночі вістунко, втішай!

XV

Разом із Цезарем² я ніколи б до бриттів не рушив,
Флорус³ мене до корчми легше би міг зтягти!
Журні північні тумани зненавидів я навіть більше,
Ніж надокучливий рій бистрих південних бліх.
Тож від сьогодні я красно вітаю вас, милі шиночки
Або остерії, як в Римі вас влучно зовуть.
Нині у вас я побачив кохану, — був дядько із нею,
Часто старого вона дурить, щоб здібать мене.

¹ Аріадна і Тезей — Критська царівна Аріадна врятувала афінського героя Тезея, визволивши його з в'язниці — лабіринту страховиська Мінотавра, бо дала Тезеєві провідну нитку («нитка Аріадни»). Тезей вивіз закохану в нього Аріадну з Криту, але покинув її невдовзі на острові Наксос.

² Цезар ходив походом на Британію і завоював частину її (55 р. до н. е.).

³ Флорус, Флор — римський поет, засуджував схильність імператора Августа (63—14 р. до н. е.) до мандрів; на це Август відповів, що не хотів би бути Флорусом, схильним мандрувати по шинках і годувати там бліх.

Тут он мостився наш стіл, оточений німцями дружно,—

Тут біля неньки знайшла місце собі і дочка.

Лавку вона посувала так спритно, що я її личко

Бачив лиш збоку, проте шийку я бачив цілком.

Розбалакувала голосніше, ніж римлянкам личить, і в чарку

Лляла вино поза край, бо подивлялась в мій бік.

Потім калюжку вина вона своїм пальчиком гарним

Стала розводити, кружки креслячи на столі.

Вензель мій вкупі з своїм сплела; я за пальчиком гарним

Жадібно стежив,— вона це зауважила враз.

Врешті намалювала, як знак мені, римську п'ятірку

Й спереду — риску. Хутчій, тільки поглянуть я встиг,

Знову кружки посплітала, щоб літери й цифру затерти,

Та я у пильних очах четвірку зберіг дорогу.

Мовчки сидів і надалі, кусаючи губи палючі,—

Тішився з хитрості я, трохи страждав од жаги.

Довго ще ночі чекати! Десь, певне, чотири години!

Сонце високе, не гайсь! Не задивляйся на Рим!

Величі отакої не бачило ти й не побачиш,—

Це і Горацій¹, твій жрець, палко колись провістив.

Та не барися сьогодні, погляд свій від Семигір'я²

Виріши трохи раніш приязно відвернуть,

Задля одного поета скорочуй ці гарні години,

Хоч і жадливо у них зір свій художник втопив.

Швидше поглянь, ясносяйне, на ці височенні фасади,

Бані й колони оці, на обеліски стрімкі,

В море пірнути поквапся, щоб на світанку побачить

Те, що для тебе віки з ласки богів зберегли,—

Ці береги болотисті із заростями очерету,

Пагорби, вгорнуті в тінь хмурих дерев і кущів.

¹ Горацій — римський поет (65—8 рік до н. е.).

² Семигір'я — Рим був розташований на семи пагорбах понад Тібром; звідси його назва «Семигір'я».

Сперше лиш кілька хатин тут вгледеш, докіль не побачиш
Тлум закишілий людей, щасних розбійників¹ цих.
Все, що вони десь дістали, сюди затагають докупити,—
Певне, не варто на них навіть поглянуть тобі.
Бачиш, як виник тут світ, бачиш тут світ у руїнах,—
Знову зведеться з руїн ще величавіший світ!
Хай би я довше дивився на все, що отут осяваєш,—
Парка² нехай свою нить мудро й повільно пряде.
Але ти все ж поспішай, годино, накреслена красно!
Щастя! Вчуваю його? Ні, хоч і дзвонить вже — Три.
Так, милі Музи, ви знову мене піддурили, задовго
Час розтягнувши, який ділить кохану й мене.
Будьте здорові! Я кваплюсь і вас не боюся образити,—
Хоч ви і горді,— проте Амура шануєте й ви.

XVI

«Чом не прийшов ти, коханий, сьогодні на наш виноградник?
Ждала на тебе сама, як обіцяла тобі!» —
Люба! Я там уже був, але твого дядька я вчасно
Вгледів,— крутився між лоз він і тут і сюди.
Я і подався тікати! — «Ох, як же ти помилився!
Просто опудало там ми встановили. Його
Дбало зробили з тростин, вбрали в стареньку одягу.
Допомагала і я, видно, на шкоду собі.
Може, мій дядько й втішався, що звідси негідного птаха
Вигнав і вкрасти не дав грона й племінницю теж».

¹ Р о з б і й н и к и щ а с н і — Рим був заснований на місці маленької розбійницької оселі

² П а р к и — в римській міфології богині долі, що прядуть і втинають життєву нитку кожної людини. Тотожні з грецькими мойрами.

XVII

Деякі звуки мене роздратовують, особливо
Гавкоту псів не терплю; вуха дере він мені.
Тільки одного собаку з радістю якимось почув я,
Як от загавкав той пес, що у сусіда живе.
Гавканням він провістив, що дівчина люба до мене
З дому спішить тайкома,— тайну міг виказати пес.
Тільки його я почув, то думаю: «Йде моя люба!»
Або пригадую час перших відвідин її.

XVIII

З всяких речей є одна для мене ненависна; друга
Теж є огидна: вона сіпає кожен мій нерв,
Щойно її пригадаю. Хочу вам, друзі, признатись,—
Прикро самому мені бути в постелі вночі;
Гидко стає, ідучи шляхом кохання, страхатись
Змій чи отруту знайти під пелюстками троянд,—
Гірко в найкращу ту мить, як радість тобі віддається,
Шепіт турботи почути близько свого чола.
Ось чому є Фаустіна¹ щастям моїм,— вона рада
Ложе ділить, берегти вірність за вірність взамін.
Юність порвиста воліє відразу долати перешкоди,
Я же здобутим добром довго втішатись люблю.
Щастя яке! Ми обоє цілуємося супокійно,
Подихи і життя всотуєм в себе сповна,
Протягом довгих ночей втішаємося, припавши
Тілом до тіла, й отак слухаєм бурю й грозу.
Вже розсвітає,— приносять ранкові години нам квіти,
Ними прикрасимо ми свято нового дня.

¹ Фаустіна — ім'я римської коханки Гете.

Щастя мені, о квіріти¹, дайте! Хай кожен дістане
З божої ласки усе, краще на світі добро!

ХІХ

Тяжко дотриматись нам доброго ймення, бо Фама²
Й мій доброчинець Амур — знаю — в незгоді живуть.
Чи вам відомо, звідкіль виникла в них ворожнеча?
Давня історія це, — вам я її розповім.
Знов про ту владну богиню, — була вона в кожній громаді
Просто нестерпна, завжди в бесідах верх беручи.
Голосом мідним своїм на учтах божеств викликала
В більших і менших богів тільки зненависть одну.
Якось хвалилася гордо, що Юпітера син славнозвісний
Нею примушений був їй слугувати, як раб.
Фама ж звідтіль утекла, сповнена сорому й гніву,
Хоч посміхалася сперш: «Це все, боги, маскарад!
Знаю свого героя я добре! Глузують актори
З нас!» — Потім з боєм вона переконаласть: це — він!
Менше в сто раз лютував Вулкан³, як знайшов свою жінку,
Плетивом вкриту, удвох з другом могутнім її.
В мить оту слущну, коли вхопила їх хитра мережа, —
Злитих злила ще міцніш, сплєтених дужче сплєла.
Як юнаки, потішались Вакх і Меркурій! Обидва
Мусили визнати: так, думкою гарною є

¹ К в і р і т и — так в Стародавньому Римі звали почесних громадян — патриціїв. Гете цим словом звертається до сучасних йому мешканців Рима.

² Ф а м а — в римській міфології богиня громадської думки, опінії, поголосу. Тотожна з грецькою Оссою.

³ В у л к а н — в римській міфології бог полум'я і ковальської справи. Застав свою жінку Афродіту — Венеру в ліжку разом з богом війни Аресом — Марсом і на ганьбу зв'язав їх мережею.

Трохи спочити на ложі такої красуні. Просили:
«Ти їх, Вулкане, тримай! Дай надивитись на них!»
Цей стариган обдурений їх пов'язав ще міцніше,—
Фама ж, розгнівана вкрай, звідти втекла якмерщій.
З того часу між Амуром і Фамою згоди немає:
Щойно героя вона десь вибрала,— хлопець вже там.
Тих, що найбільше шанують Фаму, він любить хапати,
Та й найцнотливіших теж вловлює якнайспритніш.
Хто утікає від нього, карає він лихом на лихо.
Дівчину він тобі дасть,— ти, цей відкинувши дар,
Вчиниш безглуздо, бо стріл з лука його не уникнеш,
Збудить до звірів він хіть, звабить до чоловіків.
Хто застидався його — мучиться, а лицемірам
Долю гірку він несе вкупі з нуждою і злом.
Пильно богиня за ним стежить і оком, і вухом.
Стріне тебе з ним хоч раз,— станеш ти ворогом їй,
Зором суворим злякає, проявить презирство і люто
Буде ганьбити той дім, де загостює Амур.
Сталося так і зі мною, болить мені трохи. Богиня
Заздрісно прагне розкрити всі таємниці мої.
Це — старовинний закон. Отже, мовчу і шаную,
Бо через сварки царів ще греки страждали, як я.

XX

Сила — окраса мужчини, та й вільні, сміливі звичаї,
Але як личить йому вміння ховать таїну!
Ти — покорителька міст, Мовчазносте, Владця народів!
Мудра богине, мене ти вірно вела крізь життя,—
Що ж нині сталось зі мною? Музи на жарт розтуляють,
З ними й Амур-шалапут, мій щільно замкнутий рот.
Ах, стало важко тепер ганьбу королівську таїти!
Вже неспроможен вінець ані фрігійський ковпак
Довгі Мідасові вуха прикрити, бо й кожен цирульник
Зразу їх вгледить і жах груди затисне йому.

В землю зарив би він тайну, щоб легше себе відчувати,
Та не бажає земля тайни такі прикривать,—
Прудко зросте очерет та й зашепоче на вітрі:
«Гляньте, в Мідаса-царя¹ вуха довжезні які!»
Та іще важче для мене приховувать тайну прегарну.
Ах, так нестримно із уст сповненість серця тече!
Подрузі жодній не звірюсь, бо ганити кожна з них здатна,
Другу так само, бо й друг часом підступним бува.
Може, сказать про свій захват гаям або скелям дзвенючим?
Ні, я ж, либонь, не юнак і не самітник якийсь.
Ти, мій гекзаметре, скажеш, ти, мій пентаметре, змовиш,
Як вона радує вдень, сповнює щастям вночі.
Безліч мужчин її прагне, вона ж обминає тенета,
Що їй мужніші кладуть, хитрі ж плетуть крадькома.
Мудро і вправно повз них проходить вона, бо дорогу
Знає, де стріти її має коханець палкий.
Йде вона! Лúно, сховайсь! Хоч би сусіда не вгледів!
Вітре, між листям шуми, щоб не почув хтось ходи!
Ти ж виростай, розцвітай, співанко люба, гойдайся
В подувах вітерця, в пестошах милих його,
Перекажи-но квірітам, мов той очерет балакучий,
Тайну прекрасну життя пари щасливих людей.

¹ М і д а с — в грецькій міфології цар Фрігії. Аполлон, щоб помститися Мідасові, покарав його,— в нього вирости довгі вуха, які не могли заховати ні корона, ні ковпак. Цирульник Мідаса їх помітив і, щоб позбутися цієї тайни, закопав її в землю, але тут виріс очерет і шемранням своїм розповів тайну всьому світові

ВЕНЕЦІАНСЬКІ ЕПІГРАМИ

Венеція, 1790 рік

Як розтринькати гроші й час,
Скаже книжка ця для вас.

* * *

Урни і саркофаги оздоблював радо поганин
Образами життя — там он з вакханками фавн
Жвавий веде хоровод, а он черевань козлоногий
Дме у розкотистий ріг, звуки збудивши різкі.
Цитри й тимпани звучать; ми бачимо й чуємо мармур.
Птиці, злетіться! Нехай дзьоб ваш смакує плоди.
Вас не злякає цей гомін, ще менш він злякає Амура,
Що над юрбою вгорі радісно звів смолоскип.
Повність життя є сильніша за смерть; навіть прах,
в саркофагу,—
Так нам здається,— також тішиться сном про життя.
Хай же колись оповине поетову домовину
Цей-от сувій, що життям щедро оздобив поет.

* * *

Врешті в блакитному небі побачив я сонце блискуче
І на бескетті плющі, сплетені в гарні вінки.
Там виноградаря стрів я,— в'язав до тополі він лози.
Дмухав теплом вітерцю Вергілія славного край¹.
Музи сюди позлітались, побачивши друга, й розмова
Розпочалася між нас, радуючи мандрівця.

¹ Вергілія край — славний римський поет Вергілій (70—19 р. до н. е.) народився біля Мантуї, де по дорозі до Венеції проїздив Гете.

* * *

Ця-от гондола — неначе хитлива дитяча колиска,
Ця-от кабіна її схожа, либонь, на труну.
Так і гойдаємось ми між колискою і труною,
Плинучи крізь життя, мов крізь Великий Канал.

* * *

Чом галасує цей люд так збуджено? Прагне він їжі,
Прагне родити дітей, краще їх прогодувать.
Запам'ятай це, мандрівче, бо й вдома так треба чинити.
Більшого хто досягне? Прагнене хай би дістав.

* * *

Солодко йти навесні босоніж лужком конюшини,
Лащити вовну ягнят змахом ласкавим руки.
Солодко бачити квіти, що встелюють віття ожиле,
Тішити жадібний зір листям зеленим дерев,
Та ще солодше — квітками прикрашувать груди пастушки.
Травень примусив мене прагнути щастя цього.

* * *

«Ти ще спиш?» — Тихше, тихше! Дай відпочить,
бо прокинусь,
Що маю діяти тут? Ліжко широке — пусте.
Друже, Сардінія всюди, де спочивають самотньо,
Тібур є там, де тебе будить коханка твоя.

* * *

Хоч залицялись до мене всі дев'ять — про Муз я говорю, —
Та не зважав я на них, стисши в обіймах дівча.

* * *

Досі жадливо тримаю в руках своїх діву кохану,
Досі я їй до грудей серце гаряче тулю,
Досі я їй на коліна кладу свою голову й знизу
Бачу кохані уста, в очі вдивляюсь її.
Хтось мене лає: «Пестунчик! Як свої дні ти проводиш?»
Ах, я погано ведусь! Слухай, що трапилось тут:
Мусив, на жаль, я покинуть життя свого радість єдину, —
Вже двадцять днів екіпаж тягне мене звідсіля,
І візники дратують, підлещуються лакеї,
Всяку брехню та обман плещуть тобі носії.
Щойно від них увільнюся, — хапає станційний доглядач,
Паном тут кожен поштар, кожен митничий також!
«Не розумію тебе я! Адже мене запевняв ти,
Що тут раюєш, що тут, наче Рінальдо¹, живеш!»
Ах, я тебе розумію: це моє тіло мандрує,
Та спочиває душа в неї, на лоні її.

* * *

Зручно розлігшись в гондолі, плив я Великим Каналом
Повз кораблі, що стоять, сповнені вщерть вантажу.
Краму всілякого знайдеш в них на потребу всіляку:
Збіжжя, вино і плоди, дрова на паливо й хмиз.

¹ Рінальдо — герой поеми італійського поета Торквато Тассо (1544—1595 рр.). Трапивши в бран до чарівниці Арміди, жив у розкошах її чар.

Мчали стрілою ми; раптом шарпнула лаврова гіллячка
Щоку мою. Я скричав: «Дафно! ¹ Ти раниш мене?
Я ж сподівався на ласку». Всміхаючись, мовила німфа:
«Легко поети грішать,— легша їй покара для них!»
І їйні ж мене відцуралась коханка, та й Музи зреклися,
І розглядавсь я, шукав зашморгу або ножа.
Є на Олімпі богиня,— ота, що прийшла рятувати,—
Зветься Нудьгою. Прийми ж, Матінко Муз, мій привіт!

* * *

Дівчини я шукаю. Якої? Та, певне, такої,
Що уже маю. В малім. справді велике знайшов.
Я понад морем блукав, шукаючи мушлів. І раптом
Вгледів перлину в одній. В серці ховаю її.

* * *

Спроб починав я багато — олією малювати,
І міднорити робить, з глини ліпити що-будь,
Та не зумів, нетерплячий, в навчанні чогось досягнути,
Тільки один свій талант зміг вдосконалити я:
Мовою німців писати. Отож я, поет нещасливий,
На цей лихий матер'ял трачу мистецтво й життя.

¹ Д а ф н а — в грецькій міфології німфа Дафна, яку переслідував Аполлон, перетворилася, щоб уникнути його обіймів, на дерево лавру.

* * *

Радю б я вам розповів про кожне із цих звірят,
Що сновигають отут спритно туди і сюди.
Схожі на зміюк вони, хоч є в них чотири лапки,—
Повзають, бігають скрізь, хвостики тягнуть свої.
Глянь же,— ось тут вони й тут! Зникли. Куди ж вони ділись?
Де та щілина, той кущ, що заховав їх од нас?
Ящірками я називаю й вітаю моторних звірят,
Бачу в них образ, який придасться для віршів мені.

* * *

Кожен, хто ящірок бачив, може до них прирівняти
Спритних дівчат, що біжать площами міста всебіч,—
Квапляться, десь поспішають, спиняться враз, поговорять,
Та й тільки чути, як вслід одяги їх шелестять.
Глянь же,— ось тут вони й тут! Якщо десь дінуться,— марно
Будеш шукати — дівча скоро не прийде сюди.
Може, ти не побоїшся закутків, східців, провулків,—
Кинься за нею,— вона в кишло якесь приведе.

* * *

Нічку єдину пробути в серці твоєму! Все інше
Дасться саме, хоч у тьмі нас розлучає Амур.
Хай на світанку коханців, що туляться тілом до тіла,
Вгледить Аврора, а Феб збудить раненько обох.

* * *

() як уважно я стежив за змінними порами року,—
Славив настання весни, палко на осінь чекав!
І нині не знаю ні літа, ані зими, бо, прикритий
Крильми Амура, зазнав вічної я весни.

* * *

В сутінях літнього ранку зійти на гірську верховину,—
Дружньо там стріне тебе зірка, ця вісниця дня;
Ждатимеш нетерпляче на владаря неба. О, втіхо
Юності, часто мене з дому ти кликала в ніч!
Нині, як вісниці дня, очі небесні зоріють,
Сонце ж, здається, тепер сходить зарано чомусь.

* * *

«Ах, в мене шия щось спухла»,— так злякано проказала
Любка. Дитино, помовч! Цить і послухай мене:
Руки Венери тебе торкнулися з тихим натяком,
Що вони тільки твоє мають — ах! — скоро змінить,
Стан твій стрункий попсують, персам зашкодять, все тіло
Спухне і стануть тісні одяги. Ти не смутись!
Листя опале віщує садівникові, що осінь
Дасть йому дорогий, соками сповнений плід.

* * *

Щастям є міцно і спрагло в обіймах стискати коханку,
Чути, як серце її тобі про любов стукотить;

Щастя ще більше — це рухи новоживущого чути:

В лоні у матері він, наситившись, заворушивсь,—
Передчуваючи юність, що скоро прийде, нетерпляче
Стукає, прагне мерщій вгледіти сяйво небес.

Ще кілька днів почекай! Всіма життєвими стежками
Ори¹ тебе поведуть так, як накаже судьба.

Що б там не трапилось далі,— зростаючи, знай, наш коханий:
Ти у любові зачавсь, тож у любові й живи.

* * *

Так ось я марнував, од друзів усіх віддалившись,
В місті Нептуновім дні², наче години, швидкі.
Все, що зазнав там, присмачив солодкими я згадками,
Смаком надії — нема в світі солодших присмак.

=====

¹ Ори — години, богині часу.

² Нептунове місто — Гете називає Венецію містом, посвяченим морському богові Нептуну (Посейдону), бо розташоване воно на островах морської лагуни.

Фрідріх Гельдерлін
(1770—1843)

ГІМН СВОБОДИ

Мов орел, що на бескетті сірім
Буйно рветься зринуть до зірниць,
З мене співом величавим, щирим
Рине радості нестримна міць.
Так! Життя нове й жадливе нині
Нам новітні рішенці дає.
В подоланні марень і гордині
Невимовна насолода є.

З мене прах змела рука свободи,—
В неї серце мужнє і святе,
Від її божественної вроди
Полум'я в душі моїй росте.
Кожне слово, вимовлене нею,
Небувалий зміст в собі таїть.
Сказане богинею моєю
Слухайте і шану їй складіть!

«В час, коли, немов пастушка, мрійно
Йшла любов між квітів і між трав
І веселий син землі спокійно
До грудей Природи припадав,
Нас тоді порок із крісел суду
Сліпо й зло не прагнув роз єднать,—
Я з богами в ігри, рівні чуду,
В тихім раї мала з дітьми грать.

Юний люд любов тоді скликала
На високі творчості діла,
Світлом і теплом вона плекала
Кожну парость, щоб росла й цвіла.
Це твої, любове, дужі крила
Вниз з Олімпу зносили богів.
Кличі линули — серця ясніли,
В людських грудях божий дух горів.

Всім моїм коханим дітям цнота
Радощі приносила у дар,
Хоч сама й не відала достоту
Про свою красу велику й чар.
Благоденство на землі квітучій
Мирно й щедро ширилось кругом.
Не шуміли крила чвари й бучі
Над щасливим людським племеном.

Леле! Нині рай мій захитався
І прокльони шле злоба стихій!
З чорноти ночей коршак зірвавсь,
В світ втупляє зір жадливий свій.
Леле! Радше відлечу з одчаю
В шир небес, де цнота і любов.
«В'яньте, квіти! — тужно я гукаю,—
Не квітуйте більш ніколи знов».

Звівся бич законів прежорстокий,
Вдаючи, що він з любов'ю б'є.
Ах! Тепер загарбали пороки
Все, що в людях богорівне є.
Перед духом чорної завії
Чи мечем, яким грозять суди,
Раб сліпий трясеться в безнадії
І вмирає з ляку і нужди.

Та любов і вірність зберігати
Прагла я, бо знала: прийде час
І, кохані діти, ваша мати
Знову до грудей пригорне вас.
Хай навіки буде позабута
В мене гнівом викликана річ!
Хай любов розвіє чвари й смуту,—
Знов, Природо-владарко, владич!»

Радісні й святі твої прозріння,
О царице! В них є вість про те,
Що надходить час новий творіння,
Що жаданий урожай росте.
Там крізь океану даль безкраю
Світиться зорі величний лик,
Як твій промінь нам крізь далеч сяє,
Провістивши волі щасний вік.

Захват знов єднає людські душі,
І мільйони в спільний лад стають,
І нові брати, сміливі, горді, дужі,
Все для батьківщини віддадуть.
Наче плющ, що в'ється ніжно й сильно
По дубовім стовбурі увись,—
За героєм слідуючи спільно,
Вгору дружно тисячі звелись.

Вже ніколи перед лжі марою
Не похилиться душа жива,—
Виплекана добрих муз рукою,
Сміло доторкнеться божества.
Чудотворних муз священна сила
Дасть надійну охорону їй,
Щоб вона у радості зміцніла,
Щоб її овіяв супокій!

Ниці втіхи, легкодухі зблуди
Геть відкине царствене життя,—
Час і щастя влиють в горді груди
Помсти справедливої чуття.
Хай ганьба прадавня в безвість кане,
Хай добро питоме в світ гряде,
В порохняву зваляться кайдани,
А порок до пекла хай іде!

До мети зметуться перепони,
Вийде день великих жнив на пруг,
І тиранів розпадуться трони,
І позбудуться тирані слуг.
І тоді засяє знов одважно
В німцях добра кров моїх братів.
Я почну тоді, о небосажна,
Свій останній, передсмертний спів.

ГІМН ЛЮДСТВУ

Межі можливості на терені моралі
вужчі, аніж ми гадаєм.
То наші слабкості, наші вади, наші
забобони їх стискають.
Ниці душі не вірять у великих людей;
нікчемні раби глузливо посміхаються,
зачувши слово «свобода».

Ж.-Ж. Руссо

Годину першу вже пробило;
Наваживсь дух, і визначилась путь!
Тікають з неба хмари; зазоріло,

І Гесперіди¹ нам свій усміх шлють.
Любов з лиця сльозу зітерла щиру,
Пролиту ради вас, брати мої!
На честь батьків цю праведну офіру
Складу — прийміть на щастя ви її!

Вже світла й чиста перед нами
Відкрилася святиня Красоти,—
До неї, як до матері, устами
Ми припадем, щоб рай у ній знайти;
І творча радість, пізнана віднині,
У нас пробудить ніжночулий дух,
І, наче пісня строгої Майстрині,
Магічний звук струни нам втішить слух.

Вже вмієм книгу зір читати
І клич любові можемо збагнуть.
Братерство нам звеліло в лави стати
Й верстати Духом визначену путь.
Ми зневажаєм вихватки гордливих,
Примарність зведених в уяві стін,
Знов огнищам плугатарів дбайливих
Складати буде людство свій уклін.

Вже юнаки під стягом волі
Стоять, великі й сильні, як боги,
І — геть! — всю гидь розпусти і сваволі
Вони розтрощать, знищать до ноги.
Вже істини непереможний геній

=====

¹ Г е с п е р і д и — в грецькій міфології німфи — дочки Геспера, божества вечірньої зорі. Оселю мали десь далеко на заході, стерігши сад з золотими яблуками.

Злітає, гнівних крил розкривши змах.
На землю Месник шле в грозі священній
Свого орла як вісника звитяг.

Отруйна мла тоді розтане,
Елізій¹ вкриє пишнота цвітінь,
Але не втихне, впавши, Ореллана²
І не приспить осоння Героїнь!
Що наша сила і любов безкрая
Посіяли,— посіви ці зростуть,
Зазнають внуки втіхи урожаю,
А нам безсмертя пальму віддадуть.

Тоді кінець твоїм турботам,
Сучасносте,— твоїм надіям край!
Ми свій посів своїм же згубим потом,—
Борці ж міцніше сплять в землі нехай!
Гордливіш славна тлінність піднесеться,
Стрімкіше з наших випнеться могил,
І над могилами елізіум зведеться,
Божественність нових надасть нам сил.

Щоб вколисати дух наш хмурий,
Лунає ліри дзенькіт чарівний.
В божественній гармонії Натури
Знаходить Цнота кращий вияв свій.
В душі картини лесбоські³ буяють,—
Натхнений їх благословінням ти!

=====

¹ Елізій, елізіум — рай, едем (старогр.).

² Ореллана — одна з приток Амазонки. Гельдерлін вважав, що це — водоспад.

³ Лесбос — грецький острів; стародавні греки вважали його за батьківщину поезії.

Буденну рабську хтивість подолають
Пречисті насолоди Красоти.

Любові вищої можуть
Зміцняє молодих орлів політ.
Як дружби всемогутньої напуття,
Зіходять зорі Тіндарідів¹ у зеніт.

В діяльний дух свій
 дід старий вбирає
Вогонь, яким горить юнак палкий,
Що в серці мудрість предків зберігає,
Як предки, братолубний і кріпкий.

Він, сили сповнений, радіє,
Пізнав він суть божественну єства.
Втекли з його вітчизни лиходії —
І вічна в ній його душа жива!
Мету негідну віджбурнув од себе
І чари нищих втіх він поборов;
Його вітчизна — це і смерть, і небо,
І вища гордість, і свята любов.

До тебе в братньому натхненні
Священним поцілунком він припав,—
О істини непереможний геній,—
Любов незмінну він тобі віддав!
Нам Справедливість в сяйності високій
Явила свій грізний, прекрасний лик,
І на твоїм обличчі світлий спокій,—
В нас бог ввійшов владикою владик.

¹ Ті н д а р і д и — сузір'я Близнят, Кастора і Поллукса, персонажів з грецької міфології, символів нерозлучної дружби.

Лунайте ж, співи перемоги!
Ще з жодних уст такий не линув спів.
Ми сподівались — і сягли свого,
Чого й в Іонії¹ ніхто не смів.
Свої могили предки покидають,
Щоб тішитись на плем'я молоде.
Пошану праху небеса складають,
І Людство у Довершеність іде.

ГІМН ЛЮБОВІ

Лугом, по траві зеленій
Весело блукати нам.
Радощі для нас — священні,
А природа — це наш храм.
Геть з очей печаль тривожну!
Згинь, турбото навісна!
Хай любов у душу кожную
Входить, радісна й ясна!

Сестри й браття, зневажайте
Переляк нікчемних душ!
Пісню всіх пісень співайте,
Руки стиснувши навкруг.
Там, де виноград на схидах,—
Зупиніться й гляньте вниз:
Скрізь любові сяють крила,
Добровісно сяють скрізь!

Це любов на діл, на квіти
Сипле вранішню росу,

=====

¹ Іонія — область Стародавньої Греції.

Вчить напрсвесні любити
Теплих вітерців красу.
Це вона із Оріону¹
Вказує земні стежки
І в морів глибінь солону
Всі спрямовує струмки.

Це вона з цвітінням лану
Сполучає нетрі гір,
Сонцем в тишу океану
Клониться за кругозір.
Глянь! Вона з землею лучить
Неба світлу висоту,
Не дає негоді мучить
Матір людства пресвяту.

Крізь пустелі й океани
Це любов шляхи кладе,
Стяг звитяги полум'яний
Над вітчизною зведе.
Це вона звергає скелі
І чарує, наче рай.
Її посмішки веселі,
Як весна, втішають край.

Нею зміцнені, навіки
З пут увільнимо наш крок.
Злинем, вільні і великі,
Нашим духом до зірок!
Клятв і поцілунків знада
Думать не дає про час.
Вічносте, твоя відрада
Надихає душу в нас!

=====

¹ Назва сузір'я

ГЕНІЙ ВІДВАГИ

Гімн

Хто ти? Простер, як власну здобич,
Безмежність світу перед себе ти.
Владарю! Хочу я з тобою обіч
В Плутонів дім¹ під звуки струн ввійти.
Так бігли, з шалу й дикої відради
До хмар піднісши буряні пісні,
За Вакхом вслід знетямлені менади
Крізь доли, і ліси, й ущелини тісні.

Колись від іскорки малої
Ти полум'ям, як я, спавхнув чимдужч
І вибіг, повен сили молодії,
З нічної тьми своїх дрімучих пущ.
Тебе Потреба вчила, як, простерши,
Дубця тримать в невмілих ще руках;
Відтак, убивши ворога уперше,
Левину шкуру ти на плечі вдяг²,—

Отак юнацька міць героїв
З природою вступила в боротьбу,
Та Дух, згордівши з дивних тих двобоїв,
Забув про роду смертного судьбу.
Юнацтво горде! Сміла юнь народів!
Вона на тигра кинула аркан,
Дельфінам розтанцьованим на подив,
Вона скорила буйний океан.

=====

¹ П л у т о н і в д і м — потойбічний світ.

² Поет говорить про Геракла, як образ відваги.

Я часто чую, геній мужніх,
Твій поклик! Давні повісті про час
Геройських дій і подвигів потужних
Втішають душі виснажені в нас,
Але волієш ти до тихих ларів
Іти, де світ митця свій має схов,
Де для Незримого величних чарів
Шляхетний дух тче віршувань покров.

Так син Меонії¹ натхненний
Був славив душу всесвіту колись.
Природа в строгості своїй священній
Йому явилась, залишивши вись.
Її з країни духів кличем мужнім
Прикликав він. І от прийшла вона,
Цариця безіменна, хором дружнім
Оточена, усміхнена, ясна.

І він узрів краї туманні,
Що їх пізнати прагнуть в нас чуття,
І він приніс надій квітки жадані
У край, звідкіль немає вороття,
Де в ніжнім сяєві троянд леліють
Святинь правічних спокій і любов,
Де Гесперід плоди завітні зріють,
Де від турбот в елізії є схов.

Проте грізний ти, боже смілих,
Коли твої слова крізь тьму й туман
Приходять вістю істин заяснелих,
А племін правди спалює обман.

¹ Поет так називає Гомера, який народився, як каже одна з легенд, у Меонії, області Стародавньої Лівії.

Так Громовержець блискавиць ярінням
Вражає твердь наляканих долин,
Як ти являєш вбогим поколінням
Народів скін і велетнів загин.

На терезах ти досконалих
Все зважуєш,— на тогу меч змінив.
Від слів твоїх тремтять Сарданапали;
Мов келих хмелю, валить їх твій гнів.
Дарма лякала в подобизні звіра
Прадавня тьма твій Трибунал святий.
Ти Немезіді покладав офіри,
Та чув і шепіт безневинних ти.

Прикрий, о генію відваги,
Мене щитом божественним! Прикрий
Всіх безневинних. Перемоги спрагу
Щедотно ти в серця юнацькі влий!
О, не вагайся! Карай, долай, виблискуй,
Величність Правди ненастанно шир,
Аж доки з часу темної колиски
Дитя небес не встане — вічний мир.

ГРЕЦІЯ

Хай би там, де стелять тінь платани,
Де Кефіс тече серед лугів,
Де юнацтво прагло слави й шани,
Де Сократ серцями володів,
Де над гомоном гучним агори
Радості братерський клич лунав,
Де Аспазії між миртів сяли зори,
Де Платон едем свій будував,

Де весну пісні вславляли радо,
Де потік народу гомінкий
Плив на пагорб, в храм святий Паллади,
Дякувать заступниці своїй,
Де в часи солодкі краснослів'я
Людський вік минав, мов сон богів,—
Якби там тебе, мій любий, стрів я,
А не тут, де нині серцем стрів!

Ах, тоді інакше б ми зустрілись,—
Ти б співав про Марафон мені,
І в очах би усміхом відбились
Запалу найвищого вогні.
В груди влив би ти чуття потуги,
Дух вінком лавровим би сповив,
І тягар життєвої задухи
Подиху відроди б не гнітив.

Бачиш ти іще зорю любові
Чи рожевосяйну юнь свою?
Ах, в Еллади радості святковій
Ти б забув про років течію!
Там, як племінь Вести, сяяв вічно
Мужністю й любов'ю людський вид.
Вічна юність там цвіла велично,
Мов заживши плоду Гесперід.

Ах, тоді, в оті часи відроди,
По-братерськи міцно не дарма
Покохав би ти народ Еллади,
Лив за нього сльози крадькома.
Зачекай! Настане час для дії,—
Божества він звільнить від наруг,
Хоч ніде питомої стихії
На землі не знайде світлий дух!

Аттіка — вона геройськи впала,
А туди, де сплять сини богів,
Де на древні мармури порталу
Журавель зажурено присів,
Знов весна із усміхом блаженним
Сходить, — та їй сестер не знайти
На Іллісу¹ падолі священнім,
Нині вкритім терням самоти.

Прагну я в далекій тій країні,
Де співав колись Анакреон,
У тісній спочити домовині
Поруч тих, хто вславив Марафон.
Ах, нехай мої слова останні
Линуть вдаль, до грецької землі!
Зводьте, парки², ножиці захланні, —
Я уже між мертвих, в їх числі!

ДО ДІОТИМИ

Вийди й поглянь, скільки радості скрізь;
он на свіжому вітрі
Віття гаїв тріпотить,
Наче кучері танцівниць; мов на лірі бреньливій
Повнорадісний дух
Грає, дощами і сонцем осяявши землю із неба;
Струни співають тремкі, —

¹ І л л і с — річка в Греції.

² П а р к и. — в римській міфології богині долі, що прядуть нитку життя людини; перетинаючи цю нитку ножицями, прирікають людину до смерті.

Ніби в любовному спорі, гомоном тисячолунним
Звуки летючі пливуть.
В зміні солодких мелодій і світло, і тіні проходять

В далеч за гори кудись.
Небо торкається спершу брата свого, потоку,
Сріблом тихеньких краплин,
Потім спускається й нагло звергає коштовний ладунок,
Схований в серці його,
І на потік, і на гай, і...

.
І світла зелень гаїв, і відблиск небес у потоці,

Змерхнувши, гинуть з очей.
І верховина самотна гори, де бескеття й хатини
Туляться їй до боків,
І, мов ягнята, узгірки, скупчені біля підніжжя,
І рясноцвітні кущі,
Вовною ніжною вкриті, що наче п'ють з прохолодних
Світлих джерел гори,
І стуманіла долина з її нивами і квітками,
І пишний сад поруч нас,—
Все — і близьке, і далеке — раптом зникає в сум'ятті,

Гасне сонячний блиск.
Врешті небесна повідь перегриміла над нами,
І змолоділа земля.
Разом з щасливими дітьми радо виходить з купелі.

Сяйніш і жвавіш
Зелень гаїв мерехтить, золото квітів іскриться,
.
Біло все, наче отара, що гонить вівчар до потоку.

ВЕЧІРНЯ ФАНТАЗІЯ

Спокійно присів біля хати спочить
Орач; з-над вогнища снується димок.
Вечірній дзвін гостинно кличе
Подорожніх в затишок оселі.

Вертаються до пристані кораблі,
В далеких містах весело відшумів
Базарний шум; на тихих ганках
Друзям вже зготовано вечерю.

А як же я? Тут прості люди живуть
З доробку й праці; відпочинок і труд
По черзі змінюються. З чого
Тільки моє серце завше ниє?

На небі вечірньому квітне весна,
Буяють троянди і світ золотий
Ряхтить. Хай зведе мене вечір
Вгору на хмарах пурпурових!

Хай вітер і світло там розвіюють
Мій біль і любов... Це благання моє
Прогнало чар, і знов, як завше,
Темно й самотно мені під небом.

Приходь, дрімото! Мабуть, в мене душа
Надміру прагне. Тривожна юносте,
Замріяна, ти відпалала!
Сходить світла і лагідна старість.

МОЯ ВЛАСНІСТЬ

Вже сповнився спочинком осінній день,
Сік вичавлено з грон, і стоять сади,
Червоні від плодів, що з віття
Падають на землю, мов подяка.

На нивах, де по стежці я тихо йду,
Достиг для трударів задоволених
Той скарб, що принесе багатство
Людам після їх трудів щасливих.

Ласкаво дивиться з неба сяєво
Крізь листя дерев на працьовитий люд,
Бо також радіє,— не тільки
Руки людей ці плоди зростили.

Чи ти, золоте, осяєш і мене?
Чи ти, вітровію, й на мене війнеш,
Принісши, як раніш, відраду,
Сповнивши, наче щасливцям, груди?

Ах, був і в мене час троянд, та пройшло
Блаженне життя,— і лишились мені
Згадки про нього, що їх часто
Зорі золоті нам навівають.

Щасливий той, хто в парі з коханою
У хаті своїй в ріднім краї живе,—
Над долом, де він потрудився,
Краще для нього і небо сяє.

Як видерте з власного ґрунту стебло,
Зів'яне і зотліє душа того,
Хто тільки в присмерку, нещасний,
По землі священній походить.

Я прагнув звестись до небесних висот,
Крізь бурі сягнути осяяних днів!
Мінливі божественні сили,
Борючись, груди мої терзали.

Та нині я тихою стежкою йду
До гаю, що гору листям золотим
Укрив. Хай чоло моє вкриють
Зорі спогадами золотими!

Ачей врятую смертне серце своє,
Знайшовши для нього десь сховок тривкий,
Тоді мене дух мій бездомний
Все життя вабить кудись не буде.

Стань, пісне, ти сховищем дружнім мені,
Дай щастя! Тебе я любовно, як сад,
Плєкатиму, щоб в нім ходити,
Вкритий цвітом твоїм вічно юним.

Звичайно й просто я житиму тоді,
Хоча поза мною дужі хвилі час
В даль гнатиме, та мирне сонце
Буде сприяти ділу моєму.

Благословіть, небесні сили, людей,
Їх власність, а також і долю мою
Благословіть! Хай передчасно
Парки не втнуть моїх марень нитку.

ПОВЕРНЕННЯ ДОДОМУ

До рідних

1

В Альпах іще світла ніч, і, творячи радісну пісню,
Хмари вкривають внизу паділ, що зяє з-під них.
Поміж ялин то блищить, то мерхне навкісне проміння.
Лине звідтіль і звідсіль грайний гірський вітерець.
Повагом поспішає, радо здригаючись, хаос,
Дужий, хоча й молодий, любо іде він на прю
З брилами гір, аж хитнулось гранчасте правічне бескеття,—
Ранок в вакхічній сназі, сповнений сили, встає.
Рік там росте безкінечно, і часу священні години
То порядкуються в дні, то переплутують лад.
Птах — вісник бур — помічає зміни, що в часі стаються,
Й стрімко над гори летить, кличучи день, щоб зійшов.
От уже пробудилась в долині оселя маленька,
Сміло зорить вона ввись, вірячи височині.
В передчутті повносилля ринуть на діл блискавиці
Сивих потоків, аж з прірв дим од падіння встає.
Гуркіт лунає навколо,— то цей верстат невимірний
Важелі щедрі свої рухає вдень і вночі.

2

Понад цим краєм спокійно виблискують срібні верхів'я,
Наче трояндами, вкрив гори осяяний сніг,
Та іще вище за сяйво бог проживає блаженний,—
Втіху приносить йому променів чистих ігра;
Тихо й самотно живе він, сяє його обличчя,
Наче ефірний, він нам вічне дарує життя.
Радість із нами він творить — він, який відає міру,
Знає, чим дихає світ, тож і піклується бог,

Щоб і міста, і садиби повних достатків зазнали,
Щоб теплу зливу для піль хмари вагомі несли.
Шле він тебе, добрий вітре, і вас, милі вєсни, дає нам,
Руки обачні його радість вертають сумним.
Час він, творець, поновляє, постарілим людям вертає
Юність для їхніх сердець, бачить глиbokість глибин,
Замкнуте відмикає, прояснює все, йому любе,—
Так з його ласки життя розпочинається знов,

Квітне, як здавна, краса, приходить сучасності дух,
Радісна мужність ізнов крила свої розгорта.

3

З ним розмовляв я часто, бо линуть до нього самого
Або до ангельських сфер думи співців, їх пісні;
В бога просив я багато для блага вітчизни, аби лиш
Раптом нас не налякав дух, появившись нараз.
Я і за вас був молився, що приділили притулок
В краї своїм блукачу,— рідні, віддячить вам бог!
Дякував вам і тоді, коли через озеро плинув.
Правив спокійно човняр, добру годину хвалив,
Легіт над озером віяв, радісні хвилі збудивши,
Дув у вітрило, і от місто осяйно звелось
В променях ранку,— немовби нами самі керували
Велетні тінявих Альп, човен привівши у порт.
Теплий тут берег, і радо простора долина розкрилась,—
Світлі, зелені стежки ваблять прихильно мене.
В благословенних садах ясніють бруньки блискотливі,
Приязно співи пташок мандрівникам шлють привіт.
Все виглядає зичливо, квапиться кожен зустрічний
Скласти вітання — і всі начебто рідні тобі.

Краю питомий, будь щасний! Ось де рубіж батьківщини.

Те, чого прагла душа,— прагненого досягла.

Син твій, вернувшись до тебе, став біля шумної брами,—

Він зупинивсь не дарма, бо добирає тобі

Кращі слова і наймення, о місто щасливе, о Ліндау!

Браму гостинну цей край переді мною розкрив,

Щедропринадлива далеч знову туди закликає,

Де стільки дива навкіл, де, як божественний звір,

Рейн з верховини дорогу для себе відважно торує,

Або туди, де з тіснин вибіг, радіючи, діл,

Через осяяні гори мандруючи просто до Комо,

Або туди, де згаса аж за озерами день.

Та наймиліша для мене ти, брамо благословенна!

Стежка твоя приведе просто домів мандрівця,—

Там батьківщину побачу, Неккара гарні долини,

Нетрі зелених лісів, де підвелися дуби,

Буки і тихі берези,— там у полон дружелюбний

Знову мене забере рідна оселя гірська.

Знов я почую там голос матері і батьківщини,

Все, що я знав був давно, вернеться трепетно знов.

Все воно там іще є! Ще сяє вам сонце і радість,

Любі мої! Ще ясніш світиться нині ваш зір.

Так! Старожитнє існує! Воно розвивається й зріє,

Тішить довірою всіх, здатних любити і жити,—

Скарб, що простерся під сяйвом священної райдуги миру,

Щедро поділить воно між молодих і старих...

Зараз кажу я безтямно. Це — з радості. Взавтра і потім

Ми, коли вийдем пройтись, глянем на землю живу,—

Там, як дерева цвістимуть, весінньої світлої днини

Краще я, любі, скажу — маю про що вам сказати.

Я від великого Батька чув пребагато, і довго
Був я про нього мовчав,— він же є владен часи
З висів своїх освіжати, владен поборювать гори,
Владен небесні дари нам зберігати і скликати
Світлі пісні і ласкавих духів. О ні, не баріться
Ви, вседержителі, й ви, ангели року святі!

6

Ангели дому, приходьте! В жили живущого всього,
Щоб звеселити живих, влийте небесних ви сил!
Молодість не відбирайте — хай би всім людям на благо
Радість наповнила вщерть кожен годину їх дня!
Хай би закохані щасно знову і знов зустрічались,
Хай би їх радість тоді святом достойним була!
Хто мою страву щоденну благословляє? Кому я
Маю подякувати за кожен прожити добу?
Силі найвищій? Але бог недостойних не любить,—
Мало є радості в нас, щоб досягнути його.
Часто ми мусим мовчати, бо ймень пресвящених не знаєм,—
Чи відіб'є наша річ трепетність наших сердець?
Тільки гра струн дасть музичність кожному дню, дасть втіху
Силам небесним, котрі часом приходять до нас.
Так ми готуєм годину, коли нас одвідати мають
Радісні духи, коли втихнуть турботи про це.
Мусить поет ці турботи, хоче того чи не хоче,
В серці своєму нести, тільки поет, інші — ні.

СЕРЕДИНА ЖИТТЯ

Ряснотою шипшини
І жовтих груш убором
Звисає сад над ставом.

О лебеді милі,
Сп'янілі від поцілунків,
Ви хилите голови
У воду священно-тверезу.

Леле, де я візьму
Тепер, коли стала зима,
Квіти? Де тіні землі
І сонячне сяйво?
Підноситься мур
Холодний, безмовний; на вітрі
Брязкоче флюгер.

Генріх Гейне
(1797—1856)

ДО ГЕОРГА ГЕРВЕГА

Гервег, ти — жайвір залізний,
Лунає від співів твоїх вишина,
Де промені сонця сяйнули.
Невже дні зими проминули
І справді в Німеччині квітне весна?

Гервег, ти — жайвір залізний,
Коли ти витаєш під небом отам,—
З очей своїх землю втрачаєш.
Весна, про яку ти співаєш,
Є тільки в тій пісні, що вигадав сам.

1841

ДІАНА

Це масивне гарне тіло,
Жінки колосальний чар,
Віддалось без зайвих чвар
Прагненню моєму сміло.

От коли б своєю хіттю
Я до нього сам припав,—
Тільки б шкоду з цього мав!
Так, побитий був би миттю.

Бачу груди, горло й шию
(Вище зір мій не сягне),—
Хай рятує бог мене,
Якщо мати це посмію!

1833

ГОРТЕНЗІЯ

Вірив я раніш: цілунки,
Що беру й даю жінкам,—
Це правічності дарунки,
Прислані судьбою нам.

Так серйозно я кохався,
Так поважно цілував,
Наче був зобов'язався
До виконання цих справ.

Що тепер цілунок вартий,
Як і дещо інше теж?
Легковажно, наче жарти,
Ти береш його й даєш.

1833

* * *

Звели моє обличчя й тіло
Розпеченим залізом рвать,
Звели шмагать оскажено, —
Та не вели чекать, чекать!

Звели мене на муки взяти,
Ламати кості ніг і рук,
Та не вели дарма чекати,
Адже ж чекання — гірша з мук!

На тебе марно ждав я вчора
Десь до семи. Ти не прийшла.
Душа моя шаліла, хвора,
Без тебе, відьмонько мала!

Так нетерпець мене вгортає,
Мов тисне кільцями змія.
Біжу, лиш дзвоник залунає,—
Ні, це не ти. Знов никну я.

Ти не прийшла,— аж серце рветься,
Й шепоче сатана як стій:
Цей лотос часом не сміється
Із тебе, лобуре старий?

1853—1856 рр.

КОНЯКА ТА ОСЕЛ

По рейках, немов блискавиця прудка,
Гнавсь паровоз моторний,
Маяв над щоглою-димарем
Дим, наче прапор чорний.

Поїзд промчав повз обійстя якесь,
Де біла коняка стояла,
За тин задивившись, а поруч осел
Жував будяччя помалу.

Довго дивилася поїзду вслід
Шкапина і враз, лякливо
Здригнувшись, промовила сумно вона:
«Мене потрясло оце диво!

Якби від породи уже не була
Коняка така я біла,
То, певне, — о господи! — шкура моя
Від ляку б цілком побіліла.

Готує недоля жахливий удар
На нашу породу конячу.
Я — біла коняка, але майбуття
Для себе я чорне бачу.

Нас, коней, заб'ють конкуренти страшні —
Оці парові машини.
Тепер у поїздки та мандри людей
Везтимуть залізні тварини.

Тож людям для мандрів і виїздів їх
Ми будемо не до речі, —
Сіно, прощай! Овес, прощай!
Хоч загибай з голоднечі!

Серця людей — немов граніт.
Задурно людина ніяка
Не дасть і шматочка. Ще й геть прожене, —
І з голоду згине коняка.

Не можемо ні красти, ні лізти в борги,
На їхню людську манеру,
Не вмієм влещати, як люди чи пси,
Тож нас віддадуть шкуродеру».

Зітхаючи, скаржиться кінь отак,
А довговухий тим часом
Жер преспокійно свої будяки,
До їдла будучи ласим.

Він морду собі язиком облизав
І став говорити шкапині:
«Не хочу думками про майбуття
Сушити собі голову нині.

Для вас, гордих коней, можливо, уже
Загрозливі дні недалекі,
А ми, тихомірні осли, в майбутті
Не бачимо небезпеки.

Вам, білим, буланам, рудим, вороним,
Таки доведеться загинуть,
А нас, віслюків, клята пара ота
З своїм димарем не замінить.

Які б не розумні машини були,
Що їх побудують люди,
Але віслюкові за всяких часів
Життя забезпечене буде.

Ні, бог не покине слухняних ослів,
Які свій обов'язок знають
І так, як їх предки побожні, щодня
Вантаж до млина тягають.

Мірошник працює, меле млин,—
Тяжкі лантухи мучиці
Везу до пекарні, де пекар пече
Для люду хліби й паляниці.

Такий кругообіг природи, в яким
Крутитися світові звично,
І так, як незмінна природа, осли
Незмінні лишаються вічно».

М о р а л ь

Дні рицарства давно пройшли.
Тепер і коні, і осли
Удосталь мають — бідне бидло! —
Вівса й сінця собі на їдло.

1855

ДИСПУТ

В залі пишному Толедо¹
Сурм дзвінких лунають кличі.
Суне розмаїтий люд
На змагання духівниче.

Тут не світська колотнеча
Піднесе мечі сердиті,—
Будуть зброєю слова,
Схоластичним гартom вкриті.

Не в галантний бій піде
Паладин на паладина,—
Поєдинок буде тут
Рабина і капуцина.

Їх ярмулка і каптур,
Мов шоломи, прикрашають,

¹ Т о л е д о — місто в Іспанії.

Арбеканфес¹ і наплічник,
Наче панцирі, вкривають.

Чий господь є справжній бог?
Чи єврейський, на покари
Щедрий бог, що став за нього
Раббі Юда із Наварри?

Чи є богом триєдиний
Бог ласкавий, християнський,
Що за нього став брат Хозе,
Настоятель францисканський?

Міццю певних аргументів,
Ланцюгом логічних речень
І цитатами з трактатів,
Визнаних без заперечень,

Кожен прагнув
Супротивника загнати
І божественне єство
Свого бога показати.

Встановили, хто потрапить
У поразку безсумнівну,
Той повинен перейти
Сам у віру супротивну,—

Іудей святим обрядом
Має вихрещений бути,
А ченцеві — навпаки —
Обрізання не минути.

¹ А р б е к а н ф е с — молитовний одяг

Кожного з борців побожних
Оточили вірні друзі,
Згодні долю ватажка
Поділить і в щасті, й в тузі.

Твердо вірили монахи,
Що їх вчитель переможе,
Притягли уже й купелю,
Щоб зробить хрестини гоже.

Почалося в них кропилом
І кадилами махання,
Та й суперники тим часом
Гострять ніж для обрізання.

Два гуртки, готові битись,
Зупинились серед залу,
І навколо них юрба
Нетерпляче жде сигналу.

Під наметом золотим
З почетом, що вийшов слідом,
Сів король і королева,
Схожа на дитинку видом.

Ніс кирпиченький, французький,
Хитрі і грайливі міни,
Ротик — мовби чарівливий,
Завше всміхнені рубіни.

Гарну, легковажну квітку,—
Боже, стань їй на допомогу! —
З берегів веселих Сени
Привезли сюди, небогу,

В край іспанських етикетів
І суворой гордині.
Бланш Бурбон — вона там звалась,
Донна Бланка зветься нині.

Короля Жорстоким Педро¹
Звало людство тогочасне,
Та сьогодні, подобівши,
Кращий він за ймення власне.

Він до зібраних вельмож
Ставлення являє чемне,
Навіть маврам та євреям
Слово кидає приемне.

Це обрізане шляхетство
За його підпору стало,—
Має провід над військами,
Порядкує грішми дбало.

Ось вістують раптом сурми
Й гуркотіння барабанів,
Що почався поєдинок,
Диспут поміж двох титанів.

Францисканець виліз перший,
Сповнений святого гніву,—
Грізно виє, лунко скиглить,—
Репетує верескливо.

Іменем отця і сина,
Іменем святого духа

¹ Педро I Жорстокий — королював в Іспанії у 1350—1369 роках.

Чорта він заляв, якого
Рабин безвідмовно слуха;

Адже часто чорт залазить
В час таких-от суперечок
У єврея, щоб докинуть
Гострих жартів та словечок.

Чорта силою молитви
Закінчивши заклинати,
Взявсь монах за катехізис,
Ухопився за догмати.

Він казав, що бог в трьох лицях
Вірним побажав явитись,
Та всі три в одне обличчя,
Якщо треба, можуть злитись,—

А для того, щоб збагнуть
Суть цієї таємниці,
Треба розуму зректись
І втекти з його в'язниці.

Він казав: у Віфліємі
Пана бога породила
Діва, що чеснот дівочих
Аніколи не губила;

І коли лежав у яслах
Бог, то стали біля нього
Корівки й бички, побожно
Подивляючись на бога.

Він казав, що мусив бог
Геть од Ірода тікати

До Єгипту, але згодом
Повернувсь, щоб мук зазнати,

Бо за вироком Пілата
Був він відданий на муки
Твердосердим фарисеям,
Іудеям в їхні руки.

Він казав: на третій день
Бог свою труну покинув
І простісінько до неба,
Знявшись, мов на крилах, злинув,—

Та, коли настане час,
Знов на землю він прибуде
І всіх мертвих та живих
Скличе до страшного суду.

«Затремтіть,— гукнув монах,—
Перед богом, що його ви
Мордували, бичували
І вінець вдягли терновий.

О євреї, люті вбивці,
Мстиві і прагнущі крові!
Якби бог з'явився знову,
Ви його забить готові.

Ти, єврейський роде,— кишло,
Де чортів гніздиться сила,—
Тої нечисті мільйони
Влізли до твого тіла.

Так учив Фома Аквінський,
Що заради знань незмірних

Названий стовпом,— він є
Й нині сяйвом правовірних.

О євреї,— ви гієни,
Ви жадніх шакалів зграя,
Що на цвинтарях могили
Кровожерно розриває,—

Ви, євреї,— павіани,
Кабани, гіпопотами,
Крокодили і вампіри,
Хижаки над хижаками.

Ви — шуліки, сови, круки,
Кажани, сичі, одуди,
Трупоїди, василіски,
Погань ночі, дня паскуди.

Ви — черва, єхидни, змії,
За шкаруп гидкіші навіть,
Жаби, гади,— хай Христос
Ваші голови розчавить!

Чи ви хочете, прокляті,
Зрятувати душу власну?
Тож з бридкої синагоги
Йдіть в оселю нашу ясну.

Там, в любові світлім храмі,
Наче із святої чаші,
Джерело щедрот господніх
Голови омие ваші.

Змийте ветхого Адама,
Скиньте гніт нестерпний бруду,

Змийте з ваших серць дощенту
Давню лют, олжу, облуду!

Чуєте ви голос божий?
Він вас знову кличе, люди,—
Ваших паразитів гидь
Скиньте господу на груди.

Наш господь — господь любові,
Він подібний до ягняти,—
За гріхи людей він смерть
Мусив на хресті прийняти.

Наш господь — господь любові,
Носить він Христа наймення,
Прагнем ми сягти його
Милосердя й всепрощення.

Ось чому такі ми добрі,
Милосердні, незлобиві,
Тихомирні, мов телятка,
Добрості зразки правдиві.

Ми, у рай попавши, будем
Там між янголяток світлих
Походжать, в руках піднісши
Кетяги лілей розквітлих.

Замість ряс шорстких зодягнем
Найчистіші білі шати,
Вберемось в стрічки та бинди,
В шовк, мусліни і брокати.

Зникнуть лисини! На тім'ї
Пишні кучері зав'ються,

Найгарніші юні діви
Їх косичити візьмуться.

Келихи на небі будуть
Більш глибокі і широкі,
Ніж отут, внизу, бокали,
Де п'янкi шумують соки.

А от ротики жіночі —
Навпаки — на небі вужчі,
Аніж мають їх красуні,
На землі оцій живущі.

Так в цілунках, в жартах, в учтах
Проживать ми будем завше,
Дружно «Кіріє елейсон»
Й «Алілуя» заспівавши».

От замовк чернець. Монахи,
Певні, що в поганськiм серці
Тьму здолали, до купелі
Воду вже тягли в цеберці,—

Та євреї мають зроду
До води якусь відразу.
Тож наварець раббі Юда
Розпочав промову зразу:

«Щоб своїм зерном засіять
Грунт сухий мойого духу,
Гноєм лайки, кпин і глуму
Ти жбурляв, мені на скруху.

Я в цих методах вбачаю
Ваших звичаїв ознаку,

І тебе не буду шпетить,
А складу натомість дяку.

З ваших догмів про триєдність
Наші люди не дивують,
Адже з правилом потрійним
Ще з дитинства порядкують.

Що три постаті в собі
Бог ваш має — це не чудо,
Бо в поганців тих богів
Тисяч шість, напевне, буде.

Бог, що названий Христом,
Нам, признатись, не відомий,
З його матір'ю святою
Теж, на жаль, я не знайомий,

Та мені шкода, коли
Десь віків тому дванадцять
Мусив він в Єрусалимі
Гірко так поневіряться.

Чи його євреї вбили,—
Хто б у цім переконався,
Якщо сам *delicti corpus*¹
За три дні кудись подався.

Кажуть, наче з нашим богом
Він — в рідні, тому й в пошані,
Але брешуть, бо ми знаєм,
Що бездітний цей останній.

¹ *Delicti corpus* — речовий доказ.

Наш господь — це не ягнятко,
Що за людство вмере охоче,
Філантропіком нікчемним
Бути наш господь не хоче.

Наш господь — не бог любові.
Поцілунки не для нього!
Помсти й громовиці бог,
Править він суворо й строго.

Він на грішників метає
Блискавиць своїх удари.
За гріхи дідів нащадки
Часто зазнають покари.

Наш господь живе одвіку,
І в палаці серед неба
Існувати буде він
Цілу вічність, думать треба.

Наш господь — він не мара.
Він — здоровий, повний сили,
А не щуплий, мов облатка
Чи мов привид із могили.

Наш господь — силач. Він в жмені
Держить сонце, місяць, зорі.
Гинуть люди й трони, тільки
Гнів у нього блисне в зорі.

Справді, він великий бог.
Зрік Давид: немає змоги
Велич цю збагнути, всесвіт —
Це ослін йому під ноги.

Любить тішитись наш бог
Музикою і співанням,
То лиш дзвін йому здається
Поросячим верещанням.

Риба водиться в морях,—
Звуть Левіафан рибину.
З нею бавиться господь
Щодоби одну годину;

Тільки на дев'ятий день
В місяць Аб, коли до краю
Був зруйнований наш храм,
З нею бог смутний не грає.

Сотня миль — така велика
Довжина Левіафана,
Хвіст — мов кедр, плавці — мов тулуб
Ока¹, владаря Васана.

М'ясо в нього пресмачне,
З черепашим не рівняти!
В судний день господь запросить
На обід в свої палати

Всіх обранців правовірних,
Щоб вони отут могли би
Досхочу покуштувати
Страв з улюбленої риби.

Бог з вина зготує соус,
Зробить з часнику підливи,

¹ Ок — Цар Васану — біблійний персонаж.

Покладе присмак, родзинок,—
Просто мателот на диво!

В білій часниковій юшці
Редьки плаватимуть скибки,—
Ти б охоче, брате Хозе,
Попоїв тієї рибки!

До смаку й з вина підлива,
Де родзинки та горіхи,—
Раювало б, друже Хозе,
Черевце твоє од втіхи!

Божі страви — добра річ!
Тож не стій бовван бовваном,
Плоттю зайвою пожертвуй
Та й ласуй Левіафаном!»

Так принадно мовив рабин,
Знадно, кучеряво, пишно,—
І свої ножі євреї
Зводять, хрюкаючи втішно,

Щоб, здобувши перемогу,
Зайву плоть в ченця відтяти,
Цінним втішитись трофеєм,
Закінчивши бій завзятий.

Та ченці тримались міцно
За дідівську давню віру
І за плоть свою, затявшись
Не віддать її в офіру.

Знову ганити єврея
Розпочав чернець побожний.

Кожне слово — таз нічний,
Ще й до того не порожній.

Рабин теж монаха шпетив,
Знов одчувши пал подвійний,
Хоч кипіло на душі,
Та з обличчя був спокійний.

Покликався він на «Мішни»¹
Коментарії й трактати,
Витягав із «Таусфес-Йонтоф»
Найзмістовніші цитати.

Та яких блюзнірств страшних
Припустився піп-гульвіса!
Він сказав: цей «Таусфес-Йонтоф»
Хай іде собі до біса.

«Боже, чуєш ти таке?» —
Рабин скрикнув гарячково,
Увірвавсь йому терпець
І сказився він раптово:

«Ти посмів на «Таусфес-Йонтоф»
Це сказати? Леле! Леле!
Боже, відомсти блюзніру,
Хай твій гнів його розмеле!

«Таусфес-Йонтоф» — це сам бог!
Тож скарай своєю мстою

¹ «Мішна», «Таусфес-Йонтоф» — книги релігійних єврейських законів.

Тих, хто честь твою образив,
«Таусфес-Йонтоф» вкрив ганьбою.

Хай проваляться крізь землю
Так, як вояки Корая¹,
Що колись тобі чинила
Опір їхня люта зграя.

Вдар своїм найкращим громом,
Щоб помститись недовірку,—
Для Содома і Гоморри
Ти ж знайшов смолу і сірку!

Боже, знищи капуцинів
Так, як військо фараона,
Від якого ми тікали,
Давши драла із полону.

Виставив цей цар Єгипту
Більше як сто тисяч воїв,
Вбрав у лати і мечами
Руки їх страшні озброїв,

Та правицю звів наш бог,—
Всі ті воїни суворі,
Мов нікчемні кошенята,
Потопились в Чермнім морі.

Боже, вдар по капуцинах,
Щоб мерзотники дізнались,

¹ К о р а й — біблійний персонаж,
повстав проти Мойсея і був богом
знищений разом зі своїм військом.

Що громи твого гніву
Не ступились, не зламались.

Я тоді твою звитягу
Буду піснею хвалити,
Буду, наче Міріам¹,
Танцювати й в бубон бити!»

Цю промову перебив
Піп, одчувши гнів огнений:
«З волі бога сам загинеш
Ти, проклятий, ти, скажений!

Що мені твій бог бруднящий
І чортів твоїх навала!
Не боюся Вельзевула,
Астарота й Веліала!²

Не піддамсь нечистій силі,
Їх облуді і мерзоті!
Сам Христос вселився в мене,
Я його наївся плоті.

Причастився я Христом
І мені він більш смакує,
Ніж юха з Левіафану,
Що її сам чорт готує.

Ах, навіщо сперечатись?
Краще я вас всіх, прокляті,

¹ М і р і а м — біблійний персонаж,
сестра Мойсея.

² Імена дияволів.

Розіклав би, пік і смажив
На гарячому багатті!»

Так у гніві і зlobі
Бій за господа точився.
Лаяти, сопти, казитись
Кожен із борців втомився.

Битва йде вже цілий день.
Йй нема кінця і тями,—
Публіка зморилась геть,
І зopіли сильно дами.

Почет геть терплячість втратив,
Закуняли челядинці,
І тоді сказав король
Молодій красуні жінці:

«Хто з обох промовців правий?
Просим вашої ухвали:
Чи ви згодні із монахом,
Чи за рабина обстали?»

Донна Бланка, королю
В очі глянувши, приклала
До чола свого долоньку
І нарешті відказала:

«Хто з них правий — не збагну,
Та оця доводить битва,
Що і рабин, і монах
Дуже зле смердять обидва».

Райнер Марія Рільке
(1875—1926)

СЛОВА УБОГІ...

Слова убогі і щоденно вжиті,—
я їх люблю, непришні ці слова.
Я їх оздоблю в барви розмаїті,
і радість в них пробудиться жива.

Своє суття, яке в собі сховали,
нам радо являть, світлі і ясні;
вони ніколи співом не бували,—
тож ввійдуть трепетно в мої пісні.

1897

ЦЕЙ ВЕЧІР — КНИГА...

Цей вечір — книга. Гарна й пишна
оправа з пурпуру на ній,
і розмика рука неспішна
гачок на клямрі золотій.

І, повен щастя, я читаю
сторінку першу в тишині,
і другу продивлюсь до краю,
а третю вимарю вві сні.

1897

ЗВЕТЕ ДУШЕЮ...

Звете душею те, що в вас бринить,
мов бубонці на берлах блазнів нищих
що прагне шани, жде на слави мить,
щоб врешті, бідне, бідну смерть зустріть
у ладаном наповнених капицях,—
це є душею?

Вдивляюсь я в травневу синю ніч,
в якій світи ведуть свої дороги,
і вірю я, що вічності хоч трохи
несу в собі. Вона зіркам навстріч
летить, і рине, й тріпотить з тривоги...
Це зву 'душею.

1897

МУЗИКА

Що граєш, хлопче? Звуків течія,
як шепіт кроків, тихо йде по саду.
Що граєш, хлопче? Це душа твоя
в сопілці Пана¹ кличе по розраду.

Чим ти її принадиш? В пісні їй
затісно буде, як в тюремнім схові.
Міцніший за життя є заспів твій,—
твоя печаль лежить в його основі.

Мовчання дай своїй душі — вона
хай верне знов у Плинне і Правічне;

¹ П а н — в давньогрецькій міфології бог отар
Граючи на сопілці, пас стада.

вона жила там, мудра і ясна,
та вивабив звідтіль твій голос кличний.

Як зморено вона підносить крила!
Ти, мрійнику, її зневажив літ,—
крило їй пісня раптом перебила
і через мур до мене їй несила
злетіть, щоб радість сповнила мій світ.

1899

ТИША

Чуєш, кохана,— підношу я руки,
чуєш ти шелест їх...
Може, всі речі вчувають, як звуки,
жести самотніх таких?

Чуєш, кохана,— я вії склепляю,—
слух твій, як шум, це сприйма.
Чуєш, кохана,— їх знов розтуляю...
...але тебе тут нема.

Зримим відбитком найменший мій порух
лишить на тиші шовковій свій слід.
Далеч не стлумить в тужавих просторах,
як в сповитті, хвилювання моє.
Подих мій тужний хитає, колише
промені зір.
Пахощі п'ю, мов питво найміцніше,
що простягли його з далечі в тиші
ангелів руки.
Думаю тільки про тебе, але
не бачить тебе мій зір.

1900—1901

* * *

В оцім селі стоїть останній дім,
самітний, наче на краю землі.

Іде дорога селищем малим
крізь темну ніч і губиться в імлі.

Мале село — це тільки перехід
між двох світів у інший лячний світ,
передчування моторошна путь.
І ті, що йдуть з села за круговид,—
брестимуть довго чи в дорозі вмруть.

1901

* * *

Все буде знов могутнє і велике,—
рівнинні землі, повноводі ріки,
великі дерева, малі тини
і падоли просторі, де навіки
осядуть хлібороби й чабани.

Церков не буде — там, як в'язня, бога
закутого тримають і до нього
так ставляться розчулено, немов
до впійманого зраненого звіра;
в домах гостинність запанує щира,
чуття саможертвості, й довіра
в тобі, в мені, в усіх засяє знов.

Не будемо на потойбіччя ждати
і скону не чекатимем свого.
Земному навчимося слугувати
ми, не нові для рук його.

1901

ПАНТЕРА

В ботанічному саду. Париж

З невпинного ходіння мимо ґрат
у неї зір спустошився й стомився.
Здається їй, що стало більш в сто крат
тих ґрат,— за ними, певне, світ кінчився.

М'яка хода, та, сповнена снаги,
вона кружляє по вузькому колі.
Це — наче танець сили навкруги
могутньої, оглушеної волі.

Коли вона з зіниць своїх заслін
одсуне враз,— в них образ світу врине,
крізь пружну тишу тіла пройде він
і в глибу серця врешті згине.

1902

ОРФЕЙ, ЕВРІДІКА, ГЕРМЕС

Була це душ копальня дивовижна,—
у ній, як жили тихих срібних руд,
тяглись вони крізь тьму. Поміж корінням
струміла кров, що до людей пливла;

тяжким порфіром в тьмі вона здавалась.
Ото й увесь багрянець.

Там були
урвисті скелі, і ліси безлюдні,
і зведені над пустою мости,
і той сліпий, великий, сірий став,
що над своїм глибоким дном повиснув,
як небо дощове над краєвидом.
І поміж піль, полога і сумирна,
виднілася бліда стяга дороги,
простелена, мов довге полотно.

Дорогою цією йшли вони:

Попереду ішов стрункий мужчина
в киреї голубій; він нетерпляче
і мовчазливо в далечінь вдивлявся,
і крок його жадібно жер дорогу
великими шматками; в нього руки
звисали з-під киреї тяжко й хмурно,
немов забули вже про легкість ліри,
яка отак була вросла в лівицю,
як віть троянди у гілки оливи.
Чуття у ньому начебто двоїлись,
бо мчався зір, неначе пес, вперед,
вертався, і спинявся, і чекав
на повороті ближчому дороги,—
а нюх і слух позаду залишались.
Йому здавалось іноді, що він
вчуває кроки кожного з двох інших,
які за ним узвозом вгору йшли.
Проте це тільки крок його лунав
і вітер ззаду торгав за кирею.
Та він собі казав: «Вони ідуть»,
казав це гучно й до луни вслухався.

Вони ідуть, але страшенно тихо
обоє ходять. От якби посмів
він обернутись (але обертатись
було йому заказано при ділі,
яке він майже довершив),— тоді
побачив би, що йдуть обидва тихі:

це бог мандрівок і доручень дальніх,
дорожній шлик над світлими очима,
вперед простерта палиця струнка,
маленькі крила, що об ступні б'ють,
і звірена його руці — вона.
Така кохана,— то її ця ліра
оплакала за плакальниць усіх,
аж світ на плач суцільний обернувся,
де знову все було: і ліс, і діл,
і шлях, і поле, і ріка, і звір;
але й в плачливому отому світі
так само, як над іншою землею,
і сонце йшло, й зоріло тихе небо,
плачливе небо в скривлених зірках,—
така Кохана.

Тепер вона ступає поруч бога,
хоч довгий саван заважає йти,
невпевнена, і ніжна, і терпляча.
Вона неначе стала при надії,
не думала й про мужа, що простує
попереду, не думала й про шлях,
що приведе її назад в життя.

Вона в собі вся скупчилась, посмертям
наповнена по вінця.
Як плід вбирає солодощі й тьму,
вона ввібрала в себе смерть велику,
таку нову, що й не збагнути їй.

В дівочості новітній, неторкánній
вона вже існувала; стать її
була, немов надвечір юна квітка,
і так одвикли від звичаїв шлюбних
у неї руки, що й самого бога
безкрайно лагідний напутній дотик
її вражав, немов надмірна близькість.

Вона уже — не та білява жінка,
оспівана колись в піснях поета,
вона уже — не пахощі й не острів
широкої постелі, бо уже
вона не власність жодного чоловіка.

Її розв'язано, мов довгі коси,
і віддано, мов пробуялу зливу,
й поділено, немов запас стокротний.

Вона — вже корінь,
і коли нараз
її спинив і з розпачем промовив
до неї бог: «А він таки оглянувся», —
безтямно й тихо запитала: «Хто?»

А там здаля, при виході у світло,
стояв хтось темний, що його обличчя
не розпізнати. Він стояв і бачив,
як на стезі дороги польової
печальнозорий бог і посланець
безмовно обернувся, щоб іти
за постаттю, яка назад верталась,
хоч довгий саван заважав іти,
невпевнена, і ніжна, і терпляча.

ВЕЧІР У СКЬОНЕ¹

Високий парк. І я, неначе з дому,
виходжу з нього в присмеркї хисткòму
на пагорби й на вечір. Вітровій —
цей вітровій вчувають плинні хмари,
і світлі ріки, й вітряки-примари,
що вийшли, звільна крутячись, на пруг.
Я тут — лиш річ, одна з речей навкруг
під небом цим одним. Та придивіться:
хіба одне це небо?

Он ясниться
блакить, і чисті плинуть в ній хмарини,
вгорі мигочуть білого всі зміни,
а низом сіре лагідно сріблиться,
забарвлене рожевим теплим тоном,
і за промінним тихосяйним лоном
зникає сонце.

Дивна кам'яниця,
движка, рухома, хоч тривка й тривала,
підносить крила, постаті, портали.
Вона — мов скеля передвічних зір,
мов брама, враз в такий розкрита шир,
який зміряє, може, тільки птиця...

1904

С к ъ о н е — курортна місцевість у південній Швеції, біля міста Гетеборг

СЛІПА

Ч у ж и н е ц ь
Ти боїшся згадувати?

С л і п а

Ні.

То все минуло. Інша то була,
що бачила, що вміла жити шумно.
Вона померла.

Ч у ж и н е ц ь
Смерть була тяжка?

С л і п а

Лиш тих, які передчують нездатні,
жахає смерть. Але потрібна стійкість,
коли вмирають і чужі нам люди.

Ч у ж и н е ц ь
Вона тобі була чужа?

С л і п а

Вірніш,

такою поступово стала. Смерть
відчужує від матері й дитину.
Жахало це лиш перших днів. Було
все тіло в мене — наче рана. Світ,
який в речах цвіте і зріє,
було з корінням вирвано із мене,
і серце теж (здалось мені),— і я,
немов земля розчахнута, лежала,
п'ючи холодний дощ невпинних сліз,
які з очей моїх померлих тихо
точились,— так додолу ллються хмари
з пустих небес, коли там бог помер.
Мій слух тоді відкритий став для всього,—
могла я чути явища й нечутні:

і час, що плине по моїм волоссі,
і тишину, що дзвонить в шклі тонкому;
могла я чути біля рук моїх
солодкий подих білої троянди.
І думала я: знову ніч і ніч,
і марила, що смужку сяйва бачу,
мов світлий знак, що день настиг,
і вірила, що йде світанок, наче
його вчувала на руках своїх.
Будила матір я, коли на мене
сон темноликий падав, мов одчай,
і я гукала: «Нене, нене!
Дай світла, дай!»
Тоді вслухалась. Довго, довго ніч
мовчала. Постіль твердла, мов каміння;
мені здавалось: бачу я проміння;
було це тихе неньчине квиління,—
про нього згадку відганяю пріч.
Дай світла! Світла! Я вві сні кричала:
хай згине простір, хай його навала
впаде з лиця мого, з грудей.
Його ти мусиш геть зіпхнути,
туди, де зорі, знову повернути,—
не можу жити я попід навислим небом.
Чи це тобі я так казала, мамо?
Чи іншому? Шукать когось дарма.
Хто там чаїться в закутку? Зима?
Мамо,— буря? Мамо,— ніч? Промов,—
може, день?.. Знов!
Без мене! Як же день настав без мене?
Де ж я поділась?
Ніхто про мене не спитав?
Невже ми геть забуті?
Ми?.. Але ж ти там одна,
чи справді маєш все?

Навколо тебе ще живуть всі речі,
тебе втішають.
Коли у тебе очі спочивають,
вони, хоч зморені до краю,
ще можуть поглядать.
...Мої мовчать.
Мої квіти безбарвні марніють.
Свічада мої крижаніють,
рядки в моїх книгах навік заростають
і птиці мої відлітають,
об вікна чужі б'ючись.
Розлучена з світом я скрізь
і всі мене геть покидають.
Я — наче той острів.

Ч у ж и н е ц ь
А я-от прибав з-за моря.

С л і п а
Як? Ти прибав? На цей острів?..

Ч у ж и н е ц ь
Човном я приплинув.
Його обережно притяг
до себе. Розвинувши стяг,
припнув я човна.

С л і п а
Я — острів, і я — одна.
Багата я.
Тоді ще, як давні путі
крізь нерви мої пролягали,
хоча і поволі зникали, —
вже мучилась я у житті.
Та біль з мого серця пішов,
пішов невідомо кудись,

аж раптом чуття мої знов
у серці моєму зійшлись —
тлумились, кричали, вдирались
в навік замуровані очі,
яких аніщо не торкалось.
Бездольні мої почуття...
Можливо, вони там роками
громадились, — тижнями ось,
розбиті, кричать до нестями,
безсилі впізнати когось.
Заросла до очей давня путь, —
не сягну я її.
Все в байдужій пливе течії
через мене. Мов після недуги,
чуття, потішаючись руханням власним,
проходять крізь тіла мого темний дім.
Одні — мов читають
згадки незабутні,
молодші — вглядаються
в далі майбутні.
Адже, як ввіходять у мене вони,
стаю я, мов скло, тремка.
Моє чоло зорить, моя рука
з чужих долонь поезію читає.
З камінням бруківки говорить мій крок,
мій голос підносить зграї пташок
над буднями стін у безкрає.
Нічого я не позбулась, —
всі барви тепер обернулись
на пахощі й звуки —
звучання прекрасне і нескінченне.
Що стало за книгу для мене?
Од вітру шумлять дерева, —
я розумію їхні слова,
я шелест повторюю гаю.

Навіть смерть, що очі ламає, мов квіти,
не знайде очей моїх, щоб зломити...

Ч у ж и н е ц ь (тихо)
Я знаю.

Берлін, 25 листопада 1900

ПЕРЕДЧУТТЯ

Я — наче прапор, даллю пр́осторів сповитий,
я вітер вчуваю, — він прийде, він мусить ожити,
хоч речі ніде іще й не ворухнуться,
не грюкають двері вниз, і тиша владує в каміні,
і вікна іще не тремтять, і курява важко лежить.

А я відчуваю вже шторм, — хвилююсь, як море, в цю мить,
ширяю, метаюсь, кружляю над виром пучин,
лечу увсебіч — і я зовсім один
у штормі грізнім.

1904

ДИТИНСТВО

Триває довго школи суєта,
глухе чекання, страх безневинний.
О самота, о час повільноплинний...
Тоді — надвір, де вулиць шум невпинний,
де серед площі б'є фонтан промінний,
де з парку видна світу широта
і крізь цей простір путь свою верста

малюк, між інших інший і відмінний.
О дивний час, о час повільноплинний,
о самота.

Хлопчак у далеч розпочне глядіти:
чоловіки й жінки, жінки і діти,
юрба людей строката і гучна,
а далі — дім, і пес там, і стіна,
і з переляком змішана довіра.
О сум безтямний, о задума щира,
о скрита глибина.

Забава: м'яч, візок чи коліщата
ганять в саду, що вже осінньо збляк,—
немов засліпши, з розпалу трапляти
м'ячем у перехожих і відтак
аж десь надвечір повз доми до хати
брести тихенько, бо вже сили брак.
О нетривалі розмисли хлопчати,
о тягота, о ляк.

Над озером сидить години цілі,
спускаючи кораблик свій туди,
і заздрити, як струнко йдуть до цілі
прудкіших, кращих човників ряди,
і задивляться вдумливо у хвилі,
де ніжне личко виникло з води.
О порівняння, в далеч одлетілі,—
куди? Куди?

1905—1906

ПОЕТ

Мене зранивши крил своїх змахом,
ти, хвилино, відлинула пріч.
Мій рот замовкнув, сповнений страхом.
Чи це мій день? Чи, може, ніч?

Де мій притулок, тепло й любов?
Я без місця в житті зостався.
Всі ті речі, яким віддавався,
віддають мене світу знов.

1906

ОЛИВКОВИЙ САД

Під сірим віттям вгору йшов помалу
він, сірий і самотній, між олив
і голову, пилюкою припалу,
в пил рук гарячих глибоко втопив.

По всьому — це. І це кінець надходить.
Та я повинен, і осліпши, йти.
Чому мене примушуєш доводити,
що Ти єси, хоч зник для мене Ти?

Тебе не можу більше я знайти,—
ані в собі, ні в інших, ні в камінні
знайти не можу. Сам-один я нині.

Зі мною — вся скорбота людських бід.
Полегшити Ти міг би їхній гніт,
коли б Ти був. О невимовний стид...

Казали згодом: ангела прихід,—
Хіба то ангел? Ах, то ніч прийшла,
зашелестіла листям на оливах.
Здригнулись учні в снах своїх лякливих.
Хіба то ангел? Ах, то ніч прийшла,

Звичайна ніч прийшла сюди, як сотні
ночей було минуло тут підряд.
Каміння спить, і пси лежать дрімотні.
Ах, ніч сумна, як ночі ті скорботні,
що ждуть, щоб ранок повернувся назад.

Бо не приходить на такі благання
ні світла ніч, ні ангел поготів.
Все тратять ті, хто сам себе згубив,—
їх обмина отецьке піклування
і поронило лоно матерів.

1906

СМЕРТЬ ПОЕТА

Поет лежав. Його лице бліде
відчужено з подушки випиналось,
коли знання про світ оцей розсталось
з його єством і поверталось
у час, який байдуже далі йде.

Ті люди, що живим поета знали,
не відали, яким єдиним він
зі світом був: його лицем ставали
ці води, гори, ниви цих долин.

О, лик його — то весь безмежний світ,
що марно горнеться до нього нині,

а машкара, що вкрила лик людини,—
вона чутлива й ніжна, наче плід,
приречений загинути у тлінні.

1906

ІСПАНСЬКА ТАНЦІВНИЦЯ

Немов сірник, доторкнутий вогнем,
ще не спалнувши, язичками грає,—
отак і в колі перед глядачем,
палка, порвиста, осяйна лицем,
вона свій кру́жний танець починає.

Раптово вгору полум'я звелось.

Волосся нагло запалало, й ось
розкішний одяг спалахнув на ній,
кружляючи, як вихор вогневий,
в якому, наче злякані зміюки,
вились і гримотіли голі руки.

Коли ж вогонь її немов опік,
його зірвала, і жбурнула вбік
величним жестом владності і волі,
і глянула: лежав він гнівно долі,
не скорений, не знищений дотла.

Тоді, звияжна, горда, неоспала,
вона лице усміхнене звела
і ніжками твердими жар стоптала.

1906

ФЛАМІНГО

Париж. Ботанічний сад

Неначе змалював їх Фрагонар¹
У білості такій, в такім багрянці.
Казав один про барв подібних чар:
моя коханка найгарніша вранці,

прокинувшись. Поміж зелених віт,
зіпершись на рожевих ніг стеблини,
вони, розквітлі, мов на грядках цвіт,
привабливі, звабливіші од Фріни²,

стоять, схиливши вигин довгих ший,
сховавши очі в пухкості своїй,
у чорноті і пурпурі покрову.

Як заздрий крик зачують з-за вольєр,—
здрігнуться лячно та й поринуть знову
в уявний світ примарень і химер.

1907

¹ Ф р а г о н а р — французький художник (1732—1806); картини його відзначались вишуканим, ніжним колоритом.

² Ф р і н а — старогрецька красуня куртизанка (IV вік до н. е.).

ДУЇНЯНСЬКІ ЕЛЕГІЇ

Перша елегія

Хто з сонму ангелів вчує мій клич, коли скрикну?
Хай би якийсь і почув, і притис би мене
раптом до серця,— я згину тоді, бо сильніший
він є від мене. Адже ж красота — не що інше,
як початок Жахливого. Ми іще терпим його
і дивуємось дуже, чому красота не воліє
знищити нас. Кожен-бо ангел — жахливий.

От я і стримуюсь, от я й ковтаю волення
темних плачів своїх. Ах, чи хто-небудь
ще нам потрібен? Ангели — ні, люди — ні.
Навіть тварини, які найспритніші,— ті знають,
що відчуваєм себе ми не зовсім, як вдома,
в усвідомленім світі, з якого лишилось нам, може,
дерево, бачене нами щодня десь над яром,
та ще й дороги вчорашні, і щена нами
відданість наша отій застарілій звичці,
що уподобала нас, і лишилася, і не відходить.

О, ще ця ніч, ця ніч, коли нам обличчя глодає
всесвіту вітер,— хто ночі такої не звідав,
знадної, ніжно-зрадливої, на яку
кожне натружене серце саітно чекає?
Може, вона для коханців і справді є легша?
Ах, свою долю вони перед себе лиш криють.
Ти ще не знаєш цього? То скинь же з плечей порожнечу
в простір, який ми вдихаєм; можливо, лиш птиці
почувають, як шириться в їхньому леті повітря.

Так, ти потрібен був веснам. Сподівалися й зорі,
що відчуєш ти їх. Перед тобою в минулім

інколи зводилась хвиля або віддавалась
скрипка тобі, коли мимо розчинених вікон
ти переходив. Доручення в цьому було.
Виправдав ти його? Чи не був ти чеканням
надто розвіяний, наче це все віщувало
близькість коханої? (Де ти її заховав би? —
знано, що думи, чужі і великі, тебе
часто відвідують, ще й залишаються на ніч).
Якщо ти журишся, то заспівай про коханців,—
славні чуття їх і нині не досить безсмертні.
Або оспівуй покинутих; кажуть,— вони
глибше кохають, ніж втішені. Ти починай
їм невичерпну хвалу і знову, і знову співати.
Зваж: для героя загибель — це тільки привід,
щоб існувати, щоб народитись востаннє,
але закоханих виснажена природа
в лоно своє знов приймає, бо сил їй бракує
двічі народжувать їх. Ти про Гаспару Стампу¹
вдосталь надумався? За надихаючий приклад
жінку закохану цю обирає для себе
дівчина, котру невірний коханець покинув,—
в думці у неї: чи буду така, як вона?
Чи не повинні для нас найстаріші ці болі
стати пліднішими? Чи не пора нам любовно
любих відтрутити, з дрожем їм протистати,
наче стріла, що протистоїть тятіві,—
раптом відтручена, вона чимось більшим стає,
ніж сама вона є, бо зупину не має ніде.

Кличі, кличі. Вслухайся в них, моє серце,
Так, як вслухались святі: од землі відривав їх
поклик могутній,— вони ж, неймовірні, цього

¹ Г а с п а р а С т а м п а — італійська поетеса (1523—1554), яка оспівала у віршах своє нещасливе кохання.

не відчували і далі вклякали покірно,
так-от заслухані. Голосу бога ти, серце,
знести не зможеш,— бодай би відчуло хоч подув,
цю ненастанну, утворену тишею звістку.

Нині її тобі юні померлі шепочуть.

Чи не говорить спокійно їх доля з тобою,
як увіходиш до церкви в Неаполі, в Римі?

Чи не озвався недавно до тебе надгробок
написом думним у Sancta Maria Formosa?

Чого з мене хочуть? Я нишком готовий зректися
натяку навіть на сумнів, що може
трохи завадити чистому рухові душ їх.

Дивним, либонь, є покинути землю назавше,
ледве набутих звичаїв назавше позбутись,
позбавити троянди та інші жадані нам речі
всякого значення для людського майбуття,
більше не бути отим, кого пестили руки
безкінечно тривожні, і навіть ім'я своє власне
викинуть геть, наче іграшку зламану й марну.
Дивно надалі бажань не бажати. Дивно
бачить розпурханим в пр́осторі все, що здавалось
дуже важливим. Справа трудна — помирання,
наздоганяння смерті, в яким поступово
вічність вчувається. Роблять живі помилку,
смерть од життя відрізняючи надто сильно.
Кажуть, що ангели часто самі не знають,
чи до живих, чи до мертвих приходять. Несе
вічності дужий потік крізь обидва терени
всі покоління і глушить їх і там, і отут.

Врешті, ми тим, хто дочасно помер, непотрібні,—
м'яко вони від земного відвикли, як м'яко
від материнських грудей відвикає дитя.

Тільки ми, котрі прагнем таїн превеликих, що часто

зріють в жалобі,— чи зможемо бути без вмерлих?
Міф недарма розповів, що в тужінні за Ліном¹
мўзика перша заляклість глуху пронизала.
В зляканім просторі, звідки назавше пішов
юний півбог, забриніла нараз порожнеча
тим, що нас вабить, і нам помагає, і тішить.

1923

ІЗ «СОНЕТІВ ДО ОРФЕЯ»

* * *

Ось дерево звелось. О виростання!
О спів Орфея! Співу повен слух.
І змовкло все, та плине крізь мовчання
новий початок, знак новий і рух.

Виходять звірі з лісової тиші,
покинувши кубельця чи барліг;
вони, либонь, зробилися тихіші
не з страху, не з хитрощів своїх,

а з прислухання. Рев, скавчання, гам
змаліли в їх серцях. Їм за пристанок
недавно ще була маленька хижа,

де крилася жадливість їхня хижа
і де при вході аж хитався ганок,—
там ти воздвиг в їх прислуханні храм.

Лі н — персонаж з грецького міфа, юнак надзвичайної вроди,
коли він помер, навколо лунала неземна музика.

* * *

Двигіт нового — його
чуєш ти, Пане?
Це — передвістя того,
що в світі стане.

В дужій цій гуркотні
звуки зникають,
тільки машини одні
вславлень чекають.

Глянь — двигуни
крутяться мстиво і люто,
щоб нас здолати й знебути.

З нас набираючись сили,
нам же тоді збайдужіло
служать вони.

* * *

Всесвіт є змінний, немов
хмари несталі:
гине довершене знов
в часу проваллі.

Попри всю змінність тривоги,
троп у безкрає,
пісня почнеться, — вже бог
ліру тримає.

Є непізнáнні жалі,
смерті незнана є суть,
марне бажання — збагнуть
тайни любові.
Тільки пісні на землі
сяють, святкові.

* * *

Пане, що можу — скажи ти мені —
скласти тобі на посвяту і я?
Спогад мій давній про день навесні,
вечір в Росії, і луг, і коня...

Десь із села приблукав він, сиваш,
сплутаний путами по ногах,
щоб на лугах ночувать пустопáш;
хльоскає гриви розхристаний змах

шию його в такт буянню снаги,
грубо вгамованій в прагненні мчать.
Як його крові ключі клекотять!

Як він вслухається в шир навкруги!
Чує й співає, — ввімкни в круг билин
образ цей.

Є посвятою він.

* * *

Чуєш, друже незлічених далів,
як твій подих ширить дальшу даль?
З-під дзвіниці похмурих порталів
продзвени. Твоє терзання й жаль —

дужче за тутешній почастунок.
Будь же завше в зміні днів і дій.
Що таке болючий досвід твій?
Стань вином, якщо згірчавів трунок.

Вийди в ніч, в надмірних чарів час,
зупинись на почувань межі,
жди на дивних зустрічей пришестя.

Хай земне тебе зречеться враз.
— Я течу, — землі тоді скажи,
вимови воді струмливій: — Єсть я.

1923

СІМЕНО

Воно звелось з ґрунту ввись і ввись
і в стовбурі стрімкому замовчало;
коли ж квітки, мов полум'я, знялись, —
воно мовчанням знову стало.

Упродовж літа виросло, як плід,
на повсякчас напруженому вітті
й одчуло сил припливи соковиті,
які вливав до нього світ.

Кінець кінцем округлилось овалом,
закутавшись в лущиння, як в покров,
і спокоєм наповнилось тривалим,
назад вернувшись, в центр свій знов.

1924

* * *

Ти — мій останній, пізнаний до краю,
нещадний біль, — мене ти владно стис;
як в духові палав я, так палаю
тепер в тобі. Протівивсь довго хмиз
вогню, яким палахкотиш поривно,
та ось в тобі й з тобою я горю.
На муки пекла обернув ти гнівно
оцю сумирну схованку мою.
Я, майбуття позбавлений і чистий,
на вогнище страшних страждань зійшов.
Нічого ні придбати, ні посісти
в своєму серці сили не знайшов.
Хіба це я, хто тут ось догоряє?
Вже спогадів не збуджує чуття.
Життя, життя: по той бік всебуття.
Я в полум'ї. Ніхто мене не знає.

Це — зречення. Це не таке, як хворість
дитячих літ. Відстрочка. Привід стати
ще більшим. Все шепоче й зве кудись.
Лиш не почни того, чим тішився колись.

*Середина грудня 1926;
останній запис в останньому
нотатнику*

Пауль Целан
(1920—1970)

* * *

Осокорє, листя твоє біліє у п'їтьмі.
Матері моєї волосся біле завше було.

Кульбабо, як зелено на Україні!
Мати білява моя додому не прїйде уже.

Хмаро дощова, ти сієшся понад криниці?
Мати тиха моя плаче за всіх.

Зоре кругляста, снуєш ти із золота стрічку.
Матері моєї серце враз пронизав свинець.

Двері дубові, хто висадив вас із завіс?
Мати ніжна моя неспроможна прийти.

ПІСОК З УРНИ

Плісняво-зелений дїм забуття.
Перед кожною з розчахнутих брам синїє твій музикант
з одятою головою.
Він б'є тобі в барабан з моху та гіркого волосся лона;
Загноєним пальцем ноги малює він на піску твою брову.
Довго рисує він її, якою вона була, і багрець твоїх уст.
Ти сповнюєш тут урну і серце своє з'їдаєш.

ПІСЕНЬКА ОДНІЄЇ ДАМИ У ЗАТІНКУ

Коли Мовчазливість приходить і стинає тюльпанам голови:
Хто виграє?

Хто програє?

Хто підходить до вікна?

Хто вперше називає її імено?

Це той, хто несе моє волосся,

Він його несе, як мерця несуть на руках.

Він несе, як небо несло моє волосся того року,

коли я кохала

Він несе його так з надмірної пихи.

Цей виграє.

Цей не програє.

Цей не підходить до вікна.

Цей імена її не називає.

Цей той, хто має мої очі.

Він має їх відтоді, як брама замкнулась,

Він несе їх на пальці, як перстень.

Він несе їх, як уламки радості і сапфіру,

Він був уже восени моїм братом;

Він рахує вже ночі і дні.

Цей виграє.

Цей не програє.

Цей не підходить до вікна.

Цей наостанці називає її імено.

Це той, який має те, що я кажу.

Він несе оте на руках, мов клунок.

Він несе оте, як годинник її найгірших годин.

Він несе оте від порога до порога і не кине геть.

Цей не виграє.

Цей програє.

Цей підходить до вікна.

Цей вперше називає її імено.

Цьому голову разом з тюльпаном зітнуть.

ХВАЛА ДАЛЕЧІ

В джерелах твоїх очей
живуть мережі рибалок Шалозера.
В джерелах твоїх очей
море дотримує своєї обіцянки.

Тут кидаю я
своє серце, що жило між людьми,
одяг із себе і сяєво клятви.

Чорніший у чорнім, я ще більше голий.
Я зрадник, хоч був я вірний.
Я це ти, якщо я є я.

В джерелах твоїх очей
я дію і мрію про здобич.

Мережа ловить мережу.
Ми ділимося, сплівшись.

В джерелах твоїх очей
повішеного давить мотузка.

ПІЗНО Й ГЛИБОКО

Злобливо, мов золота мова, починається ніч.
Ми їмо яблуко німоти.
Ми робимо діло, доручене її зіркам.
Ми стоїмо в осені наших лип, як задумливий баgreць прапорів,
як палаючі гості з півдня.
Ми присягаємось перед Христом новиною, пил перемолоти пилом,
пташка — бродячим взуттям,
наше серце — драбинкою у воді.

Ми присягаємось світу святою клятвою піску,
ми присягаємось нею охоче,
ми присягаємось нею голосно під покрівлею безмрійного сну
і метляєм сивиною часу...

Вони гукають: ви лихомовите!
Ми це знаєм давно.
Ми це знаєм давно, але що поробиш?
Ви мелете на млині смерті біле борошно обіцянок,
ви ставите це перед нашими сестрами і братами —

ми метляєм сивиною часу.

БУР'ЯН НА ПОПЕЛИСЬКУ

Спис, перелітний птах, давно пролетів понад мури,
біліє вже гілка над серцем, і море уже над нами,
на пагорбах глибочини зірки полуденні рясніють,
нетруйна зелень — мов око, яке розкривається в смерті.

Ми зводимо руки, пускаємо зливу цівками спадати:
вода того краю, де темно, де жоден ножа не уникне.
Ти та́кож заспіваєш пісню, ми грати в імлі проkliнаєм:
можливо, ще з'явиться кат, знов серце об нас ударить;
можливо, ще башта нас знову придавить і шибениця зведеться;
можливо, нас заріст спотворить, а коси їх стануть багрові...

Біліє вже гілка над серцем, і море уже над нами.

ФУГА СМЕРТІ

Чорне молоко світання ми п'ємо його надвечір
ми п'ємо його опівдні і зранку ми п'ємо його вночі
ми п'ємо і п'ємо
ми копаєм могилу в повітрі де лежати не буде тісно
Один чоловік живе в хаті він зі зміями грає він пише
він пише коли темніє в Німеччині твоя золотиста коса
Маргарито
він пише це й з хати виходить і зорі блищать
і свистить він на псів
свистить на євреїв своїх і велить копати могилу в землі
і грати до танцю наказує нам

Чорне молоко світання тебе ми п'ємо вночі
ми п'ємо тебе зранку й опівдні ми п'ємо тебе надвечір
ми п'ємо і п'ємо

Один чоловік живе в хаті він зі зміями грає він пише
він пише коли темніє в Німеччині твоя золотиста коса
Маргарито
твоя попеляста коса Суламіф ми копаєм могилу в повітрі
де буде лежати не тісно

Він гукає глибше рийте землю ви перші ви другі
співайте і грайте
він хапається заліза в кобурі він хитається
очі в нього блакитні
глибше лопатами рийте ви перші ви другі грайте далі
до танцю

Чорне молоко світання ми п'ємо тебе вночі
ми п'ємо тебе опівдні і зранку ми п'ємо тебе надвечір
ми п'ємо і п'ємо
Один чоловік живе в хаті твоя золотиста коса Маргарито
твоя попеляста коса Суламіф він зі зміями грає

Він гукає солодше грайте смерті бо смерть
це з Німеччини майстер
Він гукає темніше торкайтеся скрипок ви злинете димом
в повітря
для вас є могила у хмарах де буде лежати не тісно

Чорне молоко світання ми п'ємо тебе вночі
ми п'ємо тебе опівдні смерть це з Німеччини майстер
ми п'ємо тебе зранку й надвечір ми п'ємо і п'ємо
Смерть це з Німеччини майстер очі в нього блакитні
він влучить у тебе свинцевою кулею він влучить точно
Один чоловік живе в хаті твоя золотиста коса Маргарито
Він нацьковує своїх псів на нас він дарує нам могилу
в повітрі
він зі зміями грає і марить смерть це з Німеччини майстер

твоя золотиста коса Маргарито
твоя попеляста коса Суламіф.

З бенгальських поетів

Рабіндранат Тагор
(1861—1941)

ЖЕБРАЧКА

Жебрачкою тебе я
 любовно називаю,
О Земле, найдорожча
 ти в ніжності твоїй!
Я болю наглий напад
 у серці відчуваю,
Коли твій усміх бачу
 ласкавий і сумний.
З грудей своїх щедротних
 ти точиш кров до краю,
Щоб немовлят наситив
 живлющий цей напій,
І ти глядиш дитину,
 шукаєш їй розмаю,
Але нектару щастя
 не можеш дати їй.
Всі квіти й аромати,
 всі барви небокраю
Приносиш, щоб складався
 палац життя ясний,
Та раю не створила,
 лиш обіцянку раю,
Не довершивши й досі
 труд безконечний свій.

Тому твої красоти
марніють так з одчаю,
Тому так ніжно-сумно
хмарніє образ твій.

КОЛИ МИНЕ СТО ЛІТ

Коли мине сто літ од нинішніх часів,
Хто будеш ти, читальнику уважний
Моїх віршованих рядків,
Коли мине сто літ од нинішніх часів?

Бодай одну малу частину
Відради ранків цих,
І цвіт сьогоднішній, і співанку пташину,
І крові зашумілий біг
Чи я тобі зумію передати,
Щоб ти відчути їх здолів,
Коли мине сто літ од нинішніх часів?

Зведись, і двері відчини на південь,
І задивись у вранішню блакить,
І, мріями глибокими сповившись,
Подумай так в цю мить:
Одного разу років сто назад
Зійшов з небес, пройнявши серце світу,
Великий трепет, мов солодкий чад.
На крилах несучи пергу і запах цвіту,
П'яний, весінній, вільний од завад,
Південний вітер налетів раптово
І землю вбрав у барви пишних шат.
До тебе за сто літ

Прийшов поет у світ.
І він слова примусив розвиватись,
Неначе квіти, сповнені принад.
Одного разу років сто назад.

Коли мине сто літ од нинішніх часів,
Хто буде той поет, що у твоєму домі
Почне свій спів?
В його пісні я хочу щедро влити
Весни сьогоднішньої вранішні привіти,—
Нехай звучить у дні твої весінні
Весни моєї радісний мотив,—
Він буде в трепеті сердець, в джмеля новім бринінні,
Він буде в шелесті лісів,
Коли мине сто літ од нинішніх часів.

1895

ГЕРОЙ

Ти уяви собі: на чужині
Випало з мамою їхать мені.
Мати сидить в паланкіні всі дні,
Зором блукаючи десь вдалині,
Я ж на рудому гарцюю коні.
Кінь б'є копитом об висохлий діл,
І розпливається по стороні
Збитий червоною хмаркою пил.

Сонце сідає. Смеркає навкруг.
Їдемо ми низиною крізь луг.
Глухо й безлюдно. Пустеля німа.
Глянеш навколо — нікого нема.
Мати неначе й злякалась сама:

«Де ми? Куди нас оце привело?»
Я їй кажу: «Не лякайся, о ма!
Бачиш — ручай. Десь близенько й село».

Луг застелила колюча трава,
Крізь чагарник в'ється стежка крива.
В полі ніде ні телят, ні корів:
Певне, пастух до села їх повів.
Ми заблукали поміж чагарів,—
Як розшукати дорогу в імлі?
Матінка шепче тривожні слова:
«Що за багаття горить віддалі?»
Враз чую вигук: «Харе-ре-ре-ре!»
Крик цей розбійницький вуха дере.
Мати, сховавшись у свій паланкін,
Плаче і молиться наперемін.
Слуги втекли — не лишивсь ні один,
Кинули нас боягузи в біді.
Я до матусі промовив тоді:
«Мамо, не бійся! З тобою твій син!»

Люті, кошлаті, з киями біжать,
Довгі сережки на вухах висять.
«Стій! — я гукаю нападникам.— Стій!
Краще звідсіль утікайте мерщій,
Доки з мечем я не кинувся в бій,—
Ваше життя оцей меч відбере!»
Зграя, почувши мій оклик гучний,
Суне із гвалтом: «Харе-ре-ре-ре!»

Мати благає: «Мій сину! Спинись!»
Я їй кажу: «Ти лишень подивись».
Сміло пускаю вперед скакуна,
Меч мій дзвенить, аж несеться луна.
Мамо! Була оця битва страшна!
В тебе і глянуть не вистачить сил,

Скільки людей покотилось на діл,
Скільки голів розрубав я навпіл!

Проти розбійників бивсь я один.
Мамо! Ти думала: згинув твій син,
Він же, спітнілий, замащений в кров,
Як переможець до тебе прийшов.
Вийшла тоді з паланкіна ти знов,
Стала мене цілувать і хвалить:
«Щастя, що був ти зі мною в цю мить,
Бо не попала я в лапи страхіть».

В світі стається подій без кінця,—
Чом же не сталась подія оця?
От би я людям її розповів! —
Брат мій скричав би: «Аж дивно це чуть!
Звідки у хлопчика сила така?»
Інші промовили б: «Щастя, що в путь
Мати з собою взяла малюка».

СВЯТА ЗЕМЛЯ ІНДІЇ

Глянь, о душе моя,— ось жадана земля,
Ось земля споконвічна прочан.
Глянь на Індію ти, на той берег святий,
Де вселюдства шумить океан.

Тут побожно спинись, руки звівши увись,
І людині, як богу, вклонись,—
Кращим словом пісень, вищим зльотом натхнень,
Слав людину ти завше і скрізь.

Ось безмежжя долин, де річок в'ється плин,
Ось замислених гір караван.

Глянь на Індію ти, на той берег святий,
Де вселюдства шумить океан.

Невідомо — звідкіль, валом юрб, наче хвиль,
Лився в Індію людський потік,—
Він ішов звіддалік і губився навік
В океані, як паводок рік.

Тут арійці були, неарійці ішли,
Тут китаєць, і гуни, і патан¹,
І племен скіфських рід, і могол, і дравид
Позливались в один океан.

А тепер Захід сам біля наших став брам,—
Чи повірим його ми дарам?
Дасть та й візьме назад, запровадить свій лад
І насильство вживе, і обман,
Щоб на Індію йти, на той берег святий,
Де вселюдства шумить океан.

Хто приходив сюди вічним шляхом орди
З гуком битв і пісень бойових
Крізь пустель дикий шир, крізь ущелини гір,—
Голоси їх і вигуки їх.

Всі вони — у мені, наче луни грізні,
Оживають, живуть самохіть.
Гомін їх голосів — дивовижний їх спів
В шумі крові моєї звучить.

Віна Рудри!² Ти грай, ти заграй, не змовкай!
Ті, які зневажають наш край,

¹ П а т а н и — гірські племена, що живуть на північному заході Індії.

² В і н а — музичний струнний інструмент. Р у д р а — один з образів бога Шіви.

Теж колись у свій час мирно прийдуть до нас,
До великого кола краян,
Тут, у Індії цій, на той берег євятий,
Де вселюдства шумить океан.

Тут за давніх сторіч пролунав віщий клич,
Заповітне провіщення — «ом»¹.
Як єство молитов, клич по людях пройшов,
Задзвенів по країні кругом.

Став збиратися тут різних вір різних люд
І багаття одне розпалив,
Зрікся розбрату й чвар і майбутньому в дар
Серце спільне й велике створив.

Храм братерства оцей і тепер для людей
Не замкнув своїх світлих дверей,—
Хай прочанин ввійде і тут ниць упаде
Для достойних благань і пошан,
Тут, у Індії цій, на той берег євятий,
Де вселюдства шумить океан.

Глянь, як зводиться дим над багаттям стрімким,—
Пломінь нашого горя встає.
Від багаття не йди, бо весь пломінь біди
Мусить винести серце твоє.

Стерплять наші серця жар біди до кінця,
Спільна клятва єднає юрбу:
Ми байдужість і страх подолаєм в серцях,
Ми потопчем образу й ганьбу!

¹ «О м» — священне слово, проказуване на початку молитви.

Зникне горе й одчай, для біди прийде край,
І життя розпочнеться розмай.
Тьму прогнавши нічну, мати встане зі сну,
Ступить радо на рідний свій лан,
Тут, у Індії цій, на той берег святий,
Де вселюдства шумить океан.

І на матері клич племена всіх наріч,
Люди різних говірок і рас,
І англійці в цей час з мусульманами враз
Поприходять, вітаючи нас.

Мусиш, брахмане¹, ти вкупі з іншими йти,
Руку брата затисни в своїй,
І ти, парію, теж разом з ними прийдеш,
Бо мине час принижень тяжкий.

Мати кличе сюди — не барися, іди,
В монгол-гхоті² всім стане води.
Б'є святе джерело, щоб омити чоло
Всіх прочан, що зійшлись в дружній стан
Тут, у Індії цій, на той берег святий,
Де вселюдства шумить океан.

1910

¹ Б р а х м а н — найвища, а п а р і й — найнижча каста в Індії.

² М о н г о л - г х о т — дослівно «гличик щастя», посудина з водою на учті богів.

В ОДНІЙ РУЦІ МЕЧ

В одній руці у нього меч,
А в другу він намисто взяв,
Бо двері в тебе проламав.
Ні, він не жебрати прийшов,—
Він хоче проливати кров,
Тебе в бою позбавить прав,
Бо двері в тебе проламав.

Він став на смерті чорний шлях,
Щоб вдертися в життя твоє,
І войовничий панцир вдяг,—
Він в тебе візьме все, що є,
Він половин не визнає,
Бо для свавілля і розправ
Він двері в тебе проламав.

1915

ПРИНІС ІЗ ДОМУ Я...

Приніс із дому я блимливий каганець
І кликав: «Підійдіть сюди з дороги, діти!»
Казав їм: «Смерклося. Дня настає кінець.
Отож для молитов ідіть збирати квіти,—
Мій тихий каганець осяє вам путі».

Але нічні путі лишились в темноті,
І млою, як раніш, був шлях дітей сповитий,—
Додому я вернувсь і з тої вже пори
Не ходжу з каганцем нічні путі світити.
Кажу: «О світло, ти тепер в мені гори,—
У пил доріг жбурнув я каганець розбитий».

МИ ВПЕРЕД ТОРУЄМ ПУТЬ

Ми вперед торуєм путь,—
Хто спиняє нас, хто судить?
Ті, які назад ідуть,—
Будуть плакати, плакати будуть.
Ми криваві пута позриваєм з ніг.
В тьмі і в сяйві сонця шлях наш дальній ліг,
Ті, що ставлять пастки впоперек доріг,
Заважають нам і гудять,—
Будуть плакати, плакати будуть.

Рудра грізно кинув клич,
Засурмивши в сурму бою.
Сонце півдня нам навстріч
Клично йде височиною.
Чистим світлом неба сповнився наш дух,—
Прагнемо до сяйва ген за виднокруг.
Ті ж, які, зібравшись в боязливий круг,
Лячно скиглять, словоблудять,—
Будуть плакати, плакати будуть.

Пройдем пасма гір круті,
Обшир моря буревійний.
Самоти нема в путі,—
Поруч друг іде надійний.
Ті ж, які звалились, спокусились сном
Чи в куток забились зляканим гуртком
І бояться вийти, глянути кругом,
По домах сидять і нудять,—
Будуть плакати, плакати будуть.
Шіва стане й засурмить,—
І затліють всі кайдани,
Славний стяг шугне в блакить,

Зникнуть чвари і обмани.
В бурне море смерті ми пірнем до дна,
І нектар безсмертя дасть нам глибина.
Ті ж, яких зв'язала їх життя мана,
Згинуть, спогаду не збудять,—
Будуть плакати; плакати будуть.

1914

ЖУРАВЛІ

Джеламу збуджений потік, мигочучи в імлі, пливе.
Так в піхви лезо встромлюють криве,
Як він зникає в пільмі між узбіч.
Вже день одплив і припливає ніч,
Насунувшись прибоєм чорних вод і блестю квітів-зір.
Над прірвами на схилах темних гір
Звелися кедрів юрби мовчазні.
Здається, творчий дух щось вимовити хоче уві сні,
Але бракує сил йому,
І німо стогнуть у душі слова, незмовлені, занурені у тьму.
І раптом я почув в цю мить,
Як угорі, осяявши блакить,
Протнувши неба неозору хлань,
Промчала в далеч блискавка звучань.

О журавлі!
Це ваші крила зашуміли в млі,
Це линуть сміхом ваші голоси,
Напоєні міцним вином п'янючої грози.
Звук ваших голосів,
Мов пісня райських дів,
Промчав, порушивши молитви тихий мир,
І марення глибоке гір,
І кедрів сонний бір.

Здавалось, клич, що звівсь увись,
Почули скрізь
Серця, що рухатись зреклись,
І в них збудилася жага шугнути до мети,
І гори хмарами захтіли вдаль пливти,

І крила розпустить захтілось деревам,
Щоб корінь вирвати із ям,
Щоб, ухопившись враз за смужку цих звучань,
Помчать кудись за неба грань.

Жага встає в душі, як вал, розбивши ночі мляві сни,—
Хай зводяться вони,
Відважні крила — шукачі чужої далини!
І в серці всесвіту звучить бентежний клич:
«Не тут! Не тут! Кудись вперед! Далекій далечі навстріч!»

О журавлі! —
Сьогодні пута з мене збив ваш клич в нічній імлі,
І я почув шум дужих крил,
Що пробудив і небеса, і води, й суходіл.
Трава
Над небом поля крила розкрива,
А в глибині землі
Розкрилюються пагони малі,
І сотні тисяч насінин підносять крила, наче журавлі.
Сьогодні бачу я:
Цих гір хвиляста течія
І герелиця цих окрилених лісів
Пливе в незнану даль, від островів до островів,
І зорі так тремтять, крильцятами б'ючи,
Аж тьма здригається, ридаючи вночі.
Багато чув я у житті людських слів, і голосів, і мов,
Що з мли минулого в прийдешню тьму летіли стрімголов,
Незвідану обравши путь.
Не раз прийшлося мені всім серцем чуть,

Як, незліченні творячи ключі,
Удень, і в присмерк, і вночі
Ці птиці мчать до світла й тьми, мчать, сповнені жаги,
У далеч з берегів одних на інші береги,
І в пісні їхніх крил звучить світів бентежний клич:
«Не тут! Не тут! Кудись вперед! Далекій далечі навстріч!»

1916

АФРИКА

За тих прадавніх буряних часів,
Коли творець, тривогою пойнятий,
Руйнуючи старе, творив нове,
За тих часів, коли він нетерпляче
Трусив землею, мов чолом своїм,—
Тоді рука шалена океану
Від східної окрайки суходолу
Відторгнула, о Африко, тебе,
Щоб на дрімотних чатах ти стояла
В гущавині повитих млою пущ.
Отам одна, самотня і відлюдна,
Збирала ти глибокі таємниці,
Читала дивні письмена стихій,
І невидіма магія природи
В тобі будила прагнення до тайн.
На себе вдягши машкару потворну,
Глумилась ти над всім страшним і лячним.
Хотіла танцем подолати жах,
Розпалюючись в маренні величнім
Під очманілих барабанів грім.

О, вкрита тінню!
Твій прекрасний лик

Затулений був темним запиналом
Для поглядів презирливих і заздрих.
Вони прийшли, принісши сталь кайданів,
Вони прийшли, мисливці на людей.
В них пазурі гостріші, ніж в гієни,
А пільма їхніх серць гордливих більша,
Ніж вічний морок пралісу твого.
Страшна жадібність їх цивілізацій
Своє єство нелюдське появила,—
І чорний пил по стежках лісових,
Зволожений твоїми слізьми й кров'ю,
На багнище криваве обернувся.
Підшви їх розбійницьких чобіт
Огидним брудом слід свій залишили
На стоптаній історії твоїй.
І в той же час за даллю океану
В оселях їхніх вранці і надвечір
Церковні дзвони голосно лунали,
Вславляючи господню милосердість,
І діти грали на руках у неньки,
І в пишній пісні їхнього поета
Складалась шана цноті і красі.

Тепер, коли на заході ночіє
І дихать тяжко, наче в передгрозя,
Коли з барлогів виповзають звірі
І, виючи, вістують присмерк дня,—
Зведись, поете цих часів рішучих,
І стань, залитий сяєвом вечірнім,
При дверях дому скривдженої жінки
І їй скажи: «Прости...»
Над хижим ревом
Хай це твоє благання піднесеться,
Як днів твоїх останнє чисте слово.

1936

ХАЙ НАВСТІЖ ДВЕРІ

Хай навстіж двері,
Щоб вільно поглянуть на небо.
Хай запах цікавий квітів увійде в мою кімнату,
Хай перший блиск проміння
Ввіллється в усе моє тіло, в кожную жилку.
Я живу — хай величальні кличі моєму життю
Я почую в буйному шелесті розколисаного листа,
Хай ранок
Своїм плащем огорне мою душу,
Як він огортає простір молодії трави.
В цьому небі, в цьому повітрі я вчуваю
Німотну мову любові,
Яку в житті своєму я зустрів.
Її священним миром себе омию,
На грудях блакиті побачу, наче намисто коштовне,
Всю правду народжень життя.

ПРАЦЮЮТЬ ЛЮДИ

Духовним зором споглядаю я,
Як мляво плине час у пустоту безкраю,—
І по шляхах великих небуття перед очима пропливає
Затінених картин невпинна течія.
Яких століть проплив потік бентежний,
Яких племен пройшли ряди!
Гримить в минувшині безмежній
Луна їх дужої ходи.

Сюди текли патанів лави,
Запрагнувши, як здобичі, держави.

Вози монгольської орди
Тяглися теж сюди,
На ці дороги,—
Їх колісниця перемоги
Збивала куряву на стоптаних шляхах
І несла в далеч переможний стяг.
Та на дорозі небуття від їхнього походу
Не залишився нині навіть слід.
Незмінно сяє синій круговид
Пречистим світлом Заходу і Сходу.

А потім шляхом, вдягненим у сталь,
На вогнедишній колісниці
Прийшли англійці,— і відчула даль
Тягар британської десниці.
Я знаю: змиє час ознаки їх доріг,
З країни геть зірве імперії тенета.
Я знаю: армії цих гендлярів метких
Не лишать сліду на шляхах планети.

Коли дивлюсь на Землю я земну,
То бачу люду незліченні тлуми,—
Їх різні юрби з гамором і шумом
Невпинно йдуть удалину,
Ідуть удалину,
Спонукані потребою людською
Іти вперед, не знати супокою
Ні в смерті, ні в житті.
Тож натовпи оті
Віками
Весло і рало стискають руками,
Копають поле, рубають ліс,
На ниві жнуть достиглий рис,—
У світі скрізь, в оселях всюди
Працюють люди.

Додолу скіпетри летять,
вщухає барабанний гам,
Іде в непам'ять цвіль дурна
всіляких тріумфальних брам.
Нехай у байці для дітей існує соромливо
Очей кривавих блиск,
боїв кривавих диво.

В усіх краях, у світі всюди
Працюють люди,—
В Бенгалії, Пенджабі, Гуджараті,
На полі й в морі, на річках і в хаті
Їх голоси, і шум, і грюк
Зливаються в невпинний спільний звук,
В єдиний спів людського духу,
Спів поступу і руху.
Удень, вночі, завжди —
В час радощів і в час біди
Лунає клич великого життя,—
Летять у небуття
Імперій всяких нетривкі споруди,
Але працюють люди.

1941

ГОДИННИК Б'Є ДЕСЬ ВДАЛИНІ

Годинник б'є десь вдалині,
І гук оглушливого міста
В душі затих,
І в березневих променях гарячих
Перед очима раптом виник образ,
Який занедбано лежав в найдальшому кутку життя.

Навколо — села. Шлях понад рікою
Іде у далечінь.
Прадавнє дерево інжиру.
Під ним, чекаючи терпляче на паром,
Розсілись люди,
Свої сакви базарні поскладавши.
В сараях, вкритих бляхою, стоять
Налиті патокою глеки,—
Сюди прибігли пси й солодкі глеки лижуть.
Рої мушви.
Поламана гарба встромилась носом в землю,—
Із неї джуг за паком пак
Вантажники знімають
І, кричачи, до складу переносять.
Одв'язані воли
Скубуть траву в канаві при дорозі
І віялом хвоста себе по спині б'ють.
Гірчичне сім'я, зметене у купу,
Чекає, щоб його забрали до комори.
Рибалка зупинив човна біля причалу,
І жінка вже несе додому кошик риби,
Над нею в небі крутиться коршак.
У березі стоять човни купців прибулих,—
Човняр, розсівшись зручно на кормі,
Сидить під сонцем і майструє невід,
А поруч селянин перепливає річку,
За шию буйвола свого вчепившись.
Невіддалік за гаєм височить покрівля храму,
Виблискуючи під ранковим сонцем.
На грані обрію проходить поїзд,—
Він меншає і меншає. Він рвучко
На грудях вітру креслить смужку звуку
І тягне за собою димний слід,—
Довжезний прапор перемог над даллю.

І ще згадалось, просто так — знічев'я пригадалось давнє:

Вже, певне, північ.

На берег Гангу витягнуто човен.

Вода леліє в місячному сяйві,

Над берегом ліси завмерлі мріють,

І де-не-де поміж дерев мигоче вогник.

Я враз прокинувся.

У безгомінне небо полуночі

Злітає спів — хтось молодий співає.

Потік одпливу швидко мчить човна,

Аж миттю він з очей зникає,

Лиш трепет лине по лісах, завмерлих над водою.

Цей образ — нерухома ніч із місячним вінцем на голові —
Мовчазно зводиться на троні потривоженого сну.

І ще згадався правий берег Гангу,

Хатинка на околиці села.

Широка мілина немов розповіда

Про порожнечу під порожнім небом.

По просяній стерні тихцем бредуть корови.

Селянський хлопчик

Дрючком жене козла із баштана,

А он селянка ходить,

Збираючи городину у кошик.

Здаля, над самою рікою, часом видно,

Як тяжко йдуть, тягаючи вантаж, потомлені похилі

бурлаки,

І, окрім них, ні на воді, ні в полі

Душі живої цілий день нема.

Занедбаний садок. У ньому

Підноситься старезна голокчампа¹,—
Розлоге дерево на круглому горбі.
Густа у нього тінь і величава,
Тут свій притулок мають журавлі.
З ключа під деревом, коли качають воду,
Струмок з невпинним дзюркотом тече,
Щоб кукурудзи урожай живити.
Он жінка з касті бходжія² схилилась
І крутить жорно, мелючи пшеницю.
Обручка мідна на її руці
Брязкоче мірно в полуденній тиші.

Все це миттєве,
Побачене й почуте мимохідь,
Десь на межі свідомості таїлось
І ось тепер прокинулось в душі,
Биттям годинника пробуджене зненацька.
Забуті образи проймають серце болем
Навічної розлуки із життям.

1941

¹ Г о л о к ч а м п а — дерево з духмяними квітами.
² Б х о д ж і я — каста, члени якої торгують, зокрема продають підсмажене зерно.

З італійських поетів

Данте Аліг'єрі
(1265—1321)

СОНЕТИ Й КАНЦОНИ З «VITA NOVA»

СОНЕТ 11

В своїх очах вона несе Кохання,—
На кого гляне, ошасливить вмить;
Як десь іде, за нею всяк спішить,
Тріпоче серце від її вітання.

Він блідне, никне, множачи зітхання,
Спокутуючи гріх свій самохіть.
Гординя й гнів од неї геть біжить.
О донни, як їй скласти прославляння?

Хто чув її,—смиренність дум свята
Проймає в того серце добротливо.
Хто стрів її, той втішений сповна.

Коли ж іще й всміхається вона,
Марніє розум і мовчать уста.
Таке-бо це нове й прекрасне диво.

СОНЕТ 12

Ви, що йдете в печальному мовчанні,
Проходите покірно в тишині,—
Звідкіль простуєте, бліді й сумні?
Я бачу, ви — в скорботі ненастанній.

Чи, може, ви мою зустріли пані,
Яка з кохання сльози ллє рясні?
Скажіть, о донни, правду всю мені,
Бо ви ж її красою осіянні!

Чи входили в житло ви сумовите
Моєї пані? Станьте ж, розкажіть,
Що з нею сталось,— правди не таїте!

Захвилювались ви несамохіть,
Обличчя ваше зблідло, слізьми вкрите,—
І в мене серце завмирає вмиль.

СОНЕТ 13

Чи ти не той, хто говорив так гоже
Про нашу донну, нас тепер питає?
Хоч голос він такий, як в тебе, мав,
Але назовні ви цілком не схожі.

Чому це ти так гірко заривав,
Аж серце кожне з болю занеможе?
Її в сльозах ти десь побачив, може,
Тому й своїх жалів не приховав?

Облиш нас,— підемо, плачущі, далі,
І гріх тому, хто вдався б до потіх,
Бо чули ми її плачі тривалі.

Їй на лице так тяжко смуток ліг,
Що кожен, хто узрів її в печалі,
Заплакати і мертвим впасти міг.

КАНЦОНА ДРУГА

Печальна донна, в юності урочій,
Залита сьйвом цнот, прийшла туди,
Де Смерть до себе закликав я з шалу.
Побачивши мої журливі очі,
Почувши зойк, безтямний од біди,
Вона, жахнувшись, тяжко заридала.
Тоді прибігла інших донн навала,
Щоб вгамувати плач її тяжкий.
Звелили вийти їй,
Мене ж обстали, журні, темно вбрані.
Одна рекла: «Не спи!», а інша пані:
«Чому смутний?» — спитала.
Розвіявши примари сонні, я
Покликав гучно донну на ім'я.

Захрип мій голос, бо його зламали
Ридання, горе, стогони журби,
Тому мій клич збагнув я тільки сам.
Проте мені і гірко, й прикро стало,—
Адже ж Любові я завдав ганьби.
І знов на ложе я схилюся там,
Охоплений палючим каяттям.
Злякав тих донн мій помертвілий вид.

«Його потішить слід!» —
Вони одна до другої казали,
Тоді мене спитали:
«Які примари бачив ти, аж зблід?»
Я відповів, позбувшись нестями:
«Не критимусь, о донни, перед вами!
Я думав про життя своє злиденне,
Яка його коротка течія,
І плакала Любов у серці в мене.
Окрило душу почуття шалене,
І я зітхнув, і в серці мовив я:
«Настане день і вмере прекрасна донна!»
В душі відчувши горе невтоленне,
Склепив я очі й зморено поник,
І дух життя утік.
І плутались в дрімоті думи тьмаві,
І бачив я в уяві,
Немов юрба безумних донн безсонна
До мене йде,— нема їх шалу меж.
І кожна з них гукає: «Вмреш ти! Вмреш!»

Узрів я речі дивні і жахливі
У маренні своєму, в маячні.
Ввижалось, наче десь в якійсь країні
Дорогою біжать безумні діви
З розпатланими косами, сумні,
І мечуть стріли — пломені невпинні.
Я бачив, як поволі чорні тіні
Вгорнули сонце, а зірки засяли,—
І всі вони ридали,
Разила птиць в стрімкім польоті смерть,
Земна здригалась твердь,
І муж блідий з'явився в тій хвилині
Й сказав: «Стривай! Невже не знаєш ти,
Що вмерла донна — образ краси?»

Підніс я очі, повні сліз, угору
І там побачив білий, наче манна,
Гурт ангелів, який злітав увись.
Поперед них хмаринка йшла прозора,
І всі, обставши хмарку ту, неслись
У височінь, співаючи: «Осанна!»
Любов рекла: «Мадонна осіянна
Ось тут лежить. Поглянь же, підійди!»
Я підійшов туди
І вгледів лик мадонни просіялий.
Вже донни застеляли
Її серпанком, білим бездоганно.
Так ясно сяяв вид її в труні,
Немов вона казала: «Мир мені».
Зазнав стражденний дух мій супокою.
Побачивши її спокійний лик;
Кажу: «Мені ти, смерте, люба нині,
Бо стала й ти ласкавою такою,
Оволодівши донною навік.
І, в неї вчившись ласки, не гордині,
Покірний я тобі, як господині,—
Прийди ж, яви допомогу рятівничу,
Тебе всім серцем кличу!»
Пішов я звідти в горі й тяготі
І сам на самоті
Прорік, вдивившись в небеса промінні:
«Блаженний, хто, душе, тебе узрів!»
Тут, дяка вам, ваш клич мене збудив.

СОНЕТ 14

Коли я вчув, що в серці пробудився
Любовний дух, який отам заснув,—

Тоді здаля мені Амур явився,
До невпізнання радісний він був.

Сказав: «Пора, щоб ти мені вклонився».
Це кожне слово сміхом він вгорнув.
Я панові на вірність присягнув
І в даль його дороги придивився.

Там монну Ванну й монну Біче враз
Побачив я: вони ішли до нас,—
Подвійне дивне диво, не химера.
Таїть і досі ще душа моя
Слова Амура: «Ця ось — Примавера,
А та — Любов, на неї схожий я».

СТРОФА КАНЦОНИ

Любов так довго володіла мною,
Скорявся їй я так багато літ,
Що, як колись її я зносив гніт,
Так само зараз нею серце гою.

Любов такою окупив ціною,
Що інших духів зник в душі і слід,
Проте з блаженства навіть вид мій зблід,—
Так раював душею я слабкою!

Любов і досі в силі всеблагій
Мої зітхання змушує летіти.
Гукати і просити
Мою мадонну про рятунок мій.
Коли ловлю її я погляд щирий,—
Це так чудесно, аж не йметься віри!

СОНЕТ 17

Прийдіте клич моїх зітхань почути,
О милосердям сповнені серця!
У смерті я шукав би рішенняця,
Якби мій клич мав марно проминути.

Втомились очі сльози лить од скрути,
По милій донні плакати без кінця.
Не хочу я, щоб безнадія ця
Змогла і серце в мене розітнути!

Почуєте не раз ви, як волаю
Я до мадонни, що спочила в світі,
Достойному її чеснот святих.

О, як життя я часом зневажаю
В своїй душі, безмежно сумовитій,
Позбавленій спасенних рад і втіх!

КАНЦОНА ЧЕТВЕРТА

Не раз — о леле! — тільки пригадаю,
Що відтепер навік
Своєї донни більше не побачу,
Одчаєм серце повниться до краю,
І з горя розум трачу,
І так гукаю: «Хто, душе, прирік
Тебе на мук невичерпних потік,
Що омиває світ цей зловорожий?
От через що я в остраху, в журбі...»
Тож кличу Смерть собі,
Неначе тихий відпочинок гожий,—
«Прийди!» — до неї кличу я тоді,
До мертвих повен заздрості в біді.

Зливаються усі мої зітхання
В один скорботний звук,—
Хай Смерть його вчуває невгомона,
Бо лиш до неї линуть всі бажання
Відтоді, як мадонна
Упала Смерті до жорстоких рук
І кинула юдоль страждань і мук,
Лишивши землю без краси своєї.
Але її ясна й свята краса
Осяла небеса
Вогнем любові,— янголи до неї
Співають славу, світлий розум їх
Дивується з шляхетних цнот таких.

СОНЕТ 24

О пілігрими, ви йдете поволі,
Замислившись про нетутешній світ.
Показує знеможений ваш вид,
Що дальній шлях вам ліг на суходолі.

Чому не плачете ви мимоволі,
Ступивши в цю оселю смутку й бід?
Таж, мабуть, ви помітили тут слід
Тяжкої втрати, горя і недолі?

Якби почули ви слова мої,
Що серце вам в зітханнях каже й кличе,—
Ви б тут лишились, плачучи зі втрати.

Вона померла, наша Беатріче!
І розповідь про наглу смерть її
Така, що змусить кожного ридати.

Мікеланджело Буонарроті
(1475—1564)

СОНЕТИ

VII

Ти знаєш — знав я, що ти знаєш, друже,
Що я вернувся радіти вдвох з тобою.
Я знаю, що ти знаєш добре дуже,
Що з другом друг кінчає мировою.

Між нами — мур. Ламаймо цю стіну же,—
Надія наша стане хай одною.
Розлучення не є для нас байдуже:
Воно є обопільною бідою.

З любов'ю я твоє найкраще бачу,
Твоїх думок високий, добрий рух.
Не нехтуй цим,— дух любить тільки дух.

Хай той, чию ціную вроду й вдачу,
Поцінить сам мої прості чуття
І стлумить грубість чуттьову життя.

VIII

Таїть красу лише небес храмина,
На цій лихій землі її нема.
Юрба, краси не вгледівши, сліпма
Дала їй прізвисько — Лівша-Манчіна¹.

¹ Сонет написано у відповідь на віршоване прохання юнака Гандольфо Порріно намалювати портрет його померлої коханки, що мала прізвисько Манчіна, себто Лівша, Шульга.

Ні мій різець, ні пензель мій, ні глина
Її не втілять. Пробувать дарма.
Лише по смерті ця краса єдина
Потішити вас з'явиться сама.

Наш розум ця краса перемагає,—
Так сонця блиск зорі перемага.
Краса духовна вища від земної.

Щоб ваше горе втішити безкрає,
Щоб в серце ваше увійшла снага,
Надало небо їй краси нової.

ІХ

О ноче, о поро солодка, огорнута тьмою,
Твій спокій завершує врешті всі людські труди;
Ти добре цінуєш захоплених ревно тобою,
Зціляєш їх розум, рятуючи їх од біди.

Думкам, що злилися з вологою мли й супокою,
Що мозок наш втомлюють,—нишком ти край поклади;
Нехай же вві сні, розлучившись з юдолю земною,
Душа моя злине угору, до неба, туди.

Ти наче тінь смерті, що серце в біді і скорботі
Рятує й збавляє, останній провірний лік
Приносячи душам, щоб горе від них одвернуть.

Нової снаги ти даєш нашій змореній плоті,
Знімаєш утому, гамуєш розпачливий крик
І геть забираєш і нашу пудьгу, й нашу лють.

Х

Чому, о Фебе, длань твоя не склала
На глобус наш постійний промінь твій?
Чому юрба в безтямності своїй
Це скрите світло ніччю обізвала?

Ніч є така хистка і нетривала,—
Її розіб'є й смолоскип малий.
Ніч є легка,— іскринкою з кресала
Її можливо розсікти як стій.

Хай так чи так, а ніч — дочка одна
Землі, яка її пестливо носить,
І сонця, що на неї тінь наводить.

До тих, які вславляють ніч, вона
Вдовою в темнім одязі приходить,
Та запалить вдову цю — іскри досить.

ХІІ

Усіх земних речей мій не вбачає зір,
Коли вдивляюсь я у ваші гарні очі,
Узрівши речі там божественно-урочі,
Що в глибині душі знайшли свій лад і мир.

Коли не створено душі на божий взір,
То пізнавать красу вона не має мочі,
Ту вічну красоту, яка з правічних пір
З праформи виникла у сяйності пророчій.

Кажу я: хай би ти в своїй душі зборов
Принади вічного життя й омани часу,
Коли переступив старечих років пруг.

Чуття — то згубна хіть, не справжня то любов.
Хай на землі вона є дружбі за окрасу,—
Лише на небі жде на тебе справжній друг.

XIV

Як людську форму з каменя твердого
Мій грубий молот висікати береться,
То тільки з волі бога надається
Його ударам напряду ясного.

Є й в бога молот,— він якщо зведеться,
То б'є вправніш од молотка земного,
Тож кожен прилад на землі кується
Цим вічним молотом в руках у бога.

Що вище в кузні зводять молот,— краще
Він б'є, та ось занадто вгору звівся¹
Священний молот, я ж внизу лишився;

Мій молот проти нього негодящий,
І тільки він, як буде воля божа,
Удосконалити мій молот може.

*Сонет написано після звістки
про смерть Вітторії Колонни*

¹ Мовиться про смерть Вітторії Колонни, що її вплив на автора вірша тут прирівняно до ударів молота.

XV

Не дивина, що я згоряю, повен палу,—
Був близько вогнища, вогнем пройнявшись вповні,—
Чи, може, попелом тепер стаю помалу,
Палаючи всередині, пригасши зовні?

Коли її лице в осяйності чудовній
Узрів,—себе прирік на муки горя й шалу.
Щасливий бачити цю вроду небувалу,
Я радощі відчув, як муки невимовні.

Та блиск цього вогню, великого й святого,
Що пожирав мене, у мене вкрало небо.
Лишився жар, та й він вже попелом вгорнувся.

Немає дерева, щоб вибухнуло з нього
Знов дуже полум'я,—ані іскринки в себе
Я не знайду, бо весь на попіл обернувся.

*Сонет написано
на смерть Вітторії Колонни*

XVI

Тому, що вічно житиме твій чар
Супроти часу, хоч він все стирає,
Я вірю: знов природа, як владар,
Те верне, що з тобою убуває,—

Віддасть його істоті іншій в дар,
Народженій для чару і розмаю.
Жива й живлюща, а не тінь примар,
Вона обличчям ангельським засяє.

Вона збере усі мої сльозини
І збереже мої тяжкі зітхання,
Щоб їх віддять тому, хто полюбив.

Вона відчує мук моїх глибини
І не зневажить радості кохання,
Якого я ні з ким не поділив.

*Сонет написано після смерті
Вітторії Колонни*

МАДРИГАЛ

I

Очі мої, вам відомо: минає
Час, наближається смерті година,
Слізьми залите життя пригаса.
Туга відкритими вас ще тримає,
Доки богиня моя єдина,
Доки її краса
Сяє мені на землі — небеса
Вже перед нею розкрито ласкаво
Й сонце моє величаво
Злине до неба і зникне в імлі,—
Що тоді вгледите ви на землі?

II

Не може так статись, щоб гарні й святі її очі
Жагуче вловляли мій погляд, як я їх вловляю,
Бо тільки ридання гіркі повертаю
Я їм, наче в обмін за посмішки ніжні жіночі.
О ви, сподівання закоханих, марні й урочі!
Чи зможе красуня, така проти мене відмінна,

Відчути кохання, подібне до палу мойого?
Кохання — кульгаве, тож кроки у нього
Нерівні; любові хода відрізнятись повинна:
Вона до красуні прямує, порвиста й невпинна,
До нього ж, негарного, буде ступати поволі.
Не можна насправді жалю не відчути до мене:
Ввійшло в мої очі кохання вогненне,
Виходить же слізьми, водою печалі й недолі.

XVIII

Є внутрішній вогонь у холоді каміння,—
Його він спалює, здобутий з-під кресала,
Щоб камінь став вапном і щоб стіна тривала,
Сполучена вапном, піднеслась до склепіння.

Як не схитне її ні час, ні бур шаління,
То, значить, сув'язь ця цінніш за камінь стала.
Та дух, в чистилищі пройшовши крізь горіння,
Підноситься увись, до душ первоначала.

Вогонь є і в мені,— то жаром нещадним,
То, пригасаючи, мене він бурить звично,
Але і запалом наснажує життєвим.

Ото й живу, й стаю то полум'ям, то димом,
І житиму, гартований вогнем, я вічно,
Бо золотим різцем різьблюсь, а не сталевим.

XIX

Верніть очам, о ріки й ручаї,
Не ваших вод, а вічних вод потоки
І дужчої їм дайте течії,
Ніж мають ваші струмені глибокі.

Вогнем пройміться ви, загусклі змроки,
Осяйте очі зболені мої,
Щоб знов узріли лик твій темноокий
Вони крізь вкриті мороком краї.

Верніть на землю ніг моїх ходу,—
Хай стеляться під ними трави й квіти,
Хай лемент мій в глухій луні не пряне.

Нехай очей видющість знов знайду,
Щоб замість тебе зміг я полюбити
Нову красу, обличчя, що не знане.

XX

Якщо із сірки серце, з клоччя тіло,
А кості з хмизу, із сухого пруту,
Й душа нестримно чинить, що схотіла,
І прагнення твої нічим не скуто;

Якщо твій ум сліпий бреде безсило,
І скрізь спокуси, й скрізь тенета пнуто,—
Тоді тебе поймає племінь люто,
Хоча спочатку лиш іскринка тліла.

Я народився до мистецтва схильний,—
В натурі людській інше все долає
Оцею дарунок, впалий з неба в душу.

В гармонії з мистецтвом дух мій вільний,
Палає серце,— і вини немає
У тім, що я вогню коритись мушу.

XXI

Спускаєшся ти з неба, бо до краю
Пройшов і пекло, і чистець, і нині
До нас живий вертаєшся із раю,
Щоб нам принести звістку благостині.

Як осяйна зоря мого краю,
Проміння шлеш ти нашій батьківщині.
Чи знайдеш шану в цьому світі тліні,
Чи тільки в бога маєш честь безкраю?

Кажу про Данте,— люду суд неправий,
Який до всіх, крім праведних, ласкавий.
Його прирік на злигодні вигнання.

Якби я мав хист Данте величавий,—
Не проміняв би мук його блукання
На повне щастя й втіхи існування.

З М І С Т ---

П Е Р Е К Л А Д И

З літератур народів СРСР

З РОСІЙСЬКИХ ПОЕТІВ

Олександр Пушкін

Ліцїнієві	6
Чаадаєву	9
Моцарт і Сальєрі	14

Володимир Маяковський

Нашому юнацтву	24
Додому!	29
Товаришеві Нетте — пароплаву і людині ..	33
Бруклінський міст	36
Американці дивуються	41
Хмарина в штанах	43

Микола Тихонов

Балада про синій пакет	69
Ленін у Разліві	71

Олексій Сурков

«Громадянинові світу»	73
Дев'ятсот двадцятий	75

Павло Антокольський

Ньютон	78
------------------	----

З БІЛОРУСЬКИХ ПОЕТІВ

Максим Танк

Наднарочанські сосни	80
--------------------------------	----

З ГРУЗИНСЬКИХ ПОЕТІВ

Шота Руставелі

Вступ із поеми «Витязь у тигровій шкурі» 89

Давид Гурамішвілі

Лихоліття Грузії. (Розділи з поеми) 94

Бесікі

Я ввійшов у сад печалі 120
Соловей летить журливо.... 122
В мріях про тебе 122
О прекрасностанна 124
Думи про тебе 125
Чорні дрозди 126

Ніколоз Бараташвілі

Мерані 127
Думи на березі Кури 129
Могила царя Іраклія 130

Акакій Церетелі

Тайний лист 132
Імеретинська колискова 133
Пісня матері 135
Робітництва 136
Мрія під звуки тарі 137
Суліко 138

Важа Пшавела

Алуда Кетелаурі 141
Скарга меча 160
Ніч у горах 161
Орел 164

Сандро Шаншіашвілі

Кахетинська наречена	165
Перстень Руставелі	167

Паоло Яшвілі

Тбілісі	170
Винобрання у горішній Імеретії	171

Тіціан Табідзе

Карменсіта	173
Грузія Радянська	174
Народження віюша	179
Багдадські небеса	181
Олександрові Пушкіну	184

Георгій Леонідзе

Маленький надгробок у Патардзеулі	188
---	-----

Симон Чіковані

Вечір настиг біля Хахмат	194
Карнавал миру в Веймарі	197
Слово на могилі Гогічайшвілі	199
«Я бачу, замріявшись, гори чубаті...»	200
Пісня про Давида Гурамішвілі (Розділи з поеми)	201

Карло Каладзе

Хертвіські світанки	210
Г р у з и н с ь к і п і с н і н а д Д н і п р о м	
1. Хіба далеко дніпрові береги?	222
2. Квіти на руїнах	224
3. Пісня будівників	225
4. Над могилою Гурамішвілі	226
5. На зубівській дорозі	229

Іраклій Абашідзе

Ти докоряєш мені...	231
Вгамуйся...	232
Палестино, Палестино! Пісня про Руставелі (Розділи з поеми)	234

З УЗБЕЦЬКИХ ПОЕТІВ

Алішер Навої

Фархад і Шірін (Розділи з поеми)	252
----------------------------------	-----

З ЛАТВІЙСЬКИХ ПОЕТІВ

Ян Райніс

Він це знав	328
Біля казанів життя	330
«Борцем я був...»	332

З ЕСТОНСЬКИХ ПОЕТІВ

Март Рауд

Микола Коломієць	334
------------------	-----

Із зарубіжних літератур

З ПОЛЬСЬКИХ ПОЕТІВ

Адам Міцкевич

Залицяння	340
Два слова	341
Розмова	342

Юліуш Словацький

Мелодія. I	343
Мелодія. II	344
Ода вольності	345
Похорон капітана Мейзнера	350
Не може недоля мене пригнобити...	352
Дайте землі мені смужку єдину...	353

Ципріян Норвід

Сироти	355
Думи	358
Вечір у пустці (<i>Фантазія</i>)	360
Буря (<i>Фрагмент</i>)	365
Знов легенда	366
Випроби	368
Колиска пісні	372

Ярослав Івашкевич

Зітхання	374
Шопен	374
Подих землі	375
Повернення	375
Спогад	376
«На самоті під старість...»	378
«...вмерти, заснути...»	379
«Книжки моєї книгозбірні...»	380
«Я думав опівдні...»	381
«Життя — засинання...»	381
«Світом владують...»	382
«Росте ото, мов гриб...»	382
Шуман	383
Іква та я	384
Вересневі вірші з Палермо	387
Вірші з Києва	
Ярославові дочки	389
Круглоуніверситетська	390
Ранок	390
Вечір	391
Ніч	392

З ЧЕСЬКИХ ПОЕТІВ

Іван Скала

Відвідини озера Разлів	393
Може	394
Приязнь	396

ЗІ СЛОВАЦЬКИХ ПОЕТІВ

Светозар Ваянський

Писар	398
Плотар	400
На працю	401
Малий бляхар	403
Зима	404
Незаперечна кар'єра	406

З БОЛГАРСЬКИХ ПОЕТІВ

Пейо Яворов

Перед тюремним муром	407
Град	408
З циклу «Notata»	412
В час блакитної імли	413

З НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПОЕТІВ

Й. В. Гете

Прометей	415
Циганська пісня	417
Пісня мандрівника під час бурі	418
Нічна пісня мандрівника	422
Рибалка	422
Міньйона	423
Мандрівник	425
Морська подорож	431

Римські елегії	433
Венеціанські епіграми	452

Фрідріх Гельдерлін

Гімн свободі	459
Гімн людству	462
Гімн любові	466
Геній відваги	468
Греція	470
До Діотіми	472
Вечірня фантазія	474
Моя власність	475
Повернення додому	477
Середина життя	480

Генріх Гейне

До Георга Гервега	482
Діана	482
Гортензія	483
«Звели моє обличчя й тіло...»	483
Коняка та осел	484
Диспут	487

Райнер Марія Рільке

Слова убогі...	504
Цей вечір — книга...	504
Звете душею...	505
Музика	505
Тиша	506
«В оцім селі стоїть останній дім...»	507
«Все буде знов могутнє і велике...»	507
Пантера	508
Орфей, Еврідіка, Гермес	508
Вечір у Скьоне	512
Сліпа	513
Передчуття	517

Дитинство	517
Поет	519
Оливковий сад	519
Смерть поета	520
Іспанська танцівниця	521
Фламінго	522
Дуїнянські елегії. (Перша елегія)	523
І з «Сонетів до Орфея»	
«Ось дерево звелось»	526
«Двигіт нового...»	527
«Всесвіт є змінний...»	527
«Пане, що можу...»	528
«Чуєш, друже...»	529
Сімено	529
«Ти — мій останній...»	530

Пауль Целан

«Осокорі, листя твоє...»	531
Пісок з урни	531
Пісенька однієї дами у затінку	532
Хвала далечі	533
Пізно й глибоко	534
Бур'ян на попелиську	534
Фуга смерті	535

З БЕНГАЛЬСЬКИХ ПОЕТІВ

Рабіндранат Тагор

Жебрачка	537
Коли мине сто літ	538
Герой	539
Свята земля Індії	541
В одній руці меч	545
Приніс із дому я...	545
Ми вперед торуєм путь	546
Журавлі	547

Африка	549
Хай навстіж двері	551
Працюють люди	551
Годинник б'є десь вдалині	553

З ІТАЛІЙСЬКИХ ПОЕТІВ

Данте Аліг'єрі

Сонети й канцони з «Vita nova»	557
--	-----

Мікеланджело Буонарроті

Сонети	565
Мадригал	570

МИКОЛА ПЛАТОНОВИЧ БАЖАН

ПРОИЗВЕДЕНИЯ В ЧЕТЫРЕХ ТОМАХ
ТОМ ВТОРОЙ

Переводы

Киев, издательство художественной
литературы «Днипро», 1985.

(На украинском языке)

Редактор Л. С. Малахова

Художник В. В. Машков

Художній редактор І. М. Гаврилюк

Технічний редактор Б. С. Грінберг

Коректори Т. Г. Білецька, Г. П. Єрмоменко

Информ. бланк № 2353.

Здано до складання 26.03.84.

Підписано до друку 17.08.84.

Формат 70×108¹/₃₂. Папір друкарський № 1.

Гарнітура академічна. Друк високий.

Ум. друк. арк. 25,55. Ум. фарб. відб. 26,55.

Обл.-вид. арк. 21,244. Тираж 20 000.

Зам. 4—918. Ціна 2 крб. 30 к.

Видавництво художньої літератури «Дніпро».

252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Головне підприємство

республіканського виробничого об'єднання

«Поліграфкнига».

252057, Київ, вул. Довженка, 3.

Бажан М. П.
Б16 Твори в 4-х т. Т. 2: Переклади.— К.: Дніпро, 1985.
582 с.

До другого тому увійшли переклади з літератур народів СРСР та із зарубіжних поетів.

Високий художній рівень перекладів М. Бажана, їх відповідність змісту і формі оригіналу свідчать про блискучу перекладацьку майстерність видатного українського поета.

Б **4702590200—192** передплатне
М205(04)—85

У2+С61

1001
1001
1001

МИКОПА БАЖАН

2